

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

СТУДІЇ

З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ

2021–2022

Київ 2022

УДК 81'373.6–81'373.2

ББК 81.2–3я5

С88

Затверджено до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України

Редакційна колегія:

С.О. Вербич, д-р філол. наук

Юрай Гладкий, д-р філософії (Словаччина)

О.П. Карпенко, д-р філол. наук

С.М. Пахомова, д-р філол. наук (Словаччина)

В.П. Шульгач, д-р філол. наук (відп. ред.)

Рецензенти:

канд. філол. наук *Н.С. Вербич*

канд. філол. наук *Л.О. Кравченко*

Студії з ономастики та етимології. 2021–2022 / Відп. ред.
В.П. Шульгач. К., 2022. 279 с.

Збірник присвячено пам'яті доктора філологічних наук Ірини Михайлівни Железняк.

У ньому вміщено статті вітчизняних і зарубіжних дослідників з актуальних проблем слов'янської ономастики та етимології, а також рецензії на нові ономастичні видання.

Для ономастів, істориків мови, етимологів.

© Колектив авторів, 2022

© Шульгач В.П., ідея та назва
серії «Бібліотека української
ономастики», 2007–2022

© Інститут української мови
НАН України, 2022

ISBN 978-617-14-0048-1

ЖИТТЄВИЙ І НАУКОВИЙ ШЛЯХ ІРИНИ МИХАЙЛІВНИ ЖЕЛЄЗНЯК

Ірина Михайлівна Желєзняк народилася 25 квітня 1932 р. у столичному на той час Харкові. Згодом її родина переїхала до іншої столиці – Києва, з яким пов’язане все подальше життя Ірини Михайлівни, її становлення як науковця-ономаста. Саме тут вона здобула вищу освіту, успішно закінчивши філологічний факультет Київського університету імені Т.Г. Шевченка. Уже в стінах вищого навчального закладу І.М. Желєзняк відчула бажання стати науковцем. Це й привело її до академічного Інституту мовознавства імені О.О. Потебні, де вона з 1957 р. працювала спершу лаборанткою, а потім вступила до аспірантури. У 1970 р. І.М. Желєзняк захистила дисертацію “Словотвірна система сербохорватської антропонімії періоду XII–XV ст.” на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, працювала молодшим науковим співробітником у відділі історії мови інституту. У той період у межах відділу виокремилася група мовознавців на чолі з К.К. Цілуйком, яка зосередила свою основну увагу і зусилля на дослідженні різних власних назв. Серед них була й І.М. Желєзняк. Наукові інтереси цього ономастичного колективу були багатогранні й різноаспектні, що згодом дало змогу київським дослідникам онімної лексики стати універсальними ономастами й закономірно зумовило формування Київської ономастичної школи.

Занурившись в ономастичну роботу, Ірина Михайлівна брала активну участь у таких академічних проєктах, як “Словник гідронімів України” (К., 1979), “Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв’язках” (К., 1981), “Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі” (К., 1985), була членом Української ономастичної комісії при Відділенні літератури, мови та мистецтво-

знавства АН УРСР (тепер НАН України). Уже на ту пору Ірина Михайлівна зарекомендувала себе як сумлінний і принциповий дослідник, що не лишилося поза увагою адміністрації наукової установи. З 1978 р. вона – старший науковий співробітник відділу історії та діалектології української мови Інституту мовознавства імені О.О. Потебні, а з 1985 р. очолила колектив ономастів інституту. Робота над систематизацією й упорядкуванням гідронімікону України визначила напрям її подальших наукових інтересів. Ірина Михайлівна розпочала дослідження гідронімії басейну Росі, поставивши за мету визначити характер і природу слов'янських і неслов'янських елементів у системі назв гідрооб'єктів цього регіону й відтворити, таким чином, етномовну картину минулого Надросся. Ця робота логічно завершилася докторською дисертацією “Середньонаддніпрянське Правобережжя та етногенез слов'ян (на матеріалі гідронімії)”, яку І.М. Железняк успішно захистила в 1988 р.

Розуміння важливості ономастичних студій не лише для історії мови, а й для історії взагалі спонукало Ірину Михайлівну запровадити таку форму обговорення нагальних ономастичних і дотичних до них історичних проблем, як міждисциплінарний науковий семінар. Перший такий науковий захід, присвячений дослідженню історії й онімікону Київського Полісся, відбувся в 1986 р. Загалом же Ірина Михайлівна стала натхненником і організатором 13 ономастичних семінарів, шість із яких відбулися в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні, а наступні 7 – у створеному в 1991 р. Інституті української мови НАН України, де було сформовано відділ ономастики, який очолила І.М. Железняк. Незмінним керівником відділу Ірина Михайлівна була до 2002 р., передавши естафету В.П. Шульгачу. Як і в попередні періоди розвитку ономастичних студій в Україні І.М. Железняк спрямувала наукову назвознавчу роботу тепер уже в Інституті української мови НАН України на дослідження тих онімічних класів, які безпосередньо пов'язані з історією, – гідронімів, ойконімів, антропонімів, етнонімів. Результатом наукової діяльності колективу ономастів інституту, об'єднаних важливою науковою метою й гідним прикладом свого керівника, стала низка фундаментальних наукових праць, які здобули авторитетну оцінку не лише в Україні, але й за її межами, заслужено закріпивши за академічним відділом ономастики статус провідного ономастичного осередку в Україні.

Понад 50 років життя віддала І.М. Железняк ономастичним дослідженням, які не минули марно, а продуктивно позначилися на її науковому доробку, у складі якого – ґрунтовні праці з історичної антропонімії, гідронімії, ойконімії, мікротопонімії. Серед її наукових праць (понад 170) – численні статті, індивідуальні монографії (“Очерк сербохорватского антропонимического словообразования (суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII–XV веков)” (1969 р.); “Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпряньського Правобережжя” (1987 р.); “Слов’янська антропоніміка (вибрані статті)” (2011 р.); “Київський топонімікон” (2014 р.), співавторство в колективних виданнях (“Київське Полісся” (1989 р.); “Ономастика України першого тисячоліття нашої ери” (1992 р.); “Ономастика України та етногенез східних слов’ян” (1998 р.); “Ономастика Полісся” (1999 р.). Важливо наголосити, що значну увагу дослідниця у своїх роботах зосередила на проблемі етногенезу слов’ян, передусім українців. Варто відзначити й плідну роботу Ірини Михайлівни як відповідального редактора (у 23 працях – індивідуальних і колективних монографіях, історико-етимологічних словниках, збірниках наукових праць), автора ономастичних статей до енциклопедії “Українська мова” (10), “Енциклопедії сучасної України” (1). Крім цього, починаючи з 2002 р. – часу виходу першого випуску збірника наукових праць “Студії з ономастики та етимології”, Ірина Михайлівна була його неодмінним співавтором (до 2008 р.).

Відділ ономастики (тепер відділ історії української мови та ономастики) Інституту української мови НАН України належно поцінував науковий внесок І.М. Железняк у розвиток ономастичних студій, підготувавши три ювілейні збірники на її честь: “Ономастика та етимологія: зб. наук. праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк” (1997 р.), “Linguistica Slavica: ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк” (2002 р.), “Студії з ономастики та етимології. 2011–2012” (2012 р.).

Отже, роки життя, які Ірина Михайлівна віддала науці, були досить результативними: дослідниця залишила вагомий слід у розвитку української академічної ономастики.

Пропонований короткий огляд подвижницької наукової та організаційно-наукової діяльності видатного українського мовознавця-ономаста, доктора філологічних наук, професора І.М. Железняк покликаний актуалізувати в пам’яті колег внесок цієї непересічної

особистості в становлення української ономастичної науки й спонукати нас зміцнювати авторитет вітчизняного назвознавства чесною і сумлінною науковою працею, вкотре нагадуючи про особливу роль кожного самовідданого вченого в науковому поступі.

С.О. Вербич

Розділ I. ОНОМАСТИКА

Г.Є. Бучко, Н.Б. Вирста
(Тернопіль)

РОЛЬ ПАТРОНІМІЗАЦІЇ І ДЕПАТРОНІМІЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ ГАЛИЧИНИ

Українські прізвища як обов'язкові офіційні спадкові незмінні власні особові назви, які використовують разом з іменем для ідентифікації особи і вказують на її належність до конкретної сім'ї, остаточно закріпилися на початку ХІХ ст., коли на всій етнічній території України було запроваджено кодифіковане право. Про походження наших прізвищ чітко висловився П.П. Чучка: «В українській мові немає слів, спеціально утворених для того, щоб бути прізвищами. Лексеми, що уживаються як прізвища українців, виникли і функціонували в мові задовго до закріплення їх за громадянами в ролі обов'язкових стабільних спадкових знаків. У плані вираження одні з них збігаються з власними особовими іменами, другі – з прізвиськами, а треті – з патронімами»¹. Під прізвиськами П.П. Чучка розумів усі власні особові назви, які додавали до імені для детальнішої ідентифікації (і власне прізвиська, які характеризували особу прямо чи метафорично, і реальні характеристики особи – вказівки на її заняття, професію, місце проживання чи походження тощо, а термін патронім уживав у широкому розумінні цього слова: лат. *patres* – батьки).

Дослідження історичної антропонімії показують, що українці, як і багато інших народів, з найдавніших часів для ідентифікації особи, крім особового імені, використовували ще й інші засоби. М.Л. Худаш уважав, що «уже в ХІV ст. усе населення на Україні, крім власного імені, мало ще якісь додаткові іменування, які були додатковим окресленням особи. В одних випадках це були нехрещені імена-прізвиська, в інших – назви за професією чи заняттям, назви за

місцем походження або проживання і т. ін. Та **найчастіше тут уживалися назви по батькові** (виділення наше. — Г.Б., Н.В.), причому за іменем (хрещеним або нехрещеним), за вуличним прізвиськом чи професією тощо»².

Лексеми, що використовували як нехрещені імена, до вживання їх у функції антропоніма пройшли своєрідний відбір. Аналізуючи семантичні параметри слов'янських антропонімних етимонів, І.М. Железняк писала: «Найменування людини було гранично точним саме в плані змісту, в межах певного усталеного образу, який мав бути абсолютно ідентичним вислову, а також міг бути метафоричним, але первісно це було зрозумілим лише вузькому колу людей. Проте в мові поширювалися далі і закріплювалися лише ті найменування особи, які були зрозумілі ширшому колу й могли переноситися на інших осіб. Тільки тоді найменування перетворювалося на антропонім, тобто онімний знак»³.

Для іншого додаткового окреслення особи — назви по батькові — в ономастиці використовують термін *патронім* — вид антропоніма, найменування людини, утворене від імені, прізвища чи прізвиська батька або предків по батьківській лінії⁴. Усвідомлюючи невідповідність визначення цього терміна змісту його грецьких компонентів (*патр*- 'батько' і *онім* 'назва', отже, *патронім* — назва батька, а не іменування іншої особи за назвою батька), щоб не порушувати традицій української ономастики, використовуємо його надалі в широкому значенні — іменування за батьками.

Відзначаючи давню традицію вживання патронімів як важливого засобу іменування, С.М. Пахомова звертає увагу на те, що патроніми спочатку «використовувались не як додатковий до імені компонент, а в межах одноклексемного способу ідентифікації особи. Тільки згодом <...> патронімічні назви стали приєднуватися до власного імені особи й уживатися поряд з ним»⁵, тобто як додатковий до імені ідентифікаційний компонент у двоклексемних формулах іменування, які стали панівними в допрізвищевий період у багатьох антропонімійних системах.

У дослідженні давньоруської антропонімії Т. Скуліна серед різних видів іменувань виділяв окрему групу — *patronimika* і поділяв ці власні особові назви на два структурні типи: формації аналітичні та синтетичні. Другі мають кількісну перевагу (за винятком XI ст.) над першими, але, починаючи з XII ст., репрезентують властиво єдиний про-

дуктивний тип назв від іменування батька — *nazw odojcowskich*, виступаючи як «компонент складених назв або як самостійні патронімічні формації»⁶.

М.Л. Худаш уважав, що до запровадження кодифікованого права (кінець XVIII — поч. XIX ст.) «факт абсолютної переваги двочлених іменувань серед інших видів ідентифікації особи очевидний»⁷. Аналогічні думки висловлюють й інші дослідники української історичної антропонімії⁸. Першим членом таких іменувань завжди виступає власне ім'я, а другим — названі вище ідентифікаційні лексеми, передусім — патроніми та посесивні назви.

В ономастичній літературі немає єдиного загальноприйнятого терміна для визначення додаткового до імені компонента ідентифікації особи. Одні дослідники ототожнюють частину додаткових іменувань із прізвищами, інші називають їх прізвиськами; польські ономасти вживають назву *określenie dodatkowe*. М.Л. Худаш запропонував для таких іменувань термін «прізвищева назва»⁹, який частково прижився в українській ономастиці. Ми ж, урахувавши функцію та словотвірну структуру цих антропонімів і зважаючи на відсутність їхнього юридичного статусу, використовуємо термін *протопрізвище* — додаткова до особового імені назва особи прізвищевого типу в період неунормованої системи ідентифікації особи в Україні, зокрема до часу запровадження кодифікованого права, до поч. XIX ст.¹⁰. Протопрізвища у функції патронімів активно використовували не тільки українці, але й інші східні слов'яни. У білоруських юридичних актах XV–XVIII ст. «найтиповішою серед дволексемних назв особи є антропонімоформула *ім'я + патронім*»¹¹. Для староросійської мови також найбільш типовими були антропонімоформули *особове ім'я + патронім* та *особове ім'я + патронім (від імені батька) + патронім (від прізвиська батька)*¹².

Значно меншу роль відіграли патроніми в становленні прізвищ у західних слов'ян. У польській антропонімії від половини XIII ст. зростає число джерельно засвідчених дволексемних іменувань, у яких на другому місці стоять «патронімічні суфіксальні формації і відієльні особові назви, але уже від середини XIV ст. входить до вжитку як друга назва відтопонімний прикметник»¹³. У чехів у XIV–XVI ст. патроніми побутують «поряд із придомками тільки як друге протопрізвище в іменуваннях шляхти. Таку ж функцію вони зберігають і в наступні XVI–XVIII ст.»¹⁴.

Отже, саме в східних слов'ян із найдавніших часів патроніми належали до найважливіших засобів ідентифікації особи. «Морфологічними показниками патронімічності були суфікси: а) ад'єктивної групи **-jь, -ov / -ev, -un*; б) субстантивної групи *-ич, -ович / -евич, -инич*»¹⁵. Т. Скуліна зауважував, що протягом усього княжого періоду в групі синтетичних патронімів переважали іменування із субстантивними суфіксами, а суфікси *-ов, -ев, -in* були непродуктивними аж до XIII ст. і тільки «в XIII ст. та ситуація зазнає принципової зміни»¹⁶. У наступні століття набір формантів для вираження патронімічності поступово розширюється.

У XIV–XV ст. основними засобами вираження патронімічності в Україні залишаються суфікси *-ич, -ович, -евич, -инич*; менш активно використовують посесивні форманти *-ов-, -ев, -ин*; формуються нові патронімічні моделі із суфіксами *-овьск-, -евьск-, -иньск-, -ьск-*; зберігає продуктивність суфікс *-ят-*; патронімічність виражають моделі із суфіксами *-юк, -чук* та *-енко*. «На Прикарпатті, Буковині та Східній Словаччині активізується патронімічна модель із суфіксом *-як*; <...> у районі Східних Карпат появляються патроніми з суфіксом *-ан-*; <...> в ареалі так званої волоської колонізації протягом XV ст. формується патронімічна модель з формантом *-ей...*»¹⁷. При цьому «основною функцією патронімічних особових назв актової мови XIV–XV ст., вважає Л. Гумецька, – була функція прізвища в сучасному розумінні»¹⁸. Функцію прізвищ у той період виконували і субстантивовані присвійні прикметники із суфіксами *-ов, -ин*, які «в ролі особових назв виступають здебільшого в сполученні з індивідуальними особовими назвами – слов'янськими, церковними і апелювативними, <...> надаючи даній особі родову назву»¹⁹.

«XVI–XVIII ст., – констатував П.П. Чучка, – це завершальний період у становленні сучасних українських патронімічних моделей та в їх територіальному розміщенні»²⁰. Проаналізувавши долю власне патронімічних та посесивних моделей, які функціонували раніше, дослідник звернув увагу на зростання продуктивності деяких утворень із поліфункціональними суфіксами, зокрема *-як-, -чак-*, та формування нових патронімів із суфіксами *-овець, -инець*²¹.

Українські чоловічі іменування XVI ст. докладно проаналізувала Р.Й. Керста. Серед дволексемних власних особових назв дослідниця виокремлювала «іменування, у яких другий компонент у формі патроніма (рідко – матроніма) характеризує особу за іменем, заняттям,

етнічною приналежністю, прізвиськом батька (рідко – матері)», при цьому зазначивши, що «найбільш уживаними у XIV ст. були іменування типу християнське ім'я + патронім на *-овичь (-евичь)*», менш продуктивним був простий патронімічний суфікс *-ичь*²². Іменування на *-овъ (-евъ)*, *-инъ* у поєднанні з християнськими іменами вказували на відношення до батька чи матері або й до інших осіб (членів сім'ї, господаря)²³. Очевидно, більшу частину таких іменувань можна вважати патронімами.

До групи власних особових назв із другим компонентом-патронімом Р.Й. Керста відносила «і двочленні іменування, до складу яких входять два християнських імені (рідко християнське і давньоруське)» на зразок *Гринь Микита* і т. п.²⁴.

Е. Вольнич-Павловська, досліджуючи українську антропонімію XVIII ст. в давньому Руському воєводстві, виділяє досить велику групу протопрізвищ, тотожних із хресними іменами, кваліфікуючи їх як «семантичні патроніми»²⁵. Російські прізвища без спеціального оформлення О.В. Суперанська вважала «нестандартними», які могли «виникнути шляхом зворотної деривації (обратной деривации) із прізвищ: *Іванов > Іван*»²⁶.

Механізм появи таких протопрізвищ пояснював І.П. Крип'якевич, аналізуючи особові назви львівських міщан XVI ст. «Жив міщанин з хресним іменем Микулка <...> син його зве ся спершу по батькови Микулчич <...> але пізніше затрачує ся пам'ять про се, що він був сином Микулки, <...> й замість Яцько Микулчич він стає звати ся Яцько Микулка <...> хресне ім'я батька робить ся назвиском сина»²⁷. Наведені випадки демонструють утрату присвійного чи іншого форманта, який виражав патронімічність, і є яскравими прикладами формальної депатронімізації відповідних патронімічних утворень.

Отже, *патронімізація*, тобто відповідне суфіксальне оформлення додаткової до імені назви за найменуванням батька, відіграла чи не найважливішу роль у формуванні українських протопрізвищ, які згодом, завдяки втручанню держави, стали прізвищами. Результатом такої активної патронімізації є значна кількість антропонімів, оформлених власне патронімічними, посесивними та деякими іншими суфіксами з патронімічною функцією. Усіх їх можна вважати прізвищевими формантами. З погляду словотвірної структури такі антропоніми кваліфікують як протопрізвища / прізвища, утворені морфологічним способом. Іншими словами, усі прізвища морфоло-

гічного способу деривації за своїм походженням – патроніми. Аналіз дериваційної структури українських прізвищ різних регіонів у період становлення (кін. XVIII – поч. XIX ст.) показує такі результати: Бойківщина – 60% (прізвища морфологічного способу деривації від загальної кількості прізвищ із прозорою семантикою твірної основи)²⁸; Гуцульщина – 77,5%²⁹; Покуття – 60,7%³⁰; Західне Поділля – 51,05%³¹; Розточчя – 46,7%³².

У всіх цих показниках, безсумнівно, можливі певні похибки, оскільки значна частина прізвищ оформлена поліфункціональними суфіксами, для яких не завжди можна чітко визначити функцію – патронімічна вона в конкретному прізвищі чи якась інша.

Сучасні прізвища з погляду характеристики твірних основ і дериваційної структури не відрізняються від своїх попередників – протопрізвищ, але кількісні показники багатьох прізвищевих моделей зазнали значних змін. Якщо зараз серед прізвищ морфологічного способу творення (тобто первісно – патронімів) переважають моделі із субстантивними суфіксами (див. далі), то в період формування і становлення прізвищ у західних регіонах України переважали моделі з посесивними формантами. У цьому контексті відзначимо долю антропонімів із суфіксом *-iv* (історичне *-ov*) з періоду їх появи і до часу остаточної стабілізації прізвищ. В історичних джерелах протопрізвища на *-ov* з'являються з найдавніших часів, поступово зростає їхня продуктивність і на кінець XVIII ст. у Галичині виходить на перше місце. У Руському воєводстві в той час «українські патроніми творились у переважній більшості суфіксально. Найпопулярнішим суфіксом серед загалу деривованих патронімічних назв був суфікс *-ov*»³³. На Гуцульщині найбільшу кількість патронімів на *-iv* зафіксовано в XVII ст. – 21,67% від усіх аналізованих протопрізвищ. На кінець XVIII – поч. XIX ст. показник цей зменшився до 9,15% у зв'язку з активізацією антропонімів на *-uk*, *-yuk*³⁴. Доля патронімів-посесивів по-різному складалася в антропонімійних системах наших західних і східних сусідів. «У польському називництві не стало стабільним синівське означення типу: *Kowal* → *Kowalów* = syn *Kowala*, що є так типовим для називництва східнослов'янського і болгарського»³⁵. Абсолютна перевага патронімів-посесивів серед російських прізвищ має своє пояснення: «Типові структури офіційних паспортних прізвищ формуються в XV ст. <...>. Московські канцелярії на свій розсуд додавали до сімейних прізвищ одних людей суфікси *-ov*, *-in* (*Kom* – *Ко-*

тов, Трава – Травин) і відсікали давній спільнослов'янський патронімний суфікс *-ич / -ович* у сімейних прізвиських інших (*Федорович – Федоров*)»³⁶. Словотвірно-структурні моделі білоруських прізвищ дуже подібні до українських, проте перше місце серед прізвищ морфологічного способу творення посідають присвійні моделі на *-оў* (*-аў, -еў*) – 19,5 % від загальної кількості прізвищ. Прізвища із цими суфіксами «найбільше відомі в східній частині Білорусі», але кількість їх «поступово зменшується в напрямку на захід і північ»³⁷. В.П. Лемцюгова вважає, що високий відсоток таких прізвищ «не можна повною мірою вважати натуральним процесом розвитку білоруської прізвищевірної системи. Цей факт, найпевніше, може бути свідченням масового переоформлення білоруських безафікських прізвищ на російський лад»³⁸.

Прізвища західних регіонів України у період їх становлення (протопрізвища) досить повно висвітлені в так званих Йосифінській і Францисканській метриках (далі ЙМ і ФМ).

Йосифінська (1785–1788) та Францисканська (1819–1820) метрики³⁹ – рукописні документи перших поземельних кадастрів Галичини. Метрики містять цікавий антропонімний текст, який демонструє іменування майже всього дорослого чоловічого й частково жіночого населення, тобто подає «у повному обсязі не лише імена, вживані в Галичині на рубежі XVIII–XIX ст., але й ті додаткові засоби ідентифікації особи, які використовувались у цей період. Цінність ЙМ і ФМ для антропоніміки полягає перш за все в тому, що в них міститься суцільний антропонімікон кожного населеного пункту окремо і всієї Галичини в цілому. Це дає можливість аналізувати етнічний склад населення міст і сіл Галичини, досліджувати засоби і способи ідентифікації особи в офіційних документах кінця XVIII – поч. XIX ст., вивчати окремі компоненти антропонімійної системи того часу. Часова різниця в складанні ЙМ і ФМ дозволяє порівняти антропонімію кожного поселення і всього краю через три-чотири десятиліття років і встановити зміни, які відбулися в ній за цей період»⁴⁰.

ЙМ і ФМ демонструють ще нестабільний характер окремих прізвищевих моделей, нерідко підтверджують патронімічну функцію багатозначних суфіксів та виявляють найпродуктивніші моделі прізвищ у період їх становлення.

Найпоширенішою моделлю протопрізвищ у західних регіонах України на межі XVIII–XIX ст. були посесивні патроніми на *-ов*. За

матеріалами ЙМ і ФМ, на Бойківщині вони становили 13,5% від усієї кількості протопрізвищ⁴¹, Гуцульщині – 9,15%⁴², Покутті – 11,5%⁴³, Західному Поділлі – 9,1%⁴⁴, Розточчі – 15,6%⁴⁵.

Якщо антропоніми з патроніними суфіксами субстантивного типу, що формувалися протягом XIV–XVIII ст., у той час уже були стабільними спадковими іменуваннями, то «досить численні фіксації іменувань з конкретного села на зразок *Szczur Sawka* і *Szczurow Michał* (Тух. ФМ) чи *Fedor Jakubow* – він же *Fedor Jakubiszyn* (Пол. ЙМ) свідчать, що посесиви були ще живими іменуваннями, “патронімами першого покоління”. З іншого боку, в багатьох випадках конкретну назву на **-ow** чи **-yn** можна простежити в одному і тому ж селі за різними документами протягом кількох століть, наприклад, у с. Мшанець іменування *Hryniow* зафіксоване у XVII ст. (Зубр.), в кінці XVIII ст. (ЙМ), на початку XIX ст. (ФМ), і тепер у тому ж селі маємо прізвище *Гринів*; отже, це уже стабільна спадкова назва протягом більше 200 років»⁴⁶.

На живу функцію форманта **-ow** указують і досить поширені в ЙМ і ФМ випадки приєднання його до патронімів субстантивного типу: *Beniakow, Halewiczow, Demiancow, Dosiakow, Kowalczukow, Lutakow, Marusiakow, Petrukow, Petruszczakow, Procewiczow, Rynczakow, Seniukow, Stasiukow, Chomyszow, Jurczakow*. Тепер на Бойківщині і Покутті фіксуємо прізвища *Беняк, Галевич, Дем'янець, Досяк, Ковальчук, Лютак, Марусяк, Петрюк, Петрущак, Процевич, Ринчак, Сенюк, Стасюк, Хомич, Юрчак*.

Важливі процеси, що безпосередньо стосуються творення прізвищ, виявив детальний аналіз протопрізвищ Галицької Бойківщини і Покуття, почерпнутих із ЙМ і ФМ (6360 протопрізвищ із 249 населених пунктів Бойківщини та 6600 протопрізвищ із 242 населених пунктів Покуття), а порівняння антропонімікону метрик із сучасними прізвищами цих же регіонів, зібраних експедиційним шляхом (6235 прізвищ із 277 населених пунктів гірських і передгірських районів Львівської та Івано-Франківської областей⁴⁷ і 11090 прізвищ із 262 населених пунктів 5 районів Івано-Франківської області⁴⁸), проливає світло на проблеми формування, становлення і стабілізації українських прізвищ.

Нестабільний характер антропонімії на рубежі XVIII–XIX ст. проявляється у своєрідній словотвірній варіантності прізвищевих назв:

1. Протопрізвище з посесивним і власне патронімним суфіксом: *Hasyn* – він же *Hasyniec* (Лав. ФМ), *Hasułow* – *Hasułyecz* (Хаш. ЙМ), *Damianow* – *Damianowicz* (Рос. ЙМ), *Diakow* – *Diakowycz* (Виж. ЙМ).

2. Протопрізвище з посесивним формантом і поліфункціональним суфіксом у патронімічній функції: *Greniow* – він же *Greniuk* (Цін. ЙМ), *Hawryłow* – *Hawrylak* (Лоп. ЙМ), *Halow* – *Haluk* (Поб. ФМ), *Kotow* – *Kotiuk* – *Koty* (Пер. ФМ), *Mironow* – *Mironiak* (Миш. ЙМ), *Omelanow* – *Omelaniuk* (Пер. ФМ), *Ostapow* – *Ostapiuk* (Пер. ФМ), *Scrypiw* – *Skrypiec* (Стр. ФМ), *Szczuriw* – *Szczuryk* (Греб. ЙМ).

3. Протопрізвище з посесивним патронімом або матронімом: *Ihnatow* – він же *Ihnatyszyn* (Коз. ЙМ), *Mykutyń* – *Mykutyyszyn* (Каль. ЙМ), *Semaniow* – *Semaniszyn* (Кол. ЙМ), *Tomyn* – *Tomiszyn* (Наз. ЙМ).

4. Протопрізвище з посесивним формантом і відсутністю форманта: *Jakim Bumbarow* – він же *Jakim Bumbarczyn* – він же *Jakim Bumbar* (Тух. ФМ), *Iwan Daniłkow* – *Iwan Daniłko* (Хаш. ЙМ), *Wasył Kośćow* – *Wasył Kość* (Лім. ЙМ), *Hryc Myskow* – *Hryc Mysko* (Іс. ЙМ), *Iwan Onyskow* – *Iwan Onysko* (Лім. ЙМ).

Наведені вище приклади ілюструють ще «живу» функцію посесивних формантів, перехід антропонімів прикметникового типу в субстантивовані, переважно вже стабільні, протопрізвища. Найчастіше стабілізація прізвищ відбувалася способом відкидання посесивного форманта **-ow**. Таким чином відбулася формальна депатронімізація іменування, яку можна розглядати як важливий засіб формування прізвищ.

Масове явище депатронімізації саме завдяки відмиранню присвійних моделей, яке мало певний вплив на остаточну стабілізацію значної частини українських прізвищ, вперше було виявлено під час діахронічного дослідження прізвищ Бойківщини⁴⁹. Згодом це було підтверджено дослідженнями антропонімії інших західних регіонів України.

Отже, на рубежі XVIII–XIX ст. чітко визначилася тенденція до стабілізації прізвищ способом депатронімізації посесивних іменувань. Але в першій половині XIX ст. стабілізація прізвищ іще не завершилася, про що свідчать результати порівняння історичного антропонімного матеріалу із сучасними прізвищами як у кількісному, так і в якісному аспектах. Показовими, наприклад, у цьому сенсі є зміни в системі прізвищ с. Грабів протягом 200 років. Із 13 протопрізвищ-посесивів, зафіксованих у ЙМ, тільки 2 зберегли свою сло-

вотвірну структуру: *Максимів і Павлів*. Усі інші йменування на *-ow* зазнали депатронімізації: раніше – *Waskow, Iwaniejkow, Ostaszow, Falkow, Fedeczkw, Chimijow, Хотун, Сзорow* (Граб. ЙМ); тепер – *Васько, Іванейко, Осташ, Фалько, Федечко, Хімій, Хома, Чоп*.

Приклади з інших сіл: у ЙМ – *Hałyszynciow, Halow, Puchlow*; у ФМ іще *Halow*, але вже *Hałyszyniec, Puhol*; тепер – *Галь, Галишинець, Пуголь* (Тух. ЙМ); раніше – *Hawryszow, Motiukow, Rawlukow*; тепер – *Гавриш, Мотюк, Павлюк* (Мил. ЙМ), раніше – *Hrusyłow, Nuków, Danczyłow, Jaratkow*; тепер – *Грицило, Гук, Данчило, Яремко* (Цер. ЙМ); раніше – *Kadlubow, Klewcow, Lohazun*; тепер – *Кадлуб, Клевець, Логаза* (Під. ЙМ).

Кількісні показники, що демонструють остаточну стабілізацію прізвищ бойків і покутян, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Словотвірні моделі прізвищ у період становлення
(кінець XVIII – поч. XIX ст.) та в наші дні (кінець XX – поч. XXI ст.)**

	Бойківщина		Покуття	
	ЙМ + ФМ	Тепер	ЙМ + ФМ	Тепер
Прізвища із суфіксами	% від усіх прізвищ	% від усіх прізвищ	% від усіх прізвищ	% від усіх прізвищ
Власне патронімні форманти				
<i>-ович (-евич)</i>	6,35	7,67	2,9	4
<i>-ич</i>	5,34	4,28	0,8	1,3
<i>-овець</i>	0,22	0,16	0	0,18
<i>-инець</i>	2,33	1,8	0,46	0,6
Разом	14,24	13,91	4,16	5,9
Посесивні форманти				
<i>-ів (іст. -ов)</i>	13,49	4,32	11,5	2,9
<i>-ин</i>	8,75	4,51	6,1	2,95
<i>-ськ-ий</i>	2,48	2,49	0,6	1,2
Разом	24,72	11,32	18,2	7,05
Поліфункціональні форманти				
<i>-ак (-як)</i>	12,12	11,29	9,3	8,1
<i>-ук (-юк)</i>	2,77	3,82	23	19
Разом	14,89	15,11	32,3	27,1
Інші	6,13	6,7	6,04	10,35
Разом	59,98	47,04	60,7	50,4

Як бачимо з таблиці, загальне зменшення кількості морфологічних дериватів у прізвищевій системі Бойківщини та Покуття відбулося тільки внаслідок різкого зменшення посесивних іменувань, передусім антропонімів із суфіксом *-ів*. Посесивні прикметникові назви субстантивувалися, що сприяло стабілізації прізвищ.

Явище депатронімізації антропонімів із суфіксом *-ов* пояснює причину наявності в українській антропонімії значної кількості прізвищ, омонімних із чоловічими іменами: *Вакула, Вань, Гарасим, Зеньо, Зінь, Кіндрат, Кость, Кузьма, Кузьо, Максьо, Мартин, Місько, Проць, Тарас, Філь, Хома, Юхим, Ярема*. Прізвища, мотивовані поширеними на цих територіях іменами, переважно зберегли свій посесивний формат: *Гриців, Іванів, Михайлів* та ін.

Депатронімізація відбулася і в процесі становлення прізвищ в інших регіонах України, але там це мало трохи інший характер. Наприклад, на Лубенщині депатронімізація прізвищевих назв і відповідно «формування офіційної прізвищеві системи» відбувалося завдяки різкому зменшенню кількості прізвищ із суфіксом *-енк-о*, який був основним виразником патронімічності в цьому регіоні: у XVII ст. патроніми на *-енко* становили 35,76% від загальної кількості прізвищевих назв, у другій половині XIX ст. — 25,05%, у кінці XX ст. — 18,55%⁵⁰.

Отже, дослідження української історичної антропонімії засвідчують, що найважливішу роль у формуванні українських прізвищ як спадкових іменувань відіграла патронімізація. Спочатку показниками патронімічності були власне патронімні та посесивні форманти, згодом цю функцію стали виконувати інші суфікси, найактивнішими з яких були *-ак, -як; -ук, -юк; -енко*. На час становлення українських прізвищ (кінець XVII — поч. XIX ст.) протопрізвища-патроніми, оформлені субстантивними суфіксами, уже були стабільними спадковими антропонімами, натомість посесивні моделі, які в той час посідали чільне місце переважно в західних регіонах України, та протопрізвища на *-енко* часто ще виражали живу практику називання сина за іменуванням батька. Згодом антропоніми із живими показниками патронімічності, особливо посесиви на *-ов (> -ів)*, позбувалися свого суфікса. Таким чином депатронімізація частини протопрізвищ забезпечила в офіційній системі іменувань їх субстантивізацію, а отже, і стабільність спадкових іменувань. Усе це сприяло відмежуванню офіційної системи іменувань від народнорозмовної, у якій і тепер активно функціонують посесивні деривати як від імен, так і

від прізвиць чи прізвищ батька. Завдяки депатронімізації в Галичині значно зменшилася кількість посесивних за походженням прізвищ і відповідно зросла кількість прізвищ семантичного способу деривації. Таким чином, явище депатронімізації стало важливим мовним фактором остаточної стабілізації українських прізвищ і до певної міри виокремило українську антропонімійну систему зі спільного руслу східнослов'янської антропонімії і наблизило її до західнослов'янської.

¹ Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови (Лексика і фразеологія). К., 1983. С. 617.

² Худаш М.Л. З історії української антропонімії. К., 1977. С. 103–104.

³ Железняк І.М. Семантичні параметри слов'янських антропонімних етимонів // Слов'янська ономастика: Зб. наук. праць на честь 70-річчя д. ф. н., проф. П.П. Чучки. Ужгород, 1998. С. 95.

⁴ Словник української ономастичної термінології / Укладачі: Д.Г Бучко., Н.В. Ткачова. Харків, 2012. С. 147.

⁵ Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999. С. 61.

⁶ Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe. Wrocław etc., 1973–1974. Cz. II. S. 80.

⁷ Худаш М.Л. Зазнач. праця. С. 119.

⁸ Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. К., 1984. С. 18; Медвідь-Пахомова С.М. Зазнач. праця. С. 138.

⁹ Худаш М.Л. Зазнач. праця. С. 100.

¹⁰ Словник української ономастичної термінології. С. 138.

¹¹ Медвідь-Пахомова С.М. Зазнач. праця. С. 156.

¹² Там само. С. 120.

¹³ Rymut K. Antroponimia II. – Nazwiska // Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / Red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślíkowa z udziałem J. Dumy. Warszawa; Kraków, 2002. T. 1. S. 391.

¹⁴ Pleskalová J. Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010. Brno, 2011. S. 71, 117.

¹⁵ Медвідь-Пахомова С.М. Зазнач. праця. С. 100–101.

¹⁶ Skulina T. Зазнач. праця. С. 89.

¹⁷ Чучка П.П. Зазнач. праця. С. 605–606.

¹⁸ Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. К., 1958. С. 13.

¹⁹ Там само. С. 23.

²⁰ Чучка П.П. Зазнач. праця. С. 610.

²¹ Чучка П.П. Там само. С. 613.

²² Керста Р.Й. Зазнач. праця. С. 18–19.

²³ Там само. С. 25.

²⁴ Там само. С. 25.

²⁵ Wolnicz-Pawłowska E. Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie w dawnym województwie ruskim. Wrocław, 1978. S. 66.

²⁶ *Суперанская А.В., Сулова А.В.* «Нестандартные» русские фамилии // Ономастика и норма. М., 1976. С. 70.

²⁷ *Крип'якевич І.П.* Львівська Русь в першій половині XVI віку // Записки НТШ. 1907. Т. 77. С. 89.

²⁸ *Бучко А.Е.* Фамилии Бойковщины в период их становления и в наши дни // Автореф. дисс. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1986. С. 10.

²⁹ *Близнюк Б.Б.* Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1997. С. 12.

³⁰ *Вирста Н.Б.* Становлення та розвиток антропонімії Покуття // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2012. С. 14.

³¹ *Рульова Н.І.* Антропонімія Західного Поділля кінця XVIII—XX ст. // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2004. С. 12.

³² *Марочкіна О.О.* Формування прізвищевої системи Розточчя // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2011. С. 13.

³³ *Wolnicz-Pawłowska E.* Зазнач. праця. С. 120.

³⁴ *Близнюк Б.Б.* Зазнач. праця. С. 21.

³⁵ *Rospond S.* Słownik nazwisk śląskich. Wrocław etc., 1967. Cz. I: A—F. S. XIX.

³⁶ *Суперанская А.* Антропонимия II — Фамилии // Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / Red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślakowa z udziałem J. Dumy. Warszawa; Kraków, 2002. T. I. S. 422.

³⁷ *Бирьла М.В.* Беларускія антрапанімічныя назвы ў іх адносінах да антрапанімічных назваў іншых славянскіх моў. Мінск, 1963. С. 29.

³⁸ *Лемцюгова В.П.* Антрапанімія II — Прозвішчы // Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / Red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślakowa z udziałem J. Dumy, Warszawa; Kraków, 2002. T. I. S. 440.

³⁹ *Йосифінська метрика (1785 — 1788), рукопис // ЦДІА України у Львові. Ф. 19. Францисканська метрика (1819—1820), рукопис // ЦДІА України у Львові. Ф. 20.*

⁴⁰ *Бучко Г.Є.* Йосифінська та Францисканська метрики як джерело досліджень антропонімії на західноукраїнських землях // Питання історичної ономастики України / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 1994. С. 239.

⁴¹ *Бучко А.Е.* Зазнач. праця. С. 16.

⁴² *Близнюк Б.Б.* Зазнач. праця. С. 21.

⁴³ *Вирста Н.Б.* Зазнач. праця. С. 15.

⁴⁴ *Рульова Н.І.* Зазнач. праця. С. 14.

⁴⁵ *Марочкіна О.О.* Зазнач. праця. С. 19.

⁴⁶ *Бучко Г.Є.* Формування патронімічних моделей в українській антропонімії та ойконімії // Записки з ономастики: Зб. наук. праць. Одеса, 2015. Вип. 18. С. 66.

⁴⁷ *Бучко А.Е.* Зазнач. праця. С. 3—4.

⁴⁸ *Вирста Н.Б.* Зазнач. праця. С. 2.

⁴⁹ *Бучко А.Е.* Зазнач. праця. С. 19.

⁵⁰ *Кравченко Л.О.* Прізвища Лубенщини. К., 2004. С. 11.

Скорочення

Зубр.	— <i>Зубрицький М.</i> Імена, назви і прозвіща у селян с. Мшанця Старосамбірського повіту // Записки НТШ. 1907. Т. 79. С. 142—154.
ЙМ	— Йосифінська метрика.
ФМ	— Францисканська метрика.

Список умовних скорочень назв сіл Бойківщини і Покуття

Виж. – Вижлів (тепер Верхнячка)

ЙМ XVI-65

Граб. – Грабів ЙМ XVI-120

Греб. – Гребенів ЙМ XVI-29

Іс. – Ісаї ЙМ XVI-225

Каль. – Кальне ЙМ XVI-124

Коз. – Козьова ЙМ XVI-50

Кол. – Колодіївка ЙМ-VI-126

Лав. – Лавочне ФМ XVI-36

Лім. – Лімна ЙМ XIV-30

Лоп. – Лопушниця ЙМ XV-15

Мил. – Милування ЙМ-VI-131

Миш. – Мишин ЙМ-VI-270

Наз. – Назавизів ЙМ-VI-78

Пер. – Перерісль ФМ-VI-35

Під. – Підпечери ЙМ-VI-44

Поб. – Побук ЙМ XVI-16

Пол. – Поляниця ЙМ XVI-82

Рос. – Росохач ЙМ XIV-81

Стр. – Струтин Вижній ФМ XVI-243

Тух. – Тухля ФМ XVI-225

Хаш. – Хашоване ЙМ XVI-33

Цер. – Церківна ЙМ XVI-115

Цін. – Цінева ЙМ XVI-176

М.І. Вакулич
(Київ)

ДО НЕВІДОМИХ СТОРІНОК: НЕОПУБЛІКОВАНИЙ «УКАЗАТЕЛЬ ЛИЧНЫХ ИМЕН И ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЙ» В.О. РОЗОВА

Постать Володимира Олексійовича Розова (15.07.1876 – 21.05.1940) – фахівця з діалектології та історії української мови – сьогодні відома далеко не кожному україністові. Його наукове життя досі є темною сторінкою (про це свідчать і нечисленні публікації про дослідника)¹, а низка мовознавчих праць іще чекає на гідне поцінування та аналіз.

Нині наукова спільнота знає про професора В.О. Розова насамперед як про публікатора українських грамот XIV–XV ст. (УГ). Як і Й.І. Левицький, Д.І. Зубрицький, Я.Ф. Головацький, А.Ю. Кримський² та ін., В.О. Розов проторував шлях, яким згодом ішли мовознавці, оприлюднюючи грамоти XIV ст. (Грамоти XIV), XV ст. (Грамоти XV), XVI ст. (Грамоти XVI) і т. д.

Ні перше (1917 р.), ні друге (1928 р.) видання грамот В.О. Розова не містили словника власних назв. Сам науковець у передмові до публікації зауважував: «На жаль, обставини воєнного часу не дозволили мені видати цю мою працю в такому вигляді, як вона була задумана. Я не мав змоги додати до неї покажчика власних іменнів...» (УГ 1). Свідомий останнього, польський лінгвіст Владислав Курашкевич, пишучи фактично на основі видання професора Розова монографію “Gramoty Halicko-Wołyńskie XIV–XV wieku” (1934 р.), самостійно створив “Wykaz nazwisk, przymiotników odimennych i innych wyrazów, opuszczonych w słowniku Rozowa” (Kuraszkiewicz 161). Насправді ж антропонімно-топонімний покажчик, як і було первин-

но задумано, В.О. Розов уклав, але з невідомих нам причин не опублікував.

А.М. Залеський зазначав, що в грудні 1968 р. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР у З.Г. Розової (дружини покійного професора) придбав «... рукопис «Покажчика власних імен і географічних назв (132 рукописні сторінки розміром 28 см на 21,8 см, а також дві машинописні копії покажчика – по 116 стор.), що призначався як додаток до опублікованих грамот XIV–XV ст.» (Залеський 35). Сьогодні “Указатель личных имен и географических названий” (Указатель), як і низка інших рукописних і машинописних робіт професора, зберігається в архіві Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (Опис № 2, справи постійного зберігання за 1925–1940 рр.).

Рукопис “Указателя” написаний чорним чорнилом переважно на подвійних сторінках у клітинку, не скріплених між собою; зверху посередині сторінок простим олівцем проставлено нумерацію. Правки і вставки, пагінацію окремих сторінок (с. 98–100) здійснено червоним чорнилом. Папір пожовклий, із водяними знаками («1861–1865–1876–1882» по овалу, в овалі вензель, по чотирьох боках овалу двоголові орли; нижче надпис «Four Eagles Mill 1842»). Стан збереження задовільний (є окремі плями, згини, перші і останні сторінки потерті і частково обірвані). У рукописі реєстрові слова, а також їхні форми підкреслено прямою лінією, скорочення (см., *Ab. sg. f.* та ін.) – хвилястою, топоніми, з якими автор зіставляє форми, зафіксовані у грамотах, – пунктирною.

Машинописні копії збережені набагато краще, містяться в окремих папках; папір пожовклий, сторінки нескріплені. Текст надруковано на машинці. Від руки чорним чорнилом уписано титла, окремі літери (*ѣ, а, ѡ, з* та ін.), скорочено позначення відмінків, числа, роду (*N. sg. m., G. sg., D. sg., Ac. pl., Ab. pl.* та ін.), зрідка пропущено реєстрові одиниці (наприклад, «матьѣввичь – : см. дмитрь матьѣввичь»; «михаиль, канцлер молдавский – : D. sg. михаилоу 87.9; Михаилоу 92.12») (цитати подаємо за машинописною копією. – *М. В.*) (Указатель 62, 66), пояснення (наприклад, *пан...*) (Указатель 4), окремі правки тощо. Коментарі наведено російською мовою (наприклад, «избищныи перевозъ, название в XIV в. местности на р. Днестре в округе Рудок в окрестностях с. Чайковиц...») (Указатель 43).

Типові «статті» “Указателя” виглядають так:

«корьатовичи, княжеский род:

кориать, он же михаиль гедиминовичь, князь новгородский — : G. sg. кориата 4, припис. I; михаїла кедиминовича 4.12/13; Ас. sg. за корьата 3.6;

олександро, князь подольский — : N. sg. олезаньдро 10.5; олезаньдро корьатовичь 10.1/2.

юрьи, князь подольский — : N. sg. юрьи корьатови(ч) 10.4
космово, теперь с. Косьмовь в грубешовском уезде к Ю.-В. от Грубешова на Западном Буге — : Ас. sg. космово 11.7.» (Указатель 51).

В аналізованому словнику власних назв не викладено принципів його створення, тож про основні засади укладання дізнаємося із самого рукопису. Крім того, частково орієнтуємося на коротку передмову перед покажчиком апеллятивної лексики («Общій словарь»), який увійшов до публікації грамот і 1917, і 1928 рр.

Реєстрові одиниці “Указатель” фіксує в алфавітному порядку з малої літери у вихідній формі — називному відмінку однини. Відновлені початкові форми онімів, незасвідчені в текстах грамот, ніяк не позначені (виокремлення зірочкою тоді ще не практикували).

Після реєстрового слова через кому подано невеликий коментар щодо лексеми (наприклад, «мышчичь петрь, он же мышка, кухмистр Свидригайлы...» (Указатель 71)). (Таке подання матеріалу відповідає загальному вектору, заявленому в опублікованому покажчику апеллятивної лексики: «При словахъ, не указанныхъ или не объясненныхъ въ словарь Срезневскаго, дается ихъ значеніе...» (УГ, «Общій словарь», с. 1); проте, на відміну від апеллятивного покажчика, в онімному покажчику майже немає цитат із текстів грамот). Після пояснення реєстрового слова укладач ставить тире з двокрапкою; далі послідовно і скрупульозно наводить усі граматичні форми лексеми, зафіксовані в оприлюднених грамотах. В.О. Розов паспортизує форми, зазначаючи відмінок, число (і зрідка рід) лексеми (як це він практикував у покажчику апеллятивів; схожу форму опису бачимо згодом у статтях «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.»). Доречно згадати думку В. Рауделюнаса, який, критикуючи покажчик «Українських грамот XV ст.», підкреслював, що «для видань *призначених до лінгвістичних цілей*, необхідним є словник-перелік усіх слів і форм, які трапляються в публікованих текстах. Такі словники є у В. Розова, В. Курашкевича, Х. Станга...» (Рауделюнас 132) (переклад і курсив наш. — М. В.).

Після кожної граматичної форми реєстрового слова в покажчику вказано номер грамоти (з опублікованої науковцем збірки) і (після крапки) порядковий номер рядка (якщо лексема чи словосполука розташована на двох рядках, номери рядків подано через скісну риску).

До реєстру В.О. Розов вносить (проте непослідовно) різні варіанти оніма, прив'язуючи їх посиланнями до статті основного (найчастотнішого), на думку науковця, варіанта (наприклад, «федушковъ – см. федоръ любортовичъ», «фешдоръ – см. федоръ любортовичъ» (Указатель 108)). При т. зв. «неосновних» варіантах пропріатива координат грамоти і рядка немає (на відміну від т. зв. «основної» статті з повною паспортизацією).

Для реєстру покажчика характерно те, що автор, на відміну від сучасної традиції, окремо не наводить оніми, які починаються на диграф *кг*, а долучає їх чи до групи на літеру *г* (!): «гастовтъ кердути – : N. sg. кгастовтъ кердути 25. 7/8» (Указатель 22), чи до групи на літеру *к* (!): «гирдивидъ – : N. sg. кгирдиви(д) бѣликъ 20.3» (Указатель 46). Такий спосіб подання матеріалу практикували сучасники В.О. Розова – науковці, які оприлюднювали «Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссією» (наприклад, антропоніми *Кгацкій, Кгедройтъ, Кживойна, Кгинбутъ, Кгинейтъ* і т. д. подані під буквою *к* (АВК XIV, 663)), «Архив Юго-Западной России...» (антропоніми *Кгаштольт-Янь, Кграевскій, Кгезгалъ, Кгелтова, Кгетолтъ* і т. д. теж подано під буквою *к* (АЮЗР, VIII/4, Указатель I. Имень личныхъ 12); В. Курашкевич у покажчиках до своєї праці антропоніми *кгастовтъ, кгирдиви(д); кгловачъ, кгоурь(ге)шеви(ч)* також долучав до лексем на літеру *к* (Kuraszkiewicz 150, 164).

Власні назви, які складаються з двох чи більше лексем (наприклад, *алхатаръ вахно танча, орецкии адамъ; долгиє лозы, колбаевъскыи гостинець* (Указатель 2, 77, 31, 43)), зафіксовано поряд з однослівними.

Реєстрові антропоніми В.О. Розов зазвичай групує за прізвищевими назвами, роблячи до них посилання від дво- чи трілексемних формул, у яких на першому місці власне ім'я (наприклад, «адам орецкии – см. орецкии», «алексandro самотетич – см. самотетич», «алексandro четвѣртенскій – см. четвѣртенскій») (Указатель 1). Однак трапляються винятки, наприклад: *михаило сеньковичъ – : N. sg. михаило сенкови(ч) 38.б...* (автор не переорієнтовує до статті *сенькович – : N. sg. михаило сенкови(ч) 38.б...*) (Указатель 65, 93).

Низки реєстрових слів, на які покликається автор, немає: «володиславъ Ягелло, король польський — : N. sg. владиславъ 32.1...»; «голтанский иванъ алгимунтовичъ, князь — : см. иванъ олкимонтовичъ, князь»; «свидригайлъ — : см. швитригаило» (Указатель 19, 24, 92) (у покажчику не виносяться окремо ні *Ягелло*, ні *иванъ олкимонтовичъ*, ні *швитригаило*). До реєстру В.О. Розов увів дволексемну антропонімну формулу *монивидъ коиликиновичъ*, яка в іншій статті трансформується в однослівне іменування *коиликинови* (укладач обидві статті між собою не пов'язує) (Указатель 49, 69) і т. д. Така непослідовність схиляє до думки, що роботу над покажчиком не було завершено остаточно; можливо, це стало однією з причин його неопублікування.

“Указатель”, як зазначено в самій його назві, містить і антропоніми, і топоніми. Така форма документа характерна для тогочасних публікацій: “Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie” має “Spis osób, miejscowości i urzędów”, “Архив Юго-Западной России...” — об'єднаний “Указатель личныхъ и географическихъ именъ...”. Покажчик загалом — це допоміжний елемент в опублікованих історичних документах, покликаний і спростити сприймання текстів звичайним читачем, і структурувати роботу фахового дослідника опублікованих грамот. Тож, очевидно, такий комплексний підхід — поєднання онімів — себе виправдовує: покажчик постає цілісним онімним текстом, у якому антропоніми й топоніми подано як взаємопов'язані за походженням та функціонуванням одиниці.

Однак маємо визнати й іншу традицію: “Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссією” містять окремішні “Указатель личныхъ именъ” і “Указатель географическихъ названий”. Значно пізніше В.М. Русанівський, оприлюднюючи грамоти XV ст., створив “Покажчик особових імен” і “Покажчик географічних назв”, М.М. Пешак — “Покажчик антропонімічної лексики” і “Покажчик топонімічної лексики”; натомість В.Б. Задорожний і А.М. Матвієнко сформувавши єдиний “Іменний покажчик”. Кожен із цих покажчиків укладали за єдиною схемою: онім — ідентифікація носія оніма / визначення географічного об'єкта — зазначення номера опублікованого документа, де зафіксовано онім (виняток становить публікація М.М. Пешак, де «дано всі непрямі словоформи з їх фонетичними варіантами» (Грамоти XIV 6)).

В.О. Розов намагався якомога точніше ідентифікувати і локалізувати кожен топонім (це зауважував ще А.М. Залеський (Залеський

35)): «євѣимково село, в XIV в. название с. в владимировольнском уезде на В. от Владимира Вольнского»; «емелинь, теперь с. Ямельня в округе Городка, что близ Львова, на С.-З. от Львова у железной дороги в Янов» (Указатель 36).

Крім назв населених пунктів (*гнѣвовчи, доубровица, жабьє, києвь, кременець* і т. д. (Указатель 23, 34, 37, 47, 53)), “Указатель” містить чимало гідронімів (*бугъ западнии, быстрица, волуєвь потокъ, волчискоє болото, горохолина, мошноє озеро, мутвичьнии поток, невра, радивунковъ ставъ* (Указатель 10, 11, 20, 24, 70, 71, 87)), дримонімів (*дедьовъ лесъ, драгушовскии лѣса, нечачъ лѣсъ, печенъжець, оутвинъ гаи* (Указатель 29, 33, 72, 81, 107)), дромонімів (*вешеньскии старьи гостинець, добраньскьи путь, коденская дорога, колбаєвскьи гостинець, ловковская дорога* (Указатель 15, 31, 48, 49, 59)), агронімів (*болохово поле, бѣлошева сѣножать* (Указатель 7, 12)).

“Указатель личных имен и географических названий”, на наше переконання, — одна з цеглинок, закладених до початків осмислення історичної української онімії — і вужче — антропонімії українських грамот XIV — першої половини XV ст. Професор Розов не був вузьким фахівцем із ономастики, проте факт укладання такого покажчика свідчить про зацікавлення лінгвіста цією проблематикою і його заглибленість у матеріал. Із низкою онімних інтерпретацій мовознавця можна сперечатися, але це не знижує їхньої наукової цінності й сьогодні.

Розгляньмо деякі антропоніми балтійського походження, яких у покажчику налічуємо 58 (наприклад, «александръ коріатовичъ — : см. олезандро корьатовичъ»; «гастовтъ кердути — : N. sg. гкастовтъ кердути 25.7/8»; «ивашко монивидовичъ, пан — : N. sg. ивашко монивидовичъ 65.13/14; 70/14»; «михаило євнутовичъ, князь — : N. sg. михаило євнутови(ч) 25.3»; «наримонтовичъ — : N. sg. наримонътовичъ 3.2; D. sg. наримонътовичю 3. 11/12»; «скиргаило, великий князь литовский — : D. sg. скирьгаилу 25.7» і т. ін. (Указатель 2, 22, 43, 65, 71, 94)).

Одна зі складних проблем у роботі з фондом староукраїнського іменника — встановлення початкової форми основного антропоніма для низки прикладів. На нашу думку, професор Розов не завжди коректно інтерпретував оніми, зафіксовані в грамотах:

- «голтанский иванъ алгимунтовичъ, князь — : см. иванъ ѡлкимонтовичъ, князь» (Указатель 24) (хоч послідовнішою, як видається, буде форма *олкимонтовичъ*);

- «дмитрии ольгердовичъ, князь брянскій — : N. sg. дмитрии ольгѣрдови(ч) 23.1.» (форма *ольгердовичъ* видається непереконливою) (пор. ще: «дмитрии олгирдовичъ 17.2/3») (Указатель 30);

- «кеистуть, литовскій князь — : N. sg. кестути 1.7; кистютіи 3.1, 20; G. sg. отъ кестута 1.1.» (Указатель 46) (В.О. Розов у гасло виносити саме форму *кеистуть*, а не *кестути* чи *кистютіи*, як фіксує самий же науковець у прикладах);

- «мингаило, боярин кн. Дмитрия Ольгердовича Брянского — : N. sg. мингаило 23.19.» (Указатель 64) (укладач покажчика у реєстровому слові випускає з'єднувальний голосний у композиті);

Примітно, що В.О. Розов форми *витовтъ* та *витольдъ* (Указатель 16) подає окремо, хоча, на нашу думку, доцільніше їх було б описати, як і укладачі “Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.”, в одній статті (ССУМ I, 177). (Але тут маємо враховувати й частково іншу логіку укладання автором покажчика – групування не за принципом характеристики окремої лексеми, а за співвідношенням оніма з окремими історичними постатями чи географічними об'єктами).

“Указатель” доводить, що Розов чітко розумів механізми номінації особи на теренах усього Великого князівства Литовського у XIV – першій половині XV ст. і виокремлював однослівне іменування («гугартъ, пан — : N. sg. гугартъ 5.10»), дволексемну («воидатовичъ юшко, ключникъ луцкии, писарь Свидригайла — : N. sg. юшко воидатовичъ 84.15; 86.15») й трілексемну («василии дмитриевичъ монивидъ — : N. sg. василеи дмитриєви(ч) монивидъ 25.10») антропонімні формули (Указатель 27, 17, 13).

Однак, на наш погляд, кваліфікація професором Розовим окремих антропонімних формул і, відповідно, ідентифікація осіб неоднозначна. Н-д, «моишегаль аковъ — : N. sg. аковъ моишега(л) 20.5» (Указатель 67). Імовірноше, *моишегаль аковъ* – це не дволексемна формула іменування однієї людини, як зазначено в покажчику, а дві різні особи, див. контекст: «Мы кнѣ(з) дѣдѣ дмитрикви(ч)... ѡзарьичи дѣдѣ и аковъ. моишега(л)... тым то листом. чинимы. знамени(т)...» (УГ 38). Тобто в грамоті серед свідків згадано спочатку *ѡзарьичи дѣдѣ и аковъ* (вочевидь, брати чи інші близькі родичі), а потім *моишега(л)*. Такої позиції дотримується й М.М. Пешак (Грамоти XIV 202, 208).

Можемо також припустити, що В.О. Розов, опрацьовуючи оніми балтійського походження, оперував для зіставлення зразками давньої балтійської антропонімії. Таку ситуацію бачимо на прикладі

«голтанский иванъ алгимунтовичъ, князь — : см. иванъ олкимонтовичъ, князь» (Указатель, с. 24), де вихідна назва *алгимунтовичъ*, а не *олкимонтовичъ*, як в оригіналі грамоти. Очевидно, що за вихідну форму науковець узяв лит. *Algimuntas (пор. ще *Iwan von Galschan Ougemundes son* (1390 р.), *Iwanen Awmunten son* (1398 р.), *Yvanus Olgimunti son* (1401 р.) (Būga 267). Наше припущення підтверджується на сторінках неопублікованої В.О. Розовим докторської монографії про волинський діалект XV ст. у грамотах Свидригайла (Розов). Саме там мовознавець покликається на «Литовскую хрестоматию» Едуарда Вольтера (збірку текстів литовської, пруської мови), книгу «*Byrutes dainos*», «Заметки по диалектологии литовского языка» В.К. Поржезинського, «*Litauisches Lesebuch*» А. Лескіна.

Прикметно, що автор свідомо виокремлював групі антропоніми — назви князівських і шляхетських родів: «бучацкии, влиятельный род из Восточной Галиции...»; «быбельский, шляхетский род из перемышльского округа...»; «волоотовичи, шляхетский род на Волыни...»; «плакиси, княжеский род...»; «схарбиновский, знатный шляхетский род в Вост. Галиции...» і т. д. (Указатель 10, 11, 19, 82, 100). Схожим чином виокремлювали оніми і сучасники В.О. Розова, наприклад, укладачі багатотомника «Архив Юго-Западной России...» (правда, проставляючи не такі яскраві акценти). Зауважимо, що пізніші публікації українських грамот, здійснені за часів радянської влади, зі зрозумілих причин такого онімного групування не мають. У зазначеному підході В.О. Розова до аналізу іменника вбачаємо праобраз уже сучасних досліджень, які в останні десятиліття набувають дедалі більшого розвитку — історії й генеалогії української середньовічної еліти, аристократії.

Автор абсолютно свідомий механізмів утворення відтопонімих прізвищевих назв, про що сам і говорить: «фамильные прозвища шляхты нередко произведены от сел, которыми она владела, к фамилиям присоединяется, где издатель имел к тому возможность, указание местности, которыми они вызваны» (Указатель 1), наприклад: «апришовский шандро, пан — N. sg. шанъдро апришовский 57.10. С. Опришовцы лежит в Станиславском округе несколько на юг от Станислава на р. Горохолине» (Указатель 3).

«Указатель личных имен и географических названий» В.О. Розова — цікавий і неоднозначний текст, який варто сьогодні опублікувати. Цей покажчик — продукт свого часу (початку ХХ ст.) і за рівнем подання та опрацювання матеріалу посідає гідне місце поряд із по-

кажчиками інших тогочасних публікацій українських грамот. Оприлюднення цього документа заповнить ще одну прогалину в історії вивчення української мови, дасть змогу науковцям досягнути велику підготовчу роботу, яку проводили перед виданням історичних пам'яток. Показчик професора Розова мають поцінувати належним чином й історики, й ономасти.

¹ *Гринчишин Д.Г.* Володимир Олексійович Розов // Мовознавство. 1976. № 5. С. 89–91; *Плющ П.П.* Перший викладач історії української мови в Київському університеті (Про педагогічну і наукову діяльність проф. В.О. Розова в зв'язку з 125-річчям КДУ) // Вісник Київського ун-ту. Серія філології та журналістики. 1959. № 2. Вип. 2. С. 142–150; *Ніка О.І.* Розов Володимир Олексійович в історії Університету св. Володимира // Українське мовознавство. 2018. № 1 (48). С. 64–75.

² *Grammatik der ruthenischen oder klein russischen Sprache in Galizien / Lewicki J.* Przemysl, 1834; *Зубрицкий Д.* Критико-историческая повесть временных лѣтъ Червоной или Галицкой Руси. М., 1845; Хрестоматія церковно-словенская и древно-русская въ пользу учениковъ вышшой гимназїи въ цѣс. кор. Австрійской державѣ / Сост. Я. Головацкій. 1854; Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка руссого въ древнемъ Галицко-Володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, въ XIV и XV столѣтїяхъ / Изд. Я. Головацкій. Львовъ, 1867; *Крымский А.* Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья: в 2 т. М., 1907–1908.

Скорочення

- АВК – Акты, изд. Виленскою Археографическою комиссиею. Вильна, 1865–1915. Т. I–XXXVIII.
- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
- Грамоти XIV – Грамоти XIV ст. / Підгот., вступ. ст., ком. і словники-показ. М.М. Пешак. К., 1974.
- Грамоти XV – Українські грамоти XV ст. / Підг. тексту, вступ. стаття і ком. В.М. Русанівського. К., 1965.
- Грамоти XVI – Волинські грамоти XVI ст. / Упоряд. В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко. К., 1995.
- Залеський – *Залеський А.* Нові надходження до архіву Інституту ім. О.О. Потебні АН УРСР // Мовознавство. 1969. № 3. С. 36.
- Рауделюнас – *Рауделюнас В.* [Рес.:]. Українські грамоти XV ст. (Пам'ятки української мови XV ст. Серія юридичної літератури). Підг. тексту, вступ. стаття і коментарі В.М. Руса-

- нівського. К., 1966. // Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Kalbotyra. XX. 1969. P. 125–133.
- Розов – *Розов В. О.* Волинский диалект XV в. в грамотах Свидригайла // Рукописний архів Розова Володимира Олексійовича в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. К., 1977–1978. Т. I–II.
- УГ – *Розов В.* Українські грамоти. Т. 1. XIV – перша половина XV в. К., 1928.
- Указатель – *Розов В. О.* Указатель личных имен и географических названий // Рукописний архів Розова Володимира Олексійовича в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.
- AS – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. We Lwowie, 1887–1910. T. I–VII.
- Būga – *Būga K.* Apie lietuvių asmens vardus // Būga K. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1958. T. I. P. 201–269.
- Kuraszkiewicz – *Kuraszkiewicz W.* Gramoty Halicko-Wołyńskie XIV–XV wieku. Kraków, 1934.

С.О. Вербич
(Київ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОСЕСИВНИХ МОДЕЛЕЙ В ОЙКОНІМІКОНІ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ: УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ *-ИН*

Територія сучасної Хмельницької області розташована в межах історично-географічного регіону Поділля. Слов'янська історія цього краю сягає початку I тис. н. е. Дослідники відзначають, що ранньослов'янські племена, які мешкали тут у цей період, входили до складу антського племінного союзу¹. А в IX ст. на розлогих подільських теренах проживали предки українців – улличі й тиверці². Сліди цього населення, природно, відображені в місцевому топоніміконі, одним із важливим складників якого є назви поселень, що виникали в різні періоди історії вказаного терену. Як слушно зауважує З.О. Купчинська, важливий показник архаїчності ойконімії певного регіону – словотвірні моделі, за якими було утворено відповідні назви³. Серед них (моделей) переважають так звані посесивні, засобами вираження яких є присвійні суфікси **-jь, -iv* (< *-ев, -ов*), *-ин*. Початок становлення цих формантів сягає праслов'янського періоду. У досліджуваному регіоні значна частина назв поселень постала на основі саме цих дериваційних моделей. У пропонованій статті схарактеризовано одну зі структурних груп таких посесивних ойконімів – утворення з присвійним суфіксом *-ин*^{*}.

Ойконім *Білотин* (с., Шепетівськ. р-н) історичні джерела фіксують із поч. XVI ст.: 1506 р. – *от Белотына* (AS III, 38). Упродовж на-

---

* Назви сс. *Гусятин, Манятин, Чернятин* (Великий і Малий) у теперішній Хмельницькій обл. проаналізовано в іншій статті. Див.: *Вербич С.О.* Реконструктивні можливості подільської ойконімії (антропоніми на *-ат-* / *-ят-* у назвах поселень) // Студії з ономастики та етимології. 2017–2018 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2018. С. 29, 31, 32.

ступних періодів назва зберігала свою форму: 1620 р. — *Bielotyn* (Описи 2004: 35, 103, 211), 1875 р. — *Бѣлотинь* (ПУМ), 1946 р. — *Білотин* (на той час Плужнянськ. р-н; АТП 1947: 239). З погляду словотвору це дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Білота*, пор. споріднені імена пол. *Białota* (Rymut I, 32), ст.-болг. *Белота*, XII ст. (Шульгач 2018: 18), ст.-серб. *Бѣлота*, 1228 р. (Морошкин 32). Твірне ім'я *Білота* сягає псл. *bělota (ЭССЯ 2, 75).

Ойконім *Великий Лазучин* (с., Хмельницьк. р-н) спершу мав форму *Лазучин*, яку засвідчує фіксація 1420 р. — *Łazuczynu* (Торчинський 93). Із XVI ст. назва відома з атрибутивним компонентом *Великий*: 1578 р. — *Лазучин Великий* (ІТ 167), який лишався незмінним протягом наступних століть: 1618 р. — *въ Лазучини Великомъ* (Теодорович 36), 1789 р. — *w Łazuczynie wielkim* (АЮЗР III/5, 368), 1884 р. — *Łazuczyn Wielki* (SG V, 624), 1946 р. — *Великий Лазучин* (на той час Базалійськ. р-н; АТП 1947: 222). Означувальний складник *Великий* протиставляє цей ойконім назві с. *Малий Лазучин* у тому ж р-ні. М.М. Торчинський і Н.М. Торчинська вбачають в основі ойконіма *Лазучин* особове ім'я *Лазута* (Торчинський 93). Проте в такому разі назва поселення мала б форму *Лазутин*. Якщо ж первісний ойконім *Лазучин*, то це дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Лазука*, пор. укр. прізвище *Лазука* (Редько 1, 578). На архаїку особової назви *Лазука* вказує її праслов'янський етимон *lazoka / *lazuka (ЭССЯ 12, 70).

Перша письмова згадка про назви сс. *Великий Правутин* і *Малий Правутин* (Шепетівськ. р-н) сягає XVI—XVII ст. — *Wi: Prautyn, Ma: Prautyn* (АНРР). Стрижневий складник цих складених ойконімів — *Правутин*. Дослідники правильно пояснюють його як посесив із суфіксом *-ин* від антропоніма *Правута* (Торчинський 93) < псл. *Pravota (Шульгач 2008: 174).

Назва с. *Ков'ячин* (тепер *Боднарівка* Хмельницьк. р-ну) відома з 2-ї пол. XVI ст.: 1557 р. — *Kowiaczyn alias Bednarow* (Крикун 2011: 215). Із XVIII ст. за цим поселенням закріпилася назва *Боднарівка*: 1784 р. — *Bednarowka* (АЮЗР V/2 (2), 453), 1880 р. — *Bednarówka* (SG I, 124). Первісний ойконім *Ков'ячин* — утворення з присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма **Ков'яка*, на реальність якого вказують споріднені пол. особові назви *Kowiak, Kowiako* (Rymut I, 452).

Ойконім *Копистин* (с., Хмельницьк. р-н) уперше згадано в 1-й пол. XV ст. — *Kopystyn* (Pułaski 8). Назва не зазнала структурних змін і в наступні періоди: 1530 р. — *Kopystyn* (Żdz. XIX, 166), 1629 р. —

Kopystyn (Крикун 2011: 268), 1784 р. — *Kopystyn* (АЮЗР V/2 (2), 450), 1830 р. — *Копыстын* (СІМ 101), 1946 р. — *Копистин* (на той час Ружичнянськ. р-н; АТП 1947: 241). В основі ойконіма — ім'я-прізвисько *Кописта* (Торчинський 239), оформлене присвійним суфіксом *-ин*. Щодо споріднених особових назв пор. пол. *Kopysta* (Rymut I, 437). Для з'ясування мотивації семантики антропонімооснови *Кописта* показове серб. *копист* 'гомілка', 'велика кістка' (ЭССЯ 11, 34): *'людина з великими ногами'.

Ойконім *Кудин* (тепер с. *Кудинка* Летичівськ. р-ну) належить до літописних назв. У минулому — одне з міст давньої Болохівської землі: *Коудинь* городѣць (1241 р.; ЕСЛГНПР 74). Це місто належало колись болохівським князям (Труды 510). Починаючи із XVI ст. й до сьогодні — *Кудинка*: 1538 р. — «пустиня» *Кудинка* (ЕСЛГНПР 74), 1-ша пол. XVII ст. — *Kudynka* (Ždz. XVI, 7), 1784 р. — *Kudynka* (АЮЗР V/2 (2), 441), 1800 р. — *Кудынка* (Описи 2011: 65), 1946 р. — *Кудинка* (АТП 1947: 234). Назва *Кудин* — дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Куда*, пор. пол. відповідник *Kuda* (Rymut I, 484). Щодо мотивації семантики антропонімооснови пор. рос. діал. *куд* 'злий дух, біс', *кудь* 'волхвування' (ЭССЯ 13, 84).

Назва с. *Кузьмин* (Городоцьк. р-н) незмінна для відповідного поселення, починаючи з 2-ї пол. XV ст.: 1456 р. — *Kuźmin* (Pułaski 52), 1508 р. — *Кузмин* (Акти ВВ 124), 1678 р. — *Kuźmin* (Крикун 2015: 152), 1796 р. — *Кузьминь* (Атлас 45), 1885 р. — *Кузьминь* (Волости 277), 1946 р. — *Кузьмин* (АТП 1947: 228). В основі ойконіма — ім'я *Кузьма*, оформлене присвійним суфіксом *-ин*. Уважають, що власником цього населеного пункту був литовський магнат Казимир (Кузьма) Сапіга ([https://uk.wikipedia.org/wiki/Кузьмин_\(Городоцький_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кузьмин_(Городоцький_район))). Поселення належало литовським магнатам *Сапігам* (АЮЗР VIII/2, 101–102). На Хмельниччині відоме ще одне с. *Кузьмин* (Хмельницьк. р-н), відзначене в історичних джерелах із 1480–1484 рр. (Цинкаловський I, 582).

Назва с. *Куражин* (Кам'янець-Подільськ. р-н) відома з 2-ї пол. XVII ст. (<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A005?rdat1=14.02.2011&rf7571=36476>). Історичні словоформи: 1775 р. — *Kurożyna* (АЮЗР V/2 (1), 231), 1789 р. — *Kuroszyu* (Торчинський 263), 1885 р. — *Куро-жинь* (*Большая Шура*) (Волости 280), 1946 р. — *Куражин* (на той час Новоушицьк. р-н; АТП 1947: 237). За умови, що форма *Куражин* первинна, це дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма **Ку-*

ража або *Курага*, пор. споріднені пол. особові назви *Kuraga*, *Kuraż* (Rymut I, 492–493).

Ойконім *Маначин* (с., Хмельницьк. р-н) відомий із XIV ст. (ІВР 306–307). Пор. ще пізніші фіксації: 1583 р. – Z miasta *Manaszyna* (Żdz. XIX, 145), 1648 р. – в *Маначине* (ІМСХ 66), 1789 р. – *W Monaszynie, w Manaszynie* (АЮЗР III/5, 368, 484), 1885 р. – *Моначинь* (Волости 238), 1946 р. – *Маначин* (АТП 1947: 227). М.М. Торчинський і Н.М. Торчинська вважають цю назву посесивним утворенням, порівнюючи її з антропонімом *Манак* (Торчинський 302). Одначе в такому разі ойконім мав би форму *Манаків* < *Манаків*. В основі назви *Маначин* – антропонім *Манака, оформлений присвійним суфіксом *-ин*, пор. похідне прізвище (на території України) *Манакін* (Новикова 517). Стосовно походження особової назви *Манака, то це, можливо, фонетично вторинна форма від *Маняка < укр. *маня́ка* ‘опудало; віха; привид; статуя’ (Грінченко 2, 405).

Назву с. *Микулин* (Шепетівськ. р-н) М.М. Торчинський і Н.М. Торчинська пов’язують зі згаданим у 1169 р. ойконімом *Микулин* (Торчинський 311). Проте в Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі цей ойконім ідентифікують із назвою с. *Микулин* на Ровенщині (ЕСЛГНПР 88). Історичні словоформи подільського ойконіма: 1583 р. – *ze wsi Mikulina* (Żdz. XIX, 147), 1620 р. – *Mikulin* (Володіння 97), 1885 р. – *Микулинь* (Волости 215), 1946 р. – *Микулин* (АТП 1947: 229). В основі назви – антропонім *Микула* (пор. д.-руськ. *Микула*, 1054 р. (Морошкин 122) – народно-розмовний варіант від *Микола*; Трійняк 230), оформлений присвійним суфіксом *-ин*.

Назву с. *Мирутин* (Шепетівськ. р-н) історичні джерела фіксують, починаючи з 2-ї пол. XVI ст.: 1583 р. – *ze wsi Mirutina* (Żdz. XIX, 134), 1629 р. – *Мирутин* (Торчинський 312), 1885 р. – *Мирутинь* (Волости 215), 1946 р. – *Мирутин* (на той час Берездівськ. р-н; АТП 1947: 223). Ойконім *Мирутин* – дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Мирута*, пор. ст.-укр. ім’я *Мирута*, 1596 р. < псл. *Mirota (Шульгач 2008: 172).

Перша письмова згадка про назву с. *Мислятин* (Шепетівськ. р-н) датована 1534 роком: *Мыслитину* (АС III, 456). Пізніші історичні словоформи: 1651 р. – в селі *Мислятыне* (НВВУ 584), 1796 р. – *Мислятинь* (Атлас 45), 1885 р. – *Мыслятино* (Волости 215), 1946 р. – *Мислятин* (АТП 1947: 231). Ойконім мотивовано давнім слов’янським

ім'ям *Мислята*, пор. інослов'янські відповідники: ст.-пол. *Mysłeta*, 1355 р. (Rymut II, 129), ст.-чеськ. *Misleta*, 1107 р. < псл. *Mysłeta (Шульгач 2017: 29). В основі антропоніма — псл. *mysłeta (ЭССЯ 21, 44).

Ойконім *Нетишин* (м., Шепетівськ. р-н) відомий із 1-ї пол. XVI ст.: 1542 р. — з *Netyszynet* (Вихованець 2002: 90), 1593 р. — в *Нетьшиине* (Вихованець 2006: 361), 1603 р. — *Нетесин*, *Netiszyn* (Описи 2004: 99), 1885 р. — *Нетишинь* (Волости 232), 1946 р. — *Нетишин* (АТП 1947: 243). Назву поселення тлумачать як утворення з присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Нетиша* (Вихованець 2006: 362–363) < псл. *Netiša (Шульгач 2008: 110). В основі ойконіма також можна вбачати антропонім *Нетьха із закономірним чергуванням *x > ш* перед голосним переднього ряду в суфіксі *-ин < *-инь*. Щодо потенційності обох антропонімів пор. споріднені особові назви з основою *Тѣх-* / *Тѣш-* без префіксального *Не-* — ст.-пол. *Ciech*, 1382 р., *Ciesz*a (Rymut I, 93, 95).

Сучасна назва с. *Олешин* (Хмельницьк. р-н) вторинна щодо первинної *Голишин*, що підтверджують відповідні історичні словоформи: 1431 р. — *Holisin* (Михайловський 2021: 196), 1470 р. — *Holiszchin* (Михайловський 2021: 196), 1563–1564 рр. — *Holischin* (Михайловський 2012: 137), 1784 р. — *Oleszyn* (АЮЗР V/2 (2), 451), 1848 р. — сел. *Олешина* (СР 1826: 263), 1946 р. — *Олешин* (на той час Ружичнянськ. р-н; АТП 1947: 241). *Голишин* — дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Голиха або *Голиша (пор. споріднене укр. прізвище *Голиш*; Редько I, 222). Особову назву *Голиха можна кваліфікувати як андронім, похідний від імені-прізвиська *Голий*, пор. укр. прізвище *Голий* (Чучка 2005: 149). Пізніша форма *Олешин < *Олишин < Голишин* унаслідок відпадиння початкового *Г-*. Пор. аналогічне фонетичне явище в укр. іменах *Гордій* і *Ордій* (Трійняк 92).

Назва *Шепетин* стосувалася в минулому теперішнього астіоніма *Славута* (м., Шепетівськ. р-н). Пор. історичні фіксації 1-ї пол. XVII ст.: 1619 р. — в местечку *Шепетине* або *Славутине* (Ворончук 45), 1626 р. — места *Шепетина* аліас [сл]авытина (Берковський 38). Сучасна назва *Славута* закріпилася за цим поселенням із XVIII ст.: 1773 р. — *pod Sławutą* (Берковський 24), 1875 р. — *Славута* (ПУМ), 1946 р. — *Славута* (АТП 1947: 243). Як відомо, місто *Славута* виникло на землях с. *Деражня Воля* (Степанюк 60). В основі ойконіма — стриженевий компонент *Воля < воля* 'поселення, звільнене на якийсь час від сплати податків' (Берковський 38), означальний — *Деражня < суміжного гідроніма Деражня*. Поселення розташоване в болотис-

тих околицях р. Деражні (Берковський 38). Пізніша назва *Шепетин* – дериват із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Шепета*, пор. ст.-укр. особову назву *Шепета*, 1698 р. (Чучка 2011: 364). Паралельна назва *Славутич* – утворення із суфіксом *-ин* (за аналогією до ойконімів із посесивним формантом) від суміжного гідроніма *Славу-та*. Місто розташоване на березі р. *Славути* (Берковський 41). З огляду на це пояснення назви *Славутич* як деривата від антропоніма *Славу-та* (Торчинський 418–419) малоімовірно.

Структурно-семантичний та етимологічний аналіз ойконімів *Білотин*, *Ков'ячин*, *Копистин*, *Кудин*, *Кузьмин*, *Куражин*, *Лазучин* (*Великий* і *Малий*), *Маначин*, *Микулин*, *Мирутин*, *Мислятин*, *Нетішин*, *Олешин*, *Правутин* (*Великий* і *Малий*), *Шепетин* уможливив такі висновки:

1. Більшість проаналізованих ойконімів мотивована питомими (генетично слов'янськими) іменами *Білота*, **Голиха* / **Голиша*, **Ков'яка*, *Кописта*, *Куда*, *Курага*, *Лазука*, **Манака*, *Мирута*, *Мислята*, **Нетіша* / *Нетіха* (< **Нетъша* / **Нетъха*), **Правута*, *Шепета* і лише два – *Кузьмин* і *Микулин* – християнськими *Кузьма* та *Микула* < *Микола* / *Миколай*.

2. Низка твірних антропонімів має праслов'янську архаїку, про що свідчать відповідні етимони або споріднені архетипи: **bělota*, **lazōka* / **lazuka*, **myslęta*; **kopystь*, **kudь* / **kudь*, **man'akь* / **manъjakь* (ЭССЯ 11, 34; 13, 84; 17, 199).

3. Для деяких назв у спеціальній літературі відновлено праантропоніми: **Mirota*, **Myslęta*, **Netěša*, **Pravota*.

4. Перспективним видається лінгвістичний аналіз інших посесивних моделей ойконімів Поділля загалом і Хмельниччини зокрема.

¹ Наулко В.І., Берковський А.Л. Етнічна історія Поділля // Поділля. Історико-географічні нариси / Л.Ф. Артюх, В.Г. Балушок, З.Є. Болтарович та ін. К., 1994. С. 35.

² Гуменюк С.К. Як складалася територія Поділля // Тези доп. Подільської іст.-краєзнавч. конф. (жовтень, 1965 р.). Хмельницький, 1965. С. 48.

³ Купчинська З. Ойконімна архаїка України // Писемні пам'ятки: сучасне прочитання / Відп. ред. Г. Дидик-Меуш. Львів, 2011. С. 139.

Скорочення

Акти ВВ

– Акти Волинського воєводства кінця XV–XVI ст. (із зібрання Пергаментних документів Архіву головного

- актів давніх у Варшаві) / Підгот. до друку А. Блануци, Д. Ващука, Д. Вирського (латиномовні документи). К., 2014.
- Атлас – Атлас Российской империи, состоящий из 52 карт, изд. во граде С. Петра в лето 1796 а царствования Екатерины II [б. и.] [Карта Волинского наместничества; Карта Подольского наместничества].
- АТП 1947 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. К., 1947.
- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. 1–VIII.
- Берковський – *Берковський В.* Студії з історії Славутчини. К., 2008.
- Вихованець 2002 – *Вихованець В.Й.* Село заснував Нетіша... (до походження топоніма «Нетішин») // Історія міст і сіл Великої Волині: Наук. зб. «Велика Волинь»: Праці Житомирського наук.-краєзнавч. т-ва дослідників Волині / Гол. ред. М.Ю. Костриця. Житомир, 2002. Т. 25. Ч. 1. С. 89–92.
- Вихованець 2006 – *Вихованець В.Й.* Нове в дослідженні етимології назви Нетішин // Місто Хмельницький в контексті історії України. Хмельницький; Кам'янець-Подільський, 2006. С. 359–364.
- Володіння – Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Перекл., упоряд. і передм. І. Ворончук. К.; Старокостянтинів, 2001.
- Волости – Волости и важнейшие селения европейской России. По данным обследования, проведенного статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. СПб., 1885. Вып. III: Губернии Малороссийские и Юго-Западные.
- Ворончук – *Ворончук І.* Про початки історії міста Славуті, або коли і ким воно засноване // Українознавство. 2016. № 2 (59). С. 37–51.
- Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О.С. Стрижак. К., 1985.
- ІВР – Історія Волочиського району / Гуляк Л.Я., Михальчин І.Р. Хмельницький, 2010.
- ІМСХ – Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю.Й. Січинського і М.І. Теодоровича). Навч. посібник / Упоряд. О. Тимошук. Хмельницький, 2011.

- ІТ — Історія Теофіпольщини. Історичний нарис та збірник документів Центрального держ. іст. архіву України (м. Київ). Т. 1. Давні акти / Ред. І.А. Стасюк. Хмельницький, 2003.
- Крикун 2011 — *Крикун М.* Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2011. С. 155–330.
- Крикун 2015 — *Крикун М.* Документи комісарського суду Подільського воєводства 1678–1679 років. Львів, 2015.
- Михайловський 2012 — *Михайловський В.М.* Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. // Український історичний журнал. 2012. № 6. С. 130–144.
- Михайловський 2021 — *Михайловський В.* ІСТОРІЯ, МОВА, ГЕОГРАФІЯ: топоніми середньовічного Поділля. К., 2021.
- Морошкин — *Морошкин М.* Славянський іменослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.
- НВВУ — Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: Зб. за документами актових книг / Упоряд. Л.А. Сухих, В.В. Страшко. К., 2008.
- Новикова — *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
- Описи 2004 — Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упоряд. В. Атаманенко. Острог, 2004.
- Описи 2011 — Описи Подільської губернії кінця XVIII – початку XIX ст. / Укл., автори вст. ст. С.А. Копилов, А.Б. Задорожнюк. Кам'янець-Подільський, 2011.
- ПУМ — Специальная карта Европейской России [Правобережная Украина и Молдавия] / Под ред. Стрельбицкого. Б. м., 1875.
- Редько — *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ. Львів, 2007. Т. 1–2.
- СІМ — Стежками історичного минулого рідного краю / Упоряд. О.О. Гончар, І.Я. Леськів, А.М. Трембіцький. Хмельницький, 2014.
- СР 1826 — Селянський рух на Україні 1826–1849 рр.: Зб. документів і матеріалів / Упоряд. В.П. Баран, Г.В. Боряк, М.І. Бутич та ін. К., 1985.

- Степанюк — *Степанюк Р.* З історії міста Славути від заснування 1633 до 1863 р. // Україна: історія, культура, пам'ять: Наукові реферати, виголошені на XIV студент. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 травня 2011 р.). К., 2012. С. 59–63.
- Теодорович — *Теодорович Н.И.* Город Старокиевский Волынской губернии, основанный в 1561 году князем Константином Константиновичем Острожским. Исторический очерк. Почаев, 1894.
- Торчинський — *Торчинська Н.М., Торчинський М.М.* Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький, 2008.
- Трійняк — *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2005.
- Труды — Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / Под ред. Е. Сецинского. Каменець-Подольск, 1901.
- Цинкаловський — *Цинкаловський О.* Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник — від найдавніших часів до 1914 року). Вінніпег, 1984. Т. 1.
- Чучка 2005 — *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Чучка 2011 — *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
- Шульгач 2008 — *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I.
- Шульгач 2017 — *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2017. Ч. IV.
- Шульгач 2018 — *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2018. Ч. V.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. М., 1974—. Вып. 1—.
- АНРР — Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu XVI-go na XVII-sty. Dział II-gi: Ziemie ruskie Rzeczypospolitej / Oprac. i wyd. A. Jabłonowski. Warszawa; Wiedeń, 1899–1904.
- AS — Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Pod kier. Z.L. Radziwińskiego. Lwów, 1887–1910. Т. I–VII.
- Пуłaski — *Пуłaski К.* Szkice i poszukiwania historyczne. Serya trzecia. Kraków, 1906.
- Rymut — *Rymut К.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. Т. I–II.

- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów
Słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- Żdz. – Źródła dziejowe / Wyd. A. Jabłonowski. Warszawa, 1876–
1915. T. I–XXIV.

С.О. Вербич
(Київ)

ВІДГІДРОНІМНА ОЙКОНІМІЯ ВІННИЧЧНИ: ЕТИМОЛОГІЯ І МОТИВАЦІЯ ТВІРНИХ ОСНОВ

Територія нинішньої Вінниччини розташована в межах Східного Поділля. Прикметна риса місцевого рельєфу – річкові долини Дністра (з крутими схилами) і Південного Бугу (ГЕУ 1, 187). Це означає, що на території Вінницької області наявна густа мережа різноманітних гідрооб'єктів – річок, потоків, струмків тощо. Чимало місцевих гідронімів постало в період давньої, протоукраїнської (праслов'янської), історії цього регіону. Деякі назви водойм пізніші й відображають власне український або неслов'янський характер їхніх основ. Незалежно від мовної належності чи хронологічної атрибуції гідроніми Вінниччини становлять важливий елемент топонімного простору цього терену. Об'єкт цього дослідження – відгідронімні ойконіми сучасної Вінницької області, предмет – етимологія і мотивація гідронімооснов, твірних для відповідних назв поселень.

***Батіг** (тепер с. *Четвертинівка* Гайсинськ. р-ну). Ойконім відомий із кінця XVI ст. у формі *Bamig*: 1592 р. – *Batoh* (Ždz. IX, 106), поч. XVII ст. – *Батогъ* (Труды 345–346), 1629 р. – *Czetwertynowka* (Ždz. IX, 110), 1673 р. – *pod Czetwertynowka* (ЮРЛ 360), 1765 р. – *Czetwertynowka* (АЮЗР V/2 (1), 191), 1-а пол. XIX ст. – *Четвертиновка* (Труды 345–346), 1946 р. – *Четвертинівка* (на той час Тростянецьк. р-н; АТП 1947: 36). Первісна назва поселення *Bamig* відгідронімна: село розташоване обабіч берегів р. *Батого* в басейні Дністра (ІМСВнц. 627). Гідронім *Bamig* мотивований лексемою *bamig* із переосмисленим значенням 'гнучкий, звивистий (про течію)' (пор. похідне укр. *баміже* 'батого, довгі стебла, вуса у рослин'; ЕСУМ 1, 150). Варіант *Четвертинівка* – дериват із присвійним суфіксом *-івк-а* (< *-овк-а*) від антропонімо-

основи *Четвертин*-: поселення належало до маєтностей князів *Четвертинських* (Труды 345).

Бистрик (с., Вінницьк. р-н). Назва поселення відома з XVIII ст.: 1775 р. — *Bystrzyk* (АЮЗР V/1 (1), 219), 1880 р. — *Bystrzyk* (SG I, 514), 1946 р. — *Бистрик* (АТП 1947: 30). Відгідронімний ойконім. Назва гідрооб'єкта мотивована географічним терміном *бістрик* 'швидка течія річки' (Черепанова 29). Село розташоване в місцевості при впадінні струмка Клітенка в р. Гнилоп'ять (Похилевич 234). Очевидно, давнє поселення: тут виявлено залишки старого городища (SG I, 514).

Білий Рукав (с., Хмільницьк. р-н). Перша письмова згадка про цей ойконім дійшла до нас із кінця XVI ст.: XVI—XVII ст. — *Biały Rękaw* (АНРР), 1784 р. — *Biały Rękaw* (АЮЗР V/2 (2), 439), 1880 р. — *Biały-rękaw* (SG I, 199), 1883 р. — *Бѣлый Рукавъ* (Волости 272), 1946 р. — *Білий Рукав* (АТП 1947: 39). Найімовірніше, відгідронімна назва поселення (пор., наприклад, типологічно споріднені гідроніми *Білий Потік* у бас. Черемошу, Дністра, Сяну, Дунаю; СГУ 54), утворена поєднанням компонентів: стрижневого *Рукав* < діал. *рукáв* 'відгалуження річки' (Шийка 101), означувального *Білий* < *білий* 'чистий, прозорий', пор. географічний термін *біловód* 'річка з чистою, прозорою водою' (Дзендзелівський 24).

Бритавка (с., Гайсинськ. р-н). Історичні джерела фіксують цей ойконім із XVIII ст. (Труды 784): 1776 р. — *Brytawka* (АЮЗР V/1 (1), 257), 1880 р. — *Brytawka* (SG I, 395), 1946 р. — *Бритавка* (АТП 1947: 41). На вторинність назви поселення щодо відповідного гідроніма вказує локалізація нп: село розташоване на берегах однойменної річки (Труды 784) — р. *Бритавка*, п. Савранки п. Півд. Бугу; с. Демівка Чечельницького р-ну Вінницької обл. (СГУ 69). Наявність у різних регіонах України численних назв із основою *Брит*- переконливо вказує на слов'янську генезу *Бритавки* в гнізді лексики *брити* (мотивація метафоричним значенням 'терти': ідеться про швидкість течії)¹ < псл. **briti* 'різати чимось гострим' (ЕСУМ 1, 260).

Буша (с., Могилів-Подільськ. р-н). Давнє поселення, що засвідчують історичні словоформи його назви: 1411–1430 рр. — *Busza* (Михайловський 2021: 184), 1580 р. — *на Бушу* (Крикун 2008а: 267), 1589 р. — селище *Бушу* із рекою *Бушею* (Крикун 2011: 390), 1600 р. — *Busza* alias *Zdzisław* (Крикун 2008б: 214); местечко *Здиславль* албо *Бушу* (Крикун 2008а: 761), 1622 р. — *Busza, przezwane Bundurow* (Пуряєва

55–56), 1703 р. – з *Buszy* (АЮЗР II/3, 561), 1875 р. – *Буша* (Симашкевич 27), 1946 р. – *Буша* (АТП 1947: 40). Згідно з археологічними джерелами, *Буша* – давнє поселення. Тут виявлено рештки ранньосередньовічного слов'янського селища V–VIII ст. н. е. та давньоруського городища XI–XIII ст.² Первісна назва нп *Буша* відгідронімна: поселення розташоване на високих скелястих берегах рр. Мурафи і *Буші* (народна назва – *Бушанка*), при впадінні Буші до Мурахви (SG I, 481). Гідронім *Буша* < псл. *buša ‘бурхлива швидка течія річки’³. Варіант *Здіслав* < *Здіславль* – утворення від антропоніма *Здіславъ* (таке ім'я, напевно, мав один із польських власників поселення; пор. ст.-пол. ім'я *Zdzisław*, 1198 р.; *Rumut* II, 734) за аналогією до дериватів з індивідуально-присвійним суфіксом *-*ъ*. Назва *Бундурів*, імовірно, виникла внаслідок перенесення з іншого регіону Вінниччини (пор. с. *Бондурівка* у Вінницьк. р-ні, у 1567 р. – *Bundurów*; *Żdz.* XX, 118).

***Витвиця** (тепер с. *Кисляк* Гайсинськ. р-ну). Поселення з такою назвою в досліджуваному регіоні відоме з початку XVII ст.: 1616 р. – *Witwice* (Крикун 2008б: 270–271). 3 2-ї пол. XVII ст. – це вже *Кисляк*: 1664 р. – *Kislak* (Крикун 2008б: 270–271), 1765 р. – *Kislak* (АЮЗР V/2 (1), 189), 1893 р. – *Кислякъ* (Гульдман 1893: 201), 1946 р. – *Кисляк* (АТП 1947: 14). Первісна назва поселення *Витвиця*, напевно, відгідронімна, хоча такої назви гідрооб'єкта в цій місцевості не засвідчено. Пор., наприклад, відповідний гідронім *Витвиця* (л. Свічі п. Дністра; с. *Витвиця* Долинськ. р-ну Івано-Франківськ. обл.; СГУ 104) < *витвиця ‘річка з вигнутим руслом’ (~ укр. *віттва* ‘лоза’, похідне рос. діал. *витвина* ‘т. с.’ < псл. **Vitvica*⁴). Пізніший ойконім *Кисляк* також відгідронімний. Село розташоване на березі р. *Кислячок* (пр. Собу, бас. Пд. Бугу) (Труды 292) < *Кисляк*. Назва мотивована апелятивом *кисляк* з переносним значенням, пор. укр. *кисляк* ‘загусле кисле молоко’ (СУМ IV, 154), споріднені гідроніми *Кісла*, *Кіслий*, *Кисліці* в різних регіонах України (СГУ 248).

Вільшанка (с., Тульчинськ. р-н). Перша письмова згадка про це поселення сягає 1-ї пол. XVII ст.: 1633 р. – *Olszanki* (*Żdz.* XX, 108), 1676 р. – *Olszanka* (Крикун 2008б: 217), 1768 р. – *Olszanka* (Крикун 2012б: 402), XIX ст. – *Ольшанка-Побережная* (Труды 838), 1886 р. – *Olszanka Pobereзка* al. *Wołoska* (SG VII, 503), 1946 р. – *Вільшанка* (АТП 1947: 22). Відгідронімний ойконім: поряд із селом протікає р. *Вільшанка* (Труды 838; ІМСВнц. 350). В основі назви гідрооб'єкта – апелятив *вільшанка* (< *вільшаний* < *вільха*), що вказував на характер рос-

линності на берегах річки. Означувальні компоненти *Побережна* (форма *Поберезка* < *Побережка* < *по бережках*) < *побережний* (-а) ‘розташована по березі’: по березі р. Вільшанки; *Волоська* < *волоський* ‘молдавський’ (першим тут оселилися молдавани; Труды 838) вжиті з розрізнявальним значенням щодо колишнього ойконіма *Вільшанка Бершадська* (SG VII, 503).

Вінниця (м., Вінницьк. р-н). Поселення з давньою історією. Першу письмову згадку про цей ойконім датовано 1363 р. (ІМСВнц. 76). Історичні словоформи: 1375–1381 рр. – *Вениця* (Михайловський 2021: 188), 1393 р. – *на Веници* (Білецька 78), 1395 р. – *Winnicza* (Білецька 286; Михайловський 2013: 215), 1431 р. – до гостынця *Винницкого* (Грамоты 8), 1505 р. – землянинь *вѣницкій* (Грамоты 38), 1506 р. – *до Вены* (Михайловський 2021: 188), 1545 р. – *на Wennicu* (АЮЗР VI/1, 22); *до Вѣницы* (ЛМ 213), 1566 р. – *Winnica* (АЮЗР VII/2, 365), 1604 р. – у *Вѣницы* (Крикун 2012а: 138), 1781 р. – *Winnica* (Zanoni), 1847 р. – в *Виннице* (СР 1826–1849: 252), 1946 р. – *Вінниця* (АТП 1947: 8). Назва етимологічно неоднозначна. Дослідники висловлювали такі версії щодо її походження:

1. Ойконім похідний від назви суміжної р. *Вінничка*⁵; р. *Віниця* (*Вінничка*), л. пр. Пд. Бугу (1411–1430 рр. nad rzeczkoju *Weniceju* (Михайловський 2021: 188); на реце *Веницы*; Крикун 2008а: 145).

2. *Вінниця* < *вінниця* ‘місце, округле за формою, заросле пруттям, віником’, пор. укр. *вінничця* ‘трава, з якої роблять віники’. Основа топоніма пов’язана, очевидно, з псл. *věpъkъ ‘вінок’ і *viti ‘вити’⁶.

3. Результат онімізації апелятива *вінниця < *віно* ‘посаг, придбання’: місто заснували князі Коріятовичі на землях, подарованих їм їхнім дядьком, литовським князем Ольгердом (ІМСВнц. 76; Труды 210), пор. типологічно споріднений топонім *Дарниця*⁷.

4. В основі назви – укр. *вінниця* ‘винокурня’, ‘виноградник’, ‘підприємство, де виготовляли горілку і спирт’⁸.

Зв’язок ойконіма *Вінниця* з лексемами *вино* і *віно* малоімовірний з огляду на те, що: 1) назву *Вінниця* в пам’ятках засвідчено у формах із голосним *ѣ* в корені, тоді як апелятив *вино* містить етимологічний *i* < псл. *vino (ЕСУМ 1, 377); 2) лексема *віно* реалізувала значення ‘придане, посаг’, яке пов’язане з весільним обрядом, пор. д.-рус. *вѣно* ‘плата за наречену, посаг, який дарував молодий’ < псл. *věno ‘плата за жінку’ (ЕСУМ 1, 400–401). Отже, версія про те, що такий посаг, *віно*, у вигляді міста начебто «сплатив» князь Ольгерд своїм племін-

никам Коріятовичам, логічно безпідставна, на що, до речі, вказують Г.І. Денисик і Ю.В. Яцентюк⁹. Очевидно, назва поселення *Вінниця* < *Віниця* вторинна щодо однойменного гідроніма, на що свого часу вказував І. Огієнко. В основі гідроніма – відповідний апелятив *віниця, мотивований іменником псл. *věнь ‘щось переплетене’ (ЕСУМ 1, 400), точніше його варіантом *věna (див. вище форму *Вена*), що вказував на особливості гідрографії цієї річки. Пор. споріднені апелятиви й гідроніми в різних слов’янських мовах: рос. діал. *вен* ‘вінок’, *венец* ‘гірський хребет у формі круга, напівкруга, степовий кряж, косогір’, болг. *венѣц* ‘покручений гірський хребет’; укр. *Віно*, *Вінець* – лімноніми на Волині, рос. *Въно* – назва оз. на Новгородщині, блр. *Венец* – назва оз., макед. *Венец*, серб. *Венац* – топоніми¹⁰. Пор. також типологічно споріднені (щодо мотивації значення гідронімооснови) назви водойм *Плетена* (бас. Дніпра), *Плетений* (бас. Сіверськ. Дінця), *Плетениха* (бас. Дніпра; СГУ 428).

Вовчинець (с., Хмільницьк. р-н). Ойконім відомий із XVIII ст.: 1754 р. – *Wołczyniec* (Тариф 117), 1893 р. – *Wołczyniec* (SG XIII, 867), 1946 р. – *Вовчинець* (АТП 1947: 20). Назва поселення постала способом перенесення суміжного гідроніма: село розташоване на берегах стр. *Вовчинець* (Похилевич 237; SG XIII, 867). З погляду словотвору назва гідрооб’єкта – дериват із формантом *-ець* від топоніма *Вовчин (*-а*, *-е*) або ж це результат онімізації якогось апелятива, пор., наприклад, укр. *вовчинець* ‘молочай’ (Грінченко 1, 246).

Вовчок (с., Вінницьк. р-н). Перша письмова фіксація цієї назви дійшла до нас із 2-ї пол. XVIII ст.: 1776 р. – *Wołczek* (АЮЗР V/2 (1), 285), 1799 р. – *Волчокъ* (ТОПГ 340), XIX ст. – *Волчокъ-Немировській* (Труды 197), 1946 р. – *Вовчок* (АТП 1947: 26). Ойконім вторинний щодо назви річки *Вовчок* (пр. Пд. Бугу; ТОПГ 340; SG XIII, 863), на березі якої розташоване це поселення. Гідронім, очевидно, словотвірною пов’язаний із назвою р. *Вовк* (п. пр. Пд. Бугу; СГУ 113). Назва р. *Вовк* давня і, напевно, не походить від зоономена *вовк*. Більш імовірна її мотивація псл. *vьlkъ зі значенням *‘річка з вигнутою, покрученою течією’, пор. споріднені лексеми: укр. діал. (бойк.) *вовк* ‘гілка ялини, що росте вниз або збивається вкупу’, ‘рівний відросток, що відгалужується вбік від стовбура дерева’, ‘орнамент на вишивці’, гуцул. *вовк* ‘деталь ткацького верстата’ тощо¹¹. Означувальний компонент *Немирівський* < ойконіма *Немирів*. Пор. ще назву с. *Вовчок Брацлавський* у тій самій місцевості (SG XIII, 863).

В'язовиця (с., Вінницьк. р-н). Назву поселення відзначено в історичних джерелах із 2-ї пол. XVIII ст.: 1776 р. — *Wiażowica* (АЮЗР V/2 (1), 284), 1893 р. — *Wiażowica (Wiażowica)* (SG XII, 279), 1946 р. — *В'язовиця* (АТП 1947: 18). Відгідронімний ойконім. У селі протікає р. *В'язовиця* (п. Собу л. Пд. Бугу; СГУ 124). В основі назви — апелятив **в'язовиця* 'річка, на берегах якої ростуть в'язи' < *в'язовий* < *в'яз* 'берест' (ЕСУМ 1, 442). Щодо топонімних паралелей за межами України пор. болг. мікротопонім *Вездвіца* (БЕР 1, 128).

***Гуйва** (тепер м. *Козятин* Хмельницьк. р-ну). Поселення з такою назвою відоме в 1-й пол. XVII ст.: 1649 р. — *Hujwa* (SG IV, 543–544), 1789 р. — *do Hulwy* (АЮЗР III/5, 218), 1870 р. — містечко [*Козятин*] (ММУВнц. 126), 1883 р. — *Koziatyn* (SG IV, 543–544), 1938 р. — *Козятин* (ІМСВнц. 299). Первісна назва поселення *Гуйва* вторинна щодо відповідного гідроніма (р. *Гуйва*, п. Тетерева п. Дніпра; Вінницьк. і Житомирськ. обл.; СГУ 161). Назва гідрооб'єкта етимологічно неоднозначна. На думку В.В. Лучика, *Гуйва* — дериват із суфіксом *-в(а)* від основи *гуй-* < *гой-*, представленій в балтійському гідроніміконі¹². Можливо, однак, що *Гуйва* < *Гойва (*у* < *о* під впливом попереднього задньоязикового) — питомий дериват із суфіксом *-в-а*¹³ від *гбїти* 'зцілювати' (ЕСУМ 1, 546; ЭССЯ 6, 195–196). Пор. у цьому контексті семантично споріднені гідроніми *Живá*, *Живець* у різних регіонах України (СГУ 195). Назву *Козятин*, очевидно, перенесено із сусіднього с. *Козятин*. Місто виникло як робітниче селище у зв'язку з будівництвом залізниці Київ — Балта (ММУВнц. 126).

Десна (сmt, Вінницьк. р-н). Першу письмову згадку про поселення з такою назвою в досліджуваному регіоні датовано 2-ю пол. XVIII ст.: 1765 р. — *Desna* (АЮЗР V/2 (1), 177), 1972 р. — *Десна* (Верменич 45). Відгідронімний ойконім — результат трансонімізації назви р. *Десна* (басейн Пд. Бугу; 1881 р. — *Desna*, р., л. пр. Пд. Бугу; SG II, 9). Гідронім мотивований укр. *десний* 'правий' (ЕСУМ 2, 43), можливо, з іншою семантикою для стрижневої семени *правий* — 'спритний, зручний' з огляду на те, що *Десна* — це ліва притока Пд. Бугу¹⁴.

Жван (с., Могилів-Подільськ. р-н). Поселення з давньою історією, що підтверджують історичні форми його назви, які сягають 1-ї пол. XV ст.: 1452 р. — *Жвань* (Грушевський 40); *Zwan cum grodzisko* (Михайловський 2021: 208), 1-а пол. XVII ст. — *Жвань* (Грушевський 124), 1703 р. — *Žwan* (АЮЗР II/3, 562), 1875 р. — *Жвань* (Симашкевич 25), 1946 р. — *Жван* (АТП 1947: 26). Ойконім походить від назви су-

міжного гідрооб'єкта: поряд із селом тече р. *Жван* (Труды 736–737; SG XIV, 870). Гідронім мотивований коротким діеприкметником **жван(ий)* (< *жвати*) зі значенням 'річка (потік) із сильною (стрімкою) течією', тобто *'така, що жує'. На реальність функціонування в минулому ад'єктива **жван(ий)* указує похідне укр. діал. (бойк.) *жв'анка* 'живиця, яку жують як ліки' (Онишкевич 1, 249) < *жван-ка*. Ж.Ж. Варбот реконструює псл. *žьvаnъ < **žьvati*¹⁵.

***Жорнівка** (тепер с. Руданське Жмеринськ. р-ну). Першу письмову згадку про цей ойконім датовано початком XV ст.: 1405 р. – *Szarpowka*, 1469 р. – *Zarnowka* (Михайловський 2021: 210), 1599 р. – *Жорновка* или *Долговцы* (Грушевський 123), 1602 р. – *z Dołhowiec* (*Żdz.* IX, 123), 1784 р. – *Dołhowce* (АЮЗР V/2 (2), 448), 1840 р. – *Долговцы* (Труды 719), з 1922 р. – *Руданське* (ІМСВнц. 723). Первісна назва поселення *Жорнівка* відгідронімна (р. *Жорнівка* п. Лозової п. Мурафи л. Дністра; нп Руданське, Будне Шаргородськ. р-ну Вінницьк. обл.; СГУ 199). Потамонім *Жорнівка* – утворення за аналогією до ойконімів із присвійним суфіксом *-івк-а*. В основі назви, ймовірно, апелятив *жорна* 'млиновий камінь': *'річка, вода якої рухає жорна у водяному млині', пор. типологічно споріднене укр. *млинівка* 'канава, якою спрямовують воду з річки до млина' (Грінченко 2, 435). Важливо відзначити, що гідроніми з основою *Жорн-* поширені в різних слов'янських регіонах. Це вказує на загальнослов'янський характер таких назв, наприклад: рос. *Жерновец*, *Жерновица* в різних регіонах, макед. *Zrnovska reka* (бас. Вардари), словц. *Žarnovica* (Duridanov 177), пол. *Żarnowa* (бас. Варти), *Żarnowska* (бас. Одери), *Żarnowica* (бас. Вісли й Одери) (NWP 335). Пізніша назва *Довгівиці* < групової назви мешканців *довгівиці* < **Довгів (-ове)* < антропоніма *Довгий*, пор. укр. прізвище *Довгий* (Редько 1, 319). Теперішня назва меморіальна – на честь українського письменника С.В. *Руданського*, який народився в с. Хомутиніці на Вінниччині.

Журава (с., Вінницьк. р-н). Назва поселення відома з 2-ї пол. XIX ст.: 1864 р. – *Журава*, или *Старые Мосты* (Похилевич 242), 1885 р. – *Старые Мосты (Журава)* (Волости 154), 1895 р. – *Żurawa* al. *Stare Mosty* (SG XIV, 857), 1946 р. – *Журава* (АТП 1947: 23). Імовірно, відгідронімний ойконім, на що опосередковано вказують, зокрема, споріднені назви гідрооб'єктів *Жур'авець*, *Жур'авка* в різних регіонах України (СГУ 199–200), пол. *Żuraw*, *Żurawiec* у бас. Одери, *Żurawica* в бас. Вісли (NWP 336) та ін. Назва гіпотетичного гідрооб'єкта моти-

вована, найпевніше, лексемою *журав* ‘журавель’ (ЕСУМ 2, 210), що вказувала на особливості місцевої орнітофауни. Пор. типологічно споріднені гідроніми укр. *Гусячий, Леб’яжа* (СГУ 163, 311). Менш імовірна мотивація апелятивом *журава / *джурава* < *джурити* ‘текти’. Паралельна назва *Старі Мости* утворена поєднанням компонентів: стрижневого *Мости* < *міст* (у формі множини), означувального *Старі* < *старій* (-і), що вказував, можливо, на давній характер поселення.

Зарванка (с., Вінницьк. р-н). Історичні джерела фіксують назву поселення з 2-ї пол. XVIII ст.: 1784 р. – *Zarwanka* (АЮЗР V/2 (2), 480), XIX ст. – *Зарванка* (Труды 272), 1895 р. – *Zarwanka* (SG XIV, 428), 1946 р. – *Зарванка* (АТП 1947: 34). Відгідронімний ойконім. Село розташоване на правому березі р. *Зарванка* (пр. Пд. Бугу) (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Зарванка>). Гідронім мотивований географічним терміном *зарванка (< *зарваний*), на потенційність якого вказують споріднені народні географічні терміни, як-от укр. діал. *зарванище* ‘стрімка скеля’ (Марусенко 228), *зарваніця* ‘стрімка гора’, ‘скеля’, ‘стрімка скеля’, ‘скала, обривчаста скала’ (Личук 114); назви гідроб’єктів: укр. *Зарва, Зарванець, Зарваний* на Прикарпатті й Закарпатті (СГУ 207), пол. *Zarwane* в бас. Одеру (NWP 329) < псл. **Zarъwanъ*¹⁶.

Кіблич (с., Гайсинськ. р-н). Як свідчать історичні джерела, раніше це поселення мало назву *Кублич*: 1607 р. – *od Kublicza* (Żdz. XXI, 125), 1751 р. – местечка *Кублича* (ГРУ 203), 1800 р. – *Кубличь* (Описи 2005: 32), 1883 р. – *Kiblicz, Kublicz* (SG IV, 10), 1893 р. – *Кубличь* (Гульдман 1893: 198), 1946 р. – *Кіблич* (АТП 1947: 14). За переказами, первісна назва поселення *Гончарівка* (Квасневська 21) – дериват із присвійним суфіксом *-івк-а* від антропоніма *Гончар*. Назва *Кіблич* вторинна щодо *Кублич* – результат трансонімізації суміжного гідроніма *Кублич* (ІМСВнц. 212; Труды 311). Назва пот. *Кублич* етимологічно неоднозначна. Пояснення її у зв’язку з укр. діал. *кибель* ‘баддя, цебер’¹⁷ малоімовірно з огляду на первісну форму гідроніма *Кублич*. Гідронімооснову *Кубл-* можна пов’язувати з апелятивом *кубл* ‘гніздо’ ~ ‘заглибина’ (ЕСУМ 3, 119), пор. ще діал. географічний термін *кубло* ‘частина поверхні водоймища, вільна від водоростей’ (Шийка 62), або лексемою *кубло зі стрижневим значенням ‘те, що скручене’, пор. укр. діал. *кублик* ‘заплетена і закручена на голові жіноча коса’ (Лисенко 109) + суфікс *-ич* у неprisвійній функції.

Клекотина (с., Жмеринськ. р-н). Ойконім відомий із кінця XVIII ст.: 1799 р. – *Клекотино* (ТОПГ 213), 1883 р. – *Klekotyna* (SG

IV, 129), 1946 р. — *Клекотина* (АТП 1947: 41). Назва поселення вторинна щодо суміжного гідроніма: село розташоване на р. *Клекотина* (ТОПГ 213). Гідронім мотивований географічним терміном *клекотина ‘місце, де шумить, клекоче вода’ < *клекотати* ‘шуміти’ (ЕСУМ 2, 457), пор. ще укр. *клéкіт* ‘шум, галас’ (Грінченко 2, 249), споріднену назву пот. *Клокíчка* (п. Пруту л. Дунаю; СГУ 254) < *Клокочка* < *клокот-/-* на позначення шумливої води¹⁸.

***Ковбасна** (тепер с. *Поляна* Жмеринськ. р-ну). Поселення з такою назвою відоме з 2-ї пол. XVIII ст.: 1787 р. — *Kielbasnia* (АЮЗР V/2 (2), 567), 1885 р. — *Колбасна* (Волости 275), до 1967 р. — с-ще *Ковбасне* (АТП 1967: 105), з 1967 р. — *Поляна* (АТП 1967: 48). Первісна назва нп *Ковбасна* відгідронімна. Село розташоване на р. *Ковбасній* (л. Мурашки п. Мурафи л. Дністра; нп Козлівка, Шаргород Шаргородськ. р-ну Вінницьк. обл.; СГУ 258). В основі гідроніма — прикметник *ковбáсний* (-а) із метафоричним значенням ‘криве, звивисте русло’¹⁹. Пізніша назва *Ковбасне* виникла в результаті граматичного узгодження форми *Ковбасна* з родовою назвою *селище*. Нова назва *Поляна* мотивована географічним терміном *поля́на* ‘поляна, рівнина, невеликий луг, звичайно на узліссі або посеред лісу’ (ЕСУМ 4, 487).

***Кривий Ташлик** (тепер с. *Веселівка* Гайсинськ. р-ну). Поселення мало спершу назву *Кривий Ташлик*, на що переконливо вказують історичні словоформи: XVIII ст. [*Кривий Ташлик*] (ІМСВнц. 550), 1757 р. — *Ташлика Кривого* (ГРУ 254), XIX ст. — *Ташлыкъ-Высшій* (Труды 355–356), 1893 р. — *Ташлыкъ Высшій* (*Кривой Ташлыкъ*) (Гульдман 1893: 466), 1946 р. — *Веселівка* (АТП 1947: 968). Первісна назва поселення *Кривий Ташлик* відгідронімна (ідеться про р. *Кривий Ташлик* у бас. Пд. Бугу; за матеріалами Словника гідронімів України, локалізована в Кіровоградськ. обл.; СГУ 287). Назва гідрооб’єкта утворена поєднанням компонентів: стрижневого *Ташлик* < тюрк. *taşlyk* ‘кам’яний’²⁰, означувального *Кривий* < *кривій* ‘звивистий’ на позначення характеристики течії потоку. Пізніша назва *Вищій Ташлик* містить атрибутивний компонент *Вищій* < *віщій*, що вказував, напевно, на розташування поселення вище за течією річки, на відміну від с. *Нижчий Ташлик* (тепер с. *Костюківка*: 1-а пол. XVIII ст. [*Гнилий Ташлик*, *Нижчий Ташлик*]; ІМСВнц. 551). Пор. ще ойконіми *Ташлик* у Київській, Кіровоградській та Одеській областях України (АТП 1947: 854). Теперішня назва *Веселівка* виникла внаслідок перейменування, зумовленого тенденцією до зміни генетично іншомовних назв у радян-

ський період. Ойконім утворено за аналогією до назв поселень із формантом *-івк-а*. В основі назви – апелятив *веселий* ‘який викликає радісний настрій у зв’язку зі сприятливими обставинами’ або ‘приємний на вигляд, світлий, яскравий’ (СУМ I, 339).

Куна (с., Гайсинськ. р-н). Поселення з давньою історією, на що вказує його перша письмова згадка: 1411–1430 рр. – *Куна* (Михайловський 2021: 243), пор. ще пізніші фіксації: 1566 р. – *Куна* (Крикун 2011: 380–381); *Куна* на Собу (Крикун 2012а: 99), 1602 р. – *до Куну* (Żdz. XXI, 434), 1621 р. – *Куна Wielka* (Крикун 2008б: 235), 1647 р. – *Куна Stara* (Крикун 2008б: 235), 1768 р. – *Куна Stara* (Крикун 2012б: 397), 1863 р. – *Кунь* (ОАНС 206), 1946 р. – *Куна* (АТП 1947: 14). Імовірно, відгідронімний ойконім: село розташоване при впадінні р. *Кунки* в р. *Соб* (Труды 295): *Кунка* < *Куна*. Гідронім *Куна* Л.Т. Масенко пов’язує з назвою тварини *куна* ‘куниця’, покликаючись на свідчення зоологів, що в минулому на Поділлі було багато куниць²¹. Таке пояснення малоімовірне, адже *куниця* – це не водяна тварина. Цілком можливо, що назва р. *Куна* виникла способом метафоричного переосмислення назви цієї тварини. У такому разі семантику основи гідроніма мотивувала ознака ‘звивиста’. Однак аналогі в інших слов’янських регіонах, наприклад оз. *Куна* в колишній Архангельській губ., р. *Куна* в колишній Олонецькій губ. Росії (Vasmer II, 323), пол. р. *Куна* в басейні Одери (НО 54), можуть указувати на іншу етимологію укр. гідроніма *Куна* < псл. *kuna II зі значенням ‘кривий, вигнутий’ (ЕССЯ 13, 104), яке ілюструють відповідні лексеми в різних слов’янських мовах, наприклад: укр. *кунá* ‘залізна скоба [...] гак на вудці’, рос. діал. *кунá* ‘кайдани або залізний ланцюг’, пол. заст. *kuna* ‘стовп із залізним кільцем або тільки кільце, що одягалася на шию або руку злочинця’ та ін. (ЕСУМ 3, 141; ЕССЯ 13, 104). Означувальні компоненти *Велика* < *великий* (-а) і *Стара* < *старий* (-а) у варіантних назвах *Велика* і *Стара Куна* вжиті у функції диференціації щодо ойконіма *Кунка* (у тому ж р-ні; 1644 р. – *Куна Nowa*; Крикун 2008б: 235).

Лозова (с., Жмеринськ. р-н). Історичні джерела фіксують цей ойконім із XVI ст. – *Лозова* (Труды 707), 1784 р. – *Łozowa* (АЮЗР V/2 (2), 448), 1884 р. – *Łozowa* (SG V, 765), 1946 р. – *Лозова* (АТП 1947: 41). Назва поселення походить від ідентичного гідроніма: в околицях села протікає р. *Лозова* (Труды 707; SG V, 765). Назва р. *Лозова* мотивована прикметником *лозовий* < *лоза* ‘зарості лози’ (СУМ IV, 541).

Лядова (с., Могилів-Подільськ. р-н). Письмові фіксації ойконіма засвідчують його первинну форму *Лядава*: 1388 р. — *ис Лядавою* (Сварчевський 121), 1410 р. — *Ladawa* (Михайловський 2021: 251), 1540 р. — *Ladawa* (Pułaski 29), 1784 р. — *Ladawa* (АЮЗР V/2 (2), 455), 1884 р. — *Ladawa* (SG V, 60), 1946 р. — *Лядова* (на той час Яришівськ. р-н; АТП 1947: 43). Відгідронімна назва. Село розташоване на березі р. *Лядава* (Сварчевський 122; Труды 740; 1448 р. — *fluvio Ladawe* (річка); АЮЗР VIII/1, 17). Подільська *Лядава* має гідронімний відповідник *Ledava* (< *Ľedava) у Словенії (Bezljaj I, 332–333). Українська і словенська гідронімні паралелі *Лядава* — *Ledava* дають підстави реконструювати праформу *Ľedava — дериват із формантом *-av(a)* від географічних термінів *Ľeda / *Ľedo / *Ľedъ на позначення понять підсічного землеробства (ЕСУМ 3, 335). Зауважимо, що В.Е. Орел свого часу реконструював псл. *Ľedavъ < **Ľedo*²². Відновлене *Ľedava мотивувало гідронімооснову назви *Лядава* ймовірною ознакою *‘річка, що тече через лядо; біля ляда’²³.

Мурафа (с., Жмеринськ. р-н). Історичні джерела фіксують цей ойконім із XV ст.: 1432 р. — *pod Morachwą* (Pułaski 133), 1594 р. — з *Murachwy* (Żdz. XXI, 396), 1599 р. — *Murafa*, *Murafa* alias *Nowograd*, *Murafa* alias *Kłokotyń* (Крикун 2008б: 241–242), 1648 р. — *Murakwa* (ГКУ 214), 1769 р. — *Murakwa* (TG), 1885 р. — *Morachwa Stara*, *Murachwa Stara*, *Murafa Stara*, *Morafa Stara*; *Morachwa Nowa*, *Murachwa Nowa*, *Murafa Nowa*, *Morafa Nowa* (SG VI, 665), 1949 р. — *Жданове* (ІМСВнц. 719), з 1989 р. — *Мурафа* (АТУ 2012: 637). Поселення *Мурафа* засновано на місці села *Верхняки* (Слотюк 20; 1448 р. — *Werchniaki* (Михайловський 2021: 187). В.М. Михайловський співвідносить цю назву з поселенням *Верхівка*; Михайловський 2021: 187) — форма мн. від антропоніма *Верхняк, пор. ст.-пол. відповідник *Wirchniak*, 1438 р. (Rumut II, 678). Назва с. *Мурафа* відгідронімна: село розташоване на берегах р. *Мурафи*, пр. Дністра (1448 р. — *fluvio Morachwa* (річка); АЮЗР VIII/1, 15). Гідронім *Мурафа* раніше пояснювали як результат германізації первинного гідроніма *Морава* (*Мурава*)²⁴. Т.М. Богоедова кваліфікує дністерський гідронім *Мурафа* як форму з гіперкоректним *ф < в* у колі назв гідрооб’єктів із основою *Мурав*-²⁵. У цій версії, однак, незрозуміло, що спричинило субституцію *в / ф*, адже в структурі назви *Мурава* немає підстав для такої видозміни. На мою думку, назву р. *Мурафа* (*Мурахва*) треба етимологізувати інакше. Насамперед потрібно визначити первісну форму з-поміж гідронімних

варіантів *Мурафа*, *Мурахва*, *Мораква*, *Моракхва*, *Морокква* (СГУ 378; Купчишин 10). Очевидно, такою була *Морокква*, яка в процесі тривалого функціонування цієї давньої назви зазнала фонетичної трансформації: *Морокква* > *Морохва* > *Моракхва* > *Мурахва* > *Мурафа*. Саме ця форма дає можливість пояснити інші варіанти з огляду на діалектні звукові зміни: *кв* > *хв* > *ф* (пор., наприклад, укр. діал. *хвблий* ‘кволий’; *хвóрбст* ‘хмиз’ і *фóрбст* ‘т. с.’; *у* < *о* під впливом попереднього губного). З погляду словотвору гідронім *Морокква* – онімізована форма апелятива *мороква*, пор. укр. діал. *мороква* ‘багно, трясовина’, *torokwá* ‘місце в болоті, яке не замерзає’ < псл. *torqu, -*ъve*, структурно-семантично пов’язаного з *torka, *torča, *torčь (ЕССЯ 19: 29, 231–232). Пізніше виникло нове поселення *Нова Мурафа*, на відміну від раніше заснованого – *Старої Мурафи*. Паралельні назви *Новогрод* і *Клокотин* позначали, напевно, якісь частини поселення. В основі першої з них – компоненти *новий* і пол. *grod* (*город*) (найімовірніше, це паралельна назва поселення *Нова Мурафа*). Варіант *Клокотин* можна кваліфікувати як видозмінену форму від *Клекотина* (див. вище). Варіант *Жданове* – меморіальна назва на честь А.О. *Жданова* – радянського державного і партійного діяча, депутата Верховної Ради УРСР 2-го скликання (1947–1948 рр.). У 1989 р. селу повернуто історичну назву.

Мурашка (с., Жмеринськ. р-н). Ойконім відомий із 2-ї пол. XVII ст.: 1674 р. – зь *Мурашкою* (СЛ 29), 1885 р. – *Muraszka* (SG IV, 808), 1967 р. – *Мурашка* (АТП 1967: 11). Назва поселення вторинна щодо відповідного гідроніма: село розташоване на березі р. *Мурашки* (SG IV, 808). Потамонім *Мурашка* (р., пр. Мурафи л. Дністра; СГУ 379), очевидно, похідний від гідронімооснови *Мурах*- суміжної назви р. *Мурахва* (*Мурафа*).

Пилява (с., Вінницьк. р-н). Назву цього поселення історичні джерела фіксують уже в 1-й пол. XVII ст.: 1629 р. – з *Pilawy* (АЮЗР VII/2, 407), 1768 р. – *Pilawa* (Крикун 20126: 394), 1867 р. – *Пилява* (Труды 671–672), 1946 р. – *Пилява* (АТП 1947: 34). Відгідронімний ойконім (1599 р. – *na Pilawie*; *Źdz. XXI*, 414). Поселення розташоване обабіч р. Ікви, яка тут розливається на стави (Труды 671). Цю річку називали ще *Пилявою* (Торчинський 361). Ідентичну назву гідроб’єкта відзначено в бас. Варти (Польща) – *Pilawa* (1286 р. – *Pilawe*) (Rieger 114). Наведені назви, найімовірніше, мотивовані відповідними апелятивами *piļawa (*piļawa) < укр. *пилити* *‘розбризкувати’, пол.

pilić ‘т. с.’ (Rieger 114) + суфікс -’ав(а) / -awa. На думку Я. Пігера, назва *Piława* позначала швидку течію річки²⁶.

Потоки (с., Вінницьк. р-н). Ойконім відомий із 2-ї пол. XVIII ст. у формі *Поток*: 1769 р. — *Potok* (TG), 1887 р. — *Potok* (SG VIII, 868), 1946 р. — *Потоки* (АТП 1947: 27). Очевидно, відгідронімна назва (пор. назву пот. *Пóтік*; с. Рижавка Жмеринськ. р-ну Вінницьк. обл.; СГУ 442), мотивована географічним терміном *póтік* ‘долина потоку’, ‘глибока і вузька долина’ (Марусенко 244). Пізніша назва *Потоки* вторинна, виникла під впливом словотвірної моделі множинних ойконімів.

Русави (с., Могилів-Подільськ. р-н). Першу письмову згадку про цей ойконім датовано 2-ю пол. XVIII ст.: 1768 р. — *Russawa* (Крикун 20126: 398), 1889 р. — *Rusawa* (SG X, 32), 1946 р. — *Русави* (на той час Ямпільськ. р-н; АТП 1947: 43). Відгідронімна назва: село розташоване на кам’янистих берегах р. *Русави* (Зуб 18; SG X, 23; 1654 р. — *na Russawie* (річка); Джерела 301) — л. Дністра між рр. Мурафа і Марківка (нп *Русави* Ямпільськ. р-ну, *Велика Русави*, *Русави-Радянка* Томашпільськ. р-ну Вінницьк. обл.; СГУ 480). Потамонім *Русави* етимологізуємо в колі таких слов’янських відповідників, як пол. *Rusawa* (варіант *Różowy Potok*) у басейні Вісли (HW 79), слвц. *Rusava* — гідронім і топонім (Profous III, 613 614). Наведені назви похідні від прикметника *русавий > *русави, на реальність якого вказують пол. *rusawy* ‘русий’ (Linde 5, 166), чеськ. *rusavý* ‘т. с.’ (Jungmann 3, 59), слвц. *rusavý* ‘строкатий, плямистий’ (Фасмер III, 521). Ад’єктив *русавий мотивував семантику гідронімооснови назви *Русави* ознакою *‘вода із жовтуватим (рудуватим) відтінком, зумовленим відповідним забарвленням берегового ґрунту або річкового дна’.

***Саврань** (тепер с. *Любомирка* Гайсинськ. р-ну). Історичні джерела фіксують таку назву поселення з 1-ї пол. XVI ст.: 1545 р. — *Саврань* (ЛМ 231); *Sabran* (Zdz. XVII, 123), 1654 р. — *Срацьевское* (Крикун 20086: 252), 1796 р. — [*Любомирка*] (Легун 62), 1884 р. — *Libomirka* (SG V, 444), 1946 р. — *Любомирка* (АТП 1947: 28). Первісний ойконім вторинний щодо суміжного гідроніма (очевидно, йдеться про назву р. *Савранка-Чечельницька* в бас. Пд. Бугу; вище від смт Чечельник Вінницької обл.; як л. Саврані; СГУ 482). Гідронім пояснюють як імовірний тюркізм²⁷. Варіант *Срацьевское* — трансформована й фонетично видозмінена форма від *Стратіївське* < *Стратіївка* (назву перенесено із суміжного поселення в Гайсинськ. р-ні). Нова назва

Любомирка — аналогічне утворення з формантом *-к(а)* від антропоміооснови *Любомир-* < прізвища *Любомирський*. Першим власником цього поселення був князь *Й. Любомирський* (Труды 776).

***Саморічка** (тепер с. *Семирічка* Гайсинськ. р-ну). Історичні джерела фіксують цей ойконім із XVIII ст. (ІМСВнц. 215): 1776 р. — *Samoryczka* (АЮЗР V/2(1), 276), XIX ст. — *Саморьчка* (Труды 303), 1889 р. — *Siemierzuczka, Siemierzeczka* (SG X, 546), 1946 р. — *Семирічка* (АТП 1947: 14). Відгідронімна назва: село розташоване на березі невеликої р. *Саморічка* (*Самець-річка*; Труды 303): *Самець-Річка* (СГУ 486). Потамонім *Саморічка* — результат трансформації структури первинної форми *Самець-річка*. Цю назву Л.Т. Масенко пов'язувала з географічним терміном *самець* із водною семантикою²⁸. Гідронімічні відповідники аналізованій назві поширені в інших регіонах України (у басейнах Горині, Пд. Бугу, Росі, Тетерева; СГУ 485–486) та за її межами, наприклад: рос. *Самец* у басейні Оки (Смолицкая 260), пол. *Samiec* у басейнах Вісли й Одери (NWP 245). Основу наведених назв мотивували відповідні гідрографічні терміни, споріднені з пол. *samica* 'головне русло річки' (Rieger 140). Фіксація гідронімів *Самець* у різних регіонах Славії, брак апелятивних відповідників із топономією уможливило реконструкцію праформи *samьсь (форма ж. р. — *samica) < *samь зі значенням *'головне (самостійне) русло річки (поток)'²⁹. Назва *Семирічка* вторинна, виникла, очевидно, внаслідок випадкового зближення першого компонента із числівником *сім*.

Серебрія (с., Гайсинськ. р-н). Перша письмова згадка про цей ойконім сягає I-ї пол. XVII ст. — *Serebria* (Żdz. V, 39), 1766 р. — *Serebryka* (АЮЗР V/2 (1), 196), 1795 р. — *Серебрія* (Труды 370), 1889 р. — *Serebryja* (SG X, 438), 1946 р. — *Серебрія* (на той час Бершадськ. р-н; АТП 1947: 9). Назва поселення похідна від суміжного гідроніма (р. *Серебрія* л. Дністра; поч. біля с. Вендичани; гирло в с. *Серебрія* Могилів-Подільськ. р-ну Вінницьк. обл.; СГУ 496). Гідронім *Серебрія* вторинний щодо форми *Сребрна* (1442 р. — *Srebrna*; АЮЗР VIII/1, 42) < *сребрний* < д.-рус. *сьребро* 'срібло' (ЕСУМ 6, 387). Така мотивація вказувала, найімовірніше, на чисту воду (порівняння зі сріблом). Споріднені гідроніми поширені в різних слов'янських регіонах, наприклад: укр. *Срібна, Срібне* на різних теренах (СГУ 523–524), словц. *Strieborný potok* (Sičakova 77–78), пол. *Srebrna* (бас. Вісли й Одери), *Srebrne, Srebrny Potok* у бас. Одери (NWP 276). Архаїку такої номінаційної моделі засвідчує гідронім Σιβρίαλα в Північному Надчорномор'ї³⁰.

Синарна (с., Вінницьк. р-н). Ойконім відомий із 2-ї пол. у формі *Свинарна*: 1776 р. — *Swinarna* (АЮЗР V/2 (1), 284), 1889 р. — *Sinarna* (SG X, 615), 1946 р. — *Синарна* (на той час Оратівськ. р-н; АТП 1947: 18). Відгідронімна назва поселення. Поряд із селом протікає р. *Синдрна* (л. Собу л. Пд. Бугу; СГУ 501). Л.Т. Масенко кваліфікувала цей гідронім як етимологічно незрозумілий³¹. Як свідчать історичні фіксації, первинна форма гідроніма — *Свинарна* чи *Свинарня* (на географічних картах *Swinarnia*; RGN VIII, 278). В основі потамоніма — апелятив *свинарний* ‘стосовний до свинаря (свинарів)’ або *свинярня* ‘свинарник’ (СУМ IX, 70). Напевно, ця назва перейшла на річку із якогось суміжного топооб’єкта.

Сорокодуби (с., Вінницьк. р-н). Історичні джерела фіксують ойконім із кінця XVIII ст.: 1799 р. — *Сорокодубы* (ТОПГ 272), 1800 р. — *Сорокодубы с Голопуповкою* (Описи 2011: 69), 1885 р. — *Сорокодубы* (*Голопуповка*) (Волости 262), 1946 р. — *Сорокодуби* (на той час Брацлавськ. р-н; АТП 1947: 11), 2012 р. — *Сорокодуби* (на той час Немирівськ. р-н; АТУ 2012: 37). Імовірно, відгідронімна назва (поселення розташоване на березі стр. *Сорокодуб*; ТОПГ 272), оформлена за аналогією до множинних утворень на *-и*. Гідронім мотивований лексикалізованим словосполученням *сорок дубів зі значенням ‘багато дубів’. Паралельна назва *Голопуповка* позначала окреме поселення — утворення з присвійним суфіксом *-овк-а* від імені першопоселенця (власника) *Голопуна*, пор. укр. прізвище *Голопун* (Новикова 205).

Суша Долина (с., Тульчинськ. р-н). Згідно з доступними джерелами, сучасна форма ойконіма відома з 1-ї пол. XX ст.: 1946 р. — *Суша Долина* (на той час Крижопільськ. р-н; АТП 1947: 22). Назва нп вторинна щодо відповідного гідроніма, пор. назву невеликої річки *Суша Долина* (1890 р. — *Sucha Dolina*; SG XI, 528) в колишньому Ольгопільському повіті. Складена назва, утворена поєднанням компонентів: стрижневого *Долина* < *доліна* ‘долина; низовина біля річки’ (Марусенко 226), означувального *Суша* < *сухий* (*-а*), очевидно, зі значенням ‘який пересихає’.

Теплик (сmt, Гайсинськ. р-н). Назва *Теплик*, як свідчать історичні джерела, закріпилася за цим поселенням у XVIII ст. До того вказаний нп мав інші назви: 1622 р. — *Jozefofka* (Крикун 2008б: 266), 1629 р. — *Josypowka* (Крикун 2008б: 266), 1648 р. — *Smilgrad* (ГКУ 200), 1729 р. — *Jusypowka* alias *Teplik* alias *Smiałgrad* (Крикун 2008б: 266), 1765 р. — *Teplik* (АЮЗР V/2 (1), 195), 1889 р. — *Тепликъ* (Гульдман 1889: 359),

1946 р. — *Теплик* (АТП 1947: 34). Первісна назва поселення *Йозефівка* — утворення з присвійним суфіксом *-івка* (< *-овк-а*) від пол. імені *Jozef* (Rymut I, 356). Варіант *Йосипівка* виник у результаті калькування українською мовою первинного *Йозефівка*. Інша назва поселення *Смілгород* < *сміл-* < *сміливий* і *город* ‘укріплене поселення’. Таку назву цей нп отримав, імовірно, за героїзм місцевих жителів у боротьбі з татарськими нападниками. Назва *Теплик* відгідронімна (р., п. Удичу л. Пд. Бугу; смт *Теплик* Вінницьк. обл.; СГУ 557) < географічного терміна **теплик* із семантикою на зразок укр. *теплинці* ‘місце, де вода не замерзає’, *теплиця* ‘т. с.’ (ЕСУМ 5, 547).

Тростянець (с., Вінницьк. р-н). Ойконім відомий із 1385—1395 рр. (Тиврівщина 248). Історичні словоформи: 1411—1430 рр. — *Тристенець*, *Тристянець* (Михайловський 2021: 312), 1505 р. — *Trościańca* (AS III, 35); *Трыстенец*, *Трыстанецъ* (Акты 24), 1664 р. — *Troscianiec* (Крикун 2008б: 261), 1799 р. — *Тростянець* (ТОПГ 373), 1861 р. — *Тростянец* (СР 1850—1861: 312), 1946 р. — *Тростянець* (на той час Тиврівськ. р-н; АТП 1947: 13). Назва поселення похідна від суміжного гідроніма: р. *Тростянець* у басейні Пд. Бугу (Труди 163—164) < **тростянець* ‘місцевість, де росте очерет’ < *тростяний* ‘очеретяний’ (Грінченко 2, 287). Аналогічні назви нп відомі в багатьох регіонах України (АТП 1947: 857).

*ТЬма (тепер с. *Побірка* Гайсинськ. р-ну). За свідченням історичних джерел, первісна назва цього поселення — *ТЬма*: 1629 р. — *Сіма* (Крикун 2008б: 263), 1633 р. — *Роборцунце* (Крикун 2008б: 263), 1647 р. — *Роборцунце* alias *Тма* (Крикун 2008б: 263), 1664 р. — *Роборка* (АЮЗР VII/2, 563), XVIII ст. — *Поборка* (Труди 337), 1887 р. — *Pobórka* al. *Роборце* (SG VIII, 345), 1946 р. — *Побірка* (АТП 1947: 33). Назва **ТЬма* (форма *Ціма* < **Цьма* виникла на польськокомовному ґрунті) відгідронімна. В околиці села протікає р. *ТЬма* (Кондратюк 10) — л. пр. Півд. Бугу (Теплицьк. р-н Вінницьк. обл.; СГУ 577). Щодо мотивації гідроніма пор. укр. *тьма* ‘сутінки, темрява’ < псл. **тъта* ‘відсутність світла’ (ЕСУМ 5, 543, 691). Семантику основи гідрооб’єкта зумовлювала, напевно, ознака **‘вода темного кольору’*. Варіант *Поборчинці*, імовірно, фонетично вторинний щодо **Побурчинці* (пол. *ó* > укр. *y*) — результат онімізації групової назви мешканців *побурчинці* < **Побурчин* (-а, -е) < антропоніма *Побурка*, пор. пол. особову назву *Poburka* (Rymut II, 257), укр. прізвисько *Побурко* (Габорац 391). Теперішній ойконім *Побірка* < *Поборка* (*i* < *o* в закритому складі).

Лінгвістичний (структурно-семантичний та етимологічний) аналіз відгідронімних ойконімів Вінниччини дає підстави для таких висновків:

1. Ойконіми, вторинні щодо назв гідрооб'єктів, становлять абсолютну меншість (із 1503 назв поселень (станом на 01.02.2020 р.) сучасної Вінницької обл. виявлено близько 40 відгідронімних).

2. Усі проаналізовані гідроніми первинні щодо ойконімів, на що вказує семантика їхніх твірних основ, пов'язана з характерними особливостями течії гідрооб'єктів, рельєфу берегової лінії тощо.

3. Переважна більшість твірних потамонімів сформувалася в різні періоди історії досліджуваного регіону на місцевому слов'янському ґрунті, що вказує на давність заселення Східного Поділля предками українців.

4. Усі назви гідрооб'єктів (у випадку складених назв – їхні стрижневі компоненти), твірні для проаналізованих ойконімів, постали способом онімізації відповідних географічних термінів.

5. Мовна архаїка низки назв гідрооб'єктів, підтверджена етимологічним аналізом (напр., *Буша, Вінниця, Куна, Лядава, Мурафа*), поглиблює хронологію (час заснування поселення) похідних ойконімів.

---

¹ Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 48–49.

² Винокур І.С., Альошкін О.М., Забашта Р.В., Петров М.Б., Петровський В.М., Пірняк О.М., Степанков В.С. Буша: історико-краєзнавчі нариси. Хмельницький, 1991. С. 99.

³ Вербич С.О. Гідронімія басейну Дністра: монографія. Луцьк, 2017. С. 140.

⁴ Казлова Р.М. Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2000. Т. 1. С. 96.

⁵ Лларіон (Огієнко І.; митрополит). Етимологічно-семантичний словник української мови = Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language: у 4 т. / За ред. Ю. Мулика-Луцика. Вінніпер, 1979. Т. 1. С. 231.

⁶ Купчинський О. Топоніми Вінниця і Чернівці в інтерпретації Володимира Гнатюка та Євгена Тимченка // Купчинський О. Студії з історії української мови та ойконімії: Вибр. статті та матеріали. Львів, 2011. С. 116.

⁷ Стрижак О.С. Етимологічні етюди. Звідки назва міста // Українська мова і література в школі. 1967. № 7. С. 85.

⁸ Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. К., 2014. С. 128.

⁹ Денисик Г.І., Яцентюк Ю.В. Вінниця та її околиці. Вінниця, 2008. С. 68–69.

¹⁰ Шульгач В.П. Цит. праця. С. 308–309.

¹¹ Вербич С.О. Цит. праця. С. 297.

- ¹² Лучик В.В. Цит. праця. С. 169–170.
- ¹³ Варбот Ж.Ж. Древнерусское именное словообразование. М., 1969. С. 77.
- ¹⁴ Лучик В.В. Цит. праця. С. 178.
- ¹⁵ Варбот Ж.Ж. Славянские представления о скорости в свете этимологии (к реконструкции славянской картины мира) // XII Междунар. съезд славистов (Краков, 1998). Славянское языкознание: Докл. рос. делегации / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1998. С. 119.
- ¹⁶ Богоедова Т.Н. Отглагольная лексика в гидронимии славян (названия, мотивированные глаголом *rvati) // Актуальные вопросы славянской ономастики: М-лы II Междунар. научн. конф. “Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах” / Отв. ред. Р.М. Козлова. Гомель, 2004. С. 19.
- ¹⁷ Лучик В.В. Цит. праця. С. 262.
- ¹⁸ Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. К., 1973. С. 138.
- ¹⁹ Шульгач В.П. Цит. праця. С. 142.
- ²⁰ Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. М., 1968. С. 201.
- ²¹ Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля. К., 1979. С. 53.
- ²² Орел В.Э. Гидронимия славяно-восточнороманского пограничья: бассейн Днестра // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования. 1988–1990. М., 1993. С. 164.
- ²³ Вербич С.О. Цит. праця. С. 234.
- ²⁴ Трубачев О.Н. Цит. праця. С. 51.
- ²⁵ Богоедова Т.Н. Гидронимия территории радимичей в ареальном и хронологическом аспектах // Актуальные вопросы славянской ономастики: М-лы Междунар. научн. конф. (Гомель, 21–22 ноября 2002 г.) / Отв. ред. Р.М. Козлова. Гомель, 2002. С. 33.
- ²⁶ Rieger J., Wolnicz-Pawłowska E. Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty. Wrocław etc., 1975. S. 114.
- ²⁷ Масенко Л.Т. Тюрксько-українські взаємозв’язки і паралелі // Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв’язках / Відп. ред. О.С. Стрижак. К., 1981. С. 177.
- ²⁸ Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля. С. 71–72.
- ²⁹ Вербич С.О. Цит. праця. С. 255–256.
- ³⁰ Трубачев О.С. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. Изд. 2, дополн. М., 2003. С. 287–288.
- ³¹ Масенко Л.Т. Гідронімія Східного Поділля. С. 74–75.

Скорочення

- Акты — Акты, отн. к истории Западной России. Т. 1 (6). Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика, 1494–1506 гг. Шестая книга записей Литовской метрики / Сост., коммент., впом. указ.: М.Е. Бычкова, О.И. Хоруженко, А.В. Виноградов; отв. ред. тома С.М. Каштанов. М.; С.-Петербург, 2012.
- АТП 1947 — Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. К., 1947.
- АТУ 2012 — Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.). К., 2012.

- АЮЗР — Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
- БЕР — Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971–. Т. 1–.
- Білецька — *Білецька О.* Поділля на зламі XIV–XV ст.: до витоків формування історичної області. Одеса, 2004.
- Верменич — *Верменич Я., Дмитрук В.І., Архипова С.І.* Миська історія України: проблеми початкового датування. Науково-довідкове видання. К., 2010.
- Волости — Волости и важнейшие селения европейской России. По данным обследования, проведенного статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. СПб., 1885. Вып. III: Губернии Малороссийские и Юго-Западные.
- Габорак — *Габорак М.М.* Прізвища Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник. Івано-Франківськ, 2019.
- ГЕУ — Географічна енциклопедія України / Відп. ред. О.М. Маринич. К., 1989–1993. Т. 1–3.
- ГКУ — *Вавричин М.* Генеральна карта України Гійома Левассера де Боплана 1648 р. // Вавричин М. Відтворення України: історія, картографія, краєзнавство, біографістика / Упоряд. Н. Паславська, Н. Халак. Львів, 2012. С. 180–222.
- Грамоты — Грамоты великих князей Литовских с 1390 по 1569 год / Под ред. В. Антоновича и К. Козловского. К., 1868.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- ГРУ — Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Зб. документів / Упоряд. І.Л. Бутич, М.І. Бутич, О.А. Купчинський та ін. / За ред. І.Л. Бутича та Ф.П. Шевченка. К., 1970.
- Грушевський — *Грушевський М.* Барское староство. Исторические очерки (XV–XVIII в.). К., 1894.
- Гульдман 1889 — *Гульдман В.К.* Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. Каменец-Подольский, 1889.
- Гульдман 1893 — *Гульдман В.К.* Населенные места Подольской губернии: алфавитный перечень населенных пунктов. Каменец-Подольский, 1893.
- Джерела — Джерела з історії національно-визвольної боротьби українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. Ю. Мицик. К., 2014. Т. 3 (1652–1654).

- Дзендзелівський — *Дзендзелівський Й.О.* Із спостережень над українською гідрографічною номенклатурою (назви частин річки) // III Республ. ономастична (гідронімічна) конф.: тези. К., 1965. С. 23–27.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Зуб — *Зуб Л.* Ямпіль: Путівник. Одеса, 1982.
- ІМСВнц. — Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Вінницька область. К., 1972.
- Квасневська — *Квасневська О.О.* Ойконімна система Гайсинського району Вінницької області // Географія Рівненщини та суміжних областей: М-ли Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнар. економіко-гуманітар. ун-ті ім. акад. С. Дем'янчука (3–4 квітня 2014 р.). Рівне, 2014. С. 17–23.
- Кондратюк — *Кондратюк П.Н.* Моє кучеряве Поділля. Про село Побірка Теплицького району. Вінниця, 2018.
- Крикун 2008а — Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / Упоряд. М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008.
- Крикун 2008б — *Крикун М.* Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2008.
- Крикун 2011 — *Крикун М.* Документи Брацлавського воєводства 1566–1605 років // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. Львів, 2011. Вип. 46. С. 375–410.
- Крикун 2012а — *Крикун М.* Документи Брацлавського воєводства 1566–1605 років // Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2012. С. 92–142.
- Крикун 2012б — *Крикун М.* Документи про участь шляхти Брацлавського воєводства в Барській конфедерації // Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2012. С. 358–409.
- Купчишин — *Купчишин М., Мичак А.* Шаргородщина. Сторінки історії. К., 2002.
- Легун — *Легун Ю., Петренко О.* Матеріали ревізійного перепису населення 1795–1796 рр. у фондах Державного архіву Вінницької області. Вінниця, 2005.
- Лисенко — *Лисенко П.С.* Словник поліських говірок. К., 1974.
- Личук — *Личук С.В.* Словник народних географічних назв Івано-Франківщини. Івано-Франківськ, 2018.
- ЛМ — Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Підгот. В. Кравченко. К., 2005.

- Марусенко — *Марусенко Т.А.* Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // *Полесье* (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред. Н.И. Толстой, В.В. Мартынов. М., 1968. С. 206–255.
- Михайловський 2013 — *Михайловський В.* Спитко з Мельштина – володар Західного Поділля в 1395–1399 рр. // *Україна в Центрально-Східній Європі* / Підгот. до друку Г. Березанська. К., 2013. Вип. 12–13. С. 210–223.
- Михайловський 2021 — *Михайловський В.* ІСТОРІЯ, МОВА, ГЕОГРАФІЯ: топоніми середньовічного Поділля. К., 2021.
- ММУВнц. — *Малі міста України. Вінницька область: бібліографічний покажчик* / Уклад.: Д.О. Мироненко, С.М. Кайнова, О.В. Углова. К., 2016.
- Новикова — *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
- ОАНС — *Общий алфавит наименованиям селений, находящихся под запрещением от 1829 по 1865 год.* СПб., 1867.
- Онишкевич — *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: у 2-х ч. К., 1984.
- Описи 2005 — *Описи Подільської губернії (1800 та 1819 рр.)* / Упоряд. Ю.С. Земський, В.В. Дячок. Хмельницький, 2005.
- Описи 2011 — *Описи Подільської губернії кінця XVIII – початку XIX ст.* / Укл., автори вст. ст. С.А. Копилов, А.Б. Задорожнюк. Кам'янець-Подільський, 2011.
- Похилевич — *Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, находящихся в пределах губернии* / Собр. Л. Похилевич [перевидання]. Біла Церква, 2005.
- Пуряева — *Пуряева Н.В.* Ямпільщина в назвах. Вінниця, 2018.
- Редько — *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. Львів, 2007.
- Сварчевський — *Сварчевський А.В.* Писемні згадки про містечко Лядаву над Дністром у другій половині XIV та XVI ст. // *М-ли XIV Подільської наук. іст.-краєзнавч. конф. (14–15 листопада 2014 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2014. С. 121–126.
- СГУ — *Словник гідронімів України* / Ред. кол.: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. К., 1979.
- Симашкевич — *Симашкевич М.* Историко-географический и этнографический очерк Подолии. Каменец-Подольск, 1875. Вып. 1.

- СЛ — Сборник летописей, отн. к истории Южной и Западной Руси, изд. комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. К., 1888.
- Слотюк — *Слотюк П.* Дзятів: з історії Подільського порубіжжя (від найдавніших часів до 1946 року). Вінниця, 2012.
- Смолицкая — *Смолицкая Г.П.* Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). М., 1976.
- СР 1850–1861 — Селянський рух на Україні 1850–1861 рр.: 36. документів і матеріалів / Упоряд. В.П. Баран, Г.В. Боряк, М.І. Бутич та ін. К., 1988.
- СУМ — Словник української мови: в 11 т. / Голова ред. кол. І.К. Білолід. К., 1970–1980.
- Тариф — Тариф подимного податку Київського воєводства 1754 року / Опрац. К. Жеменецький; вступ, перекл. укр. Є. Чернецький. Біла Церква, 2015.
- Тиврівщина — Тиврівщина. Краєзнавчі нариси / Я.Й. Красовський, В.В. Усатюк, О.І. Коваль та ін. Вінниця, 2012.
- ТОПГ — Топографічний опис Подільської губернії 1799 р. Вінницький, Ямпільський, Брацлавський повіти / За ред. Ю.В. Легуна. Вінниця, 2017.
- Труды — Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / Под ред. Е. Сецинского. Каменец-Подольск, 1901.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Перев. с нем. и дополн. О.Н. Трубачева. М., 1964–1973. Т. I–IV.
- Черепанова — *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.
- Шийка — *Шийка С.В.* Словник народних географічних термінів Ровенщини. Тернопіль, 2016.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. М., 1974–. Вып. 1–.
- ЮРЛ — Южнорусские летописи / Под ред. О.И. Левицкого. К., 1916.
- АНРР — Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu XVI-go na XVII-sty. Dział II-gi: Ziemia ruskie Rzeczypospolitej / Oprac. i wyd. A. Jabłonowski. Warszawa; Wiedeń, 1899–904.
- AS — Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. pod kier. Z.L. Radziwińskiego. Lwów, 1887–1910. Т. I–VII.

- Bezłaj – *Bezłaj F.* Slovenska vodna imena. Ljubljana, 1956–1961. D. I–II.
- Duridanov – *Duridanov I.* Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle. Köln; Wien, 1975.
- HO – *Hydronimia Odry: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym /* Pod red. H. Borka. Opole, 1983.
- HW – *Hydronimia Wisły. Cz. I: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym /* Pod red. P. Zwolińskiego. Wrocław etc., 1965.
- Jungmann – *Jungmann J.* Slovník česko-německý. Praha, 1835–1839. D. 1–5.
- Linde – *Linde S.-B.* Słownik języka polskiego. Lwów, 1854–1860. T. 1–6.
- NWP – *Szulowska W., Pawłowska E.* Nazwy wód w Polsce. Warszawa, 2001. Cz. 1.
- Profous – *Profous A., Svoboda J.* Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha, 1947–1957. D. I–IV; 1960. D. V / *Napsali J. Svoboda, V. Šmilauer a další.*
- Pułaski – *Pułaski K.* Szkice i poszukiwania historyczne. Serya trzecia. Kraków, 1906.
- RGN – *Russisches geographisches Namenbuch /* Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1981. Bd I–X.
- Rieger – *Rieger J., Wolnicz-Pawłowska E.* Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty. Wrocław etc., 1975.
- Rymut – *Rymut K.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- Sičakova – *Sičaková L.* Hydronymia Slovenskej časti povodia Slanej. Prešov, 1996.
- TG – *Tabula Geographica continens Despotatus Wallachiae atque Moldaviae, Provinciam Bessarabiae sub clientela Turcica, itemque Provincian Polonicam Podoliae, tanquam Regiones, in quibus bellum praesens geritur, ex Hasianis aliique novissimis Subsidiis secundum Statum politicum recentissimum delineata, in lucem edita /* ab Homannianis Heredibus, 1769.
- Vasmer – *Wörterbuch der russischen Gewässernamen /* Begr. von M. Vasmer. Berlin; Wiesbaden, 1961–1969. Bd I–V.
- Zanoni – *Li Palatinati di Braclaw, e Kiowia /* del Sigr. Rizzi Zanoni. Venezia, 1781.
- Źdz. – *Źródła dziejowe /* Wyd. A. Jabłonowski. Warszawa, 1876–1915. T. I–XXIV.

Електронні ресурси

<https://www.uk.wikipedia.org>

М.М. Габорак
(Івано-Франківськ)

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ В ПРИЗВИЩАХ ГАЛИЦЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ

Система прізвищ Галицької Гуцульщини формувалася впродовж багатьох століть у складних історичних умовах, зумовлених різноманітними чинниками, зокрема й міграційними процесами та контактами місцевого населення з різними етносами. Тому в її складі чимало елементів іншомовного походження. Серед них значну частину становлять прізвища, запозичені в німців або утворені від німецьких твірних основ.

Поява таких власних особових назв зумовлена давніми галицько-німецькими історичними, економічними та культурними взаєминами. Вони розпочалися ще в другій половині XIV – на початку XV ст., коли на захоплених Польщею галицьких землях відбувався інтенсивний процес розселення чужоземних колоністів. Серед них було й немало вихідців із німецьких земель, що не могло не відбитися й на антропонімній системі краю, хоча загалом німецькомовний вплив на становлення системи власних назв того періоду був незначним. Проте, починаючи з останньої чверті XVIII ст. і аж до 1940 р., той вплив став значно потужнішим. Він також пов'язаний із німецькою колонізацією галицьких земель, зумовленою їх належністю спочатку до Австрійської, а потім і до Австро-Угорської імперій. Щоб швидше германізувати новий коронний край, австрійський уряд усіляко заохочував переселення в Галичину німецьких та австрійських колоністів, яким надавали кращі земельні угіддя для ведення сільськогосподарства й створювали їм можливості для розвитку різних ремесел, торгівлі та адміністративної діяльності. Крім того, у Карпатах, багатих на ліси, з'явилося в той період чимало німецьких та

австрійських фахівців, які цікавилися широким спектром питань лісового господарства, а також спеціалізувалися на будівництві доріг для перевезення деревини та кляуз (загат на річках) для її сплавлення. Деякі з тих переселенців осіли в горах і започаткували родини, котрі зберегли прізвища своїх родоначальників.

Іншим джерелом появи німецькомовних елементів у прізвищах жителів Галицької Гуцульщини стали власні назви євреїв, які здавна проживали на її території і які, згідно із цісарським декретом від 23 липня 1787 р., змушені були впродовж двох років прийняти німецькі прізвища. Ще одним етносом, який заніс такі власні назви людей у Карпати, були поляки, котрі також інколи мали генетично німецькі прізвища.

Усі німецькі прізвища, поширені на території Галицької Гуцульщини, за первісним значенням їхніх твірних основ та функцією поділяємо на відонімні й відапелативні. До відонімних відносимо:

а) прізвища, мотивовані німецькими особовими іменами та їхніми варіантами (непохідними, похідними, усіченими та усічено-суфіксальними): **Айзель** < нім. імені *Eisel* < *Isen* ‘залізо’ < *Isenhardt* ‘твердий, міцний; непохитний’ (див. <http://www.ufolog.ru/names/order/>); **Вагель** < нім. імені *Weigel* (FN 706) < *Weig-* + суф. *-el* < *Weigang* (VNB 104); **Вальтер** < нім. імені *Walter*, *Walther* (VNB 104); **Гербум** < нім. імені *Herbert* (VNB 54); **Герман** < нім. імені *German*, *Herrmann* (VNB 48, 54); **Дідар** < нім. імені *Di(e)der* < *Dietherr* (NP I, 162); **Дімпіх** < нім. імені *Dietrich* (VNB 46); **Екерт** < нім. імені *Eckert* (FN 211) < *Eckhard* (VNB 38) < *Agihart* (ND 70); **Майк** < нім. імені *Maik* < *Mike* (VNB 68); **Фейда** < нім. імені *Fejd* (ND 75);

б) прізвища, мотивовані назвами місцевостей, із яких походять їхні власники: **Грінер** < нім. *Grüner* (FN 294) < *der Grüner* ‘житель місцевості *Grün*, *Grüna*, *Grüne* або виходець з якоїсь із них’, пор. назви місцевостей *Grün*, *Grüna*, *Grüne* (Німеччина) (там само); **Кецман** < нім. *Kietzmann* (FN 375) < *der Kietzmann* ‘житель рибальського поселення *Kietz*’ (там само); **Кустенберг** < *die Küste* ‘морський берег, узбережжя’ (ВНУС 398) та *der Berg* ‘гора; купа’ (ВНУС 116) (очевидно, первісно твірне для цього прізвища прізвисько вказувало на проживання найменованого на морському березі на горі); **Кіслігер** < *der Kießlinger* ‘житель місцевості *Kießling*’ (Австрія, Баварія, Тюрингія, Східна Пруссія) (FN 375); **Ренбург** < нім. *Renneberg* (FN 541), яке виникло способом трансонімізації однозвучного топоніма – назви місцевості в Східній Пруссії, тепер Польща (там само).

Значно більше сучасних гуцульських прізвищ мотивовано такими ж німецькими онімами, що походять від різних за значеннями апелятивів:

а) назв людей за родом чи видом діяльності або за соціальною ознакою: **Бекера** < нім. *Backer, Bäcker* (FN 102) < *der Bäcker* ‘пекар, булочник’ (ННУС 72); **Бругер** < нім. *Brugger* (FN 159) < снн. *brugger* ‘той, хто вимощує каменем дорогу’ (там само); **Ваксман** < нім. *Wachsmann* (FN 693) < *der Wachsmann* ‘восковик; воскобійник; людина, яка змазує мастикою лижі чи інші предмети’: *des Wachs* ‘віск; лижна мазь; мастика’ (ВНУС 686), *der Mann* ‘чоловік; людина’ (ВНУС 422); **Вебер** < нім. *Weber* (FN 792) < *der Weber* ‘ткач’ (ВНУС 694); **Векслер** < нім. прізвища *Wechsler* (FN 702) < *der Wechsler* (розм.) ‘мінйало’ (ВНУС 694); **Гакман** < нім. *Hackmann* (FN 301) < *die Hacke* ‘мотика, кирка’ (ННУС 212), *der Mann* ‘чоловік, людина, особа’ (ННУС 283) (дослівно — ‘копач’); **Гофбáвер** < нім. *Hofbauer* (FN 332) < *der Hof* ‘двір’ (ВНУС 335) та *der Bauer* ‘селянин; (розм.) мужик’ (ВНУС 99) (дослівно — ‘дворовий селянин, чоловік’); **Гофман** < нім. *Hofmann* (FN 333) < *der Hoffmann* ‘дворянин; підданий; орендатор; парубок; господар двору; поденний робітник’ (ND 340); **Губер** < нім. *Huber* (FNB 148) < свн. *huober, huob(e)ner* ‘селянин, власник, господар земельної ділянки’ (там само); **Гушман** < нім. *Husmann* (FNB 150) < *der Hausmann* ‘управитель фортеці, сторож на вежі; селянин, домашній чоловік’ (FN 344); **Кельман** < нім. *Kellmann* (FN 370) < *die Kelle* ‘ополоник, черпак; кельма, кельня’ (ВНУС 366), *der Mann* ‘чоловік’ (первісне значення прізвища — ‘кухар’ або ‘штукатур’); **Кельнер** < нім. *der Kellner* ‘офіціант’ (ВНУС 366); **Кірхер** < нім. *Kircher* (FN 376) < *der Kirchner* ‘паламар’ (ВНУС 369); **Ляйтер** < нім. *Leiter* (FN 422) < *der Leiter* ‘керівник, завідувач, директор’ (ВНУС 410); **Міцлер** < нім. *Mittler* (FN 464) < *der Mittler* ‘посередник’ (там само; ВНУС 437) або із свн. *mitteler* ‘той, хто живе в центрі’ (FN 464); **Паранір**, що є, очевидно, похідним утворенням від нім. дієслівної основи *paraphier-* < *paraphieren* ‘парафувати, візувати (підписом)’ (ВНУС 469); **Росснер** < нім. *Rossner* (FN 557) < *das Ross* ‘вершник; торгівець кіньми; візник’ (FN 557; ВНУС 509) + суфікс *-ner*; **Сіглер** < нім. *Siegler* (FN 622) < *der Siedler* ‘поселенець’ (ВНУС 556) (зі зміною під впливом усного мовлення [d] на [g], а потім і на [z]); **Фішер** < нім. *Fischer* (FN 246) < *der Fischer* ‘рибалка’ (ВНУС 240); **Фурман** < нім. *Fuhrmann* (FN 262) < *der Fuhrmann* ‘фірман; візник’; **Хабер** < нім. *Haber* (FN 300) < свн. *haber*, снн. *haver* ‘праців-

ник порту’ (там само); **Шанерт** < нім. *Schaper* (FN 573) < снн. *schaper* = *der Schäfer* ‘чабан, пастух’ (FN 573; ВНУС 521); **Шіндро** < нім. *der Schinder* ‘шкуродер; (перен.) мучитель’ (ВНУС 528), ‘вуличний грабіжник’ (ПЗУ 626), пор. також нім. *Schindler* (FN 583) < свн. *schindeler* ‘те саме’ (FN 583); **Шмільцель** < нім. *Schmaltz* ‘продавець смальцю’ (FN 588) + суф. *-el*; **Шмідт** < нім. *Schmid, Schmidt* (FN 589, 590) < *der Schmied* ‘коваль’ (ВНУС 534); **Шмідтен** < *Schmid, Schmidt* (див. вище) + суф. *-en*; **Шнайдер** < нім. *Schneider* (FNB 264) < *der Schneider* ‘кравець’ (ННУС 354); **Шрайбер** < нім. прізвища *Schreiber* (FNB 267; FN 601) < *der Schreiber* ‘який пише (листа); писар, переписувач; автор’ (ВНУС 539–540); **Штієр** < нім. *Steier* (FN 641) < *der Steiger* ‘гірничий майстер’ (там само); **Штангер** < нім. *Stanger* (FN 619) < *der Stanger* ‘той, хто виробляє дерев’яні або сталеві рейки, бруски’ (FN 639); **Штундер** < *die Stunde* ‘година’ (ВНУС 592), *stunden* ‘відстрочувати (платіж), давати відстрочку (для плати боргу тощо), пролонгувати’ (там само) + суф. *-er* (очевидно, так називали людину, яка здійснювала вказані дії); **Шубер** < нім. *Schubert* (FN 604) < свн. *schuochwürhte, schuochworhte, schüchwarte* ‘швець’ (там само); **Шустер** < нім. *Schuster* (FN 607) < *der Schuster* ‘швець’ (ВНУС 543);

б) назв людей за певними фізичними чи іншими зовнішніми або внутрішніми ознаками: **Айферман** < нім. *Eifermann* ‘запальний, старанний, завзятий чоловік’: *der Eifer* ‘запал; старанність, завзяття’ (ВНУС 185), *der Mann* ‘чоловік’ (ВНУС 422); **Брайтмаєр** < нім. *breit* ‘широкий’ (ВНУС 143) + апелятив *der Meyer* ‘панський наглядач’ (FN 460) (дослівно – ‘товстий панський наглядач’); **Вайдліх** < нім. *Weidlich* (FN 706) < свн. *weide(n)lich* ‘здоровий, бадьорий, свіжий; зухвалий, сміливий, хвацький, завзятий; тямущий, гарний; прекрасний, чудовий; колючий, удлиний’ (там само); **Граур** < нім. *Grauer* (FN 288) < *der Grauer* ‘сивий’, ‘страшилище, жахіття’ (ВНУС 294); **Гросманн** < нім. *Grossmann, Großmann* (FN 293) < *der Großmann* ‘велика, товста, важлива чи багата людина’ (там само); **Дібель** < нім. *Dübel* (FN 204) < свн. *tübel* ‘груба, брутальна людина’ (SJP II, 426); **Краузе** < нім. *Kraus(e)* (FN 399) < *kraus* ‘кучерявий, завивистий; зморщений, у зморшках’ (ННУС 260); **Лакманн** < нім. *Lachmann* (FN 412) < *der Lachmann* ‘реготун, насмішник, сміхованець’ < *das Lachen* ‘сміх, регіт’, *der Mann* ‘чоловік’ (ВНУС 399, 422); **Равшур** < нім. *Rauscher* (FN 530) < *der Rauscher* ‘п’яний, п’яниця’, пор. *der Rausch* ‘сп’яніння, хміль’ (ВНУС 494); **Райф** < нім. *Reif* (FN 536) < *reif* ‘спілий, зрілий’ (ННУС 311); **Фрей** <

нім. *Frei* (FN 254) < *frei* ‘вільний, незалежний’ (ННУС 180); **Цуцман** < нім. *Susmann*, яке в перекладі на українську означає ‘млява, нудна людина, зануда’ (див. <http://www.ufolog.ru/names/order/>); **Шваб** < нім. *Schwab* (FNB 270) < свн. *swēbi* ‘вільний, незалежний, самостійний’ (ND 270); **Шікерт** < нім. *Schicker*, *Schickertanz* (FN 580), що походить або від *schick* ‘витончений, елегантний, шикарний’ (ННУС 348) + суф. *-er*, або від свн. *schicken* ‘створити, зробити, впорядкувати’ (FN 380);

в) назв різних об’єктів, предметів чи понять: **Берг** < нім. *Berg* (FN 124) < *der Berg* ‘гора; гора, купа’ (ВНУС 116); **Майзель** < нім. *Meisel* (FN 455) < *der Meißel* ‘різець, зубило, долото’ (ВНУС 428); **Прайс** < нім. *Preis* (FN 517) < *der Preis* ‘ціна; премія, нагорода приз’ (ВНУС 481); **Фунд** < нім. *der Fund* ‘знахідка; відкриття’ (ВНУС 254); **Хобер** < нім. *Hoberg(er)* (FN 332) < *hoch Berg* ‘висока гора’ (із відповідними фонетичними змінами) (там само);

г) назв рослин чи тварин: **Епельбаум** < нім. *Apellbaum* (ND 28) < *der Apfellbaum* ‘яблуня’ (ВНУС 57); **Каїс** < нім. *Geiß* (FN 270) < *die Geiß* ‘коза, сарна, козуля’ (ВНУС 270); **Фукс** < нім. *Fuchs*, *Fuhs* (FN 262) < *der Fuchs* ‘лисиця’ (ВНУС 253).

До гіпотетично німецькомовних за походженням можна віднести й деякі інші сучасні гуцульські прізвища: **Абрат** < нім. *abrat-* < *ábraten* ‘відрадити (від чогось); відговорювати, відмовляти (від чогось)’ (ВНУС 22) (прізвище могло вказувати на людину, яка виконувала такі дії); **Гавєрда** < нім. *Gäwerd* < *Gawowart* < *gaw* ‘місце проживання’ + *wart* ‘сторож’ (NP I, 222); **Готтра** < нім. *Göttert* (FN 285) < імені *Gothar(d)t* (там само); **Гута** < нім. *Gut*, *Guth* (FN 298, 299) < свн. *guot* ‘тямущий, гарний’ або *güete* ‘доброта’ (там само); **Лебішман** < нім. *Lebenstein* < *das Leben* ‘життя’ + *der Stein* ‘камінь’ (ВНУС 405, 577); **Махорт** < нім. імені *Markhart* (див. <http://www.ufolog.ru/names/order/>); **Ріндер** < нім. *Ringer* (FN 548) < *der Ringer* ‘(снопн.) борець’ (ВНУС 507); **Фігель** < нім. імені *Fi(e)gel* (NP I, 191); **Фурс** < нім. *Fürst* (FN 263) < *der Fürst* ‘князь; цар, володар, правитель’ (ВНУС 256). Проте цілком імовірно, що названі вище прізвища можуть мати й іншу етимологію (див. ПГГ 11, 98, 131, 147, 291, 324, 418, 503, 518). Так, **Готтра**, крім поданих у наведеному словнику етимологічних пояснень, можна трактувати ще і як похідне утворення з протетичним [z] від *Обтра < псл. *Obъtra < **obъtr’(’)a* (Шульгач 152), а **Столашко** – як суфіксальний дериват на *-к(о)* від *Столаш* < діал. *столаш* ‘столяр’ < угор. *asztalos* ‘те саме’ (СУР 248).

Низка прізвищ досліджуваної території виникла від німецьких антропонімів такого типу чи від особових імен уже на українському мовному ґрунті й оформлена патронімними суфіксами *-ев-ич, -ов-ич, -ів, -ин, -к(о), -ськ(ий), -ук, -юк, -як*: **Вагілєвич** < *Bagelъ, Bagily* (див. вище); **Грейнєрєвич** < *Грейнєр* < нім. *Greiner* (FN 289) < *der Greiner* ‘той, хто скиглить, пхикає, ние; хто скаржиться, бідкається, нарікає’, пор. нім. *greinen* ‘скиглити, пхикати, нити; скаржитися, бідкатися, нарікати’ (ВНУС 294); **Крєнциєв** < нім. *Krenz* (FN 400) < *die Grenze* ‘кордон, рубіж; (*перен.*) межа, грань’ (там само; ВНУС 294); **Фрєїв** < *Фрєй* (див. вище); **Шембєрко** < *Шембер* < нім. *Schönberg* (FN 597) ‘місцевість у різних регіонах Німеччини’ (див. там само) (у перекладі – ‘красива гора’); **Вахманєн** < *Вахманя*, що походить з нім. *Wachmann* (FN 603) < *der Wachmann* ‘воскобійник’ чи з *der Wachmann* ‘вахтер, сторож’ (ВНУС 686); **Сендєрський** < нім. імені *Sender* < *Sander* < *Aleksander* (NP II, 408); **Людвіїчук** < *Людвіїко*, що є суфіксальним дериватом на *-к(о)* від *Людвій*, розмовного фонетичного варіанта від *Людвіг* < нім. імені *Ludwig* (VNB 67); **Вагєлюк** < *Вагєль* (див. вище); **Вангєлюк** < *Вангєль* < нім. імені *Wangelin* (FN 700); **Ганціюк** < нім. імені *Ганц* (*Hanz, Hans*) < *Johann, Johannes* (ПЗУ 137); **Герціюк** < *Герц* (СП 90) < нім. *Herz* (FN 326) < *das Herz* ‘серце’ (ВНУС 224); **Дєблєюк, Диблєюк** < *Дибєль* (див. вище); **Йоганєюк** < імені *Йоган* < нім. *Johann* (VNB 58); **Ляхманєюк** < *Ляхман* (див. вище); **Майгєтєяк** < *Майгєт*, що походить, очевидно, із нім. *das Meingut* ‘моє майно, благо’, пор. нім. *mein* ‘мій, свій’, *das Gut* ‘майно, благо’ (ВНУС 299, 428); **Мєндєлюк** < нім. *Mendel* (FN 455), пор. особове ім’я *Mendel* – скорочено-суфіксальна форма від *Immanuel* (VNB 72); **Тяфрєюк** < нім. *Taf(f)er* – скорочена форма від *Taf(f)erner* (FN 659) < свн. *tavèrnare* ‘шинкар, трактирник’ (там само); **Фрєзіюк** < нім. *Freise* (FN 256) < свн. *vreiser* ‘тиран; жорстока людина’ (там само); **Швалєюк** < нім. імені *Schwall* < *Schwald* < *Oswald* (NP II, 562); **Шікєрєяк** < нім. *Schicker* (FN 380) < свн. *schicker* ‘відповідальний за дотриманням порядку, черговий’ (там само); **Шлєхтєюк** < нім. *Schlecht* (FN 585), що може бути мотивоване або свн. *slèht* ‘простий, скромний; прямодушний, відвертий; гладкий, рівний; плоский, плоский; улєсливий, спритний’ (там само), або нім. *schlecht* ‘поганий’ (ННУС 350).

У процесі побутування серед місцевого населення німецькомовні прізвища та похідні від них утворення зазнавали під впливом усного мовлення певних фонетичних змін. Так, німецький звук [g] часто передавали як [z] або як [κ], [ä] – як [a], [ö] – як [e] або [u], [u] – як

[*ø*], [*i*] – як [*u*], [*ü*] – як [*i*] або як [*y*], [*s*] – як [*ʃ*] або як [*u*], звукосполучення [*ei*] – як [*ai*] або як [*u*], [*tt*] – як [*u*], [*chs*] – як [*кс*] тощо. У деяких прізвищах відбулося також спрощення груп приголосних.

Отже, наведений вище матеріал свідчить, з одного боку, про значний вплив на будь-яку онімну систему позамовних чинників, а з іншого – про наявність серед сучасних гуцульських прізвищ значної кількості німецькомовних запозичень, поява яких зумовлена такими чинниками.

Скорочення

- ВНУС – Великий німецько-український словник / Укладач В. Мюллер. К., 2005.
- ННУС – Новий німецько-український, українсько-німецький словник: 60 тисяч слів та словосполучень / Уклад.: Басанець З.О. та ін.; за ред. Е.І. Лисенко. 2-е вид., випр. К., 2005.
- ПГГ – *Габорак М.М.* Прізвища Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник. Івано-Франківськ, 2019.
- СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / Уклад.: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. Чернівці, 2002.
- СУР – Словарець угорсько-руських місцевих виразів // Етнографічний збірник. Т. IV. Етнографічні матеріали з Угорської Руси / Зібрав В. Гнатюк. Львів, 1898. Т. II. С. 234–251.
- Шульгач – *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2015. Ч. II.
- FN – *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung* / Bearbeitet von Rosa und Volker Köhlheim. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich, 2005.
- FNB – *Familiennamenbuch. Herausgegeben von Horst Naumann.* Leipzig, 1984.
- ND – *Naruszewicz-Duchlińska A.* Nazwiska mieszkańców Komornictwa Lidzbarskiego (1500–1772 r.). Olsztyn, 2007.
- NP – *Rymut K.* Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. Т. I–II.
- SJP – *Słownik języka polskiego* / J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa, 1900–1927. Т. 1–8.
- VNB – *Das Vornamenbuch. Beliebte Vornamen von A–Z* / Bearbeitet von Simone Blass. Hamdurg, 2000.

нім.	– німецьке
свн.	– середньоверхньонімецьке
снн.	– середньонижньонімецьке
угор.	– угорське

J. Hladký, A. Závodný
(Trnava)

O POUŽÍVANÍ NIEKTORÝCH TOPONOMASTICKÝCH TERMÍNŮV A ICH VZŤAHOCH

Jeden z aktuálnych výskumov slovenskej onomastiky sa venuje inventarizácii a pojmovému vymedzeniu jednotlivých onomastických termínov.¹ Základným cieľom projektu je utvoriť digitálnu terminologickú databázu, ktorá by umožnila odstrániť prípadné nedorozumenia spôsobené rôznym chápaním a používaním niektorých termínov.

Slovenská onomastická terminológia je spracovaná v rámci slovanských onomastických terminologických príručiek *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky v Zpravodaji Místopisné komise ČSAV* (Svoboda et al., 1973) a *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* (1983). Potrebu inventarizácie onomastickej terminologickej bázy a jej obsahového naplnenia (vymedzenia) si vyžiadal prirodzený vývin onomastickej teórie a terminológie, pretože od posledného systematického spracovania slovenskej onomastickej terminológie v rámci príručiek slovenskej onomastickej terminológie už uplynulo takmer štyridsať rokov. Ďalším argumentom je i možno nie úplne vhodné používanie zaužívaných termínov napríklad v prácach začínajúcich jazykovedcov alebo doktorandov či tendencie po etablovaní nových termínov so spornou funkčnosťou v rámci jestvujúceho terminologického systému.

Cieľom projektu je preto aktualizovať a doplniť slovenskú onomastickú terminológiu v kontexte slovanskej a medzinárodnej onomastickej termi-

---

¹ Projekt Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovanskej a medzinárodnej onomastickej terminológie) sa realizuje od roku 2020 s podporou Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a SAV. Tento príspevok vznikol ako jeden z čiastkových výstupov jeho riešenia (VEGA č. 1/0058/20).

nológia a s ohľadom na vývin onomastickej teórie a metodológie zaoberať sa teoretickými otázkami terminológie s dôrazom na systémový charakter a vertikálno-horizontálny rozmer terminológie.

Spracovaná terminológia, ktorá bude do dvoch rokov sprístupnená v podobe online terminologickej databázy na internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (vyjde aj ako knižná publikácia) vďaka uvádzaniu hodnotenia jednotlivých termínov (napr. odporúčaný termín, nový termín, zastaraný termín a pod.) bude mať nielen informatívny, ale predovšetkým normatívny charakter. Svoje opodstatnenie preto nájde aj pri preklade lingvistickej literatúry a bude nápomocná aj pre ostatných lingvistov, ale napokon aj pre historikov, geografov, kartografov, literárnych vedcov, etnografov, kulturológov a odborníkov z iných oblastí. V súčasnosti sú rozpracované termíny zo všetkých oblastí onomastiky (z teórie onomastiky a termíny viažuce sa na jednotlivé oblasti onomastiky).

V tejto štúdii sa budeme zaoberať len niektorými spornými aspektmi používania vybraných súčasných onomastických termínov.

Ojkonymum – anojkonymum, terénny názov, mikrotoponymum

Z chápania schematickeho stvárnenia toponymického subsystému, ako ho prezentovala v zhode s fundamentálnou prácou *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*² Ľ. Olivová-Nezbedová (1998: 53)³ a ktoré najvýstižnejšie vyjadruje vzťahy medzi jednotlivými prvkami abionymického systému, vyplýva, že toponymický subsystém tvoria choronymá, ojkonymá a anojkonymá. O vzťahoch týchto prvkov abionymického toponymického systému jestvuje dostatok relevantnej literatúry a uvedené termíny sa vnímajú na pozadí hyperonymicko-hyponymického vzťahu (toponymum – ojkonymum, anojkonymum, choronymum). Dištinktívnym príznakom ich obsahu je to, že za ojkonymá sa pokladajú vlastné mená sídelných lokalít, teda miest, ktoré vznikli za účelom stabilného bývania a života ľudskej komunity, ako to napokon vychodí aj z etymologického výkladu termínu (gr. *oikos* – obydlie, príbytok, obývané miesto, *onymum* –

² *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* : Osnovnaja sistema i terminologija slavjanskoj onomastiki : Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik / Red. F. Bezlaj et al. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, International Committee of Slavists, Mezinárodní komisie pro slovanskou onomastiku, 1983.

³ Schematické stvárnenie hierarchizovaného triedenia onomastických termínov porov. napr. u J. Krška (2014: 15–17).

meno, názov; porov. definície napr. u N.V. Подоľskej 1978: 93, v novších prácach u D. Bučka a N. Tkačovej 2012: 130).

Na rozdiel od ojkonyma sa za anojkonymum (grécky prefix *an-* vyjadruje zápor + ojkonymum) pokladá vlastné meno nesídelného prírodného či človekom vytvoreného objektu na Zemi (Bučko, Tkačova 2012: 37), resp. názov nesídelných geomorfologických objektov, a takto sa anojkonymum definuje aj v starších onomastických príručkách (Svoboda a kol. 1973: 62; Osnoven sistem: 107). Termín anojkonymum vznikol použitím zásady binárnosti k dávnejšie zaužívanému termínu ojkonymum (podobne dvojica termínov bionymum – abionymum), čo napokon uľahčilo jeho etablovanie aj v slovenskej onomastickej terminológii. Hoci azda pred dvoma desaťročiami sa o jeho vymedzení a funkciách v domácej, resp. česko-slovenskej odbornej literatúre ešte diskutovalo, v ostatných desiatich rokoch sa už chápe ako vžitý.

V slovenskej onomastickej literatúre možno chápať termín anojkonymum ako synonymný k termínu terénny názov (Valentová 2018: 16), ktorý stále zostáva frekventovanejším a používanejším ako termín anojkonymum aj v najnovšej slovenskej onomastickej literatúre. Používa sa napr. v hydronomastických prácach ako súborný názov pre názvy rozličných terénnych útvarov podľa ich vertikálnej alebo horizontálnej členitosti (kopce, vršky, úbočia, roviny, polia, lesy) – pôvodných motivantov hydroným – a označujú sa skratkou TN. Tento termín pre svoju zaužívanosť uprednostnila aj I. Valentová v koncepcii lexikografického spracovania slovenských terénnych názvov (2018: 16).

R. Šrámek (2010: 21) rozlišuje dva typy anojkonymických objektov – 1. stabilne («od pôvodu») neosídlené objekty (vrchy, kopce, skaly, roviny, údolia, moria, rieky, pôvodné lesy, lužné lúky), ktorých názvy sa priamo spájajú predovšetkým s javmi, vlastnosťami a znakmi prírodného prostredia a terénu, t. j. geomorfologickými charakteristikami, a 2. objekty, ktorých príznak nesídelnosti je sekundárny – vznikol v dôsledku zásahu človeka, napr. premena terénu na pole, vznik pasienku na mieste zaniknutého domu, lokalita po zaniknutej osade a pod. (o tom viac v ďalšej časti textu).

Autori Slovníka ukrajinskej onomastickej terminológie obsah termínu anojkonymum stotožňujú s obsahom termínu mikrotoponymum, ktorý sa v slovenskej onomastickej tradícii na rozdiel od slovanskej a medzinárodnej onomastiky nezaužíval pre svoju terminologickú vágnosť, resp. preto, že nebolo možné určiť jednoznačné (kvantitatívne?, komunikačno-

funkčné?) kritériá, na základe ktorých by sa konkrétne vlastné mená mohli triediť do skupín mikrotoponymum, makrotoponymum⁴.

R. Šrámek (2014) príznaky *mikro* a *makro* v novších prácach nespája s veľkosťou, resp. kvantitatívnymi vlastnosťami onymických objektov, ale s jeho komunikačným rádiom a funkciami, ktoré vlastné meno plní v spoločenskej komunikácii (mikro)society – komunikačný rádius mikrotoponyma je podľa neho lokálne obmedzený na tých používateľov, ktorí ho potrebujú v každodennom živote a pre ktorých plní svoje propriálne funkcie. Zároveň však skonštatoval, že zatiaľ chýba stabilita v definovaní toho, čo príznaky *mikro* a *makro* znamenajú, akých propriálne relevantných javov sa týkajú a aká je ich systémová hodnota (porov. Valentová 2018: 14).

Ojkonymum – astionymum a komonymum

V slovenskej onomastickej literatúre sa ako synonymné a vžitie domáce termíny za termín ojkonymum používajú pomenovania *osadný názov*, *menej často miestny názov* (porov. Majtán 1979: 155), no v staršej literatúre sa menej často používali aj pomenovania *miestne meno*, *miestopisný názov*, *názov sídliskového alebo osídleného objektu* a *sídelné meno* (Majtán 1976: 114, Valentová 2018: 14).

V slovenskej onomastickej tradícii a literatúre sa neetablovali termíny, ktoré pomenúvajú jednotlivé typy ojkoným – termíny astionymum (vlastné meno sídelného objektu mestského typu, napr. *Bratislava*, *Trnava*, *Banská Štiavnica*, *Košice*, *Hlohovec*) a komonymum (vlastné meno sídelného objektu vidieckeho typu, názov obce v užšom význame – názov dediny, napr. *Tisovec*, *Horné Zelenice*, *Malá Čausa*, *Brodzany*), ktoré po uvedení v Podofskej slovníku (1978: 93 a súvisiace heslá) zaradil do jestvujúceho systému základnej slovenskej onomastickej terminológie M. Majtán (1979: 157). V tejto súvislosti uviedol, že detailnejšie členiť vlastné mená môže byť v niektorých prípadoch aj zbytočné. Isto mal na mysli veľmi podobnú až identickú onymickú situáciu slovenských názvov obcí a miest, ich štruktúrnotypologickú charakteristiku i motivačné príznaky ich názvov.

Členenie ojkoným na komonymá a astionymá nenašlo v slovenskej a ani českej onomastickej literatúre odozvu pravdepodobne preto, že sloven-

⁴ Napriek tomu sa termín mikrotoponymum v slovenskej onomastickej literatúre na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia používal ako synonymum za tradičný domáci termín *chotárny názov*, resp. na označenie názvov neosídlených miest v teréne užšieho, lokálneho používania. Bližšie o vývine, používaní a diskusií o relevantnosti termínov makrotoponymum a mikrotoponymum píše I. Valentová v úvodných kapitolách práce *Lexika slovenských terénnych názvov* (Konceptia lexikografického spracovania). Bratislava, 2018. S. 12–14.

ská ojkonymia sa prirodzene utvárala a rozvíjala bez zreteľných rozdielov v pomenovaní obcí a miest. Súvisí to s mimojazykovými faktormi: slovenské mestá spočiatku vznikali ako obce, hospodárskym a demografickým rozmachom sa pôvodné obce rozširovali a prirodzene sa pretvárali na väčšie sídelné jednotky – mestá (*Senica, Žilina* a i.). Výrazné zastúpenie medzi nimi majú názvy miest, ktoré sa vyprofilovali z podhradných obcí. Motivantmi ich názvov boli názvy včasnostredovekých hradísk alebo stredovekých strážnych hradov (*Hlohovec, Nitra, Ilava, Trenčín* a i.). V psychológii, resp. okolnostiach a spôsoboch pomenovania slovenských obcí a miest teda nie je rozdiel, pretože dištinkcia názov obce / názov mesta má len funkčnú, resp. administratívnu, nie však onymickú povahu (v prípade onymickej homonymie sa niektoré názvy miest upravili pridaním prívlastku alebo prívlastkovej konštrukcie s identifikačnou funkciou, napr. pôv. nem. názov *Neudorf* – sloven. *Nová Ves* > *Spišská Nová Ves* ‘Nová Ves nachádzajúca sa v historickom regióne Spiš’; porov. Bašistová 2018: 10).

Opodstatnenie môže mať členenie ojkónym na komonymá a astionymá v onymických systémoch krajín, kde mestá vznikali, resp. sa zakladali často aj umelo a premyslene ako veľké urbánne strediská v novoveku a neraz aj ich názvy vznikali podľa iných princípov ako názvy obcí v stredoveku. Na Slovensku podobné prípady nedokumentujeme, resp. takýto charakter má len niekoľko menších sídel. Typickým príkladom je názov mesta *Svit* (1934)⁵, ktorý vznikol z iniciálových písmen názvu fabriky **S**lovenské **v**ískózo**v**é **t**ovárne⁶. Trocha iným typom sú názvy obcí *Miloslavov* (1936)⁷, *Blahová* (1951)⁸ a názvy niektorých ďalších mladších sídel dedinského typu, ktoré najčastejšie vznikali ako honorifikačné názvy na počesť významných predstaviteľov národných dejín (pomenúvali nové obce, ktoré vznikali odčlenením sa od pôvodných obcí, príp. splynutím viacerých osád najčastejšie na bilingválnom, resp. väčšinou maďarskom južnom území Slovenska, porov. Hladký 2021: 229–248).

⁵ Sídlisko sa vyvinulo pri továrni na výrobu umelého hodvábu, ktorú r. 1934 založila firma Baťa, a od roku 1946 figuruje ako samostatná obec (VSO 2: 113).

⁶ Typickým príkladom odčleneného sídliska je názov mesta *Nová Dubnica*: názov mesta *Dubnica nad Váhom* motivoval názov nového sídliska *Nová Dubnica*, ktoré vzniklo v roku 1953 s názvom *Kvášovec* ako sídlisko zamestnancov dubnických strojárskych závodov, pričom už v roku 1956 malo asi 2000 obyvateľov (VSO 2: 322).

⁷ Obec vznikla spojením dvoch starších hospodárskych dvorov a dosídlením obyvateľstva (VSO 2: 256).

⁸ Obec vznikla odčlenením sa z obce *Lehnice* (VSO 1: 167).

Medzi názvami sídel dedinského a mestského typu nie sú také rozdiely, ako sú medzi názvami obcí a miest na jednej a názvami obcí a samôt na druhej strane (porov. Majtán 1979: 156). Názvy osád kopaničiarskeho typu na západe i strede Slovenska takmer pravidelne vznikali z antroponyma a sufixu *-ovci*, ktorým sa tvoria rodinné mená: samota *Fajnorovci* (predtým aj *Fajnoráci*) < priezvisko *Fajnor*, samota *Majtánovci* < priezvisko *Majtán*, samota *Borovskovci* < priezvisko *Borovský*). Okrem týchto štandardizovaných, a teda záväzných podôb sa v staršom období tvorili sufixom *-áci* (*Fajnoráci*, *Mosnáci* a i.) alebo aj ako predložkové konštrukcie genitívneho typu, napr. *U Fajnorov*, *U Majtánov*, *U Borovských* a pod. Názvy tohto typu sa pre svoju nesytemovosť odstraňovali v štandardizačných procesoch v 80. a 90. rokoch 20. storočia, no v živej komunikácii obyvateľov mikroregiónu fungujú naďalej popri štandardizovaných názvoch.

Tvorba takýchto názvov malých sídelných jednotiek z mena rodu, ktorý najčastejšie kopanicu osídlil ako prvý, sa ustálil v lokalitách s osídlením kopaničiarskeho typu v novoveku ako veľmi produktívny a funkčný spôsob pomenúvania osád, pretože zabezpečoval jednoznačnú identifikáciu každej osady. Zároveň však ukazuje, že názvy osád, lazov, samôt kopaničiarskeho typu sú v porovnaní s názvami obcí motivačne i štruktúrne ustálenou a invariabilnou skupinou ojkonym.

Súbor názvov osád a samôt v priestore, kde ide o ojedinelé objekty tohto typu, je v porovnaní s predchádzajúcou skupinou podstatne variabilnejší. Názvy takýchto samôt majú najčastejšie anojkonymický pôvod – prevzali starší názov poľa, honu, lesa, lúky alebo iného nesídelného geografického objektu, v rámci ktorého alebo pri ktorom vznikli. To je aj príčina toho, že v českej onomastike sa názvy samôt, osád a ich častí chápu ako súčasť anojkonymického priestoru (Pleskalová 1992: 7)⁹. I. Valentová (2018: 15) v tejto súvislosti poznamenáva, že v slovenskej onomastike sa takéto vnímanie ujalo na pozadí ortografickej praxe – dvojčlenné názvy sídel, ktoré nie sú samostatnou správnu jednotkou, sa vnímajú ako ojkonymá, no zapisujú sa z hľadiska používania veľkých písmen ako názvy nesídelných objektov – porov. názvy obcí *Dolné Zelenice*, *Borský Mikuláš*, ale názvy samôt *Bolmutov dvor*, *Dobrovodských mlyn*. Typickým príkladom situácie, keď motívom ojkonyma je anojkonymum, môžu byť napr. názvy samôt *Borová hora*¹⁰ (pri nej aj les s názvom *Borový kút*) a *Dúbrava* pri obci Praš-

⁹ Takýto názor je v českej onomastike vo všeobecnosti prijímaný, a preto sú aj názvy týchto špecifických sídelných jednotiek súčasťou kartoték terénnych názvov a českých anojkonymických slovníkov.

¹⁰ Geografické názvy okresu Trnava. Bratislava, 1985. S. 54.

ník v bývalom okrese Trnava. Uvedené názvy pôvodne pomenúvali buď geografické objekty nesídelného typu – lesné porasty s borovicovým a dubovým porastom, a transonymizovali sa (anojkonimum > ojkonymum), alebo sa toponymizovali apelatíva vyjadrujúce charakteristiku, povahu lokality (samota pri borovicovom poraste > *Borová hora*, samota pri dúbrave, dubine > *Dúbrava*).

Ďalšími typickými a priezračnými príkladmi na názvy tohto typu sídelných objektov¹¹ sú názvy *Dolina*, *Polámané* (pri ňom aj pasienok s týmto názvom), *Maková* (pri ňom aj pole s týmto názvom), *Trnavka* (pri ňom aj potok s týmto názvom), *Sedlištia* (pri ňom aj pole s týmto názvom) atď., ktoré jasne indikujú prechodovú zónu anojkonymie a ojkonymie (o ďalších vzťahoch medzi ojkonymickým a anojkonymickým systémom v nasledujúcej kapitole).

Skupinu týchto názvov dotvárajú názvy typických poľnohospodárskych samôt. Časť z nich sa vyvinula z pôvodných majerov, teda súkromných veľkostatkov a poľnohospodárskych usadlostí. Názvy tejto skupiny samôt sú väčšinou motivované antroponymom, najčastejšie vznikali podľa mena vlastníka alebo ako pamätné jednočlenné názvy nulovou afixáciou (*Majdan* < priezvisko *Majdan*; *Blanka*, *Helena*, *Šarlota* < rodné mená *Blanka*, *Helena*, *Šarlota*) alebo ako dvojčlenné názvy s apelatívnymi komponentmi *dvor*, *majer* (*Richterov dvor* < priezvisko *Richter*, *Jozefov majer* < rodné meno *Jozef*, *Matildin dvor* < rodné meno *Matilda*, *Bolmutov dvor* < priezvisko *Bolmut*), prípadne v nich elidoval určený člen – apelatívum (*Jozefov* [dvor, majer]). Túto skupinu názvov samôt a usadlostí napokon dopĺňajú názvy motivované lokalizáciou (*Šípkovský majer* < ojkonymum *Šípkové*) alebo iným príznakom (*Baraní majer*, *Nové domy*, *Dobrovodských mlyn*).

Špecifickú skupinu tvoria názvy takých samôt, ktoré nadväzovali na pôvodné historické, najčastejšie stredoveké osídlenie lokality. Doložené sú v stredovekých diplomatikách (napr. *Horné Borody*, *Lukáb*, *Díč*) a podnes tak petrifikujú pôvodné názvy stredovekých osád, ktorých kontinuantmi sa stali samoty v dôsledku prirodzeného zredukovania počtu obyvateľov osady. Keďže ich názvy sa tvorili spôsobmi charakteristickými pre stredoveké ojkonymiu, nepatria medzi typické názvy novovekých usadlostí.

V súvislosti s ojkonymami sa v minulosti ukazoval problém so zaradením názvov jednotlivých stavieb, najčastejšie domov, v inak neosídlenom

¹¹ Hustračné príklady na analyzované skupiny ojkonym a anojkonym sú z územia bývalého okresu Trnava; porov. predchádzajúcu poznámku.

priestore, preto bude vhodné definíciu ojkonyma rozšíriť aj o tieto objekty, a teda za ojkonymá pokladáme názvy obcí, miest, osád, samôt, hospodárskych dvorov (majerov), lazov, hradov a zámkov a v neobývanej krajine jednotlivito stojacich budov – domov, mlynov, horární a pod.

I. Valentová (2018: 14) pri charakterizovaní ojkonym určila aj ďalšie typy objektov, napr. turistické chaty, a zaradila sem aj názvy jednotlivých budov v rámci vnútromestských aglomerácií – názvy hotelov a ubytovacích zariadení, lekární, kín, kostolov, kláštorov, ale aj vlastné mená jednotlivých miestností v objekte (obytná miestnosť, hala, prednášková miestnosť, hudobná sieň; im sa v slovenskej onomastike zatiaľ nevenovala pozornosť). Zaradenie týchto objektov medzi ojkonymá sa však ukazuje ako sporné, pretože napríklad v prípade názvov kín a lekární nejde o názvy priestoru v krajine, určeného na bývanie (túto formuláciu zdôrazňujeme), ale najčastejšie ide o chrématonymá, resp. logonymá či firmonymá, a to aj vtedy, keď sa preruší, resp. oslabí vzťah medzi druhovým určením objektu a jeho názvom (napríklad kino *Úsmev* prestane plniť funkciu kina a na pomenovanie budovy sa ďalej bude používať názov *Úsmev*), v prípade názvov kláštorov a kostolov ide zasa o eklézionymá a pod. Ani názvy jednotlivých miestností v objekte nemožno pokladať za ojkonymá (napr. Červený salón v Smolenickom zámku, Veľká sála Prezidentského paláca), pretože rovnako nejde o názvy osídleného priestoru v krajine.

Vzťahy medzi ojkonymickým a anojkonymickým systémom

Ojkonymický a anojkonymický systém nie sú z diachrónneho hľadiska od seba striktne oddelené. S anojkonymami, teda vlastnými menami nesídelných lokalít (polí, lúk, lesov a pod.), majú ojkonymá viacero relácií a interakcií a obe skupiny vlastných mien sa mohli v minulosti (a stále sa môžu) navzájom preskupovať. I. Valentová (2009: 31) v tejto súvislosti vhodne uvažuje o vzťahu ojkonymum – anojkonymum ako o vzťahu vlastných mien neosídleného priestoru (anojkonymický systém) a vlastných mien osídleného priestoru (ojkonymický systém).

Prirodzený prechod jednotiek ojkonymického systému a zmenu ich funkčnosti pozorujeme aj vnútri ojkonymického systému, resp. vo vzťahu ojkonymum – ojkonymum. Najčastejšie ide o prípady, keď sa pôvodné osady alebo obce ako administratívne jednotky včleňovali do miest, a hoci strácali status administratívnych jednotiek, ich pôvodné názvy ďalej fungujú ako urbanonymá, resp. ako názvy miestnych častí, a teda zachovávajú sa ich pôvodné funkcie aj ich spoločenská hodnota (porov. Hladký

2017: 15–24) – napr. pôvodne samostatná obec *Modranka* (1258 *Megeret*; VSO 2: 264) od roku 1971 figuruje ako miestna časť mesta Trnava¹²; podobne názvy miestnych častí (pôvodných obcí) mesta *Hlohovec – Šulekovo* (1211 *Beruczegu*; VSO 3: 143; pričlenená r. 1953), *Svätý Peter pri Váhu* (1241 *eclesia b. Petri*; VSO 1: 417; pričlenená r. 1980).

V prípade obcí, ktoré vznikli ako administratívno-správne jednotky spojením dvoch menších obcí, sa tento vzťah naznačuje spojovníkom, napr. *‘aštín-Stráže*, predtým aj *‘aštínske Stráže*: 1. 1218 *Saswar*, 2. 1392 *Wre, Ewr* (VSO 3: 126) (vznikli spojením r. 1960) alebo v podobe názvu so zhodným prívlastkom, napr. *Popudinské Močidl’any* – obce vznikla spojením pôvodných obcí *Popudiny* a *Močidl’any*: 1. 1392 *Popudyn*, 2. 1392 *Mochilan, Macholan* (VSO 2: 426) (vznikla zlúčením r. 1954).

Typickým príkladom prirodzeného prechodu anojkoným do ojkonymického priestoru (okrem už spomenutých názvov samôť motivovaných anojkonymami) je zmena typu objektu. S takýmito príkladmi sa stretávame najmä v onymických systémoch sídlisk mestského typu, keď rozširujúce sa sídliskové aglomerácie môžu byť pomenované názvami pôvodných nesídelných objektov, podľa anojkoným – napríklad názov poľa, na ktorom bolo vybudované nové sídlisko, začne v komunikácii fungovať ako urbanonymum, najčastejšie ako názov ulice alebo názov miestnej (mestskej) časti. V Trnave takto prešli z anojkonymického do ojkonymického (urbanonymického) priestoru názvy ulíc *Kočišské, Medziháj, Na hlinách, Štrky, Vjame*, ale i názov mestskej časti *Kopánka*. Anojkonymá môžu vstúpiť do názvotvorby aj ako motivanty urbanonym, napr. *Tehelňa* > *Tehelná ulica, Kopánka* > *Kopánková ulica*.

Zdokumentovať môžeme aj opačný proces – prechod prvkov ojkonymického systému do anojkonymického systému, pričom tu len spomeníme prirodzenú situáciu, keď ojkonymum je motivantom anojkonyma: anojkonymum *Pečeňadské* (pole v katastrálnom území obcí Pečeňady, Žlkovce) < ojkonymum *Pečeňady*, anojkonymum *Lančárska dolina* (dolina v katastrálnom území obce Lančár) < ojkonymum Lančár a pod.

Typickým príkladom prechodu prvkov ojkonymického systému do anojkonymického systému sú názvy, ktoré pôvodne pomenovali sídelné

¹² Miestnymi časťami Trnavy boli aj iné pôvodne samostatné obce: v rokoch 1971–1994 Hnčiarovce nad Parnou a 1974–1992 Biely Kostol, obce sú dnes opäť samostatnými administratívno-správnymi jednotkami (o zlúčení a osamostatnení jednotiek rozhoduje na základe výsledku referenda vláda Slovenskej republiky); porov. Majtán 1998: 303)).

objekty, no po zániku osád tieto názvy často v onymickom systéme zostali a v komunikácii alej fungovali ako názvy poľa, lúky alebo iného nesídelného objektu, ktorý na mieste pôvodnej osady vznikol (porov. Olivová-Nezbedová – Malenínská, 2000, s. 28). V uvedenom okrese je v štandardizovanej anojkonymii viacero takýchto príkladov: pole *Vaniga* v katastrálnom území obce Žlkovce bolo pôvodnou stredovekou osadou (1229 *Waniga*; VSO 3: 393), takisto pole *Varáč* v katastrálnom území obce Bučany (1229 *ville Wra[...]*; Duchoňová, 2018: 160), podobne pole (i samota) *Voderady* v katastrálnom území obce Drahovce (1113 *Vvederat*; CDSI.: 66) atď. Dokladov na to je veľa z celého územia Slovenska, napr. v okrese Spišská Nová Ves sa nachádza priamo v katastri okresného mesta les *Derfin* (pôv. osada; 1810 *Dörfchen* < nem. *s Dörfchen* – malá osada, dedinka; porov. Bašistová 2018: 6).

Na takéto prechod onymických jednotiek sa zvykne pri uvádzaní onymickej situácie anojkonyma (terénneho názvu) schematicky upozorňovať napr. v hydronomastických prácach zápisom ON > TN (osadný názov > terénny názov), čo umožňuje adekvátnejšiu interpretáciu anojkonyma (terénneho názvu) a jej argumentáciu.

Záver

Toponymický subsystém tvoria choronymá, ojkonymá a anojkonymá. Tieto termíny sa vnímajú na pozadí hyperonymicko-hyponymického vzťahu (toponymum: ojkonymum, anojkonymum, choronymum). Dištinktívnym príznakom vo vzťahu ojkonymum a anojkonymum je status sídelnosti/nesídelnosti pomenúvaného geografického objektu.

Za ojkonymá sa všeobecne pokladajú názvy obcí, miest, osád, samôt, hospodárskych dvorov, lazov, hradov a zámkov a v neobývanej krajine jednotlivito stojacich domov, mlynov, horární a pod. I. Valentová (2018: 14) k nim priraduje aj názvy turistických chát a budov v rámci aglomerácií – hotelov, ubytovacích zariadení, lekární, kín, kostolov, kláštorov a vlastné mená jednotlivých miestností v objekte (obytná miestnosť, hudobná sieň a i.). Zaradenie názvov niektorých týchto objektov medzi ojkonymá je však sporné, pretože napríklad v prípade názvov ubytovacích zariadení, kín a lekární môže ísť aj chrématonymá a pod.

V slovenskej onomastickej literatúre sa synonymne k termínu ojkonymum používajú domáce vžitú termíny osadný názov, miestny názov. Členenie ojkonym na komonymá a astionymá nenašlo v slovenskej a ani českej onomastickej literatúre odozvu pravdepodobne preto, že slovenská ojkonymia sa prirodzene utvárala a rozvíjala bez zreteľných rozdielov v

pomenúvaní obcí a miest, čo sa prejavuje vo veľmi podobnej až identickej onymickej situácii názvov obcí a miest, ich štruktúrnotypologickej charakteristike i motivačných príznakov (výnimkou je napr. názov mesta *Svit*, ktorý vznikol z iniciálových písmen logonyma *Slovenské viskóзовé továrne*).

Špecifické postavenie v slovenskej ojkonymii však majú názvy väčšinou mladších (novovekých) osád, lazov a samôt:

1. názvy kopaničiarskeho typu najčastejšie vznikali z antroponyma a sufixu *-ovci*, ktorým sa tvoria rodinné mená (*Fajnorovci*, v živom úze plnia svoje komunikačné funkcie aj staršie podoby *Fajnoráci*, *U Fajnorov*) – spôsob pomenúvania podľa zakladateľa kopanice, laz, samoty zabezpečoval jednoznačnú identifikáciu každej osady;

2. názvy samôt ako ojedinelých sídelných objektov v inak neosídlenom priestore majú najčastejšie anojkonymický pôvod – prevzali starší názov poľa, honu, lesa, lúky alebo iného nesídelného geografického objektu (*Borová hora*, *Polámané*);

3. názvy poľnohospodárskych usadlostí najčastejšie vznikali podľa mena vlastníka alebo ako pamätné názvy (*Richterov dvor*, *Šarlota*);

4. názvy samôt podľa pôvodných názvov stredovekých osád (kontinuita sídelnej lokality i názvu, napr. *Díč*).

V slovenskej onomastickej literatúre možno chápať termín anojkonymum ako synonymný k domácomu zaužívanému termínu terénny názov, ktorý stále zostáva frekventovanejším a používanejším ako termín anojkonymum aj v najnovšej slovenskej onomastickej literatúre. Obsah termínu anojkonymum možno stotožniť aj s obsahom termínu mikrotoponymum, ktorý sa v slovenskej onomastickej tradícii na rozdiel od slovanskej a medzinárodnej onomastiky nezaužíval pre svoju terminologickú nejednoznačnosť a príznaky *makro* – *mikro* sa neuplatňujú ani v iných onomastických termínoch, ako sa to zaužívalo v ukrajinskej onomastike (napr. mikrohydronymum).

Status sídelnosti / nesídelnosti pomenúvaného geografického objektu nemusí byť nemenný a dokumentujeme viacero spôsobov prechodu prvkov z anojkonymického systému do ojkonymického systému (názov terénneho útvaru > názov samoty, časti obce / mesta, ulice) a naopak (názov (zaniknutej) osady > názov poľa, lesa alebo iného terénneho útvaru).

Literatúra

Bašistová 2018 – *Bašistová D.* Odraz saskej kolonizácie v toponymii centrálneho Spiša // *Scientia et Eruditio. Filológia. Trnava, 2018. II/3.*

- Bučko – Tkačova 2012
CDSI. – Bučko D., Tkačova N. Slovník ukrajinských onomastických terminologií. Charkiv, 2012.
- Duchoňová 2018 – Duchoňová L. Obec Veľké a Malé Brestovany v archívnych dokumentoch do konca 18. storočia // Magni animi ac scientiae viro... / Ed. H. Žažová. Trnava, 2018.
- Hladký 2017 – Hladký J. The Social Value of Proper names: Spoločenská hodnota vlastného mena // Onomastica. Kraków, 2017. LXI/1.
- Hladký 2021 – Hladký J. Dynamika koexistencie slovenských, maďarských a nemeckých ojkónym na Žitnom ostrove // Jazykovedný časopis. Bratislava, 2021. LXXII/1.
- Krško 2014 – Krško J. Úvod do toponomastiky. Banská Bystrica, 2014.
- Majtán 1976 – Majtán M. Základná slovenská toponomastická terminológia // Zborník Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove. Slavistika / Red. M. Blichá, M. Majtán. Bratislava, 1976. XII/3.
- Majtán 1979 – Majtán M. Onomastické termíny podľa objektov pomenovaných vlastnými menami // Kultúra slova. Bratislava, 1979. XIII/5.
- Majtán 1998 – Majtán M. Názvy obcí Slovenskej republiky: Vývin v rokoch 1773–1997. Bratislava, 1998.
- Olivová-Nezbedová 1998 – Olivová-Nezbedová L. K hierarchii onomastických termínů podle objekto pojmenovaných vlastními jmény // Acta onomastica. Praha, 1998. XXXIX.
- Osnoven sistem – Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika = Osnovnaja sistema i terminologija slavjanskoj onomastiki = Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik / Red. F. Bezljaj et al. Skopje, 1983.
- Pleskalová 1992 – Pleskalová J. Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany, 1992.
- Podol'skaja 1978 – Podol'skaja N.V. Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologiji. M., 1978.
- Svoboda 1973 – Svoboda J. et al. Základní sositava a terminologie slovanské onomastiky // Zpravodaj Místopisní komisie ČSAV. Praha, 1973. XIV/1.
- Šrámek 2010 – Šrámek R. Soupis pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, jejich druhové znaky, příprava a koncepce lexikografického zpracování (v letech 1964–1993) // Acta onomastica. Praha, 2010. LI/1.
- Šrámek 2014 – Šrámek R. Aspekty „mikro“ a „makro“ jako interpretační a klasifikační problém v onomastice // Mikrotoponimia i makrotoponimia / Ed. A. Gałkowski, R. Gliwa. Łódź, 2014.

- Valentová 2009 – *Valentová I.* Anojkonymum alebo terénny názov? // Slovenská reč. Bratislava, 2009. LXXIV/1.
- Valentová 2018 – *Valentová I.* Lexika slovenských terénnych názvov: Konceptia lexikografického spracovania. Bratislava, 2018.
- VSO 1 – Vlastivedný slovník na Slovensku. Zv. 1 (A–J) / Ed. M. Kropilák. Bratislava, 1977.
- VSO 2 – Vlastivedný slovník na Slovensku. Zv. 2. (K–R) / Ed. M. Kropilák. Bratislava, 1977.
- VSO 3 – Vlastivedný slovník na Slovensku. Zv. 3. (S–Ž) / Ed. M. Kropilák. Bratislava, 1978.

І.В. Єфименко
(Київ)

ПАРАЛЕЛЬНІ НАЗВИ В ОЙКОНІМІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ

Як відомо, важливу роль у формуванні будь-якої ойконімної системи відіграють екстралінгвальні чинники. Особливо це помітно на прикладі територій т. зв. пізнього заселення, де переважна більшість ойконімів виникла протягом XVIII–XIX ст.¹. Саме на таких теренах і поселення, і їхні назви відзначаються найбільшою нестабільністю. Назви населених пунктів часто змінюються: хронологічно пізніші назви витісняють історичні ойконіми.

У пропонованій статті зупинимось на одній характерній особливості молодих українських ойконіміконів – паралельних назвах. Цей термін давно усталився в ономастичній літературі й стосується ойконімії територій пізнього заселення². Так позначають синоніми офіційних ойконімів, що функціонують на одному хронологічному зрізі поряд із ними, уточнюючи їх³.

З огляду на молодість ойконімної системи Миколаївщини документальні джерела, які дають змогу простежити історію тієї або іншої назви поселення, з'являються лише з XVIII ст. При цьому ілюстрації наявності паралельних назв у певного населеного пункту протягом одного хронологічного періоду найкраще представлені в історичних джерелах XIX ст., якими послуговуємося в нашому дослідженні⁴. Пор., наприклад, населений пункт «*Анновка*, мѣст. вл. ... при балкѣ *Мазиниць*» (СНМХГ 1868: 104; сучасне с. *Ганнівка* Баштанськ. р-ну), названий на честь дружини власника поселення *Ганни Безродної* (Лобода 1976: 58), мав дві паралельні назви: *Шмитова* та *Безродное*. Першу із цих назв утворено, очевидно, від адаптованого німецького

прізвища *Шмидт* (> *Шмит*) – на честь першого власника поселення, а другу – від прізвища іншого власника поселення *Безродного*.

У досліджуваному ойконіміконі простежуємо населені пункти з подвійними (пор. *Михайловка* (*Шевлякова*); СНМХГ 1868: 6), потрійними (пор. *Себино* (*Станица*, *Куцьий Еланець*); СНМХГ 1868: 13) назвами, а також поселення з більшою кількістю паралельних назв (пор. *Воеводськіє* (*Мъщанськіє*, *Акацатови*, *Рыбалкинъ*, *Рябокonia*); СНМХГ 1896: 244).

Відомо, що всі ойконіми на час свого постановня мали чітко визначену етіологію (тобто причини та умови виникнення), встановлення якої, на думку топонімістів, важливіше для дослідження пізніх ойконімічних систем, ніж етимологічний аналіз, який у цьому разі втрачає своє особливе значення⁵. Причини та умови виникнення значної кількості назв поселень Миколаївської області (завдяки відносній молодості таких нп) добре відомі сучасним дослідникам, що, звісно, полегшує їх лінгвістичну інтерпретацію. Зокрема, знання етіології ойконімів допомогло нам з'ясувати причини виникнення паралельних назв та особливостей їх функціонування на досліджуваній території.

На відміну від давно заселених регіонів, на досліджуваній території виникали переважно власницькі поселення, натомість державних (зокрема й військових) було менше. Назви цих нових поселень поставали під сильним впливом приватновласницьких традицій творення ойконімів на тих землях, з яких прибували нові поселенці⁶. Це привело до того, що номінація за антропонімом (=прізвищем або ім'ям власника) була основною в ойконімії XVIII – поч. XIX ст. й однією з основних у XIX ст.⁷. Відантропонімі ойконіми зі специфічною семантичною й граматичною структурою також впливали на назви розташованих на території поміщицьких володінь інших географічних об'єктів: балок, невеликих річок, ярів тощо⁸.

Поміщицькі поселення, що були здебільшого дрібними, у добу розквіту приватної власності на землю часто переходили від одного землевласника до іншого. Відповідно їхні назви не були стійкими, часто змінювалися. Це спричиняло «обростання» населеного пункту паралельними назвами, які функціонували поряд із офіційною⁹. Майже кожен новий власник поселення перейменовував його на свою честь або на честь когось із членів своєї родини. Саме тому переважна більшість ойконімів на досліджуваній території, зокрема й

паралельних назв, – відантропонімі утворення, в основі яких – епоніми, тобто імена та прізвища реальних осіб, зазвичай власників населених пунктів або членів їхніх родин (дітей, дружин, батьків тощо).

Проілюструємо сказане кількома прикладами, коли кожен із ойконімів походив від імен / прізвищ різних власників, пор.: *Анатольєвка* (*Малая Коблевка*) (СНМХГ 1868: 136), перший ойконім утворено від імені власника поселення – князя *Анатолія* Барятинського; другий, паралельний, містить у своєму складі відантропонімічний компонент, утворений від прізвища іншого власника поселення, – підполковника Хоми (Томаса) *Кобле* (ІМСМк. 214–215); *Матіясовка* (*Агафьевка*) (СНМХГ 1868: 136), основний ойконім утворено від прізвища першого власника поселення – поручика Очаківської митниці *Матіяса*, а другий, паралельний, – від імені пізнішої власниці поселення – *Агафії* Павлової (Лобода 1977: 114).

Окрім зміни власників, ще одним важливим чинником, що впливав на появу відантропонімічних паралельних назв на досліджуваній території, була велика кількість однойменних населених пунктів, які потребували диференціації. Ідеться насамперед про ойконіми, утворені від хресних особових імен власників поселень (або членів їхніх родин), репертуар яких, зрозуміло, був доволі обмежений. Функцію уточнювальної паралельної назви, що використовували як засіб розрізнення однойменних населених пунктів, здебільшого виконував ойконім, утворений від прізвища власника, пор., наприклад: *Александровка* (*Василиново*) (СНМХГ 1868: 74) та *Александровка* (*Жеребково, Пономарева*) (СНМХГ 1868: 76); *Дмитрієвка* (*Винтулова*) (СНМХГ 1868: 139), *Дмитровка* (*Дмитрієвка, Янчулова*) (СНМХГ 1868: 74) та *Дмитрієвка* (*Чуфутова, Чехутова*) (СНМХГ 1868: 139).

Однак в однойменних відантропонімічних ойконімах паралельні назви походили не лише від антропонімів. Пор., наприклад, населені пункти, у яких паралельні назви – відапелятивні утворення: *Софієвка* (*Колодези*) (СНМХГ 1868: 137) та *Софієвка* (*Графская*) (СНМХГ 1868: 86). У першому ойконімі паралельна назва мотивована місцевим географічним терміном *колодези*, а в другому – титулом власника поселення *графа* І.Й. де Вітта (Лобода 1976: 204).

Наведемо також приклад, коли паралельний ойконім (при офіційному відантропонімічному) вказує на зміну адміністративної підпорядкованості населеного пункту: [сельцо владѣльчское] *Акацатова* (*Воеводское*) (СНМХГ 1868: 97): *воеводське*, тобто військове прикор-

донне, поселення, що виникло на землях капітана *М.Ю. Акацатова* (Лобода 1976: 50). Вочевидь, додатковий ойконім виконував й диференційну функцію, оскільки значну частину поселень, що перебували у власності родини *Акацатових* на території колишньої Херсонської губ., було названо за їхнім прізвищем.

На досліджуваній території також засвідчено випадки, коли відантропонімна назва вживалася паралельно до офіційної відапелятивної, виконуючи уточнювальну функцію, пор., наприклад: *Криничка (Маковъевка)* (СНМХГ 1868: 96); *Братское (Живковичево)* (СНМХГ 1868: 92). Припускаємо, що в наведених прикладах паралельні відантропонімні назви диференціюють однойменні відапелятивні ойконіми: наприклад, географічний апелятив *криничка* – доволі поширений мотиватор назв поселень на півдні України.

В історичному ойконіміконі Миколаївської області в населених пунктів із трьома паралельними назвами зафіксовано випадки вживання офіційної відантропонімної (або відапелятивної) назви та двох диференційних за походженням утворень. Пор., зокрема, село *Ольгополь (Графское, Девитовка)* (СНМХГ 1868: 85), перша паралельна назва якого мотивована титулом власника поселення (*граф*), друга – утворена від його прізвища (*де Вітт*); село *Отбѣдово (Василевка, Томары)* (СНМХГ 1868: 9), у якому один паралельний ойконім мотивований прізвищем власника (поміщика *Томари*), а другий – іменем його сина (*Василя*).

Паралельними диференційними ойконімами до офіційної основної назви можуть бути й утворення, що уточнюють розмір поселення, наприклад, *Сербуловка (Большая Сербуловка)* (СНМХГ 1896: 224); час виникнення поселення, наприклад, *Добрая (Новенькая)* (СНМХГ 1868: 18); тип поселення та географічне (зокрема гідронімне) оточення, наприклад, *Себино (Станица, Куцьий Еланець)* (СНМХГ 1868: 13).

У функції паралельних назв також засвідчені ойконіми, що вказують на етнічну належність місцевих жителів – болгар, литовців, поляків, пор., наприклад: *Терновка (Болгарская)* (СНМХГ 1868: 12), *Киселевка (Литовская, Поляцкая)* (СНМХГ 1868: 8).

Для періоду формування досліджуваного ойконімікону характерні ойконіми, похідні від назв місцевих храмів або названі на честь святих – покровителів цих храмів, тобто відагіонімні утворення. Здебільшого, за свідченням дослідників, такі назви отримували державні (казенні) поселення¹⁰. Натомість у розглядуваних нами назвах

поміщицьких населених пунктів подібні відапелятивні описові назви супроводжувалися паралельними відантропонімами на зразок *Покровское (Красно-Милашевичево, Милашевичево)* (СНМХГ 1868: 75); *Троицкое (Софонова)* (СНМХГ 1896: 445); *Архангельская (Бирзулова)* (СНМХГ 1868: 13), мотивованими прізвищами власників поселень – поміщиків *Красно-Милашевича, Сафонова, Бирзулова*.

Як відомо, ойконіми часто відображають природно-географічні особливості тієї території, на якій вони виникли. Тому в низці досліджуваних назв населених пунктів відбито принцип номінації за суміжним географічним об'єктом (найчастіше – гідронімом), пор., наприклад, ойконім *Костовата (Лутковская)* ... при балкѣ *Костоватой* (СНМХГ 1868: 93), у якому офіційну відгідронімну назву уточнює паралельне відантропонімне утворення у формі номінатива; ойконім *Березнеговата (Быстрова)* ... при рч. *Березнеговатой* (СНМХГ 1868: 86), у якому офіційну відгідронімну назву уточнює паралельне відантропонімне утворення у формі генітива.

Водночас назви різних географічних об'єктів можуть бути мотиваторами й паралельних диференційних ойконімів, пор., наприклад, населені пункти *Пересадовка (Домаха)* (СНМХГ 1868: 12) й *Засельє (Б'язозерка)* (СНМХГ 1868: 8): офіційні ойконіми – відапелятивного походження, а паралельні – похідні від гідронімів *Домаха* (СГУ 180) та *Білозірка* (СГУ 56); *Афонасьєвка (Озерище)* (СНМХГ 1868: 7): офіційна назва – відантропонімного походження, а паралельна – похідна від місцевого мікротопоніма: село з трьох боків оточене заплавами й озерцями (Лобода 1976: 20).

Оскільки територію історичної Миколаївщини активно заселяли переселенці з інших українських і неукраїнських земель, то однією з особливостей місцевого ойконімікону була велика кількість перенесених ойконімів, що також потребували диференціації. Пор., зокрема, населені пункти *Николаевка (Гулаковка)* (СНМХГ 1868: 52) та *Нечаянное (Козлово)* (СНМХГ 1868: 135), у яких основні назви перенесено з іншого регіону (Лобода 1976: 125; Лобода 1977: 117), а паралельні – мотивовані антропонімом, імовірно, прізвищем місцевого поміщика.

Ще одним важливим чинником, який вплинув на появу паралельних назв в ойконіміконі Миколаївщини, була велика кількість іноземних колоній, унаслідок чого іншомовні ойконіми ставали мотиваторами для назв місцевих населених пунктів¹¹. Зокрема, на до-

сліджуваній території простежуємо елементи німецької, єврейської, молдовської, тюркської ойконімних систем, що також відбилося в паралельних назвах. Зазвичай у назвах іноземних колоній співіснують первісні історичні назви й назви, отримані від нових поселенців.

Наприклад, у номінації одного населеного пункту спостерігаємо поєднання назв слов'янського та неслов'янського походження, пор., наприклад, назви німецьких колоній: *Вильгельмсталь* (*Васильевка*) (СНМХГ 1896: 295), *Александрфельдъ* (*Адамовка*) (СНМХГ 1896: 295). Наведені факти ілюструють паралельне функціонування в назві одного поселення офіційного ойконіма-комполітата німецького походження та неофіційного питомого відантропонімного утворення від імені поміщика, на землях якого було засновано колонію.

У назві єврейської колонії *Ефінгарь* (*Булгакова, Балгаковъ*) (СНМХГ 1868: 18) офіційний ойконім мотивовано івр. *jofinhar* (= *яфе* 'красивий' і *нагар* 'річка') 'красива річка', а додаткові утворено від прізвища місцевого землевласника (Пасик).

Назва населеного пункту *Пондикъ* (*Вороновка*) (СНМХГ 1868: 94) поєднує офіційний неслов'янський ойконім, утворений від молд. *понде* 'місток', та паралельний слов'янський – похідний від прізвища власника (Лобода 1976: 56).

Нові поселення на досліджуваній території переважно організували на обжитих місцях, зокрема й на місці колишніх ногайських аулів. Тому інколи офіційними могли бути й історичні тюркські назви. Пор., наприклад, назву населеного пункту *Ташино* (*Грибовка*) (СНМХГ 1868: 139), у якій основний ойконім утворено від тюрк. аплєатива *таş* 'камін', кам'яний' (Лобода 1977: 130; Бушаков 214), а паралельний – від антропоніма (ймовірно, прізвища) слов'янського походження – на честь власника цього поселення.

На досліджуваній території спостерігаємо доволі часте явище, коли та сама назва поселення має відмінну словотвірну або фонетичну структуру, тобто ойконімні варіанти¹².

В ойконіміконі Миколаївщини здебільшого засвідчені назви поселень, утворені від різних граматичних варіантів одного відантропонімного ойконіма, пор., наприклад: *Кумари* (*Кумарово*) (СНМХГ 1868: 73) – паралельні ойконіми, похідні від антропоніма у формі *pluralia tantum* і присвійної форми прикметника на *-ов(о)*; *Мураховскій* (*Мураховка*) (СНМХГ 1896: 418) – паралельні ойконіми, утворені від антропоніма у формі відносного прикметника на *-скій* та іменника

на *-ов-к(а)*; *Кашировка (Кашириновка)* (СНМХГ 1868: 51) – паралельні ойконіми, утворені від антропоніма із суфіксом *-ов-к(а)* та з поліморфним суфіксом *-ин-ов-к(а)*.

Значно рідше в аналізованому ойконіміконі паралельні граматичні варіанти трапляються в назв поселень відапелятивного походження, пор., наприклад: *Счастливка (Счастливое)* (СНМХГ 1868: 71): офіційний ойконім має форму іменника із суфіксом *-к-*, а диференційний – відносного прикметника.

Уживання паралельних граматичних варіантів засвідчено і в ойконімах неслов'янського походження на зразок *Ахмичетка (Ахмечеть)* (СНМХГ 1868: 75), у якому уточнювальний ойконім – перенесена назва кримського поселення *Aqmescit* (< тюрк. *aq* 'білий' і *mescit* 'невелика мечеть'; Бушаков 112, 170), водночас офіційна назва – результат граматичної адаптації первісного тюркського ойконіма на слов'янському ґрунті.

Прикладом паралельних фонетичних варіантів тієї самої назви населеного пункту можуть слугувати ойконіми – слов'янський *Сньгиревка (Снигиревка)* (СНМХГ 1896: 460) і тюркський *Янчокракъ (Анчокракъ)* (СНМХГ 1868: 136).

В основі фонетичних варіантів відантропонімних ойконімів спостерігаємо й різні форми твірних хресних імен на зразок *Дмитровка (Дмитрієвка)* (СНМХГ 1868: 74), *Вавиловка (Авиловка)* (СНМХГ 1868: 8).

Різні граматичні й фонетичні варіанти ойконімів помічаємо також і в самих паралельних назвах відантропонімного походження, пор., наприклад, граматичні варіанти: *Роксандровка (Тизенгаузена, Гаузена)* (СНМХГ 1868: 6), *Висунскъ (Батурино, Батуринецъ)* (СНМХГ 1868: 15), *Волчій Яръ (Нѣмичевыхъ, Нѣмичъ)* (СНМХГ 1896: 440); фонетичні варіанти: *Дмитрієвка (Чуфутова, Чехутова)* (СНМХГ 1868: 139).

Появу значної кількості подібних (граматичних і фонетичних) варіантів в ойконіміконі Миколаївщини досліджуваного періоду, очевидно, можна пояснити нестабільністю тогочасної ойконімної системи. У цю пору тривав відбір найпродуктивніших словотвірних моделей ойконімів. Як видно з наведених прикладів, вони часто «конкурують» між собою. Водночас на формах ойконімів позначився сильний вплив живого народного мовлення, зокрема, незрозумілі іншомовні назви адаптовувалися на місцевому мовному ґрунті тощо.

Здійснене дослідження показало, що в паралельних назвах населених пунктів досліджуваної території були реалізовані різні мотиви номінації, однак найпоширеніші твірні основи для більшості з них — особові назви власників населених пунктів.

Незалежно від надавання поселенням нових назв протягом певного часу нарівні з ними функціонували й колишні ойконіми. Пізніше (приблизно з кінця 40-х рр. ХХ ст.) паралельні назви зникають із ойконімікону Миколаївської області, поступаючись місцем єдиному офіційному ойконіму.

Насамкінець зауважимо, що в ХХ ст. частина старих паралельних назв не зникла з ойконімної карти Миколаївщини, а набула статусу офіційно закріплених. Пор., наприклад, вже згадувані в статті населені пункти *Акацатова (Воеводское)* (СНМХГ 1868: 97) — нині село *Воеводське* в Арбузинському р-ні; *Александровка (Василиново)* (СНМХГ 1868: 74) — сьогодні селище *Веселинове* (колишній паралельний ойконім — фонетично трансформоване прізвище власника полковника *Веселинова*) у Веселинівському р-ні й деякі ін.

В окремих випадках на базі колишніх паралельних назв було утворено один офіційний складений ойконім на зразок *Николаевка (Гулаковка)* (СНМХГ 1868: 52) > *Николаевка (Гулака, Гулаковка)* (СНМХГ 1896: 111) — нині село *Микола-Гулак* у Казанському р-ні (АТП 1947: 360); *Касперо-Николаевка (Касперовка, Николаевка)* (СНМХГ 1868: 12) — нині село *Кашперо-Миколаївка* в Баштанському р-ні (АТП 1947: 363).

¹ Про особливості ойконімії територій пізнього заселення неодноразово йшлося в наших попередніх публікаціях. Див., зокрема, *Єфименко І.В.* Ойконімія Херсонщини в історико-етимологічному аспекті (загальні уваги) // Українська мова. 2011. № 4. С. 9–21; *Єфименко І.В.* Ойконімікон Донеччини (становлення та розвиток) // Українська мова. 2018. № 3. С. 106–119 та ін.

² *Лобода В.В.* Северноричерноморская топонимия (общие и региональные проблемы украинской топонимической системы) // Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. К., 1979. С. 13.

³ Там само.

⁴ Фактичною базою для нашого дослідження стали рукописні матеріали короткого «Історико-етимологічного словника ойконімів Миколаївської області», над укладанням повного реєстру якого ми продовжуємо працювати.

⁵ *Карпенко Ю.О.* Актуальні проблеми вивчення топонімії Північного Причорномор'я // Питання ономастики Південної України: доповіді та повід. V Республ. міжвузів. ономастичної конф. (Миколаїв, травень 1974 р.) / Відп. ред. К.К. Цілуйко. К., 1974. С. 11.

⁶ Лобода В.В. Цит. праця. С. 44.

⁷ На початку ХХ ст. реалізувалася переважно в назвах дрібних поселень (хуторів, виселків, відрубів) (див.: Кузнецова Н.А. Лингвострановедческий анализ названий сел и деревень Пензенской области // Известия Пензенского гос. пед. ун-та им. В.Г. Белинского. 2008. № 13. С. 39–40).

⁸ Лобода В.В. Цит. праця. С. 10–11.

⁹ Лобода В.В. Заселення Північного Причорномор'я і топонімія краю за архівними джерелами // Архіви України. 1975. № 3. С. 74.

¹⁰ Там само. С. 72.

¹¹ Лобода В.В. Севернопричерноморская топонимия ... С. 11–12.

¹² Пор. також термін *топонімії синоніми* (див.: Лобода В.В. Севернопричерноморская топонимия ... С. 13).

Скорочення

- Бушаков – Бушаков В.А. Лексичний склад історичної топонімії Криму. К., 2003.
- ІМС Мк. – Історія міст і сіл УРСР. Миколаївська область / Гол. ред. кол. П.Т. Тронько. К., 1971.
- Лобода 1976 – Лобода В.В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. К., 1976.
- Лобода 1977 – [Лобода В.В.] Назви населених пунктів Правобужжя // Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т. Власні назви і відтопонімії утворення Інгуло-Бузького межиріччя / Відп. ред. В.О. Горпинич. К., 1977. С. 76–137.
- Пасик – Пасик Я. История еврейской земледельческой колонии Ефингар. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://evkol.ucoz.com/efingar.htm>.
- СНМХГ 1868 – Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Изд. центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. СПб., 1868.
- СНМХГ 1896 – Список населенных мест Херсонской губернии. Статистические данные о каждом поселении. Изд. губернского статистического комитета. Херсон, 1896.

О.В. Іваненко
(Київ)

З ОЙКОНІМІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (матеріали до історико-етимологічного словника). 2*

Варва, смт (Врв.).

Сучасне село розташоване при злитті річок Удаю та *Варвиці* (Лазаревский Оп. III, 361). Виникло на місці давньоруського городища *Варинъ*. Саме це городище XI–XIII ст. – Замкова гора – розташоване на високому лівому березі Удаю, в однойменному урочищі, на північно-західній околиці *Варви*. З трьох боків воно обмежене ярами і схилами тераси. З напільного (західного) боку вали і рови не збереглися (Шкоропад, Савон 83).

У 1239 р. цей город (тип військового укріплення) був зруйнований монголо-татарами, але невдовзі відродився. У 1356 р. поселення захопили литовські феодала, а в 1482 р. його знищили татари (ЕІУ 1, 433).

У 1096 р., імовірно, саме це поселення вперше згадано в «Повчанні» Володимира Мономаха: и потом ... *оу Варина вежѣ възхо*^{mf} (ПСРЛ Лавр. 1, 249).

У 1628 р. після монголо-татарської навали і тривалого періоду занепаду село під своєю сучасною назвою вперше відзначене в тарифах як власність нащадків ксьондза Міхала Вишньовецького: *m. Warwa nowoos. dym 10, ogr. 20, kul'mB. 2* [димів 10, садів 20, кіл млинних 2. – *пер. авт.*] (ЗД XX, 86).

1631 на *Варву* (ВУР 1, 114).

1634 въ украинные городки: ... *въ Варваръ* (АМГ I, 625).

---

* Продовження. Початок див.: *Іваненко О.В. З ойконімії Чернігівської області // Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2021. С. 94–107.*

1638 которые Царского Величества Путивльскіе земли Полскіе и Литовскіе люди посѣдали съ королевскую сторону до перемирныхъ лѣтъ¹ и поставили на тѣхъ земляхъ шесть городовъ: *Варву*, Журавку, Куренку, Многой, Снетинь, Синець, — и тѣ засѣдалые мѣста уступаемъ со всѣмъ въ королевскую сторону безъ спору (ДР 2, 883).

1661 на мисской гребли подь *Варвою* (УУГ 202).

1687 ...и под мѣстомъ *Варвою* ... (УІМ 98).

1751 ...в м. *Варву* ... (Лазаревский Оп. III, 271).

1859 *Варва*, мѣст. вл. и казач. при р. Удаѣ (СНМПГ 1862: 133).

1946 с. *Варва* Варвинського р-ну Чернігівської обл. (АТП 1947: 653).

Літописну назву села — *Варинь* — розглядаємо як результат неточного запису первісної форми *Варвинь. Важливо відзначити, що в літописній фіксації 1096 р. йдеться про *город* — тип військового укріплення, який часто ставили на підвищенні або при злитті рік. Своєю чергою, ойконім *Варвинь — дериват із відносним формантом *-ин* від потамоніма *Варва*². Щодо структурно-семантичних аналогій пор. історичну назву сучасного м. Суми: «... город *Сумин* ... на реке Пеле по правую сторону», 1652 р. (Доп. к актам 296), а також «в *Суминь*», «изъ *Сумина*», 1703 р. (Эварницкий I, 355). Первісно ця назва стосувалася військового укріплення, розташованого при злитті річок *Суми* і *Сумки* (тепер — *Стрілка*), прообразу сучасного міста *Сум*. Ще одна аналогія — ойконім *Волфин* (См. *См.*), утворений за допомогою суфікса *-ин* від потамоніма *Волфа*, засвідченого на топографічній карті Сумської області (ТКСО).

Форма *Варвар* (сформувалася в мові російських писарів) виникла внаслідок перекручення ойконіма *Варва* під впливом апелятива *варвар*.

Сучасна назва села — результат ойконімізації потамоніма *Варва*, що в джерелах також відомий як *Варвиця* (СГУ 82). Суфікс *-иця* в потамонімі з'явився значно пізніше, коли річка втратила своє першорядне значення для жителів села, які стали сприймати її як менш важливий об'єкт, аніж розташоване при ній поселення.

Вересоч, с. (Клк.).

1654 Уперше згадане у формі: Села *Верезочи* (ВУР 3, 538).

1688 Село (опосередковано) та річка засвідчені в універсалі ніжинського полковника Стефана Забіли: «... пана Яроша Семеновича, козака и обивателя *вересоцкого* ... позволяемъ ему и по нему

синови его, млинкомъ его... в лѣсѣ на речѣ *Вересочи* ... пожитвовати ... » (УІМ I 551).

1695 села *Верусоча* ... люде (Василенко 144); село *Вересочъ* ... (УІМ 283).

1729–1730 Село *Вересочъ* (Василенко 76).

1859 *Вересочъ*, с. каз. при рч. *Вересочъ* (СНМЧГ 1866: 132).

1946 с. *Вересоч* Куликівського р-ну Чернігівської обл. (АТП 1947: 661).

Село названо за однойменною річкою (УІМ I, 283, 300). Первісною формою гідроніма, очевидно, була *Верестеча*, згадувана, зокрема, під 1691 р. в універсалі І.С. Мазепи: на речцѣ *Верестечи* (УІМ I, 220). Нині – р. *Вересоч* у Куликівському р-ні Чернігівської обл. (СГУ 98).

Данина, с. (Ніж.).

Поселення вперше згадано 1627 р. (ЧЕД 210).

1728 На что и купчая на тую *Данину* ... есть от мене видана; з прикупними кгрунтами жъ, тоей *Данини* належитими; оною купленною *Даниною* (Василенко 136, 138).

1729–1730 Слободка *Данина* (Василенко 5).

1859 *Данина* (*Данино*), с. вл. (СНМЧГ 1866: 134).

1946 с. *Данине* Лосинівського р-ну Чернігівської обл. (АТП 1947: 661).

2016 с. *Данина* Ніжинського р-ну *Чр.* (<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035>).

Ойконім походить від назви однойменного урочища, згаданого під 1728 р.: мѣючи ... в полку нѣжинскомъ ... грунть, по урочищу зовемій *Данину* ... где имѣется дворець, и другій, близка сорока хать (въ которихъ хатахъ подсуѣдки мешкають) (Василенко 137–138). Сам мікротопонім, імовірно, пов'язаний із апелативом *данина́*, пор. ст.-укр. *данина* 'дарування, надання, пожалування' (ССУМ I, 279), *данина* 'дарування, надання' (СУМ XVI–XVII ст. 7, 171).

Ковчин, с. (Клк.).

Первісно село розташовувалося між річками Десна, Колчинка і Ляденка. Його захищене [водою. – *О.І.*] розташування вказує на те, що поселення виникло не пізніше від XVI ст. [подібний тип поселень-укріплень характерний для давньоруського часу. – *О.І.*] (Лазаревский Оп. 2, 96). На околиці села виявлено Ковчинське городище на давній дорозі на Посулля та Посейм'я (Спугай 18).

З огляду на фіксації в історичних документах назва села могла варіюватися залежно від мови писаря. У документах, писаних, імо-

вірно, російськими канцеляристами, поселення засвідчене під назвами *Колчов, колчев, Колчевка, Колченки*. Натомість у тих джерелах, що фіксують село під сучасною назвою — *Ковчин*, — можна припускати українське походження писаря. Що ж до пізніх пам'яток (на зразок “Списков населенных мест Российской империи”), то вони, незалежно від мови писаря, часто засвідчують ту назву села, яка була в мовному побуті місцевого населення.

1527 Імовірно, саме це поселення уперше згадано як: Село *Колчов* увєрхъ по Диснѣ, домов 20 (Русина 208).

1654 Село *Колченки* стоить на острову межъ рѣкъ Десны, Колченки, Ляденки; а Колченка рѣка вышла изъ рѣки Десны и течеть подле села в рѣку жъ Десну, а Ляденка рѣчка впала в рѣку Колченку; а Колченка рѣка шириною сажень 10, а Ляденка рѣчка шириною саж. съ три ... . А острожка въ томъ селѣ нѣтъ; Да изъ того города ѣздили Нѣжинского полку въ село *Колченку*; того жъ села *Колченки* мѣщаня; въ селѣ *Колченки*; Въ томъ селѣ *Колченкахъ* (Акты ЮЗР X, 800–801).

1666 села *колчева* крестьяне (ПК 268).

1708 подѣ *Колчевкою* (Василенко 166).

1729–1730 Село *Ковчинь* (Василенко 37).

1859 *Ковчинь*, с. казач. и каз. (СНМЧГ 1859: 9).

1946 с. *Ковчин* Куликівського р-ну Чернігівської обл. (АТП 1947: 661).

1. У краєзнавчій літературі щодо походження назви села зазначено: первісна назва села *Ковуйчин*, походить від назви кочівників — *ковуїв*, яких чернігівський князь оселив на південних околицях сучасного поселення (Спунтай 19). Версія лінгвістично не обґрунтована, хибна.

2. Натомість ойконім *Ков(л)чин* правомірно розглядати як дериват із суфіксом *-ин* від гідроніма **Кол(в)ча* (пор. р. *Ковчинка* в тому ж р-ні (ЧЕД 321): «и за ними рѣка *Ковча*»; ОНСН 256) < *Ковча* < *Колча. Щодо аналогії (з іншим суфіксальним оформленням) пор., наприклад, *Колчега* — гелонім у Смн. *Чр.* (Черепанова Микротоп. 140). Вважаємо, що оформлення назви річки формантом *-к(а)* відбулося вже після появи на ній поселення, коли річку стали сприймати як вторинний географічний об'єкт щодо села.

Варіативність суфіксального оформлення назви поселення можна пояснити як впливом продуктивних словотвірних моделей на *-инк(а)*, *-ов(ев)-к(а)*, так і простою неточністю під час записування ро-

сійськими писарями незнайомих іншомовних назв. Стосовно форми *Колченка* припускаємо, що тут відбулося переоформлення первісної назви річки й села, які ще в XVII ст. функціонували (з огляду на їхню сучасну форму) як *Колчинка.

Також не виключаємо, що ойконім *Ков(л)чин* може бути похідним із присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Колча*. Пор., наприклад, *Колча* – прізвище у Києві, ст.-рос. Івашко Обрамов *Колча*, 1565–1568 рр. (Шульгач 268), *Колча* Федор Максимович Вельяминов, 1659 р. (Веселовский 151 – із ремаркою: «*Колча* – хромой, кривоногий, колченогий»). Але в цьому разі незрозуміле походження потамоніма *Кол(ь)ча*.

Лави, с. (Сс.).

Поселення виникло між 1634 і 1638 рр. У 1638 р. відоме вже як село (Кулаковський 298, 439). Доволі раннє вживання в документах терміна *село* має вказувати на доволі велике поселення. Цікаво зазначити, що в похідних прикметниках засвідчено форму з кореневим *-о-*: «... жителей *Ловских ...*», 1700 р. (УІМ I, 357).

1666 Село *Лавы* (ПК 421).

1700 ... села *Лав* ... под тим же селом *Лавами...* (УІМ I, 357).

1779–1781 Село *Лавы*; оть села *Лавъ* (ОНСН 319).

1859 *Лавы* при колодцах (СНМЧГ 1866: 160).

1946 с. *Лави* Сосницького р-ну Чернігівської обл. (АТП 1947: 672).

Ремарка «при колодцах» у відомому історико-статистичному джерелі вказує на розташування поселення неподалік кількох водних об'єктів. Відповідно, назву села пов'язуємо з місцевим ГТ *лава* у формі множини, пор. укр. діал. *лава* 'торф'яне болото', 'долина з потоком', 'яма в болоті, де різали торф', 'водна поверхня серед болотної твані на зразок озерця', 'пісок, що плине річкою' (Черепанова 120).

Також можливе походження назви села від мікротопоніма *Лави (пор. щодо аналогії *Лави* – частина села Сосниці Чр., а також *Лави* – болото в Пт. См. (Черепанова Микротоп. 163) із подальшою плюралізацією ойконіма. Проте, з огляду на викладені вище міркування, таке походження ойконіма видається менш імовірним.

Липів Ріг, с. (Ніж.).

Село розташоване на р. Острі. Відоме з I пол. XIV ст. (ЧЕД 403).

1666 Села *Липового Рогу* крестьяне (ПК 272).

1729–1730 село *Лытов Рогъ*; *Липового Рогу* (Василенко 1, 90).

1779–1781 ... вь *Липовъ Рогъ* ... (ОНСН 356).

1859 *Липовъ Рогъ* (СНМЧГ 1866: 133).

1946 с. *Lipiv Pig* Ніжинського р-ну Чернігівської обл. (АТП 1947: 665).

Ойконім походить від мікротопоніма на зразок *Липовий Pig* у Середино-Будському р-ні Сумської обл. (Черепанова Микротоп. 167)³.

¹Тобто до 1618 р. (Лазаревский III, 361).

²Щодо інших етимологій ойконіма *Варин* див. (ЕСЛГНПР 29).

³У зазначеному словнику мікротопонім подано як *Лировий Pig*. Це, очевидно, помилка, оскільки словник Є.О. Черепанової набрано на друкарській машинці, а літери **П** та **Р** на клавіатурі розташовані поряд.

Скорочення

АМГ	– Акты Московского государства, изд. имп. Академией наук / Под ред. Н.И. Попова. СПб., 1890. Т. I.
Акты ЮЗР	– Акты, отн. к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1878. Т. X: [Переговоры об условиях соединения Малороссии с Великой Россией, 1653–1654]: (дополнение к 3 тому) / [под ред. Г. Ф. Карпова].
АТП 1947	– Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. К., 1947.
Василенко	– Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка (1729–1730 г.) Н.П. Василенка. Чернигов, 1901.
Веселовский	– <i>Веселовский С.Б.</i> Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
ВУР	– Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. М., 1953.
Доп. к актам	– Дополнения к актам историческим, отн. к России. Собраны в иностранных библиотеках и изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1875. Т. IX. Прибавления.
ДР	– Дворцовые разряды по высочайшему повелению изданные II-м отделением собственной его имп. величества канцелярии. СПб., 1851. Т. 2. (С 1628 по 1645 г.).
ЕІУ	– Енциклопедія історії України: / Редколегія: В.А. Смолій (голова) та ін. К., 2003. Т. 1: А–В.
ЕСЛГНПР	– Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Укладачі: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, О.С. Стрижак (відп. ред.). К., 1985.
Лазаревский	– <i>Лазаревский А.М.</i> Описание старой Малороссии. К., 1902. Т. III.

- ОНСН – Опис Новгородсіверського намісництва (1779–1781 рр.). К., 1931.
- ПК – Переписні книги 1666 року / Підг. і зред. В.О. Романівський. К., 1933.
- ПСРЛ Лавр. – Полное собрание русских летописей. Ленинград, 1926. Ч. 1.
- Русина – *Русина О.В.* Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. К., 1998.
- СГУ – Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко (відп. ред.). К., 1979.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Відп. ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. I–II.
- СУМ XVI –XVII ст. – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. У 28-ми вип. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 2000. Вип. 7.
- СНМПГ 1862 – Списки населенных мест Российской империи, сост. и изд. Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. [По сведениям 1859 года]. СПб., 1862. Т. XXXIII: Полтавская губерния.
- Спугай – *Спугай С.* Ковчин: історія села від найдавніших часів до 1917 року. К., 2018.
- ТКСО – Топографическая карта Сумской области. К., 1999.
- УІМ – Універсали Івана Мазепи 1687–1709 / Упор. І. Бутич. К.; Львів, 2002. Ч. I.
- УУГ – Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). К.; Львів, 2004.
- Чед – Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. К., 1990.
- Черепанова – *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.
- Черепанова Микротоп. – *Черепанова Е.А.* Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.
- Шкоропад, Савон – *Шкоропад Д.О., Савон О.А.* Прилуччина: Енциклопедичний довідник / За ред. Г.Ф. Гайдая. Ніжин, 2007.
- Шульгач – *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2017. Ч. IV.
- Эварницкий – *Эварницкий Д.И.* Источники для истории запорожских казаков. Владимир, 1908. Т. I.
- ŻDXX – *Źródła dziejowe.* Т. XX: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Warszawa, 1902. Т. IX. Cz. 1: Ziemie ruskie. Ruś Czerwona.

Електронний ресурс: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035>.

Скорочення районів та областей

Врв. – Варвинський р-н
Клк. – Куликівський р-н
Ніж. – Ніжинський р-н
Пт. – Путивльський р-н
См. – Сумська обл.

См. – Сумський р-н
Смн. – Семенівський р-н
Сс. – Сосницький р-н
Чр. – Чернігівська обл.

О.П. Карпенко
(Київ)

ПОХОДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ДЕЯКИХ ОЙКОНІМІВ КІРОВОГРАДЩИНИ

Назви населених пунктів Кіровоградської області, безперечно, інформативно цінні для відтворення етнічних процесів такого історично непростого і повною мірою не дослідженого регіону, як Степова Україна. Історію заселення цього краю, його безмежних просторів виправдано пов'язують із заснуванням Російською імперією фортеці *Св. Єлисавети* (XVIII ст.) та роздаванням земельних ділянок навколо неї під поселення переселенцям із різних регіонів Росії та з інших державних утворень, зокрема, після постанови на цій території Нової Сербії. Нове адміністративне утворення в межах України зайняло значну територію (із заходу на схід від Синюхи до річища Дніпра, з півночі на південь від р. Великої Висі до верхів'їв рр. Інгулу та Інгульця). Колонізація з Балкан, всіляко підтримувана урядом Росії, сприяла оселенню в межах сучасної Кіровоградщини етнічних сербів, черногорців, волохів, македонців тощо, які потребували матеріального заохочення для подальшого створення гусарських і піхотних полків. Унаслідок появи значної кількості різномовних чужинців, а отже – міжмовних контактів, з'явилася помітна кількість ойконімів іншомовного походження (переважно південнослов'янського), які замінили попередні назви. Саме власні назви поселень, які наймілливіші з-поміж інших класів топонімів, досить уразливі до етнічних змін. Відзначимо, що окремі іншомовні ойконіми періоду Нової Сербії виявилися досить тривкими, деякі з них наявні й досі.

Водночас простежуємо помітний брак праць про питомих мешканців цієї місцини, на що цілком справедливо звернув увагу відомий джерелознавець Степової України А.В. Пивовар, наголосивши

на тому, що «до появи сербів серед його першопоселенців називають то старообрядців, то вихідців з Ханської України, тільки не корінних жителів, які з діда-прадіда використовували тут багаті ліси, земельні та інші угіддя»¹. Саме завдяки авторові цитованої праці та іншим дослідникам архівних документів удалося відшукати офіційні свідчення про ойконіми, склад мешканців, культові установи, які були тут іще до появи Нової Сербії. Утворення Нової Сербії привело до виникнення низки шанців із новими назвами, більшість із них постала на місці колишніх поселень місцевих жителів, котрих було виселено, проте первинні ойконіми залишилися не лише в пам'яті нечисленних мешканців краю, яким, як відомо, за будь-яких умов удається залишатися на батьківщині, але й в архівних (хай і в небагатьох) документах, які все-таки збереглися та частину яких було опубліковано.

Зрозуміло, що мешканці Задніпрянської території до XVIII ст., тобто ще до появи Нової Сербії (офіційно з 1752 р.), які мали свої поселення, родинний та господарський життєвий устрій, обов'язково контактували з прилеглими до неї тогочасними адміністративними утвореннями. Ідеться передусім про тісний зв'язок із Київщиною та поселеннями, розташованими вздовж польського кордону, землями Війська Запорозького Низового, історичною Брацлавщиною, Поділлям тощо.

Тогочасні події, які спричинили зміну людності на цій території, не могли не вплинути на динаміку її ойконімії, а також антропонімікону. Більшість назв населених пунктів цього регіону зазнала перейменувань та дійшла до нашого часу за пізніми, здебільшого російськими джерелами. Фіксація деяких не позбавлена помилок. Низку ойконімів утрачено назавжди. Часті зміни власників населених пунктів також впливали на кількісну варіативність збережених назв поселень, прізвищ та імен власників, поміж яких трапляється чимала кількість покручів. До того ж назвам населених пунктів, в основах яких закріпилися власні імена господарів (*Іван, Петро, Андрій* тощо), властива частотна повторюваність, що значно ускладнювало ідентифікацію ойконіма, а також особу власника. Кожний датований архівний документ, який фіксує назву поселення, його власника, відкриває шлях до правильного пояснення ойконіма в різні періоди його функціонування. Варто також урахувувати особливості формування місцевого ойконімікону, яке відбувалося в досить непростих умовах різних державних утворень, постійних руйнівних нападів, військо-

вих і політичних реорганізацій, віднесення поселень цього краю до різних областей України навіть іще в першій половині ХХ ст. (Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Вінницька, Миколаївська тощо) аж до 1939 р.

За браком джерельної бази, можливо, наївно сподіватися відновити в повному обсязі динамічну ієрархію кожного ойконіма; лакуни неминучі. Навіть коли йдеться про первинну форму назви досліджуваного населеного пункту, то зважають передусім на найдавнішу, відому на час опису, документальну фіксацію, але кожен новий документ (навіть пізній за часом) додає вагому аргументацію щодо мотивації кожної назви, сприяє її правильному етимологізуванню, розкриває її (часто зовсім несподівану, давно забуту) історію, засвідчує динамічні зміни.

На дестабілізацію ойконімікону досліджуваного регіону вплинула не лише державна політика ХVІІІ ст. Сюди також варто додати події недавнього минулого, зокрема період великих перетворень, голодомор і війни, які стерли з карти області чимало ойконімів. Окрім того, не оминули Кіровоградщину властиві радянській добі меморіальні неодноразові перейменування, часто безпідставні, які зовсім не мали стосунку до того чи того поселення. Вони лише руйнували культурно-історичну спадщину багатьох поколінь, позбавляли її індивідуальності, притаманної кожному регіонові, сприяли появі штучних ойконімних моделей.

Варто відзначити, що масові перейменування в ойконімії завжди спричиняли багато шкоди. Здавалося, що декомунізація назв поселень, повернення історичних ойконімів – позитивний крок щодо впорядкування ономастичної системи, але поряд із цим спостерігаємо недбалість, яка часто сприяє появі одноманітних, лінгвістично непродуманих, немотивованих ойконімів. Порушення законів онімотворення завжди викликає несприйняття не тільки в ономастів, але й у ширшого загалу. Тимчасовість таких перейменувань у загальній ономастичній системі очевидна. Запобігти їй можна лише відмовившись від протиприродного (шляхом директив) втручання в систему творення назв, зберігши історично-традиційні мотиваційні засади, властиві творенню регіональної ойконімії.

У пропонованій статті подаємо лінгвістичний аналіз низки ойконімів досліджуваного регіону із залученням доступних офіційних історичних і архівних матеріалів.

Поміж поселень, зафіксованих на Кіровоградщині до появи Нової Сербії, наявне *Байдакове* – с. Онуфріївського р-ну. Документально воно спершу засвідчене як хутір із досить детальною локалізацією та вичерпною інформацією про власника: «хутор значкового полку Миргороцького товариша Андрея *Байдака* (по річці Омельничку)», 1745 р. (цит за: Пивовар 184), «Деревня на Сухом Омельнику значкового товариша Андрея *Байдаченка*», 1748 р. (там само 262). Розбіжності, які привертають увагу в локалізуванні гідрооб'єкта, поряд із яким відзначено поселення, та в інформуванні про прізвища власника, в хронологічно близьких документах закономірні для справочництва того періоду, коли писарі записували усні свідчення в різних варіантах. Надалі (вже не хутір) поселення (слобода) фіксують у формі присвійно-відносного прикметника із суфіксом *-ов-ск-*: 1765–1836 рр. *Байдаковское* (ПГМ АУ, ч. 3), «селения *Байдаковского* (слободы) / секунд майора Андрея *Байдака*», 1784–1794 рр. (Фонд).

Тільки на поч. ХІХ ст. відзначено традиційно пізню форму ойконіма за допомогою суфікса *-ов-к-а* – *Байдаковка*, 1806 р. (Никифоров № 19, 572). Після перейменувань 1946 р. унаслідок модифікації фіналі ойконіма перевагу надано посесивній формі *Байдакове* (АТП 1947: 314).

Букварка – с. Олександрівського р-ну. У середині ХVІІІ ст. тут, майже при польському кордоні, був «форпост *Крутой Яр*», 1752 р. (Пивовар 217). Виникнення на цьому місці поселення до появи форпосту документально не засвідчено. Безперечно, що форпост мав питому назву, пов'язану з місцевим складеним топонімом *Крутий Яр*, де перший компонент мотивований прикметником *крутий*, другий – географічним терміном *яр* (поширений на Кіровоградщині повсюди), запозиченим із тюркських мов, пор. д.-тюрк. *jar* 'яр, яруга' (ЕСУМ 6, 548). Уже через рік генерал-майор Хорват активно використовує територію колишньої Цибулівської сотні для розміщення рот і створення новосербських шанців. Зокрема, це стосується й *Крутого Яру*, де невдовзі засвідчено появу «12-го, *Крутоярського шанця*», 1756 р. (Пивовар 292) – деривата із суфіксом *-ськ-* від топоніма *Крутий Яр*. Тут Іван Хорват розташував 12-у роту гусарського полку.

Виникнення в часи Нової Сербії назви шанця *Вуковарь* (замість *Крутий Яр*) зумовлене освоєнням його переселенцями з Південної Славії, які замінили своїми назвами місцеві старі, на що під час подорожі Єлисаветградською провінцією звертав увагу німецький

природознавець Йоган Гюльденштедт: «теперь *Вуковар*, прежде *Крутояр*», 1774 р. (Гильденштедт 24). До речі, стару назву в цьому джерелі засвідчено як лексикалізовану. Чужинці на знак пам'яті про рідні місця принесли на південь України назви своїх населених пунктів, дорогих для них історичних місць. Одна з них пов'язана із шанцем *Вуковар*, пізніше село: «села *Вуковара*», 1798–1802 рр. (Фонд). Найімовірніше, назву *Вуковар* перенесено з Хорватії, пор. хорв. давній (відомий від XIII ст.) нп *Vukovar* (Im. m. 476) у Вуковарсько-Сремській жупанії, недалеко від сербського кордону. Дослідники пояснюють її як 'поселення *Вука*'². О.П. Голінатий слушно звернув увагу на другий складник *-вар*, порівнявши його з угор. апелятивом *var* 'фортеця'. Цілісна семантика топоніма, на думку автора, – 'фортеця *Вука*'³. За такого пояснення ойконіма, здається, дослідники не звертали достатньої уваги на локалізацію м. *Vukovar*, яке розташовувалося на р. *Вуці* (хорв. *Vuka*; Східна Хорватія) – п. Дунаю. На нашу думку, не варто пов'язувати назву цієї річки з хорв. апелятивом *vuk* 'вовк', а ойконім етимологізувати як 'вовчу фортецю', оскільки етимологія вказаного гідроніма значно складніша. Проте з огляду на брак достатньої кількості історичних варіантів гідроніма *Вука* не етимологізуватимемо цієї назви. Важливо, що маємо підстави вважати хорв. ойконім *Вуковар* (*Vukovar*) відгідронімним за походженням – 'фортеця на р. Вуці'. Щодо ойконіма *Вуковарь* на півдні України, то це результат трасонімізації назви хорв. м. *Vukovar*.

З іншого боку, не можна оминати увагою й того факту, що назви, перенесені з Балкан на Задніпрянщину, досить скоро почали зазнавати фонетичних, граматичних та інших модифікаційних змін. Зокрема, це стосується *Вуковара*. Заступлення початкового приголосного *В-* на губний *Б-* відзначено вже в 1766 р. – *Буковарь* (Скальковский ХО 1, 72). Незважаючи на це, форма *Вуковарь*(ь) протрималася майже до початку ХХ ст. Щобільше, від ойконіма було утворено вторинний гідронім – б. *Вуковарь*, 1896 р. (СНМ ХГ 1896: 108).

Лише в 1930 р., коли поселення перебувало в складі Знам'янського р-ну Одеської обл., офіційною визнали невмотивовану (штучну) назву *Буквар* (НКП КО 405), змінену під впливом дії народної етимології. Сучасна форма *Букварка*, 1946 р., яка постала за допомогою вторинного суф. *-к(а)*, сприяла введенню ойконіма до ряду структурно однотипних назв.

Селище міського типу *Вільшанка* (центр Вільшанського р-ну) відоме раніше як шанець *Маслова*, пор. «шанца *Маслова*; *Из Масло-*

вой», 1774 р. (Гільденштедт 31), *Masłowa*, 1787 р. (АЮЗР V/2, вып. 2, 578). Назва поселення *Ольшанка* активно функціонує з наступного століття, але (як варіант) її до початку ХХ ст. незмінно супроводжує попередня назва: «*Ольшанка (Маслово)*», 1855 р. (ТВТК XXVII/9), «*Ольшанка (Маслово)*, с. при р. Синюхъ и балкъ *Ольшанкъ*», 1859 р. (СНМ ХГ 1868: 98), *Ольшанка (Вільшанка, Маслово)*, 1896 р. (СНМ ХГ 1896: 267). Щобільше, у повоєнний період ойконім *Маслове*, 1946 р. (АТП 1947: 304) стає доміантним.

Заселення цієї місцевості пов'язують із XVII—XVIII ст., а засновниками поселення *Маслове* вважають козаків і селян, які тікали з-за Синюхи від гніту польської шляхти (ІМС Крв. 160), проте точніша дата його виникнення невідома. Документальне свідчення пов'язане з пізнішими подіями російсько-турецької війни, коли сюди переїхали болгарські переселенці (Скальковский 1, 230). З того часу поселення відоме як XV рота Молдавського гусарського полку або шанець *Маслова* (Гільденштедт 31). Якщо назва *Маслове (Маслово)* побутує від початку заснування поселення, це означає, що болгарі-переселенці його не перейменували. Отже, первинну назву правомірно співвідносити з антропонімом *Маслов*, пор. сучасне укр. прізвище *Маслов* (Горпинич, Бабій 77). Вона, як і назва шанця *Маслова*, споріднена з мікротопонімом *Маслова* (байраки), 1752 р., локалізованим між Кагарликом і Сухим Ташликом (Пивовар 217). Засвідчений топонімний контекст важливий для підтвердження наявності поселення *Маслове* ще до переселення в цей регіон болгар.

Сучасна назва — відгідронімне трансонімізоване утворення, пов'язане з б. *Ольшанка*, пор. локалізацію с. *Ольшанки* «при р. Синюхъ и балкъ *Ольшанкъ*», 1859 р. (СНМ ХГ 1868: 98). Тепер це ручай *Вільшанна* (варіант 1887 р. — *Ольшана*) пр. Синюхи л. Пд. Бугу; СГУ 110), на якому розташоване смт *Вільшанка*. Гідронім *Ольшанка* мотивований географічним терміном *ольші́анка* [пор., наприклад, укр. діал. *ольші́анка* 'вільховий ліс' (Данилюк 91), *в'і́л'ші́анка* 'вільховий ліс' (Никончук 57), рос. діал. *ольші́анка* 'веснянка (з приміткою 'вільхова кора, вкрита краплинками)' (СРНГ 23, 193)] або рос. прикметником *ольші́анный* (< *ольха́*; Даль 2, 672), оформленого суфіксом *-к(а)*.

Інше с. *Вільшанка*, засноване в середині XVIII ст. (ІМС Крв. 482), відзначене тепер у Новоаргангельському р-ні. З попередньою *Ольшанкою (Вільшанкою)* його об'єднує відгідронімне походження, пор. назву р. *Вільшанка* (варіант *Ольшанка*) л. Великої Висі л. Синюхи

л. Пд. Бугу (СГУ 110), яка мотивована апелятивом *ольшанка*, згодом укр. *вільшанка*.

Це поселення мало ще дві назви – *Іванівка* та *Вуїчева* (*Вуїча*): «Сц. *Івановка* (*Ольшанка* тожъ)», 1765–1836 рр. (ПГМ ОУ, ч 2), «*Вуичева* (*Ольшанка, Ивановка*)», 1859 р. (СНМ ХГ 1868: 107). Обидві вони відантропонімні за походженням: перша мотивована особовим ім'ям *Іван* + суфікс *-ов-к-а* або прізвищем *Іванов* (із вторинним суфіксом *-к-*), друга – посесив на *-ев(а)* від прізвища *Вуїч*. Оскільки немає документальних свідчень про власників поселення, а також відомостей про етнічне походження власника *Іванівки*, складно щось стверджувати про належність імені *Іван* та прізвища *Вуїч* одній чи різним особам. Водночас висока ймовірність південнослов'янського походження прізвища *Вуїч*, засвідченого в основі ойконіма *Вуичева* та згаданого під 1855 р. (ТВТК XXVI/9), пор. хорв. антропонім *Vuić* (Leksik 733). Таким чином, лінгвістичний аналіз указує на належність поселення *Вуичева* або *Вуича* (колишні *Івановка, Ольшанка*) якомусь новопоселенцю з Балкан. Цей відантропонімний варіант виявився досить стійким у часі, він відомий до кінця ХІХ ст.: «*Ольшанка* (*Вуичева, Ивановка*)», 1896 р. (СНМ ХГ 1896: 253).

Деріївка – с. Онуфріївського р-ну, засноване в кінці ХVІІ ст. (ІМС Крв. 676). Його наявність підтверджує купча на сусідній ґрунт: «А ґрунт сей зачинається от села називаваемого *Деревка*», 1691 р. (цит. за: Пивовар 141), дещо пізніше його згадано як слободу: «быль слободой *Деріевкой*» (Еварницкий 1890: 186). З утворенням Нової Сербії в *Деріївці* було розташовано 6-й Пандурський полк, який за реєстром шанців 1753 р. відомий як *Деревской*. Ця назва найдавніша, але, як цілком справедливо зауважив А.В. Пивовар, можливо, її запис помилковий. Оскільки 6-й шанець був у селі *Деріївці*⁴, то первинною мала б бути назва *Деріївський* шанець – дериват із суфіксом *-ськ-* від ойконіма *Деріївка* (рос. *Деревка*). Ойконім *Деріївка* мотивований антропонімом *Дерій* (рос. *Дерей*), оформленим суфіксом *-ев-(-їв)-к-а*, пор. сучасне укр. прізвище *Дерій* (Горпинич, Корнієнко 68).

За часів Нової Сербії *Деріївський* шанець було перейменовано на *Вінгош* або *Вілагош* (дослідники відзначають різні його варіанти). Назва *Вілагош* іншомовна за походженням, її принесли в Україну переселенці. Функціонувала вона недовго, але в пам'яті мешканців закарбувалася. За походженням відойконімна, перенесена, можливо, з долини Мурешу (Румунія), де було поселення *Világos* – тепер

Ширія (Şiria). Цей ойконім став відомий завдяки революційним подіям 1848–1849 рр. в Угорщині. У перекладі з угор. мови – ‘ясне, світле; мирне’.

Періодом заснування *Казарні* – села Знам’янського р-ну – вважають 2 пол. XVIII ст. (ІМС Крв. 325). Стара, документально засвідчена, назва *Казарми*: «*Казармы (Черняковка тожь)*», 1765–1836 рр. (ПГМ ЕУ, ч 3). Відома також друга (паралельна) назва – *Черняковка*, або *Черниковка*: «слободы *Черниковки / Казармы* (майора *Черникова* жены и сына)», 1780–1783 рр. (Фонд). Ця назва, яка постала за допомогою суфікса *-к-* від антропоніма *Черников*, давала уявлення про власника поселення – військового службовця майора *Черникова*. Ойконім *Казарми* – лексико-семантичне утворення від апелятива *казáрма* ‘казарма’ (Грінченко 2, 207) у мн. Поселення мало військове призначення. Невдовзі, найімовірніше під впливом нових переселенців, назва поступово змінюється: «*Черниковка (Казарня)*», 1835 р. (ГПРИ 5/2, 224). Пізніші варіанти – результат контамінації первісної назви *Казарми* та принесеної переселенцями з Балкан форми *Козарня (Козарна, Казарня)* < схв. *Кáсарна* ‘казарма’⁵.

Інші відантропонімічні варіанти, зокрема *Томашевського, Нечая*, вказують на ймовірність зміни його власників у різні періоди побутування поселення: «*Козарна (Казарня, Черняковка, Томашевскаго, Нечая)*», 1896 р. (СНМ ХГ 1896: 106).

Часом заснування *Мануйлівки* – село Маловисківського р-ну – вважають кінець XVIII ст. (ІМС Крв. 422). Нові історичні джерела дають змогу дещо поглибити його історію, пов’язану з нп Миргородського полку: «Микита Михайленко ... сотни Голтвянской села *Манилевки*», 1746 р. (Пивовар 40). Ближче до кінця цього століття або на початку XIX ст. поселення фіксують уже із сучасною назвою: *Мануйловка*, 1765–1836 рр. (ПГМ ЕУ, ч 2).

Первинна назва *Манилевка* – дериват із суфіксом *-ев-к-а* від особового імені *Маніло* – розм. форма від *Мануйло* або *Мануйл* (Трійняк 209). Цікаво, що приблизно в той час, точніше наприкінці XVIII ст., нп відомий під іншою назвою, а стару відзначено як варіантну: «селения *Аникиевки (Манойловки, владельческого села)*», 1795–1797 рр. (Фонд). Ойконім *Аникиевка* – утворення із суфіксом *-к(а)* від прізвища тодішньої власниці села – титулярної радниці *Анікієвої* (там само). В основі варіанта *Манойловка* – розмовна форма *Манóйло* від *Мануйло* (Трійняк 209). Окрім радниці *Анікієвої*, у різні періоди в цього по-

селення були й інші власники. Щобільше, джерела свідчать, що поблизу були два однойменні нп *Мануйлівка* або один, але належний різним власникам, пор.: «*Мануйловка Обертасова; Мануйловка (Котовича)*», 1855 р. (ТВТК XXVI/10). Досить швидко відбулася чергова зміна власника: *Мануйловка (Маргаричева)*, 1859 р. (СНМ ХГ 1868: 109). Нетривалий час варіант *Маргаричева*, мотивований прізвищем *Маргаричев*, навіть заступає основну назву. Те саме стосується появи ойконіма *Котовича* < прізвища *Котович: Маргаричева (Мануйловка); Котовича*, 1883 р. (К. 1883). Цей ойконім деякі автори, правда без покликання на джерела, подають як *Кошовичеве* (Кузик, Білошапка 1, 474). Обидва однойменні нп відзначені в кін. ХІХ – на поч. ХХ ст.: «*Мануиловка I и II (Абертасова, Обертасова, Котовича, Маргаричева)*», 1896 р. (СНМ ХГ 1896: 249). Ім'я *Мануил* (укр. *Мануїл*), засвідчене в основі ойконіма *Манушовка*, функціонувало як паралельне до імені *Мануйло*.

Село *Марто-Іванівка* (Звенигородська с/Р м. Олександрія) виникло не на порожньому місці. До його появи в цій місцевості вже задокументовано приватний хутір, назву якого неодноразово згадують під різними роками: «от устья Березовки (Малой) – хутор *Чечелев*», 1745, 1752 рр. (цит. за: Пивовар 189, 216). Власником поселення був бунчуковий товариш Кременчуцької сотні *Чечель*. Назва хутора прозора – посесив на *-ов* від прізвища *Чечель*. Ім'я *Чечель* у цитованому документі не згадано, проте дослідники історії села називають пізнішим його власником прапорщика *Василя Чечеля*, який у 1784 р. продав поселення чиновнику *Іванові Андрійовичу Ошкалу* та його дружині – *Марфі* Прохорівні (ОР 88).

Нові власники перейменували сільце на *Марфоивановка*, 1765–1836 рр. (ПГМ АУ, ч. І). В основі ойконіма – власні імена господарів *Марфа* та *Іван*, сполучені інтерфіксом *-о-*. Фіналь ойконіма оформлено за традиційною пізньою моделлю із суфіксом *-ов(>-ів)-к-а*. Згодом іменний перший компонент було замінено на варіантний *Марта*: *Марто Ивановка*, 1855 р. (ТВТК XXVI/11), який залишився незмінним до сьогодні. Засвідчені варіанти назви: «*Марто-Ивановка (Очкалова, Гороновичева)*», 1859 р. (СНМ ХГ 1868: 56) в той чи інший спосіб пов'язані родинними стосунками його власників. Зокрема, назва *Очкалова* – фонетично модифікована форма від *Ошкалова – посесив на *-ов(а)* у формі род. відм. від прізвища колезького радника І.А. *Ошкала*. Варіант *Гороновичева* – посесивне утворення із суфік-

сом -ев(а), пов'язане з прізвищем брата Марфи Прохорівни – Івана Прохоровича *Гороновича* (ОР 88).

Відомо, що с. *Мартоноша* Новомиргородського р-ну заснували переселенці з Балкан у сер. XVIII ст. (ІМС Крв. 525), які з метою посилення прикордонної служби, при р. Великій Висі розмістили свій шанець: *Мартоношь*, 1751 р. (Скальковский ХО 1, 41). Водночас документи, датовані пізніше, містять відомості, які засвідчують, що назва шанцю *Мартоноша* не первинна. Ідеться про фіксацію *Яреминобальського* шанцю, документально відзначеного кількома роками пізніше за *Мартоношь*: «шанец (8) роты при урочище *Ереминой балке*, где хутор Найденов, *Ереминобальской*», 1753 р. (цит. за: Пивовар 218). Вірогідність припущення того, що назва *Ереминобальской* шанец, де було розташовано 8 роту гусарського полку, виникла раніше за *Мартоношь*, ґрунтується на тому, що вона ще не зазнала мовного впливу колоністів-переселенців. За походженням – це утворення із суфіксом -ськ- від назви суміжного ур. *Яремина Балка* (рос. *Еремина Балка*) або безпосередньо від назви б. *Яреминої*: «балка *Яремина* (курсив наш. – О.К.), якая впадает в пограничную речку Вись. При ней на вершине байрак прозиваемый *Яремин*», 1752 р. (цит. за: Пивовар 134). Пізніше мікротопонім *Яремина Балка* згадано разом із *Мартоноським* шанцем: «до ...шанца *Мартоношскаго*; прежде это урочище называлось *Ереминой Балкой*», 1774 р. (Гильденштедт 24–25).

Етнічний склад переселенців до Нової Сербії був досить строкакий (серби, хорвати, угорці, румуни тощо), тому, досліджуючи назви шанців, заснованих переселенцями з Балкан, до уваги беремо насамперед топонімічні відповідники із цієї території. Назва *Мартоношь* в Україні відповідає ойконіму *Martonoš* – с. в Сербії (Ім. т. 285) на р. Тисі, поблизу Сенти в автономному краї Воеводина. Розташоване воно зовсім неподалік кордону з Угорщиною. В основі ойконіма, імовірно, антропонім *Martonoš*. Тепер важко визначити етнічне походження особи, прізвище якої мотивувало назву поселення, оскільки воно побутує в угорців – *Martonoš*, досить поширене в Румунії, пор. рум. *Martonoș*, зрідка трапляється в Польщі, можливо, це поодинокі прізвище мігранта (докл. див.: Мартонош-карта). Сучасне укр. *Мартоноша* – модифікована форма на східнослов'янському онімному ґрунті.

За доступними відомостями, с. *Нерубайка* Архангельського р-ну засновано наприкінці XVII ст. (ІМС Крв. 484). На Задніпрській

території воно належить до тих назв, які не були змінені у зв'язку з утворенням Нової Сербії. Щобільше, від часу заснування й дотепер ойконім не зазнав перейменувань: «в селі *Нерубайце*», 1735 р. (ГРУ 75), «з польського села *Нерубайка* біля Синюхи», 1744 р. (цит. за: Пивовар 105), з *Nerubajki*; в *Nerubajce*, 1747 р. (АЮЗР III/3, 376–377), *Nerubaika*, 1776 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 281).

Ойконім *Нерубайка* споріднений із гідронімом *Нерубайка*, згаданим під 1552 р.: «ниже Архангельська против устья реки *Нерубайки*» (Пивовар 217), пор. також р. *Нерубайка* п. Синюхи л. Пд. Бугу, 1779 р. (Исленьев). Той самий потамонім при с. *Нерубайка*, але вже як ручай, який упадає в Синюху, згадував Л.І. Похилевич під 1864 р. (Похилевич 288). Зазначимо, що назва цієї р. *Нерубайки* не потрапила до реєстру СГУ. Це саме стосується ще одного однойменного гідроніма в бас. Тясмину. З трьох аналогічних гідрооб'єктів словник фіксує лише р. *Нерубайка* л. Інгульця п. Дніпра (СГУ 386). Щодо однойменних ойконімів, то їх стає дедалі менше. Не простежуємо вже на карті с. *Нерубайка* в Олександрівському р-ні, зазнала модефікаційних змін колишня назва с. *Нерубайка* в Новоукраїнському р-ні та ін. Утім назва *Нерубайка* сама по собі цікава: оформлена суфіксом *-к-*, що традиційно для значної кількості онімів цього регіону, тоді як основа повністю відповідає дієслову наказового способу. Фіналь гідроніма та ойконіма вказує на ймовірність контактного топоніма (це міг бути дримонім *Нерубай або мікротопонім *Нерубай Ліс, пор., наприклад, ур. *Нерубай Лесь*, 1855 р.; ТВТК XXVI/9) у межах Новоархангельського р-ну. Цілком очевидно, що збереження лісу від вирубування, яке було актуальним уже в XVII–XVIII ст., відобразилося в онімах різних класів.

Показова динаміка перейменувань за збереженими документальними свідченнями на прикладі *Нового Стародуба* – с. в Петрівському р-ні. Ойконім згадано вперше в історичних джерелах поч. XVIII ст. (ІМС Крв. 698). Дещо пізніша доступна інформація дає змогу встановити давню назву, яка (з різними фонетичними варіантами) на той час стосувалася слободи: «сл. *Вовнянка*; на осадження слободи Михайлу *Авраменку* (сл. *Овнянка*); в приході слободки *Овнянки*», 1754 р. (цит. за: Пивовар 118, 238, 290). Цікаво, що, згадуючи про призначення М. Авраменка в 1754 р. осадчим слободи, генерал-майор І. Глебов доповідав про те, що цей осадчий заклав поселення на р. Інгульці ще в 1742 р.: «двор с хоронним строением, мельницу на речке

Малой Березовце, також скот разный, завод и сенокосные луки и пахотное поле» (цит. за: Пивовар 262). Можливо, згадане поселення без назви передувало слободі *Овнянці*. Отже, перша відома назва – трансонімізоване відгідронімне утворення, пор. р. *Овнянка* л. Інгульця п. Дніпра (СГУ 393). У зазначеному словнику цей гідронім подано переважно за матеріалами ХІХ ст. У попередньому столітті він відомий у таких варіантних формах: «над речкою *Вовнянкою*», 1748 р. (цит. за: Пивовар 262), «хутір на річці *Волнавці* (очевидно *Вовнянці*)» (там само 283), а також як *Гивненка*, 1745 р., *Гівнянка*, де було також однойменне сільце, 1749–1751 рр. (цит. за: Пивовар 169, 283).

Гідронім *Волнавка* / *Вовнянка* / *Овнянка* – фонетичні варіанти форм *Волнавка* / *Вовнянка*; утворення із суфіксом *-к(а)* від рос. ад'єктива *волновой* 'який утворює хвилі' (Даль 1, 234) або від укр. *вóвняний*, рос. *волняный* 'вовняний' (там само 206) < рос. *волна* 'хвиля', укр. *вовна* 'хвиля', *вовна* 'вовна' (ЕСУМ 1, 412) < псл. *vьlna. Зрозуміло, що для мотивації гідроніма ідеальна семантика 'хвилястої річки'. Втрату укр. лексеми *вовна* 'хвиля' (а також похідних) етимологи пояснюють омонімічним й паронімічним конфліктом (ЕСУМ 1, 412). *Овнянка* – фонетичний варіант із відпадінням етимологічного *В-* в анлауті став визначальним для появи назви слободи *Овнянка*. Щодо віднесення до цього ряду варіантних назв гідроніма *Гивненка* / *Гівнянка* потрібна додаткова інформація, оскільки його локалізація залишається остаточно не з'ясованою. Річ у тім, що В.В. Лучик р. *Гивненку* вважав самостійним гідрооб'єктом, локалізуючи його на підставі рукописної карти 1745 р. як л. Інгульця п. Дніпра⁶.

Після дозволу на осадження слободи *Овнянки* вже наступного року її було перейменовано за прізвиськом власника Михайла *Авраменка*, значкового товариша Кременчуцької сотні: «в селе *Аврамовки*», 1755 р. (цит. за: Пивовар 241, 238). Це утворення із суфіксом *-ськ-* від ойконіма *Аврамовка (мало бути *Аврамовка*). Оскільки в українській мові імена *Аврам* і *Абрам*, а також похідні прізвиська *Аврамов* та *Абрамов* – офіційні, то в інших дериватах також простежуємо відповідну варіантність основ. Після зникнення шансів ойконім *Аврамовка* став досить частотним. Пізніший за часом шанець пов'язаний із давньою назвою слободи *Овнянка*: «шанець *Овнянський*, прежде называвшийся *Абрамовской*», 1774 р. (Гільденштедт 39–40).

Показово, що сучасна назва не відразу заступила ойконім *Аврамовка*. Ще на початку ХІХ ст. її відзначено поміж варіантів: «*Авра-*

мовка (*Овнянка, Новостародубь*)», 1806 р. (Никифоров № 19, 570). Сучасна назва *Новий Стародуб* складена: означення *Новий* < прикметника *новий* + композит-орієнтир *Стародуб*, букв. ‘старий дуб’. Щодо аналогів пор. м. *Стародуб*, тепер у Брянській обл. РФ. Можливо, назву *Новий Стародуб* можна розцінювати як протиставлення до ойконіма *Стародуб*, який в історії України відіграв значну роль.

Точне датування с. *Омельгорода* на Кіровоградщині невідоме. Напевно, це сталося не раніше від середини XVIII ст. Перша відома згадка, за доступними джерелами, – 1787 р., *Omelgrad* (АЮЗР V/2, вып. 2, 492). Відоме воно також під іншими назвами: «*Омель городъ (Рубаный Мостъ)*», 1855 р. (ТВТК XXV/11), «*Омельгород* називається также *Рубаный Мост* и *Нерубайка*», 1864 р. (Похилевич 534). Невдовзі назва *Нерубайка* стає домінантною майже до 20-х років XX ст.: наприклад, 1916 р. – *Нерубайка* (СНМ ХГ 1917: 20), у 1930-і *Омельгороду* повернуто колишню назву (НКП КО 506).

Давня форма – полонізований композит, у якому перший складник мотивований апелятивом *омéла* ‘росл.: омела, *Viscum album*’ (Грінченко 3, 53), другий пов’язаний із пол. *grad*, східносл. *górod* ‘місто’ (Грінченко 1, 314). Із 40-х років XVIII ст. територіально дуже близько вже функціонував ойконім-композит *Івангород*. Складні назви з другим компонентом *-город* здавна відомі на Київщині: *Білгород*, *Вишгород*, *Ставгород* та ін. Традиція актуальності композитних ойконімів, закладена від історичних часів на старожитній слов’янській території, залишилася стійкою і збереглася не лише на Київщині. Як свідчить ойконімікон Кіровоградщини, сформований переважно досить пізно, вона закріпилася й тут. Зауважимо, що частина цієї території тривалий час належала до Київської губернії.

Складений ойконім *Рубаный Міст* – результат поєднання компонентів *Рубаный* < прикметника *рубаний* (~ *рубáти*) та відапелятивного похідного *міст* ‘споруда для переходу чи переїзду через річку, залізницю’ (ЕСУМ 3, 482). Певний період із-поміж згаданих варіантів чільне місце зайняв ойконім *Нерубайка* – відгідронімна трасонімізована назва, пор. р. *Нерубайка* л. Тясмина п. Дніпра (Рябков КАУ); про походження гідроніми див. вище.

Петрове – с. Кропивницького р-ну. Належить до частотних в Україні. Майже в кожній області натрапимо на аналог. На Кіровоградщині ще донедавна було три однойменні поселення (АТУ 1987: 425). Досліджуваний населений пункт, тоді слобода *Стойкова*, відзна-

чено в історичних джерелах досить пізно, наприкінці ХІХ ст. Привертає увагу документально засвідчений ойконім, а також ім'я та прізвище власника: «слободы *Стойковой* / подполковника *Петра Стойкова*», 1780–1783 рр. (Фонд), що підтверджує її походження від прізвища власника. Перейменування ойконіма відбулося дуже швидко: *Петрово*, 1765–1836 рр. (ПГМ ЕУ, ч. 2). Посесивна форма на *-ов* від особового імені *Петро* (рос. *Петр*) залишилася актуальною дотепер.

Зважаючи на переважну більшість пізніх за часом виникнення ойконімів Кіровоградської області, їх етимологізування не становить значних труднощів. Зазвичай переважають посесивні утворення або похідні на *-ів-к-а*. Можливість їхнього паралелізму з ойконімами-композиціями з другим компонентом *-город* – свідчення не архаїчного походження таких утворень, а збереження традицій номінації онімів. Аналіз основ таких ойконімів уможлиблює з'ясування етнічної належності власників відповідних антропонімів.

¹ Пивовар А.В. Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини ХVІІІ століття. К., 2003. С. 4.

² Карпенко Ю.А., Смольская А.К. Югославские следы в топонимии юга Украины / *Onomastica jugoslavica*. 1975. № 5. С. 67–80; Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. К., 2014. С. 80.

³ Голінатий О.П. Ойконімія Кіровоградщини: Історико-етимологічний та словотвірний аспекти: Дис. ... канд. філол. наук. Додаток до дисертації. К., 2015. С. 23.

⁴ Пивовар А.В. Зазнач. праця. С. 293.

⁵ Карпенко Ю.А., Смольская А.К. Зазнач. праця. С. 68.

⁶ Докладніше див.: Лучик В.В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1996. С. 114.

Скорочення

- АТП 1947 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. К., 1947.
- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1895–1914. Ч. I–VIII.
- Гільденштедт – Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року / Упор. та автор передмови А.В. Пивовар. К., 2005.
- Горпинич, Бабій – Горпинич В.О., Бабій Ю.Б. Прізвища Середньої Наддніпрянщини (Словник). Дніпропетровськ, 2004.

- ГПРИ — Городские поселения в Российской империи. СПб., 1860—1865. Т. 1—5.
- Грінченко — Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907—1909. Т. 1—4.
- ГРУ — Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: Зб. док. / Упоряд. І.Л. Бутич, М.І. Бутич, О.А. Купчинський та ін. За ред. І.Л. Бутича та Ф.П. Шевченка. К., 1970.
- Даль — *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1981—1982. Т. I—IV.
- Данилюк — *Данилюк О.К.* Словник народних географічних термінів Волині. Луцьк, 2013.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982—. Т. 1—.
- Исленьев — Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды / Соч. И. Исленьев. 1779 г. [ЦНБ НАН України ім. В.І. Вернадського. Зал картографії].
- ІМС Крв. — Історія міст і сіл Української РСР: В 16 т. К., 1972: Кіровоградська область.
- К. 1883 — Карта Елисаветградского уезда по переписи 1883 года.
- Кузик, Білошапка — *Кузик Б.М., Білошапка В.В.* Кіровоградщина: Історія та сучасність центру України. Дніпропетровськ, 2005. Т. 1.
- Мартонош-карта — Інтернет-ресурс <https://forebears.io/surnames/martonos>
- Никифоров — *Никифоров В.* Очерки Александрийского уезда Херсонской губернии // Херсонские епархиальные ведомости. 1876. № 24. С. 465—502; 1878. № 19. С. 568—579; № 20. С. 603—615.
- Никончук — *Никончук М.В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). К., 1979.
- НКП КО — Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932—1933 років в Україні. Кіровоградська область. Кіровоград, 2008.
- ОР — Олександрійський район: пам'ять століть. Рік дві тисячі шістнадцятий / Упорядники: В.В. Голобородько, І.С. Голобородько, Н.М. Чуянова. Кіровоград, 2016.
- ПГМ АУ — Плани генерального межевания 1765—1836 гг. Александрійський уезд / Описание смежных уездов Херсонской губернии.
- ПГМ ЕУ — Плани генерального межевания 1765—1836 гг. Елисаветградский уезд / Описание смежных уездов Херсонской губернии.
- ПГМ ОУ — Плани генерального межевания 1765—1836 гг. Ольвиопольский уезд / Описание смежных уездов Херсонской губернии.

- Пивовар — *Пивовар А.В.* Поселення задніпрських місць до утворення Нової Сербії: в документах середини XVIII століття. К., 2003.
- Похилевич — Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собр. Л.И. Похилевич. Репр. вид. Біла Церква, 2005.
- Рябков КАУ — Карта Александрійського уезда / Сост. П.З. Рябков. Поч. XX ст. [ЦНБ НАН України ім. В.І. Вернадського. Зал картографії].
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.
- Скальковский — *Скальковский А.* Опыт статистического описания Новороссийского края. Одесса, 1850. Ч. 1.
- Скальковский ХО — *Скальковский А.А.* Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. Одесса, 1836. Ч. 1.
- СНМ ХГ 1859 — Список населенных мест по сведениям 1859 года. СПб., 1868. Т. XLVII: Херсонская губерния.
- СНМ ХГ 1896 — Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении. Херсон, 1896.
- СНМ ХГ 1917 — Список населенных мест Херсонской губернии: (по данным Всероссийской сел.-хоз. переписи 1916 г.). Александрия, 1917.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1965—. Вып. 1—.
- ТВТК — Трехверстная военно-топографическая карта России. Губерния Херсонская, 1855 год [ЦНБ НАН України ім. В.І. Вернадського. Зал картографії].
- Трійняк — *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2005.
- Фонд — Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи 1780—1812 років / Автори-упорядники: А.В. Пивовар, М.В. Ковтун. К., 2008.
- Эварницкий — *Эварницкий Д.И.* Вольности запорожских козаков. Историко-топографический очерк. СПб., 1890.
- Im. m. — *Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji.* Beograd, 1956.
- Leksik — *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske / Urednici: V. Putanec, P. Šimunović.* Zagreb, 1976.

З.О. Купчинська
(Львів)

УКРАЇНЬСЬКА АНТРОПОНІМІЯ XVII ст. У МАЛОВІДОМОМУ ТУРЕЦЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЖЕРЕЛІ. III

Створення повного реєстру антропонімів, які функціонують / функціонували в українському онімному просторі, – одне з важливих завдань сучасної ономастики. Виявлення й опрацювання нових джерел інформації сприяє оприлюдненню власних назв. Це стосується турецької історичної пам'ятки XVII ст. “Дефтер Муфассал 1681 року”, в якій засвідчено унікальний онімний фактаж Поділля. Особливий інтерес викликає антропонімікон “Дефтера Муфассала 1681 року”. У статті розглянемо лише фрагмент опублікованого переліку власних назв (літера F). Матеріал цієї розвідки буде використано для укладання “Словника антропонімів Поділля XVII ст.”. Українська лексикографія має значні напрацювання в царині антропонімії¹, однак поза увагою науковців залишається значний масив власних назв людей, які «приховані» в маловідомих пам'ятках. Опрацювання індексу онімів “Дефтера Муфассала 1681 року” сприятиме поповненню діахронного українського антропонімікону. Мета статті – проаналізувати власні назви, засвідчені у “Дефтері Муфассалі 1681 року”. Щоб її досягти, визначаємо такі завдання: 1) проанонсувати історичну пам'ятку XVII ст. “Дефтер Муфассал 1681 року”, яку, на жаль, рідко хто знає серед філологів; 2) виокремити українські антропоніми XVII ст.; 3) проаналізувати власні назви людей, засвідчені в цьому джерелі, та порівняти їх із сучасним українським антропоніміконом; 4) виявити оніми, які в сучасному іменникові не зафіксовані. Для аналізу обрано 100 антропонімів на літеру *F*.

“Дефтер Муфассал 1681 року” – турецька історична пам'ятка, яка дає змогу вивчати соціально-економічні й політичні відносини в

Османській імперії (Порті), починаючи з XV ст. Це – детальні переписи провінцій імперії, які містять назви міст, містечок, сіл, відомості про підвладне населення, що повинне було сплачувати податки². “Дефтер Муфассал 1681 року” опрацював і оприлюднив відомий польський історик Даріуш Колодзейчик. У книзі (Dariusz Kołodziejczyk. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defteri Mufassal-i Eyalet-i Kamanıçe. Part I: Text, Translation, and Commentary* / Dariusz Kołodziejczyk. Kyiv – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps.) подано текст Дефтера сучасною турецькою мовою і транслітеровано латинкою. Саме це удоступнило пам’ятку для науковців і всіх зацікавлених, адже в Порті традиційно документацію провадили турецькою мовою, але арабською графікою, що звужувало можливість працювати широкому колові дослідників. Рукопис “Дефтера Муфассала 1681 року” – це книга, у якій текст займає 361 сторінку. Дефтер опубліковано на основі мікрофільму цього рукопису, який зберігається в Головному османському архіві в Стамбулі (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Даріуш Колодзейчик уважав, що обов’язковою умовою появи цього історичного джерела мав бути повний факсимільний текст. Крім того, це видання має містити аналіз пам’ятки з обширними додатками, зокрема покажчиками назв, глосаріями й детальними картами, адже це історичне джерело інформує про українських, польських, єврейських, вірменських та інших мешканців Поділля, їхні потенційні податки й інші економічні ресурси. Тому в цій праці представлено реєстри різних антропонімів, назви населених пунктів, що принципово цікаво для ономастів.

“Дефтер Муфассал 1681 року” складається з двох частин. Перша подає відомості про річні доходи, кількість промислів та наявність дозволів на підприємницьку діяльність, перелік володінь великого візира Ахмеда-паші Кьопрюлю-заде³.

Друга містить перелік назв усіх зареєстрованих поселень (844) і поіменний реєстр дворів та їхніх господарів⁴. Д. Колодзейчик вважає, що за кількістю зафіксованих поселень та їхніх назв Дефтер – це найвичерпніше джерело для Подільського воеводства аж до ХХ ст.⁵. Зазначимо, що проблем з ідентифікацією назв географічних об’єктів та записом власних назв у цій історичній пам’ятці було чимало. Основна причина в тому, що назви дуже багатьох поселень у Дефтері орієнтовані на їхнє польське звучання⁶. Однак примітно, що антро-

понімікон українського населення, яке переважало на Поділлі, в пам'ятці передано наближено до українського звучання (Mihaylo, Ulas, Yurko). Текст “Дефтера Муфассала 1681року” – це описи міст і сіл Кам'янецького, Меджибізького, Барського та Язловецького санджаків. Особливу наукову цінність має довідковий апарат цього видання (див. докладніше⁷). На увагу заслуговують глосарій та індекси антропонімів (українські (руські) та деякі польські імена (крім поляків у Кам'янці); імена поляків, зареєстрованих у Кам'янці (лише християнські імена); єврейські імена; вірменські імена; грецькі, болгарські та південнослов'янські імена), ойконімів та інших географічних й етнічних назв. Дуже інформативним серед додатків є конкорданс турецьких відповідників українських власних назв (див. докладніше⁸). В “Індексі власних назв” подано чотири позиції: 1) транслітерація / транскрипція (запис латинкою звучання назви); 2) арабське написання; 3) інтерпретація власної назви у виконанні Д. Колодзейчика; 4) сторінка в Дефтері. У статті опускаємо арабський запис та потракування цієї назви Д. Колодзейчиком, для нас важливий транслітерований / транскрибований антропонім. Ми не можемо бути абсолютно впевнені в тому, що цей запис української власної назви правильний, але переконані, що затранскрибовані форми антропонімів максимально наближаються до реального звучання цих онімів у XVII ст. Доказом цього є: 1) сучасні відповідники-пропріативи; 2) похідні форми від зафіксованих у Дефтері антропонімів. Тому, аналізуючи український антропонімікон цього історичного турецького джерела, обов'язково зважатимемо на ці два аспекти.

Fadey [34, 37, 92, 117, 120, 126, 279, 302] (*Фадей*; Трійняк 372). На сучасному етапі функціонує як ім'я і прізвище; зафіксовано три прізвища *Фадей* (<https://gidni.org/karta/>). Пор. **Tadey** [359] (*Тадей*; Трійняк 372). Цей варіант у сучасному українському антропоніміконі функціонує лише як ім'я.

Fadeyko [335] (*Фадейко; Трійняк 372) < *Фадей* + -к(о). Як прізвище цей антропонім не засвідчено на карті сучасної України, однак відомо чимало власних назв, що споріднені з ним: *Фадейков*, *Фадейкін*, *Фадейчук* (<https://gidni.org/karta/>). Знаком астериска (*) позначаємо ті назви, які на сьогодні не вдалося знайти в доступних джерелах.

Favan [235, 322] (*Фаван) < *Фав(ій)* (Трійняк 371) + -ан, пор. *Грицан*, *Федан* (Редько 111). Відзначений у Дефтері антропонім сьогодні на території України не засвідчено (<https://gidni.org/karta/>).

Favciy [131] (*Фавчій < *Фавко*) (< *Фав(ій)*) (Трійняк 371) + -к(о) + -ій). Пор. *Карпій*, *Яцій* (Редько 137). У доступних джерелах не вдалося виявити такої власної назви (<https://ridni.org/karta/>).

Favdey [336]. Очевидно, це помилковий запис, оскільки сьогодні не виявлено ні імені, ні прізвища з такою твірною основою. Можливо, мало б бути *Fadey*.

Favenenko [275] (*Фавененко < *Фавен* (< *Фав(ій)*) (Трійняк 371) + -ен-; цей суфікс рідкісний в українському антропоніміконі: пор. *Баден*, *Груден*; Редько 121) + -енко). Власну назву *Фавененко* сьогодні не зафіксовано (<https://ridni.org/karta/>).

Favenko [168] (*Фавенко < *Фав(ій)*) (Трійняк 371) + -енко). На сучасній карті України цього антропоніма немає (<https://ridni.org/karta/>).

Faviy [33, 124, 131] (*Фавій*; Трійняк 371). У сучасному українському антропоніміконі цей онім функціонує як ім'я, омонімічного прізвища немає (<https://ridni.org/karta/>).

Favko [171] (*Фавко < *Фав(ій)*) (Трійняк 371) + -к(о)). Пор. *Тимко*, *Яремко* (Редько 142). На сьогодні не засвідчено ні такого імені, ні прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Favno [188, 236] (*Фавно, можливо від *фавн* 'у давньоримській міфології – бог полів, покровитель отар і пастухів', лат. *Faunus* (ЕСУМ 6, 62); ототожнюють з гр. *Паном* (САМ 202); *Фафн* + -о). Пор. *Багно* (Редько 1, 19). Такий антропонім на сучасному етапі не функціонує (<https://ridni.org/karta/>).

Fec [340] (*Феч* / **Фец(ь)*) (Трійняк 376) < *Федір*). Прізвище *Феч* зафіксоване на карті України (33 власники; <https://ridni.org/karta/>), а *Фец(ь)* – невідоме. Однак виявлено антропоніми з твірними основами *Фецьо*, *Фецько*.

Fedan [186, 234] (*Федан* (Трійняк 375) < *Федір*). Зареєстровано 752 особи з таким прізвищем. Відповідне ім'я стало твірною основою для споріднених прізвищ: *Феданюк*, *Феданяк* (<https://ridni.org/karta/>).

Fedec [233, 330] (*Федеч / *Федець* < *Федір*). Антропонім *Федеч* сьогодні невідомий, але він зберігся в інших прізвищах, наприклад: *Федечик*, *Федечко* (Трійняк 375), *Федечкін* (<https://ridni.org/karta/>). Прізвище *Федець* відоме в Україні, засвідчене в 152 осіб.

Fedemko [351] (*Федемко < *Федем(а)* < *Федір*) + -к(о)). Пор. *Гадема*, *Козерема* (Редько 1, 179, 488). Можливо, допущено помилку в записі оніма. Якщо *Федемко* < *Феденко*, то таке прізвище сьогодні в Україні мають 1990 осіб (<https://ridni.org/karta/>).

Fedin [64] (*Федін / Федин* < *Фед(ь)* (< *Федір*) + *-ин*). Обидва варіанти функціонують у сучасному українському антропоніміконі: прізвище *Федін* має майже 800 осіб, *Федин* – 152 особи (<https://ridni.org/karta/>). Спостерігаємо варіантність і в похідних: *Федінко / Фединко*, *Федінчик / Фединчик* (Трійняк 375).

Fedinec [20, 303] (**Федінеч / Федінець / *Фединеч / Фединець* < *Федін / Федин* (< *Федір*) + *-еч / -ець*). У сучасному українському антропоніміконі прізвищ *Федінеч, *Фединеч немає. Натомість прізвища *Федінець* і *Фединець* відомі в Україні: 4 власники і понад 300 одиниць відповідно.

Fedinko [75] (**Федінко / Фединко* (Трійняк 375) < *Федін / Федин* (< *Федір*) + *-к(о)*). На сучасному етапі зафіксовано лише прізвище *Фединко* (2 од.) (<https://ridni.org/karta/>).

Fedko [368, 358] (*Федко < *Фед* (< *Федір*) + *-к(о)*). Такого антропоніма не зафіксовано в сучасному українському іменникові. Натомість функціонують похідні прізвища: *Федків*, *Федкович*, *Федков*.

Fedor [16, 20, 27, 31, 33, 35–36, 38–40, 42–44, 46–50, 53–59, 62–66, 71–73, 76–77, 82–84, 96–100, 102–04, 106–07, 109–10, 113, 121, 133–34, 136–39, 142–45, 147–65, 168–71, 175, 178–81, 185–86, 188, 190, 198, 201, 206, 210, 226, 227, 228, 230, 232–37, 241–42, 246, 255, 263, 277, 281, 298, 301, 304, 308, 311–12, 314–16, 319–22, 324–25, 327–28, 330–35, 340, 343–44, 349, 351, 354, 358–59, 361 (*Федір* < *Федор*). Засвідчено 515 власників такого прізвища.

Fedoran [169] (*Федоран* < *Федор* + *-ан*). Пор. *Грицан*, *Федан* (Редько 111). На сьогодні таке прізвище мають 64 особи.

Fedorenko [98] (*Федоренко* < *Федор* + *-енко*). Це прізвище дуже поширене в Україні. Відомо 24800 осіб із таким прізвищем (<https://ridni.org/karta/>).

Fedoriiy [17–20, 55, 64, 81, 92, 186, 238, 280] (*Федорій* (Трійняк 375) < *Федор* + *ій*). Пор. *Павлій*, *Яцій* (Редько 137). Сьогодні відзначено 111 власників цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Fedorko [226] (*Федорко* (Трійняк 375) < *Федор* + *-к(о)*). Таке прізвище мають 1120 осіб. Воно стало твірною основою й для інших антропонімів: *Федорків*, *Федоркович* (<https://ridni.org/karta/>).

Fedoryak [85] (*Федоряк* < *Федор* + *-як*). На сучасній карті України зафіксовано майже 1000 таких прізвищ (<https://ridni.org/karta/>). Цей антропонім став твірним для інших прізвищ: *Федоряка*, *Федоряко*, *Федорякіна*, *Федоряк*.

Fedos [16–17, 19, 27–29, 33–34, 37–38, 51–52, 55, 58, 60, 62, 64, 75–77, 81–82, 84, 86, 88, 90, 92–94, 116–20, 124, 126–29, 131, 134, 230, 253–55, 261–66, 275, 277, 279–280, 300, 325, 334, 340, 343, 345, 347–48, 351] (*Федос* (Редько 147), можливо, *Федось* < *Фед* + *-ос*, пор. *Педос*; Редько 2, 147). Засвідчено 13 власників прізвища *Федос*, відомі й похідні антропоніми: *Федосенко*, *Федосов*, *Федосюк* (<https://ridni.org/karta/>).

Fedosenko [118] (*Федосенко* < *Федос* (< *Фед*) + *-енко*). Пор. *Педос* (Редько 2, 147). Сьогодні таке прізвище має 1641 особа (<https://ridni.org/karta/>).

Fedun [309] (*Федун* (СП 360) < *Фед* + *-ун*). Пор. *Грицун*, *Левун* (Редько 1, 253, 585). Зафіксовано 1261 од. Відомі й похідні антропоніми: *Федунків*, *Федунка* (<https://ridni.org/karta/>).

Ferenfij [88] (*Ференфій). Такого оніма не засвідчено. Імовірно, це помилковий запис у Дефтері. Очевидно, йдеться про власну назву *Терентій*, варіанти *Ферендій* / *Ферентій* (Трійняк 358), що як прізвища в сучасному українському антропоніміконі не функціонують. Натомість засвідчено 147 власників прізвища *Терентій* (<https://ridni.org/karta/>).

Fesko [115] (*Феско* < *Фес(ь)* (Трійняк 382) або *Фес(ьо)* (Трійняк 376) + *-к(о)*) (< *Феодосій*, *Федір*). Засвідчено 4 од. Пор. ще похідні антропоніми *Фесков*, *Фесковець* (<https://ridni.org/karta/>).

Fidos [225] (*Фідос* < *Фід(ь)* (Трійняк 376) + *-ос*) (< *Федір*); *Фидос < *Фид(я)* (Трійняк 376) + *-ос*. Пор. *Педос*, *Федос* (Редько 2, 147). У сучасній Україні зареєстровано трьох власників прізвища *Фідос*, пор. ще похідне прізвище *Фідосіхіна*. Варіанта *Фидос* не засвідчено, пор., однак, похідне прізвище *Фидосенко*.

Filik [88] (*Філік* / *Філик* / *Филик* (Трійняк 296) < *Філь* (Трійняк 296) / *Филь* + *-ік* / *-ік*) (< *Пилип* / *Филип*). Пор. *Гнатик*, *Гриник* (Редько 128). Нині засвідчено 17 власників прізвища *Філік*, 446 – *Філик* і 127 – *Филик* (<https://ridni.org/karta/>).

Filip [16–17, 20, 28, 51, 62, 64, 72, 75, 92, 94, 96, 109, 114, 125–27, 134, 141, 142, 145, 154, 158–59, 161, 175, 178, 210, 215, 218, 228, 245, 298, 330, 334, 336, 340, 348, 351, 363] (*Філіп* / *Филип* < *Пилип* / *Филип*). Ці два варіанти антропонімів функціонують як прізвища: *Філіп* – 1653 од., *Филип* – 69 од.

Filipenko [118, 148, 274] (*Філіпенко* (СП 363) / *Филипенко* (СП 362) < *Пилип* / *Филип* + *-енко*). Обидва варіанти засвідчено в сучасному

українському антропоніміконі: *Філіпенко* – 3266 од. / *Филипенко* – 607 од. (<https://ridni.org/karta/>).

Fіліс [230] (*Філіс / *Филіс < *Філ(ь)* (Трійняк 296) / *Фил(ь)* (Трійняк 296) + *-ис*) (< *Пилип* / *Филип*). Пор. *Матис*, *Чупис* (Редько 133). Жодного з варіантів (*Філіс, *Филіс) сьогодні на карті України не зафіксовано. Однак похідні утворення свідчать про те, що вони функціонували раніше. Пор. *Філісов*, *Філісюк*, *Філіскевич*, *Филистин* (<https://ridni.org/karta/>).

Fілко [107] (*Філко* / *Филко < *Філ(ь)* (Трійняк 296) / *Фил(ь)* (Трійняк 296) + *-к(о)*) (< *Пилип* / *Филип*). Пор. *Андрейко*, *Химко* (Редько 142). Сьогодні в Україні відомий один власник прізвища *Філко* (пор. *Філков*), а прізвище *Филко* втрачене. Пор., проте, дериват *Филкова* (<https://ridni.org/karta/>). Серед варіантів власних імен відзначені *Філько*, *Филько*, однак Дефтер у цьому антропонімі не відображає палатального *л*. Це дає підстави вважати, що йдеться про різні фонетичні форми цього імені, на що вказують сучасні прізвища, мотивовані антропонімами *Філко*, *Филко*.

Флоріу [172] (*Флорій* < *Флорій* / *Флор*; Трійняк 392–393). Ця власна особова назва сьогодні функціонує лише як ім'я (<https://ridni.org/karta/>).

Фоґанік [235, 367] (*Фочанік / *Фочаник < *Фочан* + *-ік* / *-ик*) (< *Фока* + *-ан*). Пор. *Левчик*, *Марусик* (Редько 1, 587, 657), *Грицан*, *Федан* (Редько 111). У сучасному українському антропоніміконі ці назви не зафіксовані (<https://ridni.org/karta/>).

Фоґар [358] (*Фочар < *Фока* + *-ар*). Пор. *Душар*, *Чучмар* (Редько 112). У сучасному українському іменникові такого антропоніма немає (<https://ridni.org/karta/>).

Фоґенко [238–39, 277] (*Фоченко* < *Фока* + *-енко*). В Україні відзначено сім власників цього прізвища. Пор. ще похідне *Фоченков* (<https://ridni.org/karta/>).

Фоґік [308] (*Фочік / *Фочик < *Фока* + *-ік* / *-ик*). Пор. *Грицик*, *Зінчик* (Редько 1, 252, 402). Обидва антропонімічні варіанти сьогодні не функціонують (<https://ridni.org/karta/>).

Фоґін [54] (*Фочін / *Фочин* < *Фока* + *-ін* / *-ин*). Пор. *Челядин*, *Турчин* (Редько 131). Антропонім *Фочін* сьогодні не функціонує. В Україні зафіксовано десять власників прізвища *Фочин*.

Фоґо [110, 133, 240, 278] (*Фочко < *Фока* + *-к(о)*). Пор. *Андрейко*, *Химко* (Редько 142). У доступних джерелах такого антропоніма не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Foçuk [186] (*Фочук* (СП 365) < *Фока* + -ук). Пор. *Гордійчук, Назарук* (Редько 1, 232; 2, 724). В Україні зафіксовано 291 таке прізвище.

Foçur [185] (*Фочур < *Фока* + -ур). Пор. *Мамчур, Янчур* (Редько 158). Сьогодні в Україні таке прізвище не функціонує (<https://ridni.org/karta/>).

Foçuylo [90] (*Фочуйло < *Фочуй* + -л(о)) (< *Фока* + -уй). Пор. *Койло, Фейло* (Редько 143), *Коцуй, Кукуй* (Редько 1, 150). У сучасному українському іменникові такого прізвища не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fod [253, 363] (*Фод < *Мєфодій*). Пор. *Фодя, Фодьо* (Трійняк 227). У сучасному українському антропоніміці таке прізвище не представлено. Пор., однак, похідні *Фодов, Фодчук, Фодченко*.

Fodanenko [110] (*Фоданенко < *Фодан + -енко) < *Фод (пор. *Фодя, Фодьо*; Трійняк 227) < *Мєфодій*. Пор. *Грицан, Федан* (Редько 111). Сьогодні в Україні такий антропонім не функціонує (<https://ridni.org/karta/>).

Fodiy [285] (*Фодій < *Фод (< *Мєфодій*) + -ій). Пор. *Карній, Стецій* (Редько 137). Можливо, *Фодій* < *Фотій*, у якому відбулося одзвінчення глухого -т-. У сучасному українському антропоніміці прізвища *Фодій* не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fodor [116, 120] (*Фодор* (СП 364) < *Федір* / *Фодор*; Трійняк 376). Зареєстровано 371-го власника такого прізвища.

Fodula [301] (*Фодула* < *Фєодула* (Трійняк 383) або від *Фод* (< *Мєфодій*) + -ул(а)). Пор. *Мацула, Фекула* (Редько 154). В Україні відзначено трьох власників такого прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Fok [198] (*Фок* (Трійняк 393) < *Фока*). Засвідчено 361 од. цього антропоніма. Пор. ще похідні *Фокова, Фокін* (<https://ridni.org/karta/>).

Foka [133, 139, 148, 236] (*Фока*; Трійняк 393). В Україні зареєстровано 298 власників такого прізвища.

Fokilenko [174] (*Фокіленко / *Фокиленко < *Фокіло* / *Фокило* + -енко) (< *Фока* + -іл(о) / -ил(о)). Пор. *Іваніло, Марчило* (Редько 130). У сучасному українському антропоніміці таке прізвище не представлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fokiy [47] (*Фокій* < *Фока*; Трійняк 393). У сучасному українському іменникові засвідчено 31 од. цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Fokuk [365] (*Фокук (див. *Фочук*) < *Фока* + -ук). Пор. *Гордійчук, Назарук* (Редько 1, 232; 2, 724). На сьогодні такий антропонім не функціонує (<https://ridni.org/karta/>).

Foma [123] (*Фома* < *Фома* / *Хома*; Трійняк 400). В Україні зафіксовано одинадцять власників такого прізвища.

Fomas [136, 301] (**Фомас* < *Фома* / *Хома* / *Тома* (Трійняк 400) + *-ас*). Пор. *Федас*, *Юрас* (Редько 2, 1091, 1238). Антропоніма *Фомас* сьогодні в Україні не засвідчено (пор., однак, похідне прізвище *Фомасова*). Натомість функціонує прізвище *Томас* (306 од.) (<https://ridni.org/karta/>).

Fomik [137] (*Фомік* / *Фомик* < *Фома* / *Хома* / *Тома* (Трійняк 400) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Левчик*, *Марусик* (Редько 128). Обидві форми сьогодні функціонують як прізвище (*Фомік* – 1 од., *Фомик* – 21 од.) (<https://ridni.org/karta/>).

Fomičenko [227] (*Фоміченко* / *Фомиченко* < *Фомік* / *Фомик* + *-енко*) (< *Фома* / *Хома* / *Тома* (Трійняк 400) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Левчик*, *Марусик* (Редько 1, 587, 659). Обидва варіанти цього прізвища відзначені на сучасній карті України (*Фоміченко* – 206 од., *Фомиченко* – 51 од.) (<https://ridni.org/karta/>).

Fortunčiy [232] (**Фортунчій* / **Фортунчій?* < *Фортунко* + *-ій*) (< *Фортун* / *Фортунат* (Трійняк 394) + *-к(о)*). Пор. *Карпій*, *Стецій* (Редько 137), *Андрейко*, *Химко* (Редько 142). Жоден із цих прізвищевих варіантів сьогодні не засвідчений у сучасному українському антропоніміконі (<https://ridni.org/karta/>).

Fortunik [76–77] (**Фортунік* / **Фортунік* < *Фортун* / *Фортунат* (Трійняк 394) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Кузик*, *Наумик* (Редько 1, 552; 2, 728). Таких власних назв у сучасному українському іменникові немає (<https://ridni.org/karta/>).

Fortuničenko [232] (**Фортуніченко* / **Фортуніченко* < *Фортунік* / *Фортунік* + *-енко*) < *Фортун* / *Фортунат* (Трійняк 394) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Данилик*, *Стецик* (Редько 128). Сьогодні в Україні такі антропоніми не функціонують (<https://ridni.org/karta/>).

Fos [263, 334] (*Фос* < *Фостирій?*; Трійняк 394). В Україні виявлено п'ять власників такого прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Fot [38, 150, 155, 303, 359] (*Фот* < *Фотій*; Трійняк 395). На сьогодні відомі 155 власників цього прізвища. Пор. ще похідні *Фотко*, *Фотін*, *Фотюк*, *Фотан*, *Фотій*, *Фотченко*.

Fotačenko [295] (**Фотаченко* < *Фотак* + *-енко*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ак*). Пор. *Потяк* (Трійняк 395), *Тодорак*, *Юрчак* (Редько 107). На сучасній карті України цього антропоніма немає (<https://ridni.org/karta/>).

Fotan [137] (*Фотан* < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ан*). Пор. *Климан*, *Процан* (Редько 111). Сьогодні засвідчено 68 власників цього прізвища.

Fotcenko [98–99, 103] (*Фотченко* < *Фотко* (пор. *Фотько*; Трійняк 395) + *-енко*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-к(о)*). Пор. *Гнатко*, *Яцько* (Редько 142). На сьогодні зареєстровано 45 власників цього прізвища (<https://ridni.org/karta/>).

Fotciy [279] (*Фотчій < *Фотко* (пор. *Фотько*; Трійняк 395) + *-ій*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-к(о)*). Пор. *Кирилко*, *Лазорко* (Редько 1, 459, 578). На сьогодні таке прізвище невідоме (<https://ridni.org/karta/>).

Fotecenko [118] (*Фотеченко < *Фотець* + *-енко*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ець*). Пор. *Василець*, *Іванець* (Редько 1, 131, 409). У сучасному українському антропоніміконі таке прізвище не представлене (<https://ridni.org/karta/>).

Fotenko [37, 88, 263, 275, 314, 316] (*Фотенко* < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-енко*). В Україні зафіксовано 35 власників такого прізвища.

Fotik [98] (*Фотік / *Фотик < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Костик*, *Онуфрик* (Редько 128). У сучасному українському іменникові таких антропонімів не виявлено. Пор., однак, похідні *Фотіков* / *Фотиков* (СП 365) (<https://ridni.org/karta/>).

Fotilyan [282] (*Фотілян / *Фотілян < *Фотіло* / *Фотило* + *-'ан*) < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-іл(о)* / *-ил(о)*). Пор. *Сидоран*, *Юрцан* (Редько 111), *Іваніло*, *Марчило* (Редько 1, 409, 660). Нині це прізвище невідоме (<https://ridni.org/karta/>).

Fotimec [88] (*Фотімець / *Фотімець / *Фотимец / *Фотимець < *Фотім* / *Фотим* + *-еч* (*-ич*) / *-ець*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ім* / *-им*). Пор. *Кирич*, *Хомич* (Редько 135), *Данилець*, *Іванець* (Редько 1, 281, 409), *Кудим*, *Сулим* (Редько 131). Жоден із таких прізвищевих варіантів нині не функціонує (<https://ridni.org/karta/>).

Fotimiy [276] (*Фотімії / *Фотимії < *Фотім* / *Фотим* + *-ій*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ім* / *-им*). Пор. *Ганій*, *Дахній* (Редько 1, 194, 285), *Борим*, *Фулим* (Редько 131). У сучасному українському антропоніміконі таких антропонімів не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fotin [168, 265] (*Фотін* / *Фотин* < *Фотин*; Трійняк 394). Обидва варіанти функціонують сьогодні як прізвища: *Фотін* – 110 од., *Фотин* – 2 од.

Fotinas [210] (*Фотінас / *Фотинас < *Фотин* (Трійняк 394) + *-ас*). Пор. *Демидас*, *Томас* (Редько 112). У сучасному українському іменникові таких прізвищ немає (<https://ridni.org/karta/>).

Fotinik [298] (*Фотінік / *Фотиник < *Фотин* (Трійняк 394) + *-ік* / *-ік*). Пор. *Адамик*, *Василик* (Редько 1, 2, 131). На сьогодні таких прізвищ не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fotis [265, 277] (*Фотіс / *Фотис) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-іс* / *-іс*). Пор. *Годис*, *Матис* (Редько 133). Нині в Україні такі прізвища не функціонують (<https://ridni.org/karta/>).

Fotycenko [363] (*Фотійченко / *Фотийченко < *Фотійко* + *-енко*) (< *Фотій* (Трійняк 395) + *-к(о)*). Пор. *Наушко*, *Павелко* (Редько 142). Сьогодні в Україні таких прізвищ не зафіксовано (<https://ridni.org/karta/>).

Fotko [301] (*Фотко* < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-к(о)*). Пор. *Назарко*, *Харко* (Редько 142). В Україні відзначено 18 власників такого прізвища.

Fotulenko [93] (*Фотулєнко < *Фотула* + *-енко*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ул(а)*). Пор. *Савула*, *Стецула* (Редько 154). Такого прізвища нині не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fotun [67, 83, 258] (*Фотун* < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ун*). Пор. *Катрун*, *Павлун* (Редько 156). В Україні засвідчено 5 власників цього прізвища.

Fotuno [54] (*Фотуно < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ун(’о)*). Пор. *Петруньо* (Редько 2, 157). Найімовірніше, у Дефтері наведено помилковий запис. Очевидно, йдеться про форму *Фотуньо*. Жодного з таких прізвищевих варіантів сьогодні не зафіксовано (<https://ridni.org/karta/>).

Fotur [185] (*Фотур < *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ур*). Пор. *Міштур*, *Янцур* (Редько 158). На сучасному етапі таке прізвище не засвідчене (<https://ridni.org/karta/>).

Foturan [126] (*Фотуран < *Фотур* + *-ан*) (< *Фот* / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ур*). Пор. *Костан*, *Процан* (Редько 111), *Дідур*, *Женчур* (Редько 158). У сучасному українському антропоніміконі такого прізвище не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Fotus [340] (*Фотус < *Фот / *Фотій* (Трійняк 395) + *-ус*). Пор. *Левус*, *Матус* (Редько 158). На сьогодні таке прізвище невідоме (<https://ridni.org/karta/>).

Fovečka [346]. Викликає сумніви щодо правильності запису. Можливо, це *Овечка*. Антропоніма *Фовечка* нині не засвідчено, тоді як зареєстровано 30 власників прізвища *Овечка* (<https://ridni.org/karta/>).

Furadenko [113]. Таке прізвище нині невідоме (<https://ridni.org/karta/>). Цілком імовірно, що цю назву в Дефтері записано з помилкою. Можливо, йдеться про антропонім *Фурденко*, споріднений із *Фурда* (< діал. *фурда* ‘дурниця, дрібниця’) (Редько 2, 1109).

Furd [88, 341]. Такого антропоніма на сучасному етапі не засвідчено (<https://ridni.org/karta/>). Можливо, однак, це варіант до *Фурда* (< діал. *фурда* ‘дурниця, дрібниця’) (Редько 2, 1109). Імовірний також неточний запис у Дефтері. У такому разі *Фурд* < *Фурт* < діалектного прислівника *фурт* ‘завжди, весь час’ (Редько 2, 1110). Прізвище *Фурт* в Україні поширене (466 од.). Пор. ще похідні *Фуртак*, *Фурта*, *Фуртас*. Д. Колодзейчик пов’язує цей антропонім з іменем *Furtynijan* (ДМ 532).

Furdım [102] (*Фурдım / *Фурдим < *Фурд(a)*) (Редько II, 1109) + *-ım* / *-им*). Пор. *Гудим*, *Сулим* (Редько 131). У сучасному українському іменникові таких антропонімів немає (<https://ridni.org/karta/>).

Fursik [357] (*Фурсік* / *Фурсик* < *Фурс* (<https://lexicography.online/onomastics/ф/фурс>) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Адамик*, *Василик* (Редько 128). Обидва прізвищеві варіанти представлені в сучасному українському антропоніміконі: *Фурсік* – 132 од., *Фурсик* – 214 од.

Fursiy [18] (*Фурсій* < *Фурс* (<https://lexicography.online/onomastics/ф/фурс>) + *-ій*). Пор. *Дахній*, *Павлій* (Редько 137). Сьогодні в Україні зареєстровано 28 власників цього прізвища.

Furtan [46] (*Фуртан < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-ан*). Пор. *Костан*, *Процан* (Редько 111). Можливо, від *Furtynijan* (ДМ 532). Нині в Україні такого прізвища немає (<https://ridni.org/karta/>).

Furtik [77, 367] (*Фуртік / *Фуртик* < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-ік* / *-ик*). Пор. *Адамик*, *Василик* (Редько 128). Можливо, від *Furtynijan* (ДМ 532). Варіант *Фуртік* вийшов із ужитку, а прізвище *Фуртик* зафіксовано 22 рази.

Furtimenko [90, 93] (*Фуртіменко / *Фуртименко < *Фуртім* / *Фуртим* + *-енко*) < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-ім* / *-им*). Пор. *Гудим*, *Сулим* (Редько 131). Можливо, від *Furtynijan* (ДМ 532). У сучасному українському антропоніміконі таких прізвищ не виявлено (<https://ridni.org/karta/>).

Furtimiy [198] (*Фуртімії / *Фуртимії < *Фуртім* / *Фуртим* + *-ій*) (< *Фурт* (Редько II, 1110) + *-ім* / *-им*). Пор. *Карній*, *Павлій* (Редько

137), *Борим*, *Сулим* (Редько 131). Можливо, пов'язане з *Furtynijan* (ДМ 532). У сучасному українському іменникові таких антропонімів не зафіксовано (<https://ridni.org/karta/>).

Furtin [27, 140, 262] (*Фуртін* / *Фуртин < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-in* / *-ин*). Пор. *Галатин*, *Турчин* (Редько 131, 132). Можливо, від *Furtynijan* (ДМ 532). Засвідчено двох власників прізвища *Фуртін*. Пор. похідне *Фуртіна*. Прізвища *Фуртин* не відзначено (<https://ridni.org/karta/>).

Furtinenko [97] (*Фуртіненко / *Фуртиненко < *Фуртін* / *Фуртин + *-енко*) (< *Фурт* (Редько I, 1110) + *-in* / *-ин*). Пор. *Галатин*, *Турчин* (Редько 131, 132). Цілком можливий зв'язок із *Furtynijan* (ДМ 532). Обидва прізвищеві варіанти сьогодні невідомі (<https://ridni.org/karta/>).

Furtinko [88–89, 117, 227, 279] (*Фуртінко / *Фуртинко < *Фуртін* / *Фуртин* + *к(о)*) (< *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-in* / *-ин*). Пор. *Тишко*, *Яцько* (Редько 2, 142), *Галатин*, *Турчин* (Редько 131, 132). Нині в Україні таких прізвищ немає (<https://ridni.org/karta/>).

Furtisij [72] (*Фуртішій / *Фуртишій < *Фуртиш* / *Фуртиш* + *-ій*) (< *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-iш* / *-иш*). Пор. *Карпій*, *Павлій* (Редько 137), *Павлиш*, *Яріш* (Редько 136). Сьогодні в Україні такі прізвища не функціонують (<https://ridni.org/karta/>).

Furtiy [37, 92, 98, 228] (*Фуртій* < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-ій*). Пор. *Павлій*, *Хомцій* (Редько 137). Нині в Україні відзначено 9 таких прізвищ.

Furtko [107, 358] (*Фуртко < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-к(о)*). Пор. *Олесько*, *Тимко* (Редько 142). У сучасному українському антропоніміконі такого прізвища немає (<https://ridni.org/karta/>).

Furtun [230] (*Фуртун* < *Фурт* (Редько 2, 1110) + *-ун*). Пор. *Федун*, *Яцун* (Редько 156). Нині в Україні відомий лише один власник такого прізвища.

Furum [185, 188]. Імовірно, цей антропонім записано в Дефтері з помилкою. Можливо, йдеться про *Фрум* < *Фрументій* (Трійняк 396). В Україні зафіксовано трьох власників прізвища *Фрум* і жодної особи з прізвищем *Фурум* (<https://ridni.org/karta/>).

Furutinec [32] (*Фурутінеч / *Фурутінець / *Фурутинеч / *Фурутинець). Імовірно, прізвище записано в Дефтері з помилкою. Можливо, його треба пов'язувати з *Фуртинія* (ДМ 532). Нині в Україні такі прізвищеві варіанти не представлені (<https://ridni.org/karta/>).

І. Турецька пам'ятка “Дефтер Муфассал 1681 року” свідчить про те, що в Україні наприкінці XVII ст. прізвиська людей переходять на

рівень прізвищ, оскільки були вже записані в державних документах й офіційно ідентифікували особу. Однак на основі цієї пам'ятки не завжди можна чітко диференціювати *різновиди* антропонімів (імена, прізвиська, прізвища).

2. Проаналізований список антропонімів на літеру *F* підтверджує, що в XVII ст. був обширний реєстр запозичених власних імен, які адаптувалися на українському мовному ґрунті.

3. Виявлено різноманітні суфікси (-ак, -ан, -ар, -ас, -енко, -ець, -ик, -ин, -иш, -ій, -к(о), -ук, -ул та ін.), за допомогою яких творили похідні імена / прізвиська / прізвища.

4. Зі 100 назв на *F* засвідчено такі, що:

а) поширені й сьогодні і як власні імена людей, і як прізвища: *Fadey / Tadey, Faviy, Fedan, Fedin, Fedor, Fedoran, Fedorenko, Fedoriy, Fedorko, Fedoryak, Fedos, Fedosenko, Fedun, Fesko, Fidos, Filik, Filip, Filipenko, Filis, Floriy, Foçenko, Foçuk, Fodanenko, Fodor, Fodula, Fok, Foka, Fokiy, Fotik, Fomiçenko, Fortuniçenko, Fos, Fot, Fotan, Fotçenko, Fotenko, Fotun, Fotko, Fursik, Fursiy, Furtiy, Furtun*;

б) поширені й сьогодні, але не всі варіанти, що, можливо, зумовлено помилковими записами в Дефтері: *Feç (Феч / *Фец(ь)), Fedeç (*Федеч / Федець), Fedineç (*Федінеч / Федінець / *Фединеч / Фединець), Fidos (Фідос / *Фидос), Filko (Філко / *Филко), Foçin (*Фочін / Фочин), Furtik (*Фуртік / Фуртик), Furtun (Фуртін / *Фуртин)*;

в) не виявлені на сучасному етапі. Найвні лише похідні назви: *Fadeyko, Favan, Favçiy, Favdey, Favenenko, Favenko, Favko, Favno, Fedemko, Ferenfij, Filis, Foçanik, Foçar, Foçik, Foçin, Foçko, Foçur, Foçuylo, Fod, Fodanenko, Fodiy, Fokilenko, Fokuk, Fomas, Fortunçiy, Fortunik, Fortuniçenko, Fotaçenko, Fotçiy, Foteçenko, Fotik, Fotilyan, Fotimeç, Fotimiy, Fotinas, Fotinik, Fotis, Fotyuçenko, Fotulenko, Fotuno, Fotur, Faturan, Fatus, Furadenko, Furd, Furdim, Furtan, Furtimenko, Furtimiy, Furtinenko, Furtinko, Furtiçiy, Furtko, Furum, Furutineç*;

г) складні для коментування через те, що, очевидно, не завжди коректно транслітеровано первинні записи в Дефтері: *Favdey, Foveçka, Furadenko, Furum, Furutineç*.

5. Проаналізований фрагмент антропонімії “Дефтера Муфассала 1681 року” свідчить про те, що система українських власних назв історично й територіально об'єднана.

¹ Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2 т. Львів, 2007; *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.* Власні імена людей: словник-довідник. К., 2005; Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). Чернівці, 2005; *Трійняк І.І.* Словник українських імен. К., 2005; *Фаріон І.Д.* Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. (з етимологічним словником). Львів, 2001; *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005; *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011; *Шульгач В.П.* Нариси з пра-слов'янської антропонімії. К., 2008–2019. Ч. I–VI.

² *Крикун М.* Подільське воеводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2011. С. 603.

³ *Kołodziejczyk D.* The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice. Part I: Text, Translation, and Commentary. Kyiv; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps. S. 73–78.

⁴ Там само. С. 79–277, 300–453.

⁵ Там само. С. 1.

⁶ *Крикун М.* Подільське воеводство у XV–XVIII століттях. С. 612–614.

⁷ *Купчинська З.О.* Дефтер Муфассал 1681 року – унікальне джерело українського онімikonу // Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Вип. ред. В.П. Шульгач. К., 2021. С. 124–144; *Купчинська З.О.* Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 281–289.

⁸ *Купчинська З.О.* Дефтер Муфассал 1681 року – унікальне джерело українського онімikonу // Студії з ономастики та етимології. 2019–2020. С. 124–144.

Скорочення

ЕСУМ	– Етимологічний словник української мови: у 7 т. / Гол. ред. О.С. Мельничук. К., 1983–. Т. 1–.
ДМ	– <i>Dariusz Kołodziejczyk.</i> The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice. Part I: Text, Translation, and Commentary. Kyiv; Cambridge, Massachusetts, 2004.
Редько	– <i>Редько Ю.К.</i> Сучасні українські прізвища. К., 1966.
Редько 1, 2	– <i>Редько Ю.</i> Словник сучасних українських прізвищ. Львів, 2007. Т. 1–2.
САМ	– Словник античної міфології. К., 1989.
СП	– Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). Чернівці, 2002.
Трійняк	– <i>Трійняк І.І.</i> Словник українських імен. К., 2005.
	https://lexicography.online/onomatics/superanskaya/
	https://ridni.org/karta/

Ірена Митник
(Польща)

ДО ПРОБЛЕМИ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІЇ НА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПОРУБІЖЖІ

Мета статті – представити антропонімікон українських міщан давньої Холмської землі в контексті історично-культурних та релігійних умов краю. Порівняння з антропонімією інших регіонів України та польського міщанського населення цієї території дасть змогу з’ясувати подібності й відмінності між цими іменниками. Звернемо увагу й на явище міжмовної інтерференції в обох системах, що свідчило про їхню регіональну специфіку та відкритість щодо дії історичних і культурних процесів на контактній території. Презентована студія вможливить також поглянути на антропонімікон Холмської землі як на важливий елемент мовної системи, що відбиває багатовікове прагнення населення пограниччя зберігати свою ідентичність на етнічно неоднорідній території, державна належність якої змінювалася впродовж століть.

Запропоноване дослідження ґрунтується на наших власних спостереженнях за антропонімією цієї території, а також Волинського воєводства в XVI–XVIII ст., опублікованих у низці статей, наприклад: “Interferencja międzyjęzykowa w imiennictwie ziemi chełmskiej na tle kontaktów polsko-ukraińskich w dawnej antroponimii”; “Rodzime i obce. Z badań nad imiennictwem pogranicza polsko-ukraińskiego w XVI–XVII wieku”; “Український систем онимічний давньої землі хелмської як визначник тоżsamości narodowej”¹, у лексикографічному виданні “Słownik historyczno-etymologiczny antroponimów ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku” та у двох монографічних працях: “Antroponimia

Wołyńia w XVI–XVIII w.”, “Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku”².

Коротко про минуле Холмської землі

Історики неодностайні щодо первісного заселення та етнічного складу історичної Холмської землі. Дехто вважає, що ця територія населена руською (українською) людністю, інші стверджують, що першими поселенцями тут були західнослов'янські племена. Як історики, так і дослідники культури розглядають Холмську землю (крім Ратненського та Любомльського повітів) як пограниччя змішаного польсько-українського етнічного характеру, що підтверджують ономастичні, діалектологічні та історично-лінгвістичні дослідження³. Не викликає сумніву факт, що століттями це була територія порубіжжя Русі та Польської держави і водночас двох цивілізацій: західно- і східноєвропейської та впливів двох церков – Православної і Католицької.

Починаючи з першої згадки про цю територію в літописі Нестора від 981 року, Холмська земля неодноразово змінювала свою державну належність протягом кількох століть. Спочатку, мабуть, була у володінні Великої моравської держави, а потім – Київської Русі, Польщі та Литви, у 1378 році на понад 400 років перейшла під владу Речі Посполитої.

У XVI–XVIII ст. Холмщина формально входила до складу Руського воєводства. З півночі межувала з Берестейсько-Литовським воєводством, зі сходу – з Волинським, з півдня – з Белзьким, із заходу – з Люблінським воєводствами. З початку XVI ст., аж до розподілів Польщі, вона розділялася на два повіти: Холмський і Красноставський зі староствами в Холмі та Красному Ставі. До її складу входили ще Грубешівське, Любомльське та Ратненське староства.

Таким чином, давня Холмська земля була територією неоднорідного етнічного складу, з переважанням українського та польського етносів – пропорції між ними були дуже нерівномірні та географічно, соціально і хронологічно зумовлені.

З історії Церкви

Важливим елементом етнічної та культурної картини цієї території була також релігійна ідентичність її мешканців⁴. З початку християнізації Холмщина була охоплена місіонерською діяльністю пра-

вославного духовенства. Князь Данило Галицький в Угруску заснував православну єпархію, осідок якої переніс до своєї резиденції в Холмі. До складу Холмської єпархії в XVI–XVII ст. входила також територія, що перебувала поза її теперішніми межами. Загалом – близько 320 парафій. При них діяли церковні братства, які провадили релігійну, благодійну, культурно-освітню та суспільно-політичну діяльність.

Важливою подією в історії Православної церкви в Холмській землі стало долучення православних ієрархів до унії під час Берестейського собору в 1596 р. Це означало втрату правових підстав для формального функціонування Православної церкви в Речі Посполитій. Великою загрозою для православ'я був брак підтримки багатьох руських магнатів і шляхти, які дедалі частіше переходили в унію або відразу ж у римський католицизм.

Перехід православного духовенства в уніатство спричинило поділ українського суспільства Холмської землі та його колонізацію, тривалий релігійний конфлікт із православними. Іншим наслідком був розвиток греко-католицьких парафій та монастирів на основі давніх структур Православної церкви. З часу з'єднання з Римом Уніатська церква стала єдиною Східною церквою, яка мала юридичний статус у Речі Посполитій. До неї належала, за винятком короткого періоду відродження Православної церкви в 1650–1652 рр., Холмська єпархія, що налічувала 538 парафій. У першій половині XVIII ст. греко-католицизм став єдиною релігійною конфесією українців, що проживали в Холмській землі. Ліквідацію Уніатської церкви спричинило січневе повстання поляків у 1863 р. та царські репресії, пов'язані з участю в ньому греко-католицького духовенства Холмської єпархії.

Економічна ситуація

Стосовно економічного становища досліджуваного регіону⁵, то розташування на торгових шляхах, які вели від Русі до Балтійського моря та на захід до Великопольщі й з'єднували торгові центри на Чорному морі із Західною Європою, вплинуло на його господарське життя, зумовивши виникнення торговельних і ремісничих поселень на основі німецького законодавства. Однак процес урбанізації відбувався тут не так швидко, як в інших регіонах Речі Посполитої, що було спричинене воєнними діями, епідеміями та стихійними лихами. У другій половині XVI ст. в Холмській землі було лише 20 міст і

містечок, які здебільшого мали аграрний характер: міщани були не лише торговцями та ремісниками, а й спеціалізувалися на землеробстві, рибальстві та переробній промисловості. Найважливішими для місцевої економіки були Холм, Краснистав і Замость.

Аналіз фактографічного матеріалу

Засоби найменування

Наявність у документах особових назв, які стосуються українських міщан (та селян), географічно та хронологічно зумовлена⁶. Упродовж усього досліджуваного періоду вони чітко переважали в Ратненському та Любомльському староствах – польське населення становило там невелику частку. У XVI ст. домінували також в інших староствах, у наступному столітті українці переважали в сільських поселеннях.

І. Антропонімія міщан ґрунтувалася на моделі патронімічного історичного прізвища. У XVI ст. патроніми становили понад 59%, тоді як у наступному столітті – майже 57% усіх найменувань. Найбільш продуктивним структурним типом були утворення із суфіксами *-ич*, *-ович* / *-евич*, зокрема в XVI ст., що становили майже половину всіх прізвищевих назв; у наступному столітті – 29%, наприклад: *Maxim Semeniutycz*, 1615; *Ihnat Fastkowicz*, 1509; *Mikołai Makarowicz*, 1614 та ін. Подібну картину участі назв із цими суфіксами в ідентифікації осіб відображають дослідження антропонімікону Житомирщини⁷, Волині⁸ та Грабовця в Белзькій землі⁹.

Патроніми утворювали також за допомогою інших суфіксів, наприклад *-ин*, *-ов*, *-к-о*, *-ик*, *-ук*, *-ак*, *-еня*, *-ець*, з яких тільки *-ук* у XVII ст. відзначався вищою продуктивністю, наприклад: *Michał Hryciuk*, 1689; *Hwedko Dytiuk*, 1636. Значне зростання популярності найменувань із суфіксом *-ук* відбулося в наступному столітті як у Холмській землі¹⁰, так і у Волинському воєводстві¹¹, східній частині Руського воєводства¹², Грабовці в Белзькій землі¹³, на Гуцульщині¹⁴, а також на території південної Білосточчини¹⁵ та Підляшшя¹⁶.

Друга за чисельністю група – це відапелятивні назви прізвищового та професійного характеру, які в XVI ст. становили 34,5%, а в XVII ст. – понад 35% усіх історичних прізвищ. Вони виникли способом перенесення готових апелятивів у пропріальну сферу, а також в антропономастичну площину внаслідок суфіксальної деривації та

композиції, наприклад: *Pasko Hłobko*, 1564; *Palito*, 1509; *Daniło Sikało*, 1616; *Kuskołup*, 1565; *Wasko Czotyrbok*, 1601; *Andrei Mukosij*, 1616. У XVI ст. найвищу продуктивність мав суфікс *-к-о*, тоді як у XVII ст. – суфікс *-ик*. У цій групі переважали антропоніми, які формально збігалися із загальними назвами. Вони характеризувалися високою частотністю на цілому польсько-українському пограниччі¹⁷.

Найменування, мотивовані назвами професій, ілюстрували картину економічного розвитку регіону та зайнятості міського населення в ремеслах, торгівлі, послугах, виробництві та в землеробстві. Вони становлять невеликий відсоток антропонімів, що було спричинене складною ситуацією в містах та містечках Холмської землі в добу частих татарських наїздів і воєнних дій. Частина з них – це, очевидно, утворення на межі *nomen proprium* і *nomen appellativum*, які зберігали генетичний зв'язок із лексемами-мотиваторами, наприклад: *Puskarz Kuryło*, 1564; *Iwasko Ribitow*, 1545; *Anton Ławnik*, 1614; *Toma Tracz*, 1606 та ін.

Відтопонімні найменування, що інформували про місце проживання чи походження осіб, відігравали незначну роль у їхній ідентифікації.

2. Антропонімні формули, які переважали в міщанському середовищі, складалися з імені та історичного прізвища, наприклад: *Fedko Basarabowicz*, 1606; *Iwan Chwedorow*, 1564; *Iwasko Andreiczenie*, 1564; *Jacko Oleszczuk*, 1640. Рідко траплялися трикомпонентні формули із патронімом на *-ик* або *-ович*, наприклад: *Joannes Juszczyk Szczerbacz*, 1653; *Andreas Paszyk alias Butyło*, 1696; *Wasko Woytyk Szokalczuk*, 1674; *Hrehorium Martyszkowicz alias Manczyk*. Останній тип найменувань засвідчують також джерела з Волині¹⁸ та Житомирщини¹⁹.

Явища інтерференції

Співіснування двох етносів – українського та польського – близьких за своєю культурою, було пов'язане з їх змішуванням та асиміляцією, що на мовному рівні спричинило запозичення та гібридизацію антропонімів. Інтерференційні явища, їхній обсяг і характер визначили специфіку як українського, так і польського антропонімікону Холмської землі, яка вирізняє його на тлі інших регіонів України та Речі Посполитої.

Значну частину прізвищевих назв становлять форми, графічно та фонетично пристосовані до польської мовної системи. Так, систему вокалізму ілюструють виявлені численні приклади конверсії

українського *u* польським *i*, наприклад: *Senko Popik*, 1614; *Sawka Werbiło*, 1634. Система консонантизму проявляється через форми, які фіксують субституцію *p* польським *rz*, наприклад: *Fedorius alias Przystupka*, 1606; заміну *g* польським *g*, наприклад: *Pasko Greczka*, 1565; *Wasko Greszata*, 1606; палаталізацію приголосних перед *e*, наприклад: *Iwaniec Niestor*, 1509; *Sienko Dronik*, 1630. Польський вплив помітний і в асиміляції за звучністю, яка притаманна цій частині пограниччя, наприклад: *Bochdanowicz*, 1564; *Buchajczuk*, 1606, а також у фонетичній транспозиції суфікса *-ович / -евич*, записаного з кінцевим *ц*, наприклад: *Constantin Iliasowic*, 1620; *Hawrys Sieniewic*, 1606.

Вплив польської мовної системи на українську виявляється й у морфологічних гібридах, де суфікс *-ek* сполучався з українськими дериваційними основами, наприклад: *Chodorek*, 1540; *Husaczek*, 1623.

Це стосується також надавання імен, типових для католицького літургійного календаря, наприклад: *Christophorus*, *Feliks*, *Kazimierz*, *Szymon*, *Wawrzyniec*; наявності прізвищевих назв польського походження, наприклад: *Iwan Sydło*, 1564; *Iwanko Czebrzyczek*, 1677; *Sidor Kubiak*, 1637; *Iwasko Miodek*, 1607.

З іншого боку, український вплив на польську систему проявлявся в пристосуванні польської фонетичної форми суфікса *-owic / -ewic* до української, наприклад: *Woythkowicz*, 1564; *Roman Zasiadkowicz*, 1601. У XVI ст. такі записи дуже поширені. Способом морфологічної субституції виникли в польському антропоніміконі утворення з українськими суфіксами *-к-о* та *-ук*, наприклад: *Piotr Marszałko*, 1500; *Jan Biedniuk*, 1677.

Варто зауважити збережені в сучасній загальнопольській та регіональній антропонімії вияви давніх українських впливів. Так, на значній частині польсько-українського пограниччя, зокрема на Підляшші та в Люблінському воєводстві, до сьогодні функціонують мотивовані польськими лексемами прізвища з українським суфіксом *-ук*, наприклад: *Bednaruk*, *Jakubiuk*; неофіційні фемінітиви, наприклад: *Mrozicha*, *Szczepaniacha*. Крім цього, прізвища (як і загальноновживана лексика) ілюструють субституцію давнього кінцевого *с* українським *ч* у суфіксах *-icz*, *-owicz / -ewicz*, наприклад: *Mazurkiewicz*, *Stankiewicz*, *Wronicz*; *królewicz*, *spacerowicz*.

Проведене дослідження дає підстави підтвердити наявність української міщанської антропонімної системи в Холмській землі в XVI–XVII ст., що тут функціонувала як паритетна з польською системою. Незважаючи на входження цієї території до Речі Посполитої,

вона зберегла специфічні українські риси, демонструючи велику схожість з антропоніміконом цієї суспільної групи в інших регіонах України, зокрема у Волинському воєводстві, який базується на аналогічній патронімній моделі. Основна відмінність стосується трохи більшої частотності патронімів та меншої участі професійних назв в ідентифікації мешканців холмських міст.

Отже, домінування патронімних утворень у системі найменувань українських міщан Холмщини – відображення антропонімної системи в Україні, що ґрунтувалася на сімейних цінностях. Важливим елементом культурного кодексу була сім'я, якій надавали більшу цінність і, отже, роль батька. Ідентифікація осіб способом визначення членів сім'ї була природним проявом мовної поведінки. Цю традицію успадковано ще з давньоруської доби.

Порівняння українського та польського антропоніміконів міщан Холмської землі свідчить, що він ґрунтувався на різних зразках: у першому випадку – на моделі патронімного прізвища, з більшим набором суфіксів, у другому – на моделі відапелятивного прізвища – у XVI ст., а в XVII ст. – відтопонімного. Отже, ідентифікація осіб через визначення певних індивідуальних людських рис, професії та місця походження була важливішою для польського населення, ніж типова для українців ідентифікація, яка базувалася на належності до родини²⁰.

Пограничний характер Холмської землі, зумовлений багатомовним польсько-українським етнічним, культурним та конфесійним співіснуванням, відображений у явищах інтерференції на графічно-фонетичному, словотвірному та лексичному рівнях. Однак їхній фактичний масштаб важко визначити. Деякі з джерельних записів, можливо, були пов'язані з практикою зміни назв у польськомовних документах. Припускаємо, що принаймні деякі з них ілюстрували реальну мовну ситуацію та взаємовпливи, а також типове для білінгвальних середовищ двомовне функціонування тих антропонімів, які легко можна було перекласти.

---

¹ *Mytnik I.* Interferencja międzyjęzykowa w imiennictwie ziemi chełmskiej na tle kontaktów polsko-ukraińskich w dawnej antroponimii // Тенденції розвитку української лексики та граматики / Red. I. Kononenko, I. Mytnik, S. Romaniuk. Seria: W kregu języka, literatury i kultury. Warszawa, 2014. T. 3. Ч. 1. S. 168–187; *Mytnik I.* Rodzime i obce. Z badań nad imiennictwem pogranicza polsko-ukraińskiego w XVI–XVII wieku // Типологія та функції мовних одиниць. Луцьк, 2014. № 1. S. 281–294; *Mytnik I.* Ukraiński system

onimiczny dawnej ziemi chełmskiej jako wyznacznik tożsamości narodowej // *Slavia Orientalis*. 2020. T. LXIX. № 3. S. 639–654.

² *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII w. Warszawa, 2010; *Mytnik I.* Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku. Warszawa, 2017; e-book: Warszawa; Lublin, 2019; *Mytnik I.* Słownik historyczno-etymologiczny antroponimów ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku, Warszawa, 2017; e-book: Warszawa; Lublin 2022.

³ *Mytnik I.* Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku. S. 9–11, 40–49.

⁴ *Bieńkowski L.* Chełmska diecezja II: Diecezja prawosławna // *Encyklopedia katolicka* / Red. R. Łukszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz. Lublin, 1989. T. III. S. 132–133; *Dyłałowa H.* Dzieje unii brzeskiej. Warszawa; Olsztyn, 1996. S. 21–22; *Gil A.* Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja // Seria: Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej / Red. J. Kłoczowski, A. Gil. Lublin 2005. T. 1. S. 251–252; *Kuligowski J.* Kościół Wschodni na Ziemi Chełmskiej i południowym Podlasiu od chrystianizacji do końca XVI wieku // *Rocznik Mazowiecki*. Warszawa, 2000. ą 12. S. 54–55; *Marczewski J.R.* Dzieje chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łacińskiego. Lublin, 2013; *Mironowicz A.* Kościół prawosławny w dawnej Rzeczypospolitej. Białystok, 2001; *Pawłowska A.* Diecezja chełmska rzymskokatolicka 1359–1807 // *Rocznik Chełmski*. 1997. T. 3. S. 65–79.

⁵ *Zimmer B.* Miasta ziemi chełmskiej od XIII do poł. XIX w. w zarysie. Lublin, 1993.

⁶ *Mytnik I.* Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku. S. 206–211.

⁷ *Яшук Л.В.* Антропонимія Житомирщини XVI–XVII ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2008. С. 7.

⁸ *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII w. S. 301–302.

⁹ *Olejnik M.* Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.). Lublin, 2019. S. 196.

¹⁰ *Huk I.* Klasyfikacja i analiza słowotwórcza antroponimów w dawnej ziemi chełmskiej // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa 1998. T. 6–7. S. 439–440; *Kojder M.* Antroponimia historyczna starostwa hrubieszowskiego w XVI i XVIII wieku. Lublin, 2014. S. 66; *Kojder M.* Antroponimia historyczna wiernych chełmskiej diecezji grecko-unickiej (1662–1810). Lublin, 2019. S. 115–135.

¹¹ *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII w. S. 231.

¹² *Wolnicz-Pawłowska E., Szulowska E.* Antroponimia polska na kresach południowo-wschodnich XV–XIX wiek. Warszawa, 1998. S. 120, 130.

¹³ *Olejnik M.* Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.). S. 179–180.

¹⁴ *Vincenz A.* Traité d'anthroponymie houtzoule. München, 1970. P. 560–564.

¹⁵ *Bogdanowicz E.* Nazwiska z komponentem *-k-* w części sufiksальной na podstawie XVIII-wiecznych ksiąg metrykalnych południowej Białostoczczyzny // *Onimizacja i apelatyzacja* / Red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz. Białystok, 2006. S. 338–339.

¹⁶ *Daciewicz L.* Rola sufiksu *-uk* w kulturze nazewniczej Podlasia // *Manuscula Linguistica* in honorem Aleksandrae Cieślíkowa oblati / Red. K. Rymut. Kraków, 2006. S. 157–162.

¹⁷ *Citko L.* Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w. Białystok, 2001. S. 85; *Daciewicz L.* Historyczne nazwiska na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.). Białystok, 2014. S. 162–163; *Kojder M.* Antroponimia historyczna wiernych chełmskiej diecezji grecko-unickiej (1662–1810). S. 167–168; *Olejnik M.* Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.). S. 196.

¹⁸ *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII w. S. 357.

¹⁹ *Яшук Л.В.* Цит. праця. С. 8.

²⁰ *Mytnik I.* Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku. S. 212–217.

С.М. Пахомова
(Пряшів)

ПАРАЛЕЛЬНІ ЖІНОЧІ ОСОБОВІ ІМЕНА В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЄКЦІЇ*

Один із сучасних ономастичних трендів – гендерно нейтральні імена, або так звані *унісекс* імена, власниками яких можуть бути як чоловіки, так і жінки; в англомовному антропонімічному просторі таких імен налічується понад сто, з формального боку вони абсолютно ідентичні: *Чарлі, Кейсі, Боббі, Аріель, Бруклін, Блер, Камерон, Дакота, Даллас, Емерсон, Френкі, Джеймс, Джесси, Джейс, Кай, Кейн, Картер* тощо.

У слов'янській традиції паралельні жіночі й чоловічі імена становлять словотвірну пару, вони відрізняються антропоформантами, переважно це закінчення *-а* або *-ея, -ія*, що приєднується до основ чоловічих імен, утворюючи жіночий корелят: *Адріан – Адріана, Андрій – Андрея, Богдан – Богдана, Богуміл – Богуміла, Борислав – Борислава, Браніслав – Браніслава, Валентин – Валентина, Валерій – Валерія, Віктор – Вікторія, Віталій – Віталія (Віталіна), Владислав – Владислава, Габріель – Габрієла, Данієл – Данієла, Душан – Душана, Зденко – Зденка, Еміл – Емілія, Ерік – Еріка, Євген – Євгенія, Каміл – Каміла, Любомир – Любомира, Мартін – Мартіна, Марцел – Марцела, Милослав – Милослава, Мирослав – Мирослава, Мілан – Мілана, Олег – Ольга, Олександр – Олександра, Оесь – Оєся, Петер – Петра, Роман – Романа, Руслан – Руслана, Стефан – Стефанія, Серафим – Серафима, Федір – Федора, Франтішек – Франтішка, Фредерік –*

---

*Štúdiá vznikla ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0575/20 Transformácia a transpozícia antroponymických kategórií v slovanských jazykoch.

Фредеріка, Юлій – Юлія, Ян – Яна, Ярослав – Ярослава; дуже рідко в утворенні жіночого імені беруть участь також суфікси: *Антон – Антоніна, Василь – Василина (Василиса), Степан – Степанида*. І якщо більшість сучасних імен сприймається як непарні, або суто жіночі, або суто чоловічі, це не обов'язково означає, що вони не мали такої пари в минулому, що блискуче доведено в статті І. М. Железняк «Світоглядний код слов'янської антропонімної лексики» на прикладі паралельних імен *Світлан – Світлана*¹.

Специфічні гендерні ролі в суспільстві впродовж довготривалої історії людства супроводжувалися різними способами іменування чоловіків і жінок. У численній ономастичній літературі об'єктом дослідження обрано переважно чоловічі імена – спеціальному вивченню жіночих антропонімів приділено значно менше уваги. Це зумовлено, безперечно, кількісним чинником – жіночі імена мають значно нижчу питому вагу на тлі чоловічих власних назв: зокрема, у Біблії на 3037 чоловічих імен припадає лише 181 жіноче², у православному календарі жіночих імен в 4 рази менше, ніж чоловічих³, у словнику давньоруських особових власних імен М. М. Тупикова зафіксовано лише 50 жіночих імен, тоді як чоловічих – 5300⁴, у реєстрі словника “Слов'янські особові імена українців” на 2112 чоловічих імен припадає лише 156 жіночих, тобто 6%⁵. У конкретних писемних пам'ятках відзначають незначну питому вагу жіночих іменувань, зокрема в городських (рос. – писцовых) книгах XVI ст. (документах майнового обліку Російської держави) їх кількість становить 4% від загальної кількості антропонімів⁶. Схожу картину спостерігаємо і в інших слов'янських групах. Як зазначає словенський дослідник Г. Макарович, серед 400 слов'янських, за походженням, особових імен, що засвідчені в альпійських слов'ян із XII ст., лише п'яту частину становлять жіночі імена⁷.

В українській ономастиці монографічне дослідження жіночих антропонімів було реалізовано в двох дисертаціях із наведеної проблематики: “Жіночі особові назви в українській мові (творення і вживання)”⁸ та “Українська антропонімія XIV–XVIII ст. (жіночі іменування)”⁹. Питання, пов'язані з окремими категоріями жіночого антропонімікону, розглядали у своїх працях М. П. Брус, Н. І. Головачак, Л. Л. Гумецька, Л. Є. Дуда (Луньо), Л. А. Москаленко, Л. В. Ящук (Литвинчук), М. Я. Наливайко, Л. Р. Осташ, С. П. Павелко, Н. М. Петрица, Л. О. Садова, П. П. Чучка, В. О. Шевцова, І. С. Шо-

ля, Н. М. Шульська. При цьому жіночу антропонімну систему схарактеризовано фрагментарно: у переважній більшості публікацій автори обмежуються або певним регіоном чи періодом, або констатацією словотвірних моделей чи типів жіночих іменувань, списком жіночих особових імен, уживаних в окремій мові чи на визначеній території, з наведенням відповідних ілюстрацій; а несхожість природи жіночих і чоловічих антропонімів майже не досліджували. У найліпшому разі особливості жіночого іменування дослідники пояснюють суспільною нерівністю жінок: «...беручи до уваги відносно слабку включеність жінок в суспільно-політичне життя і майнові питання і, як наслідок, відсутність чітких принципів їх найменування, а також з огляду на абсолютно особливу конструкцію жіночих антропонімів», ці іменування не розглядали поряд із чоловічими¹⁰. Варто зазначити, що теза про невключеність жінок у суспільні і майнові справи потребує перегляду й уточнення у світлі нових досліджень¹¹, про що ми вже писали в окремій праці¹². Вивчення основних антропонімічних категорій у слов'янських мовах, причини виникнення та історія їх трансформацій на широкому хронологічному полотні належить до фундаментальних проблем і важливих завдань як сучасної ономастики, так і загалом славістики, адже «слов'янська антропонімія має неабияке значення при вивченні стародавнього періоду історії мови, історії слов'янських племен, їх етнографії»¹³. Очевидно, вже настав час для розгляду багатого фактичного матеріалу в когнітивному аспекті. Цей напрям мовознавства вивчає зв'язок мови і свідомості, ролі мови в процесі пізнання й узагальнення досвіду людства. О. Ю. Карпенко, яка започаткувала цей напрям у вітчизняній ономастиці, відзначає, що «власні назви в ментальному лексиконі відіграють значно істотнішу роль, ніж у мові та мовленні. Вони не просто є в ментальному лексиконі. Стаючи, подібно до всіх одиниць ментального лексикону, концептами в активній чи в пасивній формі, вони слугують організаторами ментального лексикону, координаторами ментальної картини світу, шифрами інформаційних скриньок пам'яті і засобами виведення вмісту цих скриньок у мовлення і в мову»¹⁴.

Розв'язання багатьох сучасних питань антропонімії неможливе без урахування давньої системи іменування, без дослідження її трансформації впродовж тисячоліття. У низці мовних ситуацій поведінка власних імен настільки відрізняється від відповідної поведінки інших мовних категорій, що це мимоволі наштовхує на думку про те, що

перед нами інкорпорована в товщу природної мови якась інша, інакше влаштована, мова¹⁵, а тому й методи вивчення ономастичних, зокрема антропонімічних, категорій специфічні. У цьому контексті важливе зауваження І. М. Желєзняк: «У власній назві закодована пам'ять століть, у ній закладена така велика інформація, яку сучасні методи дослідження ще не дозволяють виділити повною мірою. Вилучаються лише окремі свідчення, які містяться в онімі, але вся ємність історичної свідомості сучасними методами пізнається лише частково»¹⁶.

Тому саме історичний підхід допомагає зрозуміти тенденції і явища, які виявляються в сучасній системі називання. Якщо в процесі дослідження антропонімії обмежитися невеликою територією і коротким проміжком часу, «всі спостережувані явища постануть безладними і випадковими, головне потоне в дрібницях. Тільки в перспективі часу й простору видно динаміку імені: одні тенденції генеральні, визначальні, інші – другорядні й підпорядковані»¹⁷. Тому, вивчаючи жіночі антропоніми давнього періоду, беремо до уваги їх фіксації в різних текстах ділової та побутової писемності допрізвищевого періоду, які віддзеркалюють актуальні способи іменування в умовах відсутності усталених обов'язкових норм ідентифікації; залучаємо літописи і графіті. Крім того, використовуємо аналітичні праці з окремих слов'янських писемних пам'яток, які містять фактичний і статистичний матеріал, а також урахуємо матеріали суміжних гуманітарних дисциплін: історії, етнографії, культурології, фольклористики тощо.

В ономастичній літературі усталився погляд, згідно з яким у парах однокореневих імен чоловічого і жіночого роду похідним є жіноче ім'я¹⁸. Однак побутує й інша думка: розмірковуючи над парами чоловічих і жіночих імен, авторитетний словацький мовознавець Я. Горецький¹⁹ піддає сумніву утворення жіночих імен як похідних від чоловічих і припускає, що жіночі особові імена виникали одночасно з чоловічими від спільного кореня. При цьому, розглядаючи ці пари імен у синхронному аспекті, він аналізує їх як *Valent-in* та *Valent-ina*, а не від антропонімооснов: *Valentin* → *Valentin-a*. Крім того, на підтвердження свого висновку він звертає увагу й на виняток *Marián* ← *Mariana* / *Marianna*, де справді чоловіче ім'я утворене від жіночого (*Mária* + *Anna*). Не погоджуючись із його міркуваннями, пропонуємо розглянути це питання в історичному аспекті.

У найдавніших текстах слов'янської писемності, зокрема в *Повісті минулих літ*, під час згадування жінок літописець уникає наведення їхніх особових імен, вживаючи загальні назви – терміни спорідненості (*сестра, дщерь, жена, матерь*), титули (*княгиня*), етноніми (*Грекиня, Чехиня, Болгариня, Ясиня*). Під час ідентифікації жінок антропонімічними засобами їхні особові імена також не наводять, про причини цього ми вже писали²⁰.

При цьому іменування жінок здійснюється двома способами:

а) незаміжніх жінок називають за допомогою патронімів: *едва Мьстиславны товарь ублюдоша* (ЛЛ 119, 1105); *ведена Мьстиславна в Грекы за царь* (ИЛ 9, 1122); *приведе Бановну за брата своего Володимера* (ИЛ 53, 1150); *тогда же Андреевну приведоша за Святослава за Володимерича* (ИЛ 87, 1160); *умре Андреевна за Олгомъ за Святославичемъ* (ИЛ 94, 1167); *за Гльба поя Рюриковну* (ИЛ 139, 1190); *Святославъ ожени внука своего Давыда Олговича Игоревною* (ИЛ 139, 1190); *тоє же зимы преставися Борисковна въ Кидекиши* (ЛЛ 175, 1202);

б) заміжніх жінок – за посередництвом андронімів: *преставися княгини Ярославля* (ЛЛ 67, 1050); *послаша Всеволожую и митрополита Николу къ Володимеру; Всеволожая и митрополитъ придоста къ Володимеру* (ЛЛ 112, 1097); *преставися Володимеряя* (ЛЛ 120, 1107); *преставися княгыни Мьстиславля* (ЛЛ 128, 1122); *Святополчая преставися мьсяца февраля* (ЛЛ 129, 1124); *княгини Володимеряя преставися мьсяца іюня* (ЛЛ 130, 1125); *благовѣрная княгини Всеволожая* (ЛЛ 178, 1206); *княгыни же Костянтинова ту и пострижесе, надъ гробомъ мужа своего* (ЛЛ 188, 1218); *княгыни Юрьева съ дчерью и съ снохами* (ЛЛ 197, 1237); *Володимеряя съ дѣтми* (ЛЛ 197, 1237); *княгыни Василкова* (ЛЛ 197, 1237); *княгыню Ярославлю яша* (ЛЛ 202, 1252); *преставися княгини Всеволожая* (ИЛ 3, 1111); *княгыни Мьстиславля умре* (ИЛ 9, 1121); *преставися княгыни Святополчая* (ИЛ 10, 1125); *преставися княгини Володимеряя* (ИЛ 10, 1127); *преставися княгини Изяславляя* (ИЛ 66, 1151); *выбѣже княгини Ярославля изъ Галича в Ляхи* (ИЛ 106, 1173); *посла Святославъ жены ихъ Михалкову и Всеволожую* (ИЛ 118, 1176); *преставися княгини Всеволожая* (ИЛ 121, 1179); *княгини же Романова я вземши дѣтять свои, и бѣжа въ Володимеръ* (ИЛ 156, 1202); *просиша Романовой и дѣтій; княгини же Романова посла Мирослава ко Лєстькови* (ИЛ 157, 1204); *тогда же пріѣха княгини великая Романова* (ИЛ 158, 1208); *и молися Лєстьковой и убьди ю* (ИЛ 182, 1249); *игуменію поставиша Завижю посадника* (ЛЛ 25, 1199). Серед графіті Со-

фійського собору в Києві зафіксовано напис, що датують 1097 р., де наведено різні родинні зв'язки найменованої жінки, однак її особове ім'я не вказано: *Володимиря... се была многопечальная Андреева сноха, Ольгова сестра и Игорева и Всеволожа*¹.

Наведений спосіб ідентифікації жінки за допомогою похідних утворень від імені батька (патроніми) або чоловіка (андроніми) відображений у тенденції утворення жіночих особових імен від чоловічих. М. Майтан наводить антропоніми *Bab – Baba, Bud – Buda, Moč – Moča, Ded – Deda*, засвідчені у XII – XIV ст.²² На нашу думку, первісно це були присвійні форми родового відмінка, які з часом переосмислили як особові імена жіночого роду називного відмінка.

Отже, наявність сучасних пар паралельних жіночих і чоловічих особових імен – відлуння давньої традиції називання жінки за батьком або чоловіком в умовах табування її власного особового імені.

¹ Желзняк І.М. Світоглядний код слов'янської антропонімної лексики // Актуальні питання антропоніміки: Зб. м-лів наук. чит. пам. Ю. К. Редька / Відп. ред. І.В. Єфіменко. К., 2005. С. 76–88.

² Щетинин Л.М. Имена и названия. Ростов-на-Дону, 1968. С. 52.

³ Суперанская А.В., Сулова А.В. О русских именах. М., 2010. С. 25.

⁴ Гапоненка І.О. Специфіка жаночаго іменавання // Роднае слова. 2019. № 10. С. 27–30.

⁵ Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців. Історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.

⁶ Ганжина И.М. Женские именованія в памятниках тверской деловой письменности XVI в. на фоне антропонимической системы того периода // Среднерусские говоры: Современное состояние и история. Калинин, 1988. С. 55.

⁷ Makarovič G. Pričevanja imen o alpskih Slovankah // Etnolog. Nova vrsta (Ljubljana). 2001. Roč. 11. Č. 1. S. 18.

⁸ Фекета І.І. Жіночі особові назви в українській мові (творення і вживання): дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1968.

⁹ Сенів М.И. Украинская антропонимия XIV–XVIII вв. (женские именованія): автореф. дисс. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.02 – языки народов СССР (украинский язык). Ужгород, 1986.

¹⁰ Ильичев А.А. Структурные разновидности антропонимов и их варьирование в деловых памятниках Нижегородского края XIV–XVII вв.: автореф. дисс. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 – русский язык. Нижний Новгород, 2011. С. 10.

¹¹ Аніщук Н.В. Правове становище жінок за давньоруським законодавством // Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 21. С. 120–124; Армен А. Еволюція статусу жінки в українському соціально-культурному просторі // Схід. 2010. № 7 (107). С. 130–135; Пушкарёва Н.Л. Женщины Древней Руси. М., 1989; Ярмонова Е.Н. Правовое положение женщин на Руси с IX по XV век: дисс. ... канд. юр. наук. Ставрополь, 2004.

¹² Пахомова С.М. Причины відсутності імені жінки в давньоруській антропонімній формулі // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2021. Т. 1. Вип. 45. С. 354–362.

¹³ Железняк І.М. Слов'янська антропоніміка. К., 2011. С. 8.

¹⁴ Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика: навч. посіб. Одеса, 2010. С. 18.

¹⁵ Успенский Б.А., Лотман Ю.М. Миф – имя – культура // Успенский Б. А. Избранные труды. Т. 1. Семиотика истории. Семиотика культуры. Изд. 2-е, испр. и доп. М., 1996. С. 348.

¹⁶ Железняк І.М. Цит. праця.

¹⁷ Никонов В.А. Имя и общество. М., 1972. С. 26.

¹⁸ Majtán M., Považaj M. Meno pre naše dieťa. Bratislava, 1983; Bartko L. K úradnej podobe ženských rodných mien typu Adriána // Kultúra slova. 2000. Roč. 34. Č. 5. S. 280–285.

¹⁹ Horecký J. Kvantita v osobných menách typu Adriana // Kultúra slova. 2001. Roč. 35. Č. 2. S. 85.

²⁰ Пахомова С.М. Цит. праця.

²¹ Высоцкий С.А. Киевские граффити XI–XVII вв. К., 1985. С. 25.

²² Majtán M. Praslovanské dedičstvo v najstarších slovenských osobných menách // Слов'янська ономастика: 36. наук. праць на честь 70-річчя доктора філол. наук, проф. П.П. Чучки. Ужгород, 1998. С. 232.

Скорочення

- ИЛ – Полное собрание русских летописей. М., 1962. Т. 2: Ипатьевская летопись.
- ЛЛ – Полное собрание русских летописей. Л., 1927. Т. 2: Лаврентьевская летопись.

Я.П. Редьква
(Чернівці)

**ПРО ДЕЯКІ ЗНИКЛІ НАЗВИ ПОСЕЛЕНЬ
КОЛИШНЬОГО РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА
ЛЬВІВСЬКОЇ ЗЕМЛІ КІН. XIV – ПОЧ. XV СТ.
(ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)**

З'ясування етимології ойконімів (далі ННП) старожитніх слов'янських територій і хронологічна реконструкція історично-поселенських процесів неодмінно повинні спиратися на історичну джерельну базу, адже об'єктивність комплексного етимологічного, лексико-семантичного, структурно-словотвірного аналізу ННП може забезпечити лише глибоке знання та розуміння географічної, історично-суспільної самотності давно заселених територій.

ННП мають трьохаспектний характер, а саме: 1) онімний (назви поселень – це передусім мовні знаки); 2) географічний (населені пункти з їхніми назвами – це просторово локалізовані об'єкти); 3) соціально-історичний (ойконіми тісно пов'язані з об'єктами, які називають, та характеризуються тривалим періодом становлення назви).

Вірогідність онімного аналізу регіональної ойконімії, об'єктом якої в пропонованій статті є ННП колишньої Львівської землі Руського воєводства, а предметом – етимологія та реконструкція місця локалізації зниклих сьогодні сімох поселень і їхніх назв, забезпечуємо, розуміючи її (регіональну ойконімію) як систему всього назвотворчого топонімійного процесу. Адже саме топонімійна системність за умови максимального залучення до лінгвістичного аналізу архівної джерельної бази уможливорює вивірене етимологізування назв поселень, установлення їхньої первісної історичної локалізації, повномасштабне бачення як соціолінгвальних, так і етнічних процесів заселення названих теренів.

Зниклі назви поселень, які ми тут аналізуємо, сягають періоду кінця XIV – початку XV ст., позначеного найбільшою інтенсивністю заселення територій Червоної Русі, зокрема історичної Львівської землі, і знаменують появу нових населених пунктів, що, зрештою, засвідчують і джерела. Тогочасні політичні конфлікти між Польщею, Литвою, Угорщиною за територію Галицької Русі (Львівська, а також і Галицька землі) наприкінці XIV ст. остаточно згасли, а після розпаду Галицько-Волинського князівства це означало також і зникнення політичного польсько-руського кордону. Ці події, зрозуміло, суттєво вплинули на систему формування назв поселень на вказаній території, адже, по-перше, княжий територіальний устрій було замінено (не завжди обґрунтовано й почасти спонтанно) новим адміністративно-територіальним поділом (часом позбавленим зв'язку з природним ландшафтом), що в багатьох випадках не враховував зміни географічного середовища під впливом антропогенної діяльності людини, об'єктивно покликаних до життя економічним і поселенським розвитком; по-друге, він був тенденційним, тобто пов'язаним із поточними політичними заходами нової влади й адміністративною діяльністю її канцелярського апарату.

Реконструкцію процесу заселення колишньої Львівської землі Руського воєводства кін. XIV ст. та встановлення етимології зниклих сьогодні семи ННП здійснюємо на підставі врахування соціолінгвальної ситуації на цій прикордонній українсько-польській мовнокультурній території. Топонімний (ойконімний) матеріал почерпнуто з багатьох середньовічних джерел, а саме: багатотомного видання “Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie” (AGZ); “Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku 16 na 17. Dział 2: Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej” (Atl. Jabł.); “Codex diplomaticus Poloniae” (CDP); “Lustracje dóbr królewskich 16–18 wieku. Województwa Ruskie, Podolskie i Bełskie. Lustracja województw Ruskiego, Podolskiego i Bełskiego 1564–1565” (Lustr. 1564–1565); “Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r.” (ML); “Regna Galicie et Lodomeriae Josephi II et M. Theresiae augg. Iussu ... – 1790 r. Nomina Circulorum (numeris Chartae respondentia)” (RGL); “Sąd Grodzki Lwowski” (SGL); “Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie: Ruś Czerwona” (Jabłonowski), а також з

історіографічних праць кін. XIX–XX ст. (напр., П. Домбковського¹ та ін.).

Етимологія зниклих ойконімів та реконструкція їх географічно-просторової локалізації

***Германів** (село на Магдебурзькому праві в колишньому Пустомитівському повіті, зараз не існує): *Hermanów* (помилково подано як *Irtanów*) 1385 р., *de Hermanow* 1441, 1455, 1456, 1462 рр. (AGZ II, 12, 20; AGZ VII, 99; AGZ XIV, 467 (3285); AGZ XIX, 495); *Hurmanow* 1578 р. (Jabłónowski 65); *Hermanow* 1790 р. (RGL 12 Leopolienis); *Hermanów* 1882 р. (SG III, 62); *Hermanów* 1931 1938 рр.².

Назва *Германів* (*Hermanow*) – посесивне утворення із суфіксом *-овъ* (> *-ів*) від німецької особової назви (далі – ОН) *Hermann*. Пор. ст.-пол. імена *Hermannus* 1189 р., *Herman* 1436 р. (SSNO II, 294), а також прізвище *Herman* 1511–1523 рр. (AP 16 18 II, 38 39) з первинним значенням ‘Германовъ дворъ’ (поселення, що належить Германові). Пор. ще споріднені ННП: пол. *Hermanów* (3 однойменні назви) (NMP III, 478); *Herman* 1790 р. (RGL 10 Samborienis); укр. *Германівка* (Хрк.) (АТУ 1987: 379). Див. також пояснення їхнього походження³.

***Добро(в)тричі** (у кін. XIV – на поч. XV ст. це село об’єдналося з НП *Білка-Шляхетська*; з 1946 р. – *Верхня Білка*, Пустомитівськ. р-ну Львівськ. обл. (АТУ 1987: 183); *Dobrowricz / Dobrowrycz* (Gródek) 1384 р. (AGZ II, 11, 18), *Dobrutricze*, z. lw.: *Dobrutricze alias* 1391 р. (ML 6).

Зникле сьогодні поселення з реконструйованою назвою **Добро(в)тричі* локалізуємо в межах суч. НП *Верхня Білка* Пустомитівського району Львівської області. Ойконім відносимо до відпатронімних композитних утворень, похідних від ОН *Добротричь, тобто *Добротричи* ‘рід Добротрича’. Давня слов’янська антропонімія досить багата на автохтонні імена-композити з компонентом *Добрь* в основі. Пор., наприклад, д.-руськ. *Доброгость*, *Добродѣяшко*, *Доброславъ* (Тупиков 129); ст.-укр. *Добромиль*, *Добромисль* (Демчук 44); серб. *Добрибуз / Dobribuz*, чеськ. *Доброхваль / Dobrochval* (Пачич 37); пол. *Dobronieg* (SW I, 3, 493). Семантично саму ж ОН *Добротричь можна, очевидно, кваліфікувати як: *‘добро (в)тричі’, тобто потрійне (досить значне, із символізмом числа «3») добро.

Непереконливим (з огляду на структуру, народноетимологічну інтерпретацію та час появи), на нашу думку, видається пояснення

цієї назви як похідної від прізвиська *Доброутро, мотивованої словосполученням *добро(е) утро*, яке начебто засвідчує давньоруське походження цього ойконіма*.

*Зушиці (тепер хутір *Зушиця* Яворівськ. р-ну Львівськ. обл.; ТК): *Zuszyce* (Gródek), *Dzuschicze*, *Dzuszyce* (*Zuszyce*) 1375 р.; *Zuszyce* (*Zduszyce*), *villam Nostram Zdzuszyce in districtu Grodecensi* 1428, 1442 pp., *et Dschuschcze* 1448 р., *et Dzuschicze* 1456 р. (AGZ II, 5, 7, 50, 63, 83, 86, 111, 154; AGZ VII, 74); *Zuszyce* (XVI ст.) (Atl. JabB.); *Zuszyce*, *ziemia lwowska*, *powiat lwowski* 1639 р. (SGL, T. 390, 1241–1242); *Zuszyce* 1785–1788 pp. (ЙФМ 133), *Zuszyce* 1790 р. (RGL 12 Leopoliennis); *Zuszyce* 1893 р. (SG XIV, 678); *Zuszyce* 1931 1938 pp. (Skorowidz 2017).

Назва цього поселення в усіх джерельних записях (окрім сучасного *Зушиця*, позначеного на топографічній карті) має плюральну форму – *Зушиці. Як відомо, польськомовній ойконімній моделі з формантом *-усе* відповідає українська на *-ичи*, що, до речі, підтверджують історичні записи: *Dzuschicze* / *Dschusch(y)cze*. Тобто первісно назва поселення *Зушичи* < *зушичи* ‘рід (або піддані) *Зуха*’, а семантично – це ‘НП, який заселяють *зушичи*’ (Худаш 130). Форми ж *Зушиці та *Зушиця пізні – виникли на основі вирівнювання за аналогією до топонімоделей на *-иці* та *-иця*. В основі назви – патронім *Зух*. На нашу думку, це польська за походженням ОН (пор. пол. *Zuch*; SSNO VI, 334) із закономірним чергуванням *x* / *ш* (< апел. пол. *zuch* ‘człowiek dziarski, dzielny, junak, chwyt, śmiałek’ (SW VIII, 628); укр. *зух* ‘завзята людина; молодець, хват’ (СУМ III, 735), *зух* ‘молодець, молодчина’; Грінченко 2, 189).

Версію про походження НП *Зушиці* від начебто первинної назви *Zdziuszyce* (*Zdź-* > *Z*) та *Dziuszyce* (*Zdź-* > *Dź-*) з ОН **Zdziuch(a)* < *Zdzisław*, *Zdzistry*[†] вважаємо помилковою, адже звукосполучення *здзь-*, *дзь-* відбивають їхнє закономірне говіркове чергування із *з-* (як: *дзвінок* / діал. *звінок*).

*Осовиця – зникле с. в колишньому Пустомитівському повіті Львівщини (біля р. Зубря): *Krebowlowo* (*dworzyszczce*) / *Kreblów ad Oświeca*, *Oświca* / *Oswicze* / *Woszwice* / *Oświca* (*villa*) *ad Zubrza las* (Lwów) 1375 р., *villa nomine Woschuize sita in districtu lemburgensi* 1393 р.; *villam*

* Худаш М.Л., Демчук М.О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення). К., 1991. С. 66–67.

dictam Oschwicza 1411 р., *Oszwycze* 1485 р. (AGZ II, 5, 7; AGZ III, 56, 106; AGZ IV, 24, 26, 76; AGZ VII, 79, 148).

Назву НП **Осовиця* реконструюємо й локалізуємо, опираючись на свідчення польського історіографа П. Домбковського (згідно з яким: «Oświca lub Oświce, zag. miejscowość, leżąca niegdyś koło Żubrzy, następnie las pod Żubrzą»⁵), а також українського історика І.П. Крип'якевича (який, зокрема, писав: «На південний схід від Персенківки був фільварок Креблівка, який заснував при кінці XIV в. міщанин Лаврентій Кребль, власник бровару. Побіч Креблівки було село Освіча, відоме в XV в. Але пізніше обидві оселі зникають – мабуть, вони були знищені ворожими нападами. Освіча – це тепер частина лісу в ревірі (околиці, окрузі) Зубри»⁶).

Отже, це поселення, якщо вважати за повну наявну джерельну базу, проіснувало близько 110 років. Щодо структури в назві можна виокремити суф. *-иця / -иці* (пол. *-ica / -ice* з їхніми різними графічними писарськими варіантами). Зауважимо, що А. Чапля виводить цей ойконім від гідроніма «Osz(-ś)wiczca, dopływ *Oszwy», у якому *-w < *-ъv*⁷. Такий підхід, на нашу думку, хибний, адже (як ми це вже побачили на основі писемних свідчень) НП *Осовиця* розташовувався на березі р. Зубря (а не **Ошви!*). Наявність форманта *-иця* дає підстави заперечити й відантропонімну версію походження назви поселення (пор., наприклад, ОН: спільнослов'янськ. *Осова* (XII ст.) (Морошкин 145); д.-руськ. *Осовикъ* (Тупиков 292); сучасне укр. прізвище на Закарпатті *Осовський* (Чучка 420) з основою *осов-*).

Аналізований ойконім виник унаслідок онімізації народного географічного терміна д.-рус. *осовьць* ‘зсув берега, косогору, яр (?)’ (Срезневский II, 733) (можливо, в основі твірного апелятива псл. **sovati* ‘совати’; ЕСУМ 4, 224) з подальшим перенесенням назви місцевості зі зсувами на мешканців, які на ній проживають (з одночасною зміною роду: чол. р. > жін. р.). Крім того, у джерельних записах вдається простежити протетичний *v* місцевого говіркового характеру перед голосним *o*: *Woszwice* (1375 р.), *Woschuize* (1393 р.) (див. також нашу статтю⁸). Пор. ще структурно й семантично споріднені ННП: *Осовиця* (Золочівськ. р-н Львівськ. обл.), *Осовець* (Кіровоградськ. обл.) (АТУ 1987: 179, 422) та ін.

*Стародуби (с. в колишньому Жидачівськ. пов.): *Staroduby*, z. lw., pow. żydacz., *Staroduby in Zudaczoviensi* 1375 р. (CDPI, 243); *et Staroduby*, *Staroduby* (pow. Żydacz) 1416 р. (AGZ V, 30, 39).

За свідченням польського історіографа ХІХ ст. П. Домбковського, «*wsi Staroduby w powiecie żydaczowskim niema, odnośny akt zawiera konsens na lokacje wsi, być może, że sama lokacja nie przyszała do skutku*»⁹. Ідеться про зниклий НП, на заснування якого було видано відповідний документ, однак із невідомих причин цього не відбулося. Реконструйована назва зниклого сьогодні поселення *Стародуби в наявних латинськомовних джерельних записах чітко відбиває українськомовні риси: брак *ę* в основі -*duby* (пол. *dąb / dęby*) при графічному відтворенні назальності в польській мові. Стосовно деривації це складне утворення з прикметниковою основою укр. *старий* ‘який існує довгий час, давно створений; протилежне новий’ (СУМ V, 433; IX, 654; Грінченко 2, 568; 4, 197), пол. *stary* ‘dawny, nie dzisiejszy, starodawny’; (SW III, 420; VI, 402) та іменником укр. *дуб* ‘багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами – жолудями’ (СУМ II, 428, пол. *dąb, dęby* ‘bot. (quercus); drzewo z rodziny miseczkowych; drewno dębu, dębina’; SW I, 430). З огляду на труднощі мотивації семантики відкидаємо можливість утворення цього оніма від назви рослини укр. *стародуб* (бот.) (ЕСУМ 5, 399). Більше підстав для пропонованого пояснення дає наявність у пол. мові апелятивів *starodąb, starodęby* ‘stary dąb, odwieczny dąb’ (SW VI, 396). У цьому разі *стародубами* могли іменувати спочатку місцевість, назва якої перейшла згодом на виникле тут поселення. Не можемо, однак, відкинути й відантропонімний варіант появи назви *Стародуби (< спільнослов’янської ОН *Стародубь* (1658 р.); пор. ще похідні *Стародубець* (1605 р.), *Стародубовь* (1534 р.); Тупиков 372, 761). Пор. також споріднену ННП *Стародубівка* (Донецьк. обл.) (АТУ 1987: 440).

*Стрїлиця (суч. *Нові та Старі Стрїлиця* (історично **Стрїлиці / Strzelce*) Жидачівськ. р-ну Львівівськ. обл.) (АТУ 1987: 178): *villas nostras Strzelicze* 1375 р.; *Strzelicze* 1416 р., *de Strzelicze* 1464 р.; *miasto Strzeliska* 1768 р. (AGZ II, 181; ІМСУ(Лв.) 12, 38); *de Strzelce* 1392 р.; *in villa predicta Strelitze* 1417 р. (магдебурзьке право) (ML 7, 35); *Strzelce* 1513 р. (SG XI, 463), *Strzalce* 1564–1565 pp. (Lustr. 1564 1565, 172), *Strzeleze* 1578 р. (Jabłonowski 62), *Strzeliska nowe* (XVI w.), z. lw. (*Strzeliska Nowe*) (Atl. Jabł.); *Strzeliska Stare*, z. lw. (*Strzeliska Nowe*) (Atl. Jabł.), *Strzeliska*, z. lw., pow. lw., 1604 р. (SGL t. 359, 516–527); *Strzeliska Nowa* 1790 р. (RGL 15 Brzezanyennis), *Strzeliska Stara* 1790 р. (RGL 15 Brzezanyennis); *Strzeliska nowe* 1890 р. (SG XI, 463); *Стржелуска нове / Strzeliska nowe* 1905 р. (Перечни 50), *Стржелуска / Strzeliska* 1905 р.

(Перечни 50), *Strzeliska Nowe* 1931–1938 pp. (Skorowidz 1639), *Strzeliska Stare* 1931–1938 pp. (Skorowidz 1639), *Нові Стрільщица* 1968 р. (ІМСУ(Льв.) 363); *Старі Стрільщица* 1968 р. (ІМСУ(Льв.) 363).

З погляду структури назви *Старі* й *Нові Стрільщица* – ад’єктивно-субстантивні утворення, що складаються з компонентів: базового (службової назви) *Стрільщица* і диференційних *Нові* та *Старі* (< укр. *новий* ‘який недавно виник, з’явився, не існував раніше; недавно зроблений, створений і т. ін.’, *старий* ‘який існує довгий час, давно створений; протилежне новий’ (СУМ V, 433; IX, 654; Грінченко 2, 568; 4, 197) (пол. *nowy* ‘który świeżo powstał, nastał; który zajął miejsce dawnego’, *stary* ‘dawny, nie dzisiejszy, starodawny’; SW III, 420; VI, 402). Десь із поч. XVI ст., а саме із 1513 р. (SG XI, 463), вже йдеться про нову осаду, тобто містечко з міськими правами¹⁰ *Нові Стрільщица*. Тоді з’являється й назва *Старі Стрільщица* як спадкоємиця власне *Стрільщиц*. Опорний компонент *Стрільщица – форма мн. від первинної назви *Стрільци / *Strzelce*, в основі якої – апелятив укр. *стрілець*, *стрілок* ‘той, хто стріляє, хто вміє стріляти’ (СУМ IX, 774, 775), ‘стрілець, мисливець’ (Грінченко 4, 216) (пол. *strzelec* ‘ten, co umie strzelać, co strzela; myśliwy, myśliwiec’; SW VI, 476). Так у добу феодалізму називали людей за родом їхньої професійної діяльності, тобто стрільців (мисливців), які полювали на звірів за допомогою лука та стріл¹¹. Далі назва була дооформлена суф. *-ище* (мн. *-ища*) як вказівка на місцевість, заселену стрільцями. Див. також пояснення походження ойконіма *Strzelce*, *Strzeliska Nowe*, *Strzeliska Stare*¹² як «культурної» назви (Pluskota 111).

*Щирецька Воля (присілок селища міського типу Щирець (засноване, до речі, ще в 1213 р.) Пустомитівськ. р-ну Львівськ. обл.; АТУ 1987: 183): *Wola Szczerzecka (ad Szczerzec)* 1407 р. (AGZ II, 35, 59); *Szczerzecka Wola (nad rz. Szczercem), złała się z m. Szczercem*¹³. Назва НП *Щирецька Воля, що був відомий ще на поч. XV ст., а далі став присілком, має локативно-антропогенний характер, містячи вказівку на його місцерозташування (поблизу НП Щирець) та вказуючи на характер поселення – *воля* ‘звільнення селян від кріпацтва’ (СУМ I, 735). Тобто *Щирецька Воля* було поселенням, де проживали звільнені від феодальних податків мешканці.

Отже, проаналізовані ойконіми *Германів (1385 р.), **Добро-(в)тричі* (1384 р.), *Зушиці (1375 р.), *Осовиця (1375 р.), *Стародуби (1375 р.), *Стрільщица (1416 р.), *Щирецька Воля (1407 р.) колишньої

Львівської землі Руського воєводства, густина заселення якої в другій половині XIV ст., між іншим, становила 8,4%, — фрагмент до цілісної картини заселення цих теренів, на основі якого простежуємо, спираючись на джерельну базу, етнічні процеси, які тут відбувалися від 1375 р. до 1416 р.

Зрозуміло, що на визначення меж цих теренів і формування системи назв поселень вплинули як соціолінгвальні чинники (процеси українсько-польської двомовності, виявлені під час називання поселень; взаємодія української та польської культур), приватновласницькі стосунки між колонізаторами (поляками, німцями) й місцевим (руським / українським) населенням, так і географічні умови (вододіли рік, освоєння лісових просторів).

Інакше кажучи, появу населених пунктів Львівської землі та системи їхніх назв треба вважати структурами постійного, тривалого характеру (з появою, гадаємо, ще в староруські часи), адаптованими лише до «потреб польської адміністрації ... і добре прилаштованими до географічних умов і умов заселення»¹⁴.

---

¹ *Dąbkowski P.* Podział administracyjny województwa Ruskiego i Bełskiego w XV wieku (z mapą) // *Zabytki dziejowe.* Lwów, 1939. T. V.

² *Czapla A.* Nazwy miejscowości historycznej ziemi lwowskiej. Lublin, 2011. S. 78.

³ Там само. S. 77–78.

⁴ Там само. S. 218.

⁵ *Dąbkowski P.* Цит. праця. S. 73.

⁶ *Крип'якевич І.* Історичні проходи по Львові. Львів, 2009. С. 80.

⁷ *Czapla A.* Цит. праця. S. 144.

⁸ *Редьква Я.П.* Протетичні голосні та приголосні в історичній ойконимії (на прикладі Галицької та Львівської земель Руського воєводства) // *Nowe nazwy własne — nowe tendencje badawcze.* Kraków, 2007. S. 369–377.

⁹ *Dąbkowski P.* Цит. праця. S. 184.

¹⁰ *Horn M.* Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV wieku // *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych.* Warszawa; Poznań, 1974. T. XXXV. S. 49–75, 66.

¹¹ *Rymut K.* Służebne i zawodowe nazwy miejscowe w Małopolsce // *Onomastica.* 1975. Roczn. XX. S. 143 168, 154.

¹² *Czapla A.* Цит. праця. S. 186.

¹³ *Dąbkowski P.* Цит. праця. S. 84.

¹⁴ *Janeczek A.* Granice a procesy osadnicze: średniowieczna Ruś Halicka w polu interferencji // *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu.* Rzeszów, 1996. S. 291, 299, 293.

Скорочення

- АТУ 1987 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року. К., 1987.
- Грінченко – Словарь української мови / Упор. Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Демчук – *Демчук М.* Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- ІМСУ(Льв.) – Історія міст і сіл Української РСР. К., 1968: Львівська область.
- ЙФМ – Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. К., 1965.
- Морошкин – *Морошкин М.Я.* Славянський іменослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.
- Пачич – *Раїїс J.* (Іоанн Пачич). Именослов или речник личны имена разны народа славенски. Будим, 1828.
- Перечни – Русско-польский и польско-русский алфавитные перечни географических названий, помещенных на карте Галиции и Буковины инж. Корнмана. К., 1915.
- Срезневский – *Срезневский И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным источникам. СПб., 1893–1903. Т. I–III.
- СУМ – Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід. К., 1970–1980. Т. I–XI.
- ТК – Українські Карпати. Топографічна карта. Масштаб 1: 200000. К., 2001.
- Тупиков – *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества. СПб., 1903. Т. 6. С. 58–913.
- Худаш – *Худаш М.Л.* Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів, 2004.
- Чучка – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- AGZ – Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. Lwów, 1868–1935. Т. I–XXV.
- AP 16–18 – Antroponimia Polski od 16 do końca 18 wieku. Kraków, 2007–2016. Т. I–VI.

- Atl. Jabł. – Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku 16 na 17. Dział 2: Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej / Dział opracowany przez Aleksandra Jabłonowskiego. Warszawa; Wiedeń, 1889–1904.
- CDP – Codex diplomaticus Poloniae. Warszawa, 1847–1858. T. I–III.
- Jabłonowski – Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie Ruskie: Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. Warszawa, 1902. T. 18. Cz. 1.
- Lustr. 1564–1565 – Lustracje dóbr królewskich 16–18 wieku. Województwa Ruskie, Podolskie i Bełskie. Lustracja województw Ruskiego, Podolskiego i Bełskiego 1564–1565 / Wyd. K. Chłapowski i H. Żytkowicz. Warszawa; Łódź, 1992. Cz. 1.
- ML – Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r. / Wyd. A. Prochaska. Lwów, 1890.
- NMP – Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany / Pod. red. K. Rymuta i B. Czopek-Kopciuch. Kraków, 1996–. T. I–.
- Pluskota – *Pluskota T.* Nazwy miejscowe ziem Ruskich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. Toponimia Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego. Bydgoszcz, 1998.
- RGL – Regna Galicie et Lodomeriae Josephi II et M. Theresiae augg. Iussu ... 1790 r. Nomina Circulorum (numeris Chartae respondentia): 9. Przemysliennis; 10. Samboriennis; 11. Zolkieviennis; 12. Leopoliennis; 13. Stryennis; 14. Złoczoviennis; 15. Brzezanyennis; 16. Stanislavoviennis; 17. Tarnopoliennis; 18. Zaleszczykiennis.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Red. T. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- SGL – Sąd Grodzki Lwowski. Актові книги Львівського гродського суду Руського воеводства, що містяться в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАЛ. – Фонд № 9). Цифри, що йдуть після скорочення, вказують на номер тому і номер сторінки.
- Skorowidz – Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych władz [...]. Przemyśl; Warszawa, 1931–1938.
- SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Red. W. Taszycki. Wrocław etc., 1965–1987. T. I–VII.
- SW – Słownik języka polskiego / Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa, 1900–1927. T. I–VIII.

О.М. Скляренко
(Одеса)

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-НОМІНАТИВНА ФУНКЦІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ (ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Світ є таким, яким він названий. Якщо світ ніяк ще не названий, його просто немає, він не існує (гіпотеза Сепіра-Уорфа). Без імені, без назви реальні об'єкти начебто не існують для людини. «Те, що не названо, взагалі не існує в мові»¹. Пригадаймо слова Ю.О. Карпенка: «Не назване – не пізнане. Шукаючи назву для речі, людина її пізнає. Пізнавальна функція мови діє як у філогенезі – розвитку народу – всіх носіїв даної мови, так і в онтогенезі – розвитку окремої людини, що пізнає світ значною мірою шляхом засвоєння мови»². Назви взагалі і власні назви зокрема – це величезна цінність, надбання всього людства. Без них немає буття, екзистенціальності.

Відома думка, що первісно кожне прізвисько і прізвище були чимось зумовлені і щось означали: завжди була якась підстава для того, щоб людині дати назву, яка мала б відрізнити її від інших здається цілком природною³. П.П. Чучка писав, що «ім'я людини у свідомості давніх українців – це не беззмістовний звуковий комплекс незрозумілої структури. Довічний супутник особи мав бути милозвучним і промовистим словом, яке, успішно виконуючи номінативну функцію, ще й містило позитивну характеристику індивіда»⁴. Більшість сучасних ономадологів називають три основні функції власних назв: 1) *номінативну* (функцію пропріального називання об'єкта або явища реальної чи віртуальної дійсності), тобто функцію пропріальної лінгвалізації, пропріального омовлення об'єктів, явищ тощо; 2) *ідентифікаційну* (функцію пов'язування денотатів, тобто об'єктів, із власними назвами); 3) *індивідуалізації*, або *диференціації* (власні назви виокремлюють, розрізняють, диференціюють однорідні об'єкти).

Пор. думку А.О. Білецького: власні імена – це імена, які мають функцію індивідуалізації, тобто здатні називати (ідентифікувати) одиничний, неповторний факт дійсності. Для мови важлива саме індивідуалізаційна (ейдонімна) функція окремого імені або сполучення імен. «Ономастичні елементи називають, індивідуалізують та ідентифікують <...> об'єкти»⁵; пор. ще його слова: «Ономастика вивчає не просто власні імена, а лексеми з індивідуалізаційною функцією»⁶. В.Д. Бондалетов, наприклад, виділяє основні функції онімів: «номінативну, ідентифікаційну, диференційну; і другорядні (похідні): соціальну, емоційну, акумулятивну, дейктичну (вказівну), функцію 'введення в ряд', адресну, експресивну, естетичну, стилістичну»⁷. Ю.О. Карпенко виокремлював, зокрема, *диференційну* функцію власних назв. За його словами, «загальні назви об'єднують, узагальнюють однорідні об'єкти, а власні назви, навпаки, їх розрізняють, диференціюють. Тобто загальні назви виконують генералізуючу функцію, а власні назви – диференційну»⁸. На думку Н.Д. Арутюнової, з позиції адресата ідентифікаційна функція звернення універсальна. Причому звернення може бути виражене будь-якою формою номінації з позитивною, нейтральною або негативною оцінкою⁹. Пор. твердження М. Коснічану: «Первинна і найважливіша функція власних імен як складників мови кожного народу – функція ідентифікації та розрізнення членів певного колективу»¹⁰. Т.В. Топорова зазначає: «У сучасному суспільстві власна назва як член класифікаційної системи номінації виконує основну номінативну функцію, яка проявляється в двох аспектах: дистинктивних (виділяє індивіда з колективу) та інтеграційних (об'єднує власників одного імені в загальний клас)»¹¹. Зрештою, дослідниця доходить висновку: «Якщо розглядати ономастику в експериментальній мовній лабораторії, стає зрозуміло, що питання первинної та найважливішої функції власних імен, на жаль, досі залишається невирішеним»¹².

На нашу думку, це не зовсім так. Жодна із зазначених функцій не є генеральною, універсальною функцією пропріальних одиниць, а «питання первинної та найважливішої функції власних імен» більш не залишається невирішеним. Найголовніша, генеральна, універсальна функція онімів комплексна. Вона полягає у виконанні власними назвами двох основних завдань. Але про це трохи пізніше. Спочатку доведемо, чому ми не згодні із загальноприйнятими поглядами.

Номінативна реальність набагато складніша і суперечливіша. Важливим наслідком типового для свідомості ототожнення імені та природи його власника є *екзистенційно-номінативна функція* називання, що означає комбінацію в номінативному акті процесів творення та номінації: виконуючи *екзистенційну функцію*, коли ім'я активно впливає на індивіда, формує його як особистість та визначає його долю. Це функція називання, пропріального введення об'єкта у світ людини, в її мовний світ. Інакше кажучи, в багатьох випадках важлива ономастична функція — це не функція індивідуалізації, диференції, а, навпаки, *об'єднувальна, інтегрувальна функція власних назв*. З огляду на екзистенційно-номінативну сутність онімів первісні назви не завжди «щось означали», не завжди мали лексичне значення. Основною метою іменування чи найменування не була індивідуалізація, ідентифікація або характеристика об'єкта. Важливим було визначити місце об'єкта в людському просторі, дати йому життя, ввести його в мовленнєвий світ людини, якимось назвавши його.

Своєрідне продовження екзистенційно-номінативної функції антропонімів — *прагматична функція*. Вона притаманна деяким ономастичним культурам, зокрема китайській, де «основною функцією імені є <...> прагматична необхідність визначити долю у носія імені. <...> Китайці вірять, що ім'я може вплинути на долю людини (носія імені). У зв'язку з уявленням про те, що “подібне взаємодіє з подібним”, вважалося, що гарне ім'я здатне позитивно впливати на свого носія, негативне ж — навпаки¹³. У китайців після народження немовля отримувало офіційне ім'я — *мін* і молочне, або дитяче, ім'я — *сяомін*; після вступу до школи дитині давали учнівське ім'я — *сюемін*, або *сюньмін*. Коли юнак або дівчина досягали повноліття, батьки нарекали його / її так званім «другим ім'ям». У разі успішного складання іспитів людина отримувала *дамін* ('велике ім'я') або *гуаньмін* ('офіційне ім'я'), яке зберігалось протягом життя. Його використовували в офіційних випадках після прізвища. «Ім'я легендарного філософа VI ст. до н. е. *Лао-цзи* в буквальному перекладі означає лише ‘мудрець з роду *Лао*’, але в житті він мав ще родинне ім'я *Лі*, власне ім'я *Ер*, друге власне ім'я *Бо-ян*, а після смерті — ім'я *Дань*, а також цілий набір прізвиць — як почесних, так і звичайних, відомих у нас як ‘вুলичні’»¹⁴. За словами Г.В. Суислової та О.В. Суперанської, «у багатьох народів, і зокрема у росіян, дане в дитинстві ім'я зберігається за людиною на все життя, у деяких народів після досягнення людьми пев-

ного віку одне ім'я, “знімається”, а інше “призначається” особами, уповноваженими це зробити»¹⁵. У нівхів, що населяють о. Сахалін і басейн Нижнього Амуру, багато хто мав два імені: справжнє (*урла ка* ‘гарне ім'я’) і несправжнє (*лерун ка* ‘жартівливе’, ‘мандрівне ім'я’). У деяких молодих нівхів о. Сахаліна несправжнє ім'я було утворено скороченням справжнього імені¹⁶. Канадські українці часто вимушені адаптувати свої імена до нового контекстуального оточення. Так, *Микула* в Канаді перетворюється в *McCulla*, *Кирилик* – у *Kirlik*, *Макогон* – у *Mac Mahon*, *Мороз* – у *Morrose*, *Якимчук* – у *Yak* тощо¹⁷.

Якщо основна функція імені – виокремлення особистості від подібних, то чому в багатьох культурах світу із часом одне власне ім'я замінюють на інше? Мабуть, тому, що екзистенційно-номінативна і аксіологічна функції особових імен яскраво проявляються під час зміни імені через якісь важливі або надзвичайні обставини? У багатьох ономастичних культурах світу екзистенційно-номінативна функція власних імен тісно пов'язана з їхнім значенням у долі людей, з тим, як антропонімні факти впливають на життя людей, тобто імена набувають аксіологічного статусу. «А коли ім'я набуває аксіологічного статусу, воно сприймається не як ярлик, етикетка, а як символ, складним чином співвідноситься з природою індивіда і врешті-решт визначає долю його носія»¹⁸. За словами Л. Леві-Брюля, «індіанець розглядає своє ім'я не як простий ярлик, але як окрему частину своєї особистості. Він вірить, що від зловмисного вживання його імені він так само буде страждати, як і від рани, завданої якій-небудь частині його тіла. <...> Ім'я має вельми важливі функції, яких абсолютно позбавлені наші імена»¹⁹.

Могутній імпульс для різних антропонімних трансформацій – екзистенційна зміна власника імені, кардинальна зміна його буття. Так, давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутувати паралельно з новими християнськими іменами. «У картотеці “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” натрапляємо на згадки про *Великого Володимира*, що охрестив Руську землю, якого «названо ... по грецьку *Мономахо(м) то є(ст.) самоборцемъ*», про «градъ ... тезоименитого княза *лва*», про літописних «*кїа, щєка і корєв(а)*»²⁰. Великий київський князь Володимир, який запровадив на Русі християнство, одержав під час хрещення ім'я *Василій*, а його син Ярослав Мудрий – церковне ім'я *Юрій*. Проте літописці іменують обох князів лише своїми, слов'янськими іменами. І не тільки в X ст.,

а й пізніше, у XI і XII ст., особи князівського дому мали по два імені – під час хрещення дитина одержувала церковне ім'я, але одночасно її нарекали давньоруським, так званим «мирським», іменем. Київський князь Ізяслав Ярославич під час хрещення отримав ім'я *Дмитро*. Його син Святополк мав християнське ім'я *Михайло*. «Термін “церковні імена”, іноді вживаний у побуті, помилковий, тому що ці імена мають тривалу історію, пов'язану з історією народів, які існували задовго до появи християнства»²¹. «Якщо повсякденно людину називали традиційним іменем, то в молитвах та інших текстах, пов'язаних із релігійним культом, вживали християнське ім'я. Князь Ростислав, якого літописець весь час називає слов'янським іменем, у релігійній ситуації іменується християнським: *помилуй мене грѣшнаго раба свого Михаила*»²². «Про християнське ім'я князя Святополка, використане в Лаврентіївському літописі лише один раз, дізнаємося з повідомлення про смерть князя: *преставися благовѣрний князь Михаилъ зовомый Стополкъ*»²³.

Розподіл давньогерманських імен за схемою: імена-побажання (дезиративи), імена-присвяти (меморативи), описові імена (дескриптиви) – показує зміну зазначених стереотипів у різні історичні періоди, зумовлену особливостями уявлення про функції власної назви в суспільстві. «При цьому ‘позитивність’ імені, виражена латинським прислів'ям *Vonut nomen bonum omen* ‘гарне ім'я – хороший знак’, залишається типовою рисою утворення імен донині»²⁴. У культурі численних тюркських народів, наприклад, побутують різні паремії, в яких наголошується на особливій ролі імені, пор. алтайськ. *ат коркушту учурлу неме* ‘ім'я має дуже великий сенс’. Монголи, буряти вірять, що доля людини залежить від імені. Таким чином, ім'янаречення – один із основних елементів монгольської і бурятської культури. Як свідчить монгольське народне прислів'я, *муу нэрийг хусавч арилахгүй, сайн нэрийг хусэвч олдохгүй* ‘гарне ім'я знайти важко, а погане – скільки не шкреби, не очистиш’. «Українська етнолінгвістика звертає увагу на етико-моральні характеристики імені. *Добре ім'я – найкраще багатство*, – стверджує народна мудрість. Відповідне смислове трактування імені властиве японським прислів'ям: *Сокіл шанує свої крила, а людина – ім'я; Тигр помре – залишиться шкіра, а людина помре – залишиться ім'я*»²⁵.

Про те, що найголовніша функція імені екзистенціальна (у широкому розумінні слова *екзистенційна*), а не індивідуалізація (дифе-

ренціяції) та інші функції власних назв, промовляють численні конкретні факти. В австралійських племенах шербург у Квінсленді кожен індивід має три імені, з них перше стосується тотемного місця власника, два інших — батьківського тотема. Так, жінка має ім'я *Бутілбару*, що означає 'якесь русло висохлого струмка', і два імені, похідних від батьківського тотема — у цьому прикладі *ему*, — із лексичними значеннями: 'ему рухає шиєю туди і сюди' і 'старий *ему*, що піднімається і опускається'. Сина батька-опосума називають *Карінг* (назва маленького джерела), *Мундібамбу* 'опосум, коли його зображення розрубують' і *Мунхвагала* 'опосум, що спускається з дерева'²⁶.

Екзистенційно-номінативна сутність онімів / антропонімів уможлиблює використання як власні назви будь-які сполучення звуків. Ономастичні смаки соціуму мають свої закономірності в їх використанні, а ономастична система їх нівелює, уподібнює, уніфікує. Екзистенційно-номінаційна функція власних імен має свої метаморфози. Вона втілюється в ритуально-харизматичну функцію, що проявляється, зокрема, на думку І.В. Бестужева-Лади, як віра в здатність правильно підбраного імені змінити долю людини, захистити його від життєвих негараздів, гарантувати захист власника імені з боку добрих духів, богів, святих. «Антропоніми, як і всі інші власні імена, існують тільки тому, що виконують певні функції»; «функція розрізнення індивідів один від одного (розпізнавальна) — єдино необхідна і раціональна. Без неї антропоніми взагалі втрачають сенс»²⁷.

Типологічний аналіз конкретних онімних фактів різних мов світу дає підстави стверджувати, зокрема, що *диференційна (індивідуалізій) функція* (функція «розрізнення індивідів один від одного») аж ніяк не є «єдиною», без якої оніми «взагалі втрачають сенс». В ономастичній літературі часто пишуть про відмінності між антропонімною номінацією в європейській і африканській культурах. У деяких африканських етносах (як і в багатьох інших в усьому світі) побутують численні табу на використання особового імені. Основна відмінність у концепті імені полягає в тому, що для африканців ім'я і особистість нероздільні, ім'я і є особистість, а для європейця ім'я — лише реферувальний знак: «Ім'я в Африці виконує не ті функції, якими воно наділене в європейській культурі, бо ім'я в Африці зазвичай не використовується для референції або для прямого звернення»²⁸. Наприклад, у зулусів або в коса була традиція *hlonipha*, яка не тільки забороняла жінці називати чоловіка і всіх його родичів на ім'я, а й викори-

стовувати будь-яке слово, що походило від того ж кореня, що й їхні особові імена²⁹. Африканський народ бапенде з антропонімною метою залюбки використовує французькі апелятиви, а народ баконго воліє запозичувати португальські особові імена, фонетично і граматично змінюючи їх. У Конго молоді люди можуть отримувати ім'я *Tupele* < франц. *tout près* 'поблизу' на позначення того, що хлопці завжди біля дівчат, яким вони подобаються, пор. іменування хлопця *Dela* від франц. *de la façon* «дуже модний, 'шикарний'»³⁰. Пор. приклади відповідної адаптації португальських імен до аборигенної антропонімної системи (мова кіконго): Francisco > *Fuala*, Affonso > *Funsu*, Dinis > *Dinizi*; Dom Francisco > *Ndofula*, Dom Alvaro > *Ndoluvalu*, Dom Sebastiao > *Ndombasi*, Dom Gracia > *Ndongalasia*, Dom Antonio > *Ndontoni*; Dona Anna > *Ndona*³¹. Південноафриканський народ коса (Xhosa), що належить до групи народів банту, поряд з аборигенними іменами використовує для антропонімної номінації англійські лексеми з різноманітною лексичною семантикою або з незвичними антропонімними формантами: *Goodness*, *Gladness*, *Giveness*, *Sweetness*; *Inquest*, *Memory*, *Purity*, *Rejoice*, *Invain*, *Mydear*; *Franconia*, *Cordelia*, *Innocentia*, *Percina*, *Sweetlina*, *Diagracia*³². У деяких народів Африки, зокрема в тих, що розмовляють мовами банту, після народження в родині близнюків їхні батько й мати, а також інші діти змінюють свої імена. Наприклад, в африканського етносу, що розмовляє мовою луба (одна з мов банту), коли першонародженому малюкові дали ім'я *Keeta*, то його матір будуть називати іменем *Mwa-Keeta* (тобто 'мати дитини на ім'я *Keeta*'); пор. ще: першого близнюка назвали *Mbuuyi*, його батько отримує нове ім'я *Sha-Mbuuyi* (тобто 'батько дитини на ім'я *Mbuuyi*'), а мати — *Mwa-Mbuuyi*. В етносу балега після народження близнюків батько отримує ім'я *Mwasa* 'батько близнюків', а мати — *Nyasa* 'мати близнюків'³³.

Отже, викладені вище аргументи дають підстави для таких висновків: найголовніша функція імені — екзистенціальна (у широкому розумінні слова *екзистенційна*), а не індивідуалізації (диференціації) та інші функції власних назв, про що свідчать численні конкретні факти. Вираження екзистенціальності — надзвичайно важлива функція найменувань загалом й антропонімів зокрема. Ми розглядаємо ставлення до особової назви — невід'ємної власності людини, що вимагає недоторканності й пошани — як соціальне втілення екзистенційно-номінативної функції власних назв. Пропріальні номіна-

тивна та екзистенційна функції існують невіддільно одна від одної, становлять єдиний нероздільний функціональний комплекс. Інакше кажучи, кожна сучасна власна назва, незалежно від способу її репрезентації чи незалежно від її словотвірної структури (непохідна лексема, дериватема, композит, синтаксема), — це пропріальна іменна одиниця з *пресуппозицією* (*презумцією*) *екзистенції* (існування) *сутностей*, які вона називає.

Антропоніми дуже варіабельні щодо свого складу. Ім'я — мовна концентрація особистості, воно становить осердя особистості, її найсуттєвішу форму. З плином часу, функціонуючи в мовному та соціальному дискурсах, ім'я обростає різними антропонімами додатками, ономастологічними символами. У процесі еволюції антропонімна система ускладнюється. Кожен індивід може мати водночас не одне, а кілька різних іменувань із різною функціональною роллю (синхронний аспект). Індивідові можуть бути присвоєні різні іменування за умови переходу його до іншої вікової або соціальної групи (діахронний аспект). Антропонімна система, як і будь-яка інша система, існуючи, розвивається, змінюється, ускладнюється структурно і функціонально. Буття, існування, екзистенціальність індивіда лише здається континуумним. Насправді воно дискретне і складається з якісно різних стадій, які мають своє номінаційне оформлення. У різних стадіях буття людина може отримувати різні імена. При цьому універсальна екзистенційно-номінативна функція буде мати різне конкретне антропонімне втілення.

¹Кассирер Э. Сила метафоры // Теория метафоры. М., 1990. С. 40.

²Карпенко Ю.О. Функції мови // Українська мова: Енциклопедія. К., 2007. С. 808.

³Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. К., 1966. С. 8.

⁴Чучка П. Власне українські особові імена // Дивослово. 2004. № 4. С. 20.

⁵Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). К., 1972. С. 8, 18.

⁶Белецкий А.А. Там само. С. 167.

⁷Бондалетов В.Д. Русская ономастика. М., 1983. С. 21.

⁸Карпенко Ю.О. Власні назви // Українська мова: Енциклопедія. С. 84.

⁹Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы. М., 1976. С. 188.

¹⁰Косничану М. Антропоним в социально-культурном контексте // Материалы к серии «Народы и культуры». Ономастика. 1993. Вып. XXV. Кн. 1. Ч. 1. С. 226.

¹¹Топорова Т.В. На пути от имени нарицательного к имени собственному в мифопоэтической модели мира: др.-исл. *hallr* 'камень' в Старшей Эдде // Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2006. № 3. С. 19.

- ¹²Там само. С. 19.
- ¹³*Хамаева Е.А.* Китайские антропонимы. Иркутск, 2015. С. 62, 74.
- ¹⁴*Бестужев-Лада И.В.* Имя человеческое: Прошлое, настоящее, будущее (исторические тенденции развития людских имен собственных и формирование современных антропонимических зон) // Советская этнография. 1968. № 2. С. 133–134.
- ¹⁵*Суслова А.В., Суперанская А.В.* О русских именах. Изд. 2-е, доп. Л., 1991. С. 8.
- ¹⁶*Таксами Ч.М.* Нивхи // Системы личных имен у народов мира. М., 1989. С. 239.
- ¹⁷*Слупський Є.Г.* Зміни в українському ономастиконі Канади, зумовлені англомовним оточенням // Мовознавство. 1988. № 5. С. 60.
- ¹⁸*Топорова Т.В.* Знач. праця. С. 19–20.
- ¹⁹*Леви-Брюль Л.* Сверхъестественное в первобытном мышлении. М., 1994. С. 41, 43.
- ²⁰*Керста Р.Й.* Ономастика в картотеці “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах / Відп. ред. В.В. Німчук. К., 1986. С. 107.
- ²¹*Суслова А.В., Суперанская А.В.* Знач. праця. С. 9.
- ²²*Пахомова С.* Діахронічний аспект категорії офіційність/неофіційність у східнослов'янській антропонімії // Онімійна номінація в діахронії. Опуцькі́а номіна́ція v diachronii. Пряшів, 2019. Opera linguistica 39. С. 18.
- ²³Там само. С. 18.
- ²⁴*Егорова Т.П.* О поэтике древнегерманских личных имен // Структура и функционирование поэтического текста (очерки лингвистической поэтики). М., 1985. С. 109.
- ²⁵*Черепанова С.О.* Філософія родознавства. К., 2008. С. 310–311.
- ²⁶*Леви-Стросс К.* Первобытное мышление. М., 1994. С. 256.
- ²⁷*Бестужев-Лада И.В.* Исторические тенденции развития антропонимов // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. М., 1970. С. 24–25.
- ²⁸*Saarelma M.* African and European anthroponymic systems – similarities and differences // Onoma. 2009. Vol. 44. P. 191.
- ²⁹Там само. Р. 194.
- ³⁰*Ndoma U.* Kongo Personal Names Today: a Sketch // Names. 1977. Vol. XXV. P. 90.
- ³¹Там само. Р. 93.
- ³²*Neethling B.* The Xhosa Speaker's English Name: Burden or Blessing? // Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences. Uppsala, 2007. Vol. 3. P. 240–242.
- ³³*Daeleman J.* Sémantisme des noms gémeillaires // Anthroponymie afro-romane. 1991. № 4. P. 44.

О.Л. Смаль
(Київ)

МАТЕРІАЛИ ДО “ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ТОПОНІМІЇ КИЄВА”. 4

Українська дослідниця І.М. Железняк стверджувала, що «мікротопонімія такого міста з багатовіковою історією, як Київ, містить цінну інформацію з історії та культури як власне міста, так і суміжних теренів»¹. Вона також зазначала, «що вже настав час цілеспрямованої підготовки матеріалів для створення синтетичної праці з вивчення мікротопонімії Києва – історико-етимологічного словника. Але такої капітальної праці повинні передувати чисельні розробки – максимально повні описи історії та походження окремих назв»². Зауважимо, що І.М. Железняк у книзі “Київський топонімікон” наголошувала на тому, що «сьогодні фіксація, вивчення та збереження історичного топонімікону Києва – першочергове завдання ономастики»³. Історико-етимологічні матеріали з мікротопонімії правобережжя міста Києва репрезентовані в працях Ірини Михайлівни, а мікротопоніми лівобережної частини міста ми досліджуємо протягом багатьох років, маючи на меті укласти відповідний словник.

І.М. Железняк слушно стверджувала, що «топонімія великого міста – це лінгвістичне явище з об’єктивно існуючими хронологічними й локальними вимірами, певна система з лише їй властивою структурою. Виявлення законів побудови цієї структури – головне і найскладніше питання; поряд із цим постає багато екстралінгвістичних проблем. Методика дослідження топонімії великого міста має базуватися, насамперед, на індивідуальному й груповому етимологічному вивченні назв, виявленні стратиграфічних зрізів та інших чинників, що впливають на процес назвоутворення урбанонімів»⁴.

Пропонована стаття продовжує серію публікацій автора, присвячених історико-лінгвістичному аналізу мікротопонімів лівобережжя міста Києва.

Горбачиха, ур. (деякі дослідники стверджують, що воно мало назву *Кодачек*, тоді як *Кодаком* називали протоку між островами Трухановим і Муромцем): «урочище у межах Києва (Дніпровський р-н), на лівому березі Дніпра, яке омивається його протокою Чорторієм, трохи нижче за течією траси Петрівського мосту» (Горбачиха). Історія урочища досить давня. Ця заплавна місцевість до сьогодні залишалася неосвоєною й тому не потрапила на сторінки писемних джерел. Доля *Горбачихи* весь час була пов'язана зі змінами гідрології заострівного рукава Десни – Десенки. Унаслідок зміни русла цього рукава *Горбачиха*, мабуть, певний час була відмежованою ним від решти лівого берега і фактично стала островом. Такою була ситуація станом на 1855 р.

Локалізацію урочища детально описує І.Ю. Парнікоза: «...навпроти Труханового острова та ... острова Долобецького, нижче за Подільський залізничний міст з лівого берега тягнеться величезний зелений масив, більша частина якого освоєна під Русанівські сади, втім найбільш винесена на захід частина, що розташована за межами протиповеневої дамби і півкругом звивається паралельно абрисам північної частини Труханового та Долобецького островів. Це і є *Горбачиха*. Від дніпровських островів *Горбачиха* відмежована водами Чорторію, які між Долобецьким, Венеціанським (Гідропарком) островами та лівим берегом (до складу якого наразі входить *Горбачиха*) носять назву Русанівської протоки. <...> Мапа Київської та Полтавської губерній 1850 р. дозволяє побачити на північ від *Горбачихи* сліди господарського використання <...>» (Парнікоза); пор. ще: «... абриси дніпровських островів 1860 та 1887 рр. (за В.І. Вишневським). ... Нижче за Міжмостний острів з лівого берега тягнеться величезний зелений масив, частина якого майже не порушене ур. *Горбачиха*, уся інша територія – Русанівські сади. Нижче *Горбачихи* Чорторій врізається в лівий берег, утворюючи Русанівську протоку, що відмежовує від лівого берега острів Долобецький...»⁵. Цікаво, що приблизно у 1850-х рр. *Горбачиха* була островом, відмежованим від берега протокою Десенкою (Чорторієм). Але вже у 1871–1873 рр. урочище було відділене від материкового лівого берега реліктовою затокою (сучасне оз. Русанівське, нині відмежоване від річок водозахисною дам-

бою) і перетворювалося на острів лише під час весняних повеней. У ті часи урочище використовували для сільськогосподарських потреб місцеві мешканці (Київ); «статус урочища змінила регуляція Дніпра у зв'язку з будівництвом Ланцюгового мосту. Тому в 1884 р. було перекрито вхід у протоку, що відділяв *Горбачиху* від лівого берега. Тож, на мапі 1880-х рр. *Горбачиха* являє собою лівобережне урочище. Детальну гідрологію урочища дає мапа 1914 р.: вхід у протоку, що віддаляла урочище від лівого берега, був перекритий Михайлівською запрудою. З півдня Чорторійською запрудою... до *Горбачихи* приєднали північну частину сучасного острова Долобецький. Урочище являло собою піщаний масив, перерізаний протоками, в які входила вода під час великих повеней...» (Парнікоза).

На мапах 1930-х рр. мікротопонім *Горбачиха* ідентифікують то як лівобережний масив із невеликою затокою на півдні, то як урочище, сполучене з Долобецьким островом (Київ); «Станом на 1931 р. північна частина сучасного Долобецького острова була сполучена з лівим берегом греблею так, що вхід до Русанівської протоки був перекритий. *Горбачиха* ж показана лівобережним масивом з невеликою затокою з півдня. На схемі ж наступного 1932 р. показано відмінну ситуацію. Тут південна частина сучасного Долобецького острова сполучена з *Горбачихою*, вони від'єднанні від лівого берега протокою. Відмінну ситуацію ми бачимо на мапі 1936 р.: сполучені між собою *Горбачиха* та північна частина сучасного Долобецького о. від'єднанні від лівого берега лише затокою. Невідповідність між даними 1931, 1936 та 1932 рр. пояснюється, напевне, використанням на мапі 1931 р. більш ранніх гідрологічних обставин. Довоєнні картографічні матеріали не дають нам яких-небудь тогочасних назв, пов'язаних з сучасним ур. *Горбачиха*. Що ж до протоки, що відділяла масив Долобецький – *Горбачиха* (на мапі 1932 р.), то вона, імовірно, виникла лише під час розливів Дніпра. Це підтверджується німецьким аерофотознімком 1943 р.

Натомість деякі дуже цікаві довоєнні подробиці зберегла для нас педантична німецька картографія. Так, на мапі Києва 1943 р. знаходимо місцеву назву тодішньої *Горбачихи* – Кодачек (як тут не згадати острів перед першим Дніпровим порогом – Кодацький). При цьому слід відмітити, що за вже згадуваним Планом Сноєвського, Кодаком станом на 1-у пол. ХІХ ст. називалася протока між островами Трухановим та Муромцем. Згідно з мапою, а також аерофотознім-

ком 1943 р. терени ур. Кодачек залишалися повністю не освоєними. Цікавою деталлю, яку добре видно на мапі 1943 р., є більша за сучасну протяжність Північної затоки *Горбачихи*. Адже показаний на мапі її довгий південний ріг наразі напевне затоплено після підняття рівня води і зміні острівного – півострівного статусу тодішнього ур. Кодачек (*Горбачиха*) та поряд розташованої північної частини о. Долобецький (на мапі 1943 р. – ур. *Кут*). Адже під час весняних повеней деснянські води з Десенки спрямовувалися не тільки у Чорторий. Значна їх частина утворювала потужний водотік Старим Чорторием та Русанівською протокою... Після спадання води це призводило до утворення у них великих піщаних мілин, які ніби об'єднували окремі заплавні масиви... По війні доля *Горбачихи* змін не зазнала, адже було прийнято концепцію паркового використання території Дніпровських островів та заплавних урочищ. <...> На схемі 1982 р. добре помітні Північна та Південна затоки, розвиток яких, імовірно, був викликаний підвищенням рівня води з будівництвом Канівського водосховища. Саме на цій лоці ми вперше зустрічаємо і гідронім «рукав *Горбачів*», від якого, ймовірно, і пішла сучасна назва урочища...» (Парнікоза).

Спорудження Київської та Канівської гідроелектростанцій уповільнило течію Дніпра й привело до певної фіксації меж дніпровських островів та урочищ. До 1990-х рр. єдиним свідченням людської активності на території *Горбачихи* була дорога з бетонних плит, збудована після війни. А в 1993 р. розпочато спорудження Подільського мостового переходу, що мав би з'єднати правий та лівий береги Дніпра в районі Рибальського острова та Воскресенського житлового масиву (Київ); «Урочище простягнулося між дамбою оз. Русанівське та акваторією заострівного рукава Десни. Наразі воно розрізане навпіл трасою Подільсько-Воскресенського мостового переходу. З півночі на південь протягнулися піщані дюни – фрагменти прируслових валів Дніпра... З півночі в тіло урочища врізається Північна затока, з західного краю – Центральна затока. На півдні розташовані оз. Чаплине та Вужачкова протока. На південному краю урочища в нього врізається глибока Південна затока» (*Горбачиха*); з 2000 р. назва ця з'явилася на планах і картах міста Києва (Парнікоза). Сьогодні *Горбачиха* – урочище заплавних луків і лісу в Дніпровському р-ні Києва, фактично посеред міста, що омивається Десенкою і протокою Чорторием, трохи нижче Петрівського мосту за течією Десни (її останній лівий «рукав»).

Відповідники київського мікротопоніма та спільнокореневі назви простежуємо на різних слов'янських теренах: укр. *Горбач*, р., ліва пр. Ірпи (бас. Дніпра); *Горбачі*, с., *Горбачівський* березовий гай, бот. пам'ятка природи (з 1972) (Чернігівськ. обл.)⁶; *Горбатка*, рр. (Житомирськ. обл.), г. (Івано-Франківськ. обл.), *Горбачево-Михайлівка*, смт (Донецьк. обл.)⁷; *Горбачівка* (Полтавськ. обл.), *Горбачі* (Житомирськ., Львівськ., Чернігівськ. обл.) – ойконіми (Редько І, 230); *Горбатка*, г., *Horbatka*, *Горбачево* (3 од.), куток, ліс (Гуцульщина) (Габорах 139); пор. також укр. *Горбач* – гелонім (с. Ворокомле Камінь-Каширськ. р-ну Волинськ. обл.), р. *Горбач* у бас Десни, блр. пот. *Горбач* у колишній Вітебській губ., *Горбач* – ойконім у Мінській обл., *Горбач* (3) – мікротопоніми в Брестській обл, пол. *Garbacz* – назва ставка в бас. Одеру, *Garbacz* (2) – топоніми < ***Гьрбаць**: (Шульгач 111–112); *Горбанівка*, с., *Горбань*, х. (Хмельницьк. обл.) (Торчинська, Торчинський 138); рос. *Горбачиха* (4 од.) – ойконіми (Архангельськ. обл. (2 од.), Московськ., Нижньогородськ. обл.)⁸.

Стосовно споріднених антропонімів додамо: *Горб*, *Горбай*, *Горбайчук*, *Горбаль*, *Горбан*, *Горбань*, *Горбаненко*, *Горбанчук*, *Горбанько*, *Горбанюк*, *Горбатенко*, *Горбатий*, *Горбатко*, *Горбатько*, *Горбатьок*, *Горбач*, *Горбаченко*, *Горбачов*, *Горбачук*, *Горбенко*, *Горбик*, *Горбишин*, *Горбовий* – прізвища, прізвиська, імена в Україні (Редько І, 229–231); *Горбачов* (2 од.), *Горбач* (3 од.), *Горбань* (2 од.), *Горбаченко*, *Горбенко* (4 од.) – прізвища на Бердянщині (Горпинич 200, 206, 222, 231, 240, 246); *Горбачев* (мабуть, замість *Гьрбачев*) – болгарське прізвище⁹; ст.-рос. *Горбаной* (1495 р.), *Горбань* (1669 р.), *Горбатой* (кінець XV – поч. XVI ст.), ст.-укр. *Мишка Горбач*, 1498 р. – білоцерківський козак, *Миско Горбач*, 1681 р. (селянин Луцького пов.) – давньоукраїнські антропоніми¹⁰; рос. *Горб*, *Горбанёв*, *Горбань*, *Горбатенко*, *Горбатенков*, *Горбатко*, *Горбатов*, *Горбатьий*, *Горбацевич*, *Горбач*, *Горбачёв*, *Горбенко*, *Горбин*, *Горбов*, *Горбулёв*, *Горбулин*, *Горбун*, *Горбунков*, *Горбунов*, *Горбунцов*, *Горбунчиков*, *Горбушин* – прізвиська, покладені в основу прізвищ, похідних від апелятива *горб*, *горбатий* – ‘сутулий, кривий, зігнутий’. Прізвисько *Горбач* (від нього *Горбачев*) може бути мотивоване апелятивом *горбач* в іншому значенні: в сибірських говірках так називали втікача. Подібні прізвиська були поширені в Росії серед усіх верств населення (Ганжина 134).

Щодо українських прізвищ з основою *Горбач-*, то Ю.К. Редько пояснював їхнє походження так: «*Горбацьо...* Утв. семант. способом від зменш.-пестл. вл. імені *Горбач*. *Горбач...* Атрибутивне, утв. семант.

способом від апелятива *горбач* (= горбата людина). *Горбачевич...* Патронімічне, утв. за доп. суф. *-евич* від прізвиська *Горбач*; перв. значення – ‘син Горбача’. *Горбачевський...* Відтопонімічне, утв. за допомогою суф. *-ськ-* від ойконіма *Горбачівка* (Пл.) або складного суф. *-евськ-* від ойконіма *Горбачі* (Жт., Льв., Чрг.); вказувало на походження або місце проживання. *Горбаченко...* Патронімічне, утв. за доп. суф. *-енк-о* від прізвиська *Горбач*; перв. значення – ‘син Горбача’. *Горбачов...* Утв. з субстантивованого присв. прикметника з суф. *-ов* від прізвиська *Горбач* (див.); перв. словосполучення *Горбачов син* (зять). *Горбачук...* Патронімічне, утв. за доп. суф. *-ук* від прізвиська *Горбач*; перв. значення – ‘син Горбача’» (Редько І, 230). Пор. ще апелятив *горбань* ‘горбата людина, горбач, горбаньчик, горбуньок’; *горбач*. 1. «розм. Те саме, що *горбань*» (НТСУМ І, 638).

М.М. Габорак стверджує, що назва кутка *Горбачево* «виникла в результаті трансонімізації однозвучного мікротопоніма – найменування земельної ділянки (грунту), на якій розкинувся куток. В основі мікротопоніма лежить антропонім *Горбач*, пор. прізвище *Горбач*». А назва лісу – «в результаті трансонімізації однозвучного мікротопоніма – найменування кутка, біля якого розкинувся ліс» (Габорак 139); інші дослідники вважають мотивацію подібних топонімів неоднозначною: «*Горбанівка*, с. Можливо, в основі н. – ГТ *горб* або ос. н. *Горбач*, *Горбань*» (Торчинська, Торчинський 138).

Щодо київського гідроніма *Горбачів* зауважимо, що, за деякими переказами та рукописами, він локалізований між рукавом Довбичка і протокою Русанівською (на сучасних планах, схемах, атласах м. Києва рукав *Горбачів* не відзначений). Автор низки робіт з історії міста Києва І.Ю. Парнікоза пропонує до уваги фотокопію карти з власного архіву «Урочище Горбачиха та Долобецький острів на лоції 1982 р.», де «рукав *Горбачев*» розташований між урочищем *Горбачиха* та північною частиною острова Долобецького (Заплава Дніпра); пор. ще: «... Та його частина, що роз’єднує північну частину Долобецького та *Горбачиху*, згідно лоції 1982 р., носить назву рукав *Горбачів*. Імовірно, від назви цього рукава і пішла сучасна назва урочища...» (Парнікоза).

Назва київського рукава *Горбачів* етимологічно неоднозначна: 1) дериват із присвійним суф. *-ів* від антропоніма *Горбач* (не маємо документів, які можуть підтвердити або спростувати цю версію); 2) основу *горбач-* міг мотивувати іменник, напевно, з топографічним зна-

ченням. В.П. Шульгач виводить подібні назви від посл. *gъrbačь: укр. діал. *горбач* ‘підвищення’, блр. *горбач* ‘невелике підвищення’, ‘нерівне місце’, чеськ. *hrbáč* ‘горбата людина’. Див. (Шульгач 111–112); пор. ще сучасне укр. *горбач* ‘рубанок з угнутою або опуклою підковою колодки’ (НТСУМ 1, 638). Таке припущення підтверджує й географічна характеристика мікротопонімів міста Києва – спочатку рукава *Горбачів* (назва урочища походить, ймовірно, від протоки між Долобецьким островом і *Горбачихою*, що мала назву рукав *Горбачів*), а потім урочища *Горбачиха* на цьому місці. Екозахисники вважають цю назву влучною, бо вона добре відбиває горбистий рельєф цієї місцевості. Пор. ще: «Назва урочища й місцевості походить від горбистого рельєфу заплавного (повесні затоплюваного) півострова, який виступає у водному просторі між Десенкою та Русанівською протокою у вигляді округлої пологої опуклості»¹¹. У ХІХ ст. урочище *Горбачиха* мало вигляд невисокого піщаного узвишся, яке простягалось від с. Вигурівщини (тепер у межах Києва) до Русанівської затоки. Як стверджують екологи, ландшафт цього місця неодноразово змінювався: у ХІХ ст. це було піщане узвишся, згодом острів, а вже з ХХ ст. власне урочище, яке під час весняних повеней вода відмежувала від решти міста. У південно-східній частині урочища збереглися рештки реліктових прируслових піщаних гряд (Парнікоза). Висота ур. *Горбачиха* 2–3 метри над рівнем моря (Заплава Дніпра).

На нашу думку, мікротопонім *Горбачиха* похідний від (місцевого) мікрогідроніма *Горбачів*, які мають спільну основу *горбач-*, що вказує на специфіку ландшафту (докладніше див.: Шульгач 111–112) + формант *-иха*. Щодо топонімів на *-иха*, то вони звичайно пов’язані з відповідними андронімами (див.: Селищев 71, 77; Бучко 43). А.П. Корепанова у книзі “Словотворчі типи гідронімів басейну нижньої Десни” детально схарактеризувала продуктивний суфікс *-иха* (і менш поширені *-аха*, *-уха*, *-оха*) у сучасних східнослов’янських мовах, зазначивши, що «серед поселень України є досить значна кількість назв з цим суфіксом. Більшість назв населених пунктів має закінчення *-а*. Для цих суфіксів... можливе злиття суфікса і флексії. Показник граматичного роду в них може виділятися лише для жіночого роду, що видно з семантики назв»¹². Серед гідронімів і топонімів, які мають суфікси з елементом *-х-*, дослідниця виокремила групи, що за значенням указують на належність особи; певна кількість гідронімів має топографічний характер; деякі утворилися семантич-

ним шляхом від апелятивів з емоційним забарвленням або просторічно-зневажливого характеру¹³.

Ще одна місцева назва *Київська Амазонія* побутує в усному мовленні киян завдяки тому, що «у 1994 р. урочище *Горбачиху* віднесли до переліку цінних природних територій та об'єктів... Нині ур. *Горбачиха* являє собою поєднання всіх типів заплавної ландшафту з властивими для них рослинними угрупованнями. У південно-східній частині урочища збереглися рештки реліктових прируслових піщаних гряд, вкритих типовою псамофітною рослинністю... На цій території ростуть десятки видів червонокнижних рослин і живуть охоронювані тварини: сірі та білі чаплі, черепахи, баклани, бобрині. *Горбачиха* є частиною Дніпровського екологічного коридору, яким щороку мігрують птахи. *Горбачиха* допомагає регулювати рівень підтоплення Дніпра...» (Київ). Український біолог, природоохоронець І.Ю. Парнікоза уточнює, що «це були ділянки заплавної луки, ксерофітні луки на піщаних гривах, невисокі вербові зарості, а також невеликі ділянки заплавної вербово-осокового лісу. <...>. Наразі ж в умовах відсутності періодичного і тривалого затоплення більша частина урочища вкривалася лісовими екосистемами. Ліси тут сформовано переважно тополею чорною (осокором) та вербою білою. При цьому трапляються дуже старі екземпляри цих дерев. Великі площі дикого неперушеного заплавної лісу, який завдяки великій вологості, ліанам дівочого винограду, щільному травостою і підліску можна образно порівняти з амазонськими нетрями, це найбільший скарб урочища *Горбачиха*. Адже в інших лівобережних заплавної урочищах від Вигурівщини до Осокорків такі комплекси або фрагментарні або повністю втрачені. <...>. *Горбачиха* — це також край дивовижного фауністичного розмаїття. <...>. Багатий світ плазунів та амфібій. <...> Тут взимку скупчується риба...» (Парнікоза). Маловідоме київське урочище, відзначене в XIX ст. у путівнику як невисоке піщане узвишся, що тяглося від Русанівської протоки до с. Вигурівщина. Саме тут була Лиса гора. Сьогодні воно маловідвідване, заховане за справжнім природним раєм (Київ). Екозахисники вважають, що на його території можна створити об'єкт природно-заповідного фонду, оскільки *Горбачиха* — останній і єдиний залишок заплавної лісів київського лівобережжя, знищених під час забудови цієї частини міста.

Мікротопонімія лівобережжя міста Києва — важливий фрагмент до повного історико-етимологічного словника топонімів України.

- ¹ Желєзняк І.М. Київський топонімікон. К., 2013. С. 5.
- ² Желєзняк І.М. Матеріали до «Історико-етимологічного словника топонімії Києва» // Українська пропріальна лексика: М-ли наук. семінару 13–14 вересня 2000 р. К., 2000. С. 50.
- ³ Желєзняк І.М. Київський топонімікон. К., 2013. С. 6.
- ⁴ Желєзняк І.М. Там само. С. 10.
- ⁵ Парнікоза І.Ю. Київські острови на Дніпрі – погляд крізь століття. URL: <http://h.ua/story/123138> (дата звернення: 25.06.2011).
- ⁶ Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. К., 1990. С. 179–180.
- ⁷ Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України / Відп. ред. В.Г. Скляренко. К., 2014. С. 161.
- ⁸ Горбачиха – топоним. Режим доступу URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Горбачиха> (дата звернення: 08.01.2021).
- ⁹ Илчев Ст. Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969. С. 138.
- ¹⁰ Тушков Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имен / Вступ. ст. и подгот. текста В.М. Воробьева. М., 2004. С. 113.
- ¹¹ Дніпровський район: історична довідка. Режим доступу URL: <http://www.dnipro.gov.ua/> (дата звернення: 19.07.2012).
- ¹² Корепанова А. П. Словотворчі типи гідронімів басейну нижньої Десни. К., 1969. С. 74.
- ¹³ Корепанова А.П. Там само. С. 75–78.

Скорочення

- АТП 1947 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. К., 1947.
- Бучко – Бучко Д.Г. Ойконімія України на -иха / -їха // Традиційне і нове у вивченні власних імен: Тези доп. Міжнар. ономастичної конф. (Донецьк; Горлівка; Святогірськ. 13–16 жовтня 2005 р.). Горлівка, 2005. С. 41–44.
- Габорак – Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини: Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2011.
- Ганжина – Ганжина И.М. Словарь современных русских фамилий. М., 2001.
- Горбачиха – Горбачиха. Режим доступу URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Горбачиха> (дата звернення: 16.08.2021).
- Горпинич – Горпинич В.О. Болгарські прізвища в сучасному антропоніміконі Бердянщини. Дніпропетровськ, 2010.
- Заплава Дніпра – Парнікоза І.Ю. Київські острови та прибережні урочища на Дніпрі – погляд крізь віки. Розділ 2. Історія київських островів та заплавних урочищ. 2.9. Заплава Дніпра у Києві в 1943–1990 рр. 2.9.7. Долобецький острів – урочище Горбачиха у 1943–1990 рр. Режим доступу URL:

- <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/Islands/History/dnipro-kyiv-history-1943-2000/dolobetsky-gorbachicha-1943-2000.html> (дата звернення: 11.04.2021).
- Київ – Горбачиха. Режим доступу URL: <https://sady.kiev.ua> > горбачиха (дата звернення: 08.01.2022).
- НТСУМ 1 – Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. К., 1998. Т. 1.
- Парнікоза – *Парнікоза І.Ю.* Горбачиха: дика і незнана. Режим доступу URL: <http://h.ua/story/336469> (дата звернення: 21.08.2013).
- Редько І – *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х т. Львів, 2007.
- Селищев – *Селищев А.М.* Из старой и новой топонимии // Селищев А.М. Избр. труды. М., 1968. С. 45–96.
- Торчинська, Торчинський – *Торчинська Н.М., Торчинський М.М.* Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький, 2008.
- Шульгач – *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998.

М.М. Торчинський, Н.М. Торчинська
(Хмельницький)

ДЕНОТАТНО-ХАРАКТЕРИСТИЧНІ, ЕТИМОЛОГО-СЛОВОТВІРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ ПЛАНЕТ

Власні назви космічних об'єктів рідко ставали об'єктом наукових студій. Фактично лише Ю.О. Карпенко в монографії «Назви зоряного неба»¹ схарактеризував власні назви галактик, сузір'їв та їхніх частин, зірок, планет і їхніх супутників, астероїдів, комет, метеорів і частин поверхні Місяця. У лінгвокраїнознавчому аспекті проаналізовано астроніми у словнику, який уклали І. Процик та Г. Тимошик², проте етнокультурне спрямування роботи зумовило звернення уваги насамперед на назви сузір'їв (із планет описано лише *Венери* й *Землю*). Аналогічні особливості має й інша робота І. Процик³. Понад 400 космонімів, які увічнюють у Всесвіті літопис Української держави, представлено в науково-енциклопедичному виданні «Імена України в Космосі»⁴, але це переважно назви малих планет, астероїдів, комет тощо. Відзначимо й дисертаційну роботу Т.Ю. Ковалевської «Стилістичний потенціал космічних назв в українській поезії ХІХ–ХХ ст.»⁵, де ґрунтовно описано вживання пов'язаних із космосом власних назв у художньому мовленні, але це вже будуть не космоніми, а космопоетоніми.

Як бачимо, такі праці написано досить давно, і хоча етимологія цих пропріативів майже не змінилася (та й у переважній кількості назв вона досить прозора), однак певні трансформації все-таки відбулися.

Це, зокрема, стосується термінопозначень. Якщо в другій половині ХХ ст. основним для позначення назв космічних об'єктів був

термін *астронім* ‘власна назва зони космічного простору, галактики, зоряної системи (сузір’я), частини сузір’я’⁶, то вже на початку ХХІ ст. укладачі «Словника української ономастичної термінології» Д.Г. Бучко і Н.В. Ткачова із цим значенням використовують термін *космонім* ‘вид оніма, власна назва будь-якого об’єкта космічного простору – зірок, сузір’їв, галактик, планет, їх супутників, назви планетоїдів, астероїдів, комет, метеоритів і ін.’⁷, а *астронімом* вважають ‘різновид космоніма, власну назву окремої зірки, а також сузір’я, галактики, туманності’⁸, при цьому зауважуючи, що «у сучасній українській і слов’янській ономастиці частіше використовують термін *космонім*, а *астронім* нерідко вживають як синонім до терміна *космонім*»⁹.

Ще одна відмінність стосується структурування космонімного простору. Ю.О. Карпенко не пропонував власних термінів для ідентифікації різних типів космічних тіл, проте поділяв їх на народні й наукові, старі й нові, назви реальних космічних об’єктів та їхніх проєкцій на нічне небо¹⁰, і таке групування ми беремо до уваги, оскільки переважно класифікуємо загальновідомі, зокрема й народні, космоніми, а не наукові номінації, що складаються з буквених і цифрових індексів.

Н.В. Подольська, по-перше, до складу словника помістила низку похідних термінопозначень (*астроніміка, астронімічний, астронімія, астронімний, астротопонім; космонімія, космонімний*¹¹), по-друге, ідентифікувала окремі об’єкти на Венері, Землі, Марсі, Меркурії й Місяці (*венусонім, геонім* (а також *геонімний, геонімія*), *марсіонім* (*марсіонімний, марсіонімія*), *меркуріонім* (*меркуронімія*) і *селенонім* (*селеноніміка, селенонімічний, селенонімія, селенонімний*)¹².

У «Словнику української ономастичної термінології» терміносистему космонімів доповнено низкою похідних від основного поняття (*космоніміка, космотопоніми*¹³) та ідентифіковано різновиди космотопонімів, як-от *нептунонім, плутононім, сатурнонім, юпітеронім* (з похідними *нептунонімія, плутононімія* і т. д.)¹⁴.

Для назв інших космічних тіл у терміносистему введено терміни *астероїдонім, галактиконім, кометонім, констелонім, метеоритонім, метеоронім, сателітонім*¹⁵, а також визначальний для нашої роботи – *планетонім*, яким вважаємо власну назву планети як Сонячної системи, так і інших, зокрема й гіпотетичні оніми: *Сатурн, Плутон, Фаєтон*¹⁶. Термін утворено з дотриманням ономастичних стандартів, у його основі – грецька лексема *planētās* зі значенням ‘планета’¹⁷.

Підтверджуємо й додаткове зауваження, що «планетонімів небагато, і всі ці назви пов'язані з античною міфологією, хоча в побутовому мовленні можливі й інші найменування, наприклад: *Венера – Ранкова зоря, Зірниця, Зорянка*»¹⁸. Додаткової інформації узагальнювального характеру про різні особливості планетонімів немає, тому ми й звернули увагу на цей клас пропріальних одиниць як зразок для комплексного аналізу не окремої власної назви, а саме одного з компонентів онімного простору української мови, тобто всіх онімів, що належать до певної групи власних назв.

Таких досліджень в українській ономастиці ще немає, що насамперед зумовлює *актуальність* нашої роботи. Пропонований алгоритм можна використати для характеристики інших класів пропріативів – спочатку кількісно невеликих (як-от планетоніми), а згодом – і значно більших.

Мета нашого дослідження – комплексний аналіз власних назв планет, який передбачає вивчення їхніх денотатно-характеристичних, етимолого-словотвірних та функціональних особливостей, а *завдання* – пристосувати комплексну схему аналізу окремого оніма до характеристики групи власних назв однотипних денотатів, визначити їхнє місце в онімному просторі, з'ясувати спосіб творення та побутування в мові й мовленні.

У процесі дослідження використовуємо передусім *описовий* метод, а також *класифікації і систематизації, порівняльний та кількісних підрахунків*.

Запропонована раніше схема опису власних назв¹⁹ складалася з номінативного, етимолого-словотвірного, функціонального, квалітативно-денотатного, стилістичного й екстралінгвального блоків – загалом 27 критеріїв. Подальше вивчення особливостей аналізу онімів²⁰ зумовило внесення часткових змін у пропонований алгоритм, зокрема розширення кількості атрибутів до 38, об'єднаних у три блоки: *денотатно-характеристичний* (має два підблоки – *денотатно-номінативний*, тобто розмежування онімів за характером іменованих об'єктів, та *денотатно-квалітативний*, що ґрунтується на певних особливостях денотатів, як-от реальність їхнього існування, розміри, кількість тощо), *етимолого-словотвірний* (увагу звертаємо на спосіб творення, семантику твірної основи, продуктивність словотвірного типу, час виникнення назви, будову, мотиваційні відношення, етимологію тощо) та *функціональний* (враховуємо стилістичні

особливості власних назв, сферу і форму їх уживання, а також кодифікаційні ознаки, зокрема правопис та відмінювання). Ця модель і стала основою для розроблення схеми аналізу окремих класів онімної лексики, яку, звичайно, ми частково модифікуємо.

Зокрема, наводячи початкову форму, додаємо дефініцію терміна та визначаємо його етимологію, наприклад: 1. *Планетоніми* – власні назви планет (*планета* – ‘небесне тіло кулястої форми, яке обертається навколо Сонця і світиться відбитим сонячним світлом’²¹). Термін походить від грецьких лексем *planētās* ‘планета’²² й *ónōta*, *ónōta* ‘ім’я, назва’.

Компоненти денотатно-номінативної систематизації пропріальних одиниць можна визначити з таблиць, наявних у монографії «Структура онімного простору української мови»²³. Якщо якогось різновиду у схемі немає, то це обов’язково вказуємо.

Таким чином, для планетонімів етапи денотатно-номінативної класифікації матимуть такий вигляд: 2. Онімне поле – *космоніми*. 3. Онімне підполе – *космоорбітоніми*. 4. Онімного сектора немає. 5. Онімного підсектора немає. 6. Онімний сегмент – *монокосмоорбітоніми*. 7. Онімного підсегмента немає. 8. Онімний елемент – *планетоніми*. 9. Онімного піделемента немає.

За потреби значення одиниць денотатно-номінативного структурування власних назв розшифровуємо: *космонім* – власна назва космічного об’єкта²⁴; *космоорбітонім* – власна назва цілісного космічного тіла, що рухається за певними законами²⁵; *монокосмоорбітонім* – власна назва одиничного космічного об’єкта²⁶.

Окремо розглянемо денотатно-квалітативні атрибути планетонімів.

10. За біологічними особливостями – це *абіоніми*.

11. За реальністю денотатів – *реалоніми*.

Як *гіпотетоніми* можна, наприклад, кваліфікувати назви планети *Фаетон*, яка нібито існувала раніше між Марсом і Юпітером, та планети *Уммо* в сузір’ї Діви, на якій, за повідомленнями деяких дослідників, жили подібні до землян мешканці, які з 1966 року передавали нам різні повідомлення.

Низка інших власних назв, засвідчених у художньому мовленні та фільмах (планети *Альфа*, *Плюк* і *Хануд* у фільмі «Кіндза-дза», *Пандора* в «Аватарі», *Магратея* в романі «Автостопом по Галактиці» тощо), – це *фантастоніми* й одночасно планетопетоніми або ар-

типланетоніми (такі пропріативи трапляються в художніх текстах та інших жанрах мистецтва, тому їх також можна схарактеризувати як вказану групу онімів).

Так звані екзопланети, які перебувають за межами Сонячної системи, переважно отримують назви, що складаються, наприклад, з порядкового номера зірки в сузір'ї, його назви й латинських літер *b* (перша планета), *c* (друга), *d* (третя) і т. д., тому *14 Геркулес b* – це назва першої планети, яка рухається навколо чотирнадцятої зірки в сузір'ї Геркулеса. Такі конструкції вважаємо космічною номенклатурою, їх дуже багато (за підрахунками учених, станом на 2020 рік у Всесвіті 4 281 планета рухається навколо 3 163 зірок, а загалом лише в нашій галактиці припускають наявність понад 100 мільярдів планет).

12. За розмірами *макропланетонімами* є *Юпітер, Сатурн, Уран і Нептун*; *мезопланетонімами* – *Венера, Земля, Марс і Меркурій*; *мікропланетонімом* був *Плутон*, якого астрономи з 2006 року взагалі почали вважати карликовою планетою (ми залишаємо його в списку планет, оскільки переважна більшість мовців уважає саме так).

13. Усі планетоніми – *індивідуальні* пропріальні одиниці.

14. *Екстралінгвальна інформація* про найменований об'єкт насамперед повинна сприяти з'ясуванню походження оніма. Щодо планетонімів цього не спостерігаємо, тому в цьому разі можна лише подати відомості про масу небесного тіла, порівняно із Землею, та період його обертання навколо Сонця. Для *Меркурія*, який у 18 разів менший за нашу планету, це 87,969 земних діб; для *Венери*, яка приблизно однакова із Землею, – 224,7; для *Землі* – 365,24 доби; для *Марса*, удесятеро меншого за Землю, – 687 днів. *Юпітер* у 318 разів більший за Землю й обертається навколо Сонця за 11,86 року; *Сатурн* – у 95 разів і за 29,46 року; *Уран* – у 14,5 і за 84,01 року; *Нептун* – у 17,2 і за 164,79 року. *Плутон* ушестеро менший навіть за Місяць і обертається навколо Сонця за 247,92 року.

Другий блок комплексної характеристики планетонімів – це з'ясування їхніх етимолого-словотвірних особливостей, що, зважаючи на незначну кількість таких пропріативів, не становить особливих складнощів.

15. Мотиваційні відношення, пов'язані з релігією, зазвичай кваліфікують як *ідеологічні*, і саме так можна стверджувати стосовно назв планет *Венера, Марс, Меркурій, Сатурн і Юпітер*. Однак такі назви,

як *Нептун*, *Уран* і *Плутон*, виникли протягом XVIII – на початку ХХ ст., тому можемо говорити про *асоціативну* мотивацію (за аналогією до раніше створених планетонімів). Також *асоціативною* є назва *Земля*, утворена способом онімізації апелювання зі значенням ‘суша; ґрунт, родючий верхній шар земної кори; частина території тощо’. Мотивація складених власних назв – квалітативно-сутнісна (*Голуба планета*, *Ранкова зоря*), а суфіксальних дериватів – сутнісна (*Зірниця*, *Зорянка*).

16. З античних мов (насамперед латинської) запозичено вісім планетонімів, крім назви нашої планети, яка є питомою. Питомі й народні варіанти назв планет.

17. Шлях виникнення перших планетонімів, як і архаїчних та народних форм космоніма *Земля*, – *природний*, наступних – *штучний* («автор» назви *Уран* – німецький астроном І. Боде, *Нептун* – французький астроном У. Левер’є, *Плутон* – 11-річна В. Берні з Оксфорда).

18. *Архаїчними* можемо вважати назви *Венера*, *Марс*, *Меркурій*, *Сатурн* і *Юпітер* (55,56 %), *давніми* – *Нептун*, *Плутон* і *Уран*, а також *Земля* (разом – 44,4 %), що як планетонім увійшла в науковий обіг із XVI ст. після утвердження Коперникової геліоцентричної системи Всесвіту.

19. Загалом планетоніми мають *відому* і *прозору* етимологію. Хибна й народна гіпотези походження цих онімів не засвідчені.

20. Офіційні власні назви планет утворено способом *власне семантизації* як різновиду *лексико-семантичного* способу деривації, причому у 88,9 % випадках – це *трансонімізація* теонімів, а в 11,1 % – *онімізація* іменника. Народні варіанти назв утворено *синтаксичним* (5; 71,43 %: *Вечірня зоря*, *Червона планета*) та *суфіксальним* (2; 28,57 %: *Зірниця*, *Зорянка*) способами.

21. Більшість планетонімів за структурою – *прості* конструкції. Деякі назви кваліфікують як *складені* (іменниково-прикметникові словосполучення: *Голуба планета*, *Ранішня зоря*).

22. Лексико-семантичний словотвірний тип можемо вважати *основним* для офіційних та діяхронічних форм планетонімів, а суфіксальні деривати мають *середню* продуктивність.

23. За семантикою твірної основи 88,9 % сучасних планетонімів – *відтеонімі* (назви *Венера*, *Марс*, *Меркурій*, *Нептун*, *Плутон*, *Сатурн* і *Юпітер* виникли від імен богів римського пантеону відповід-

но кохання, війни, торгівлі, морів, підземного царства, землеробства і неба та грому, а планетонім *Уран* – від імені одного з первісних богів грецького пантеону). *Відапелятивний відіменниковий* планетонім *Земля* (11,1 %) – від слова *земля*. Від астрономічних термінів *зоря*, *планета* (переважно в поєднанні з прикметниками) утворено народні варіанти назв планет *Венера*, *Земля* і *Марс*.

Функціональна характеристика пропріальних одиниць часто досить об'ємна, особливо якщо це стосується антропонімів, міфонімів чи окремих розрядів ідеонімів (передусім поетонімів й артифрагментонімів) та окремих складників інших онімних полів, які мають високу продуктивність. Через незначну кількість аналізованих лексем, здавалося б, ми не зможемо подати багато інформації такого змісту, однак насправді матеріалу про функціонування планетонімів достатньо.

24. Назви планет, як і інші оніми, виконують насамперед такі функції: *номінативну* (усе пізнане людиною отримує назву) та *інформативну* (згадка про будь-який планетонім викликає у свідомості людини певні відомості про номінований об'єкт), меншою мірою – *комунікативну* (спілкування), *гносеологічну* (здобуття нових знань), *когнітивну* (формування і вираження думок), *ідентифікаційну* (розрізнення однотипних денотатів), *естетичну* (образне мовлення) тощо.

25. Такі пропріальні одиниці побутують насамперед у *науковому* стилі (в середовищі астрономів, учителів фізики й астрономії, учнів старших класів), рідше – у *розмовно-побутовому* (наприклад, під час розгляду зоряного неба), *публіцистичному* (зокрема, у репортажах про певні події, пов'язані з дослідженнями планет), *художньому* (у творах, написаних у жанрі наукової фантастики, наприклад «Астронавти» С. Лема, «Син Сонця – Фаєтон» М. Руденка, або у фільмах на зразок «Планета штормів» П. Клушанцева чи японський мультсеріал «Сейлор Мун»). Народні форми планетонімів функціонують у фольклорі та поезії.

26. *Стилістично-виражальні можливості* власних назв космічних тіл описано в дисертаційних роботах Т.Ю. Ковалевської²⁷ та І.В. Хлестун²⁸. Планетоніми, за винятком *Землі*, там трапляються рідше, однак дитячі письменники (наприклад, Р. Алдоніна, Н. Карпенко, Р. Сеф та багато інших, зокрема невідомих авторів) насамперед із пізнавальною метою часто створюють тексти, у яких використовують усі назви планет (наприклад: «Я найбільший серед Вас! –

вихвалявся *Юпітер* раз — ... Кільця є, як у *Сатурна*, Урагани, як в *Нептуна*»; Скуті льодом *Уран* і *Нептун* І на *Плутоні* колотун! Без атмосфери, по всьому, Жити неможливо нікому!). Загалом найчастіше планетоніми фіксуємо в складі *порівнянь*, *метафор*, *метонімії*, *персоніфікацій*, *етимологізацій* тощо. Серед граматичних засобів образності морфологічних майже немає. Власні назви планет переважно виконують синтаксичну роль підметів і додатків (субстанціальні суб'єктні й об'єктні синтаксеми).

27. Конотативними є додаткові значення планетонімів: агресивного, войовничого чоловіка можна назвати *Марсом*, великого і сильного — *Юпітером*, вродливу жінку — *Венерою*. А загалом *конотативні*, *асоціативні* та *символічні* особливості власних назв планет тісно переплетені між собою. Так, *Меркурій* конотує семи 'швидкість' і 'посланець', *Марс* асоціюється з війною та кровопролиттям і водночас символізує мужність і юність; крім того, його графічне позначення (коло зі стрілою, спрямованою в правий кут) одночасно вказує на чоловічу стать. *Земля* — це колиска людської цивілізації, *Юпітер* — сила, верховенство, а *Венера* — краса й кохання. *Уран* асоціюється з електрикою, а *Плутон* — із темрявою, холодом і далекою відстанню. *Сатурн* і *Нептун* таких конотацій не мають, хоча ототожнюються з іменами богів античного пантеону, як і більшість інших планетонімів. Певні паралелі можна також провести між деякими планетонімами й назвами металів (*уран*, *нептуній*, *плутоній* і ртуть, яку ще називають *меркурій*).

Концептуально власні назви планет належать до макроконцепту 'Простір' і мезоконспекту 'Космос', при цьому кожен пропріатив можна кваліфікувати як мікроконцепт.

Етнокультурну *знаковість* таких власних назв визначаємо за словником-довідником «Антологія знаків української етнокультури» В.В. Жайворонка. Космонімів у ньому наведено небагато, а планетонімів — ще менше (по суті, це лише народні назви *Венери* — *Вечірня*, *Ранішня*, *Ранкова зоря*, що постає в уяві українців як ключниця неба і є символом кохання та нареченої, а також *Земля* як верхній шар земної кори і вся земна куля, яку здавна шанували та обожнювали як матір, що родить (дає) людям усе потрібне для життя і захирає до себе після смерті²⁹).

28. Загалом планетоніми — *емоційно нейтральні* пропріативи, проте на рівні підсвідомості можна розрізнити позитивне забарвлення

онімів *Земля, Венера, Меркурій, Сатурн і Юпітер* та негативне – оніми *Марс, Уран, Нептун і Плутон*.

29. Серед *додаткових лінгвостилістичних характеристик* таких планетонімів відзначимо брак структур *антонімічних* (їх в ономастиці майже немає), *полісемічних* (однакові назви планет не реєструють) і *паронімічних* (звичайно, можна кваліфікувати як пароніми *Плутон і Платон*, але на рівні планетонімів такі конструкції не трапляються).

Як *синоніми* можемо ідентифікувати насамперед різносистемні (поширені в інших мовах), діяхронічні (колишні) та народнопоетичні назви планет, як-от: *Меркурій* – *Будга, Рогінея* (Стародавня Індія), *Водяна зірка* (Східна Азія), *Добропан* (Чехія), *Стилбон*, тобто ‘блискучий’ (Стародавня Греція); *Венера* – *Вечірня зірка, Ранкова, Ранішня зоря* (слов’яни), *Гесперос* – ‘вечірня зірка’ (Стародавня Греція), *Зухра* (перси, таджикі), *Зухрах* (Малайзія), *Зухура* (суахілі), *Хох Ек* – ‘Велика зоря’ або *Шуш Ек* – ‘Зоря Оси’ (майя), *Хокуао* – ‘ранкова зірка’ і *Хокуауа-хиахи* – ‘вечірня зірка’ (Гавайї), *ЧСаска* (Мезоамерика); *Земля* – *Гея* (Греція), *Голуба планета*; *Марс* – *Арес* (Греція), *Нергал* (Вавилон), *Червона планета*; *Юпітер* – *Мулу-баббар* – ‘біла зірка’ (Месопотамія), *Зірка Зевса, Фаетон* – ‘блискучий’ (Греція), *Суй-сін* – ‘зірка року’ (Китай).

Натомість *омонімію* простежуємо досить часто: по-перше, з іменами античних богів або певних апелютивів; по-друге, з поетонімами (назвами планет, ужитими в художніх творах, наприклад, про *Меркурій* – «Велике сонце Меркурія», «Десант на Меркурій» Д. Біленкіна, «Корона Сонця» і «Місячна соната» С. Павлова, «Операція “Меркурій”» К. Саймака тощо); по-третє, з артифрагментонімами (назви планет, які згадано в художніх фільмах, наприклад, про *Марс* – «Війна світів», «Місія на Марс», «Привиди Марса», «Пригадати все», «Червона планета» та інші); по-четверте, з мелосопланетонімами (наприклад, *Венера* – у піснях «В саду Венери» (німецька диско-група «Модерн Токінг», «Венера» (Леді Гага), «Нічний політ на Венеру» (німецька група «Боні М»), «Останній відлік» (шведський рок-гурт «Європа»), «Я була на Венері» (Маша Распутіна) і т. д.); по-п’яте, з антропонімами, наприклад особові імена *Венера*, або *Венус* (актриси В. Нігматуліна і В. Саввіна, тенісистка В. Вільямс), *Уран* (архієпископ Любляни У. Алойз, французький музикант і композитор У. Кретъен, турецький політик У.М. Хільмі); зрештою, з іншими

класами пропріативів, які використовують для ідентифікації різних денотатів, наприклад: *Марс* – у картині «Вечір на Марсі» О. Леонова, відеоіграх «Ефект маси», «Марсіанська готика» та «Приречені», шоколадний батончик «Марс» і однойменна корпорація; *Уран* – річки *Великий* і *Малий Уран*, село *Уран* у Росії, російський протикорабельний ракетний комплекс, бойовий робот, серія фотооб'єктивів «Уран», казахський музичний інструмент, хімічний елемент, кодова назва Сталінградської операції, давньобашкирське плем'я тощо.

30. Більшість власних назв планет належить до *активного словникового запасу*. Якщо використати запропоноване О.Ю. Карпенко розмежування кіл, сфер, скриптів і фреймів³⁰, то в загальномовній, територіально-корпоративній та індивідуальній сферах це буде активне коло (у другій частині монографії «Структура онімного простору української мови» зазначено, що до активного кола належать «окремі космоніми (зокрема планетоніми і констелоніми»³¹), проте можливі варіанти віднесення таких пропріальних одиниць і до нейтрального та навіть пасивного кіл, що залежить «від освіти, роду занять, життєвого досвіду мовців тощо»³². Лише діахронічні варіанти можемо віднести до *пасивного словникового запасу*.

31. Зважаючи на те, що планетонімів (разом із лексичними синонімами) налічується близько двох десятків, кваліфікуємо їх як *низькочастотні* (малопоширені) назви, як і космоніми загалом, чисельність яких становить понад 40 000³³, однак це лише сорок одна сотисячна від загальної кількості власних назв у нашій мові.

32. Усі сучасні офіційні назви планет *загальновідомі*, варіантні діахронічні – *маловідомі*, а народні назви – *регіонально відомі*, оскільки в різних місцевостях трапляються неоднакові пропріальні форми.

33. Аналогічно планетоніми розмежовують за особливостями реалізації: у мові та мовленні побутують сучасні офіційні форми, лише в мові – архаїчні, а переважно в мовленні – народні.

34. *Офіційними* вважають сучасні назви планет, *неофіційними* – їхні варіантні форми, проте перша група може функціонувати і в неофіційних мовленнєвих ситуаціях, а друга – в офіційних.

35. За формою розрізняємо *основні* назви планет (їх дев'ять) і *варіантні*: як *діахронічні*, так і *синхронічні*. На думку Ю.О. Карпенка³⁴, наші предки спочатку користувалися грецькими назвами планет, про що свідчать, наприклад, «Ізборник Святослава» 1073 року: *слъньце*, *лоуна*, *зеус*, *крмис*, *арис*, *афродити*, *кронос* та староукраїнська «Кос-

мографія» XVI ст. (переклад із латинського «Трактату про сферу» англійця Й. Сакробоска): *Кронъ, Зевесъ, Аррисъ, Солнце, Авѳродисъ, Ермисъ*, хоча в оригіналі назви планет латинські: *Saturnus, Jupiter, Mars, Venus, Mercurius* (переважно такі форми запозичали з польської мови), і це все різносистемні діахронічні варіанти. Синхронічними є народні відповідники планетонімів *Венера, Земля* і *Марс*.

36. Правопис власних назв планет регламентує оновлений «Український правопис», який чітко вказує, що «у назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря, сузір'я, планета, галактика* тощо) і порядкових позначень яскравості світил (*альфа, бета, гамма* тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сатурн, Юпітер*»³⁵. Відмінностей у вимові та написанні планетонімів не зафіксовано, проте інші пропріативи, утворені способом трансонімізації, можуть мати певні особливості (написання в лапках: планета *Сатурн* – пілосмок «*Сатурн*»).

37. Планетоніми не ідентифікуємо постійно як власні назви, оскільки вони можуть мати інші значення (наприклад, слово *Земля* з великої літери пишемо тоді, коли його вживаємо як астрономічну назву: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*, проте *оборіток землі, припасти до землі*).

38. Усі назви планет *відмінювані*. За зразком іменників чоловічого роду однини відмінюємо сім пропріативів, жіночого роду – два. Усі народні назви планет відмінюємо як іменники (з прикметниками або без них) жіночого роду однини.

Завершивши комплексну характеристику власних назв планет, доходимо таких висновків про основні ознаки цього розряду пропріальних одиниць.

1. Планетоніми належать до онімного поля космонімів, підполя космоорбітонімів, сегмента монокосмоорбітонімів.

2. За денотатно-квалітативними критеріями такі пропріальні одиниці – абіоніми, реалоніми, індивідуальні макро- або мезоназви.

3. Основні функції планетонімів – номінативна та інформативна, які найчастіше проявляються в науковому стилі. У художньому мовленні такі оніми фіксуємо в складі порівнянь, метафор, метонімії, персоніфікацій та етимологізацій. Як синоніми ідентифікуємо насамперед різносистемні, діахронічні та народнопоетичні назви планет, а омонімію простежуємо з іменами античних богів, поетонімами, артифрагментонімами та іншими класами пропріативів, які використовують для позначення різних денотатів.

4. Конотативні, асоціативні та символічні особливості власних назв планет взаємозв'язані. Належать такі оніми до макроконцепту 'Простір' і мезоконцепту 'Космос'. Це емоційно нейтральні назви, які є складником активного словникового запасу.

5. Планетоніми низькочастотні, загальновідомі, офіційні, основні, відмінювані лексеми, які переважно побутують у мові й мовленні, однак їх нерегулярно ідентифікують як власні назви. Відмінностей у вимові та написанні планетонімів не зафіксовано.

На перспективу заплановано аналіз за таким алгоритмом інших розрядів онімної лексики: спочатку кількісно невеликих, а потім і продуктивних, що дасть змогу сформувати цілісне бачення денотатно-характеристичних, етимолого-словотвірних та функціональних атрибутів українського ономастикону.

¹ Карпенко Ю.А. Названия звездного неба / Отв. ред. А.В. Суперанская. М., 1985.

²Лінгвоукраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 4. Астрономічні назви / Уклад.: І. Процик, Г. Тимошик. Львів, 2006.

³Процик І. Словник власних астрономічних назв української мови // Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні. Львів, 2014.

⁴Імена України в Космосі: науково-енциклопедичне видання / За ред. І. Б. Вавилової і В. П. Плачинди. Л.; К., 2003.

⁵Ковалевська Т.Ю. Стилістичний потенціал космічних назв в українській поезії XIX – XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1994.

⁶Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. М., 1988. С. 67.

⁷Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Словник української ономастичної термінології. Х., 2012. С. 199–200.

⁸Там само. С. 52–53.

⁹Там само. С. 53.

¹⁰Карпенко Ю.А. Цит. праця. С. 25.

¹¹Подольская Н.В. Цит. праця. С. 41, 67–68.

¹²Там само. С. 45, 47–48, 78–79, 115–116.

¹³Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Цит. праця. С. 110.

¹⁴Там само. С. 128, 149, 161, 191.

¹⁵Торчинський М.М. Власні назви космічних об'єктів // Мовні і концептуальні картини світу. К., 2008. Вип. 24, Ч. 3; Торчинський М.М. Денотатно-номінативна структура космоорбітонімій як складник української ономастичної терміносистеми // Українська термінологія і сучасність. К., 2013. Вип. 9; Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький, 2008.

¹⁶Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. С. 173.

¹⁷Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М., 1976. С. 590.

¹⁸Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. С. 173.

¹⁹Торчинський М.М. Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Хмельницький, 2007. Ч. II. Вип. 3. С. 224; Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. С. 275–276.

²⁰ *Торчинський М.М.* Онімна система і критерії її аналізу // *Наук. записки Тернопільського нац. ун-ту. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2014. Вип. 11; Торчинський М.М.* Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... д-ра філол. наук. К., 2010. С. 39–40; *Торчинський М.М.* Українська ономастика: навч. посібник. К., 2010. С. 15–17, 159–161.

²¹ *Сліпушко О.М.* Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. К., 1999. С. 333.

²² *Дворецкий И.Х.* Цит. праця. С. 590.

²³ *Торчинський М.М.* Структура онімного простору української мови. С. 525–533.

²⁴ *Подольская Н.В.* Цит. праця. С. 67.

²⁵ *Торчинський М.М.* Структура онімного простору української мови. С. 171.

²⁶ Там само. С. 172.

²⁷ *Ковалевська Т.Ю.* Цит. праця.

²⁸ *Хлистул І. В.* Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): дис. ... канд. філол. наук. К., 2006.

²⁹ *Жайворонок В.В.* Антологія знаків української культури: словник-довідник. К., 2018. С. 84, 256.

³⁰ *Карпенко О.Ю.* Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: дис. ... д-ра філол. наук. Одеса, 2006. С. 137.

³¹ *Торчинський М.М.* Структура онімного простору української мови. Ч. II. Функціонування власних назв. Хмельницький, 2009. С. 163.

³² *Українська мова: енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. К., 2004. С. 14.*

³³ *Торчинський М.М.* Кількісна характеристика найменувань космічних об'єктів // *Славистичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика. Хмельницький, 2019. Вип. 6.*

³⁴ *Карпенко Ю.А.* Цит. праця. С. 97–98.

³⁵ *Український правопис. К., 2019. С. 58. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 04.12.2021).*

І.Б. Царалунга
(Хмельницький)

СЛОВОЗМІННА ВАРІАТИВНІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ XIV–XV СТ.

Варіативність належить до невід'ємних властивостей мови як системи, що постійно змінюється на різних рівнях, функціонує в певних стилях та жанрах, в усній і писемній формах, у різні історичні періоди. Розвиток паралелізму мовних одиниць, зумовлений екстралінгвальними факторами (умовами вживання мовних одиниць, відмінністю в належності мовців до територіального, соціального, культурно-історичного середовища та ін.), а також інтралінгвальними впливами (дією різноманітних мовних законів, міжмовними та міждіалектними контактами тощо), – досить поширене явище в українському ономастиконі.

Дослідження питань варіативності власних назв має певну історію у вітчизняній ономастиці. У другій половині XX ст. проблему функціонування топонімічних варіантів актуалізував Ю.О. Карпенко; В.О. Горпинич з'ясував причини морфологічного варіювання катойконімів у давньоруській мові; М.І. Сенів охарактеризувала народні варіанти в антропоніміконі українських пам'яток XIV–XVI ст.¹.

Значну увагу проблемам паралелізму онімів було приділено наприкінці XX ст. – на початку XXI ст.: І.М. Железняк проаналізувала розвиток нерегулярної варіативності у сфері гідронімії; С.Л. Авдеева (Ковтюх) послідовно опрацювала словозмінну варіативність у контексті відмінювання топонімів; у науковій студії Л.І. Дуки акцентовано на прагматичному аспекті варіювання антропонімів; Л.Р. Остах розглянула паралельне функціонування фонетичних і словотвір-

них варіантів власних особових імен, прізвищевих назв, ойконімів у писемних пам'ятках XVI–XVII ст. з різних регіонів України².

Вивчення варіативності власних назв у церковнослов'янських пам'ятках української редакції, важливе для розв'язання дискусійних питань формування, хронологізації й систематизації українського церковно-писемного корпусу зокрема та для висновків про розвиток української мови загалом, стало завданням нашої наукової розвідки.

Матеріалом дослідження слугували переважно рукописні, а також друковані церковнослов'янські пам'ятки української редакції XIV–XV ст., створені як на українських теренах, так і на території сусідніх держав: Бибельський Апостол XIV ст., Луцьке Євангеліє XIV ст., Молитовник князя Володимира XIV ст., Путнянське Євангеліє XIII–XIV ст., Пандекти Антіоха 1307 р., Луцький Псалтир 1384 р., Київський Псалтир 1397 р., Ужгородський Півустав XV ст., Кам'янка-Струмилівське Євангеліє 1411 р., Четья-Мінея 1489 р., Тріюдь Цвітна, надрукована Швайпольтом Фіолем у Кракові наприкінці XV ст., та ін. За виразними українськими фонетичними і морфологічними ознаками їх небезпідставно зараховують до цінних джерел вивчення історії української мови.

Обраний для дослідження період функціонування літературно-писемної мови важливий тим, що у XIV–XV ст. прагнення перекладів Святого Письма українською мовою, намагання пристосувати християнські релігійні тексти для розуміння “люду посполитого”, а не лише дослівно скопіювати протограф, спричинили чимало змін і відхилень від оригінальних текстів. Процес наближення церковнослов'янської мови до живої народнорозмовної, спрямований на перехід від застарілого, майже незрозумілого широким колам читачів, до більш уживаного, живого, набув органічного осмислення³. Попри те, що церковнослов'янський елемент був глибоко закорінений у релігійних текстах того часу, фонетична, граматична системи їх змінювалися під дією говіркового впливу. У формуванні відмінкової парадигми власних назв, виражених іменниками, виявляється тісний зв'язок тогочасної літературно-писемної мови з народним мовленням. Загалом варіанти іменникових форм в українській літературній мові й у говорах зумовлені, на думку дослідників, складним історичним процесом переходу від колишніх типів відмінювання за основами до відмін за граматичними родами⁴.

У релігійних текстах XIV–XV ст. простежується тенденція до об'єднання парадигм іменників одного роду з різною основою і розвитку варіативності форм із подальшим витісненням одних флексій та зміцненням інших. Яскраві приклади формування оновленої парадигми простежуємо в родовому, давальному, орудному, місцевому, кличному відмінках однини онімів, виражених іменниками.

Абсолютна більшість власних назв, представлених іменниками чоловічого роду в родовому відмінку однини, має закінчення *-a* (*-a*, *-ta*), успадковане від іменників *ō, *jō-основ, зокрема,

– антропоніми: *Авела* ЄВ 91 а, *ω(т) Адама* Тр 48 зв., *Ефама* КП 121 зв., *Гаврила*, *Михаїла* МКВ 7 зв., *Ивана* ЛП 9 зв., *Іоанна* КСЄ 1, *Костантина* УП 18 б, *Лазора* ПЄ 134, *Навванаїла* ЛЄ 4, *Петра*, *Симона* ЛЄ 4, *Іакова* КП 111 зв., *Мартемьяна*, *Мелентіа*, *Никифора*, *Харлампіа* УП 151 а, *Никифора*, *Феофана* ЛаврЄ 176 та ін.;

– топоніми (як назви міст, так і назви країн): *Вавилона* КП 120, до *Виелеома* КСЄ 107, *Египта* КП 90, *Єрдана* ПЄ 3, *Єроусалима* ПЄ 135, *Икрдана*, *Икроусалима* ЛЄ 2–2 зв., *Израїла* ПЄ 3, *Назарева* ЛЄ 4, *ω(т) Назарефа* ЛаврЄ 129, *Рима* Ізмарагд 226, *Сіона* КП 100 тощо.

Хоча у загальних назвах, засвідчених у тих самих текстах, фіксуємо поплутання закінчень *-a/-ta* (*-a*) іменників колишніх *ō, *jō-основ та *-u* іменників *ŷ-основ: во *врѣма гнѣвоу* ПА 129 а – *гнѣва* ЛП 21, *отъ гроба* ЛЄ 13 – *гробоу* ЛЄ 12 зв., ще пор.: *прѣдъ лицемъ вѣтроу* ЛП 23, во *оускрѣшѣньє суду* ПЄ 13, *ω(т) соудѣ* ПА 246 б тощо. Також виявляємо іменники *ŷ-основ з етимологічними закінченнями: *волоу* свого ПЄ 106, *доверьхоу* ЛЄ 8, *дом(о)у* ЛП 33, *медоу* ЛП 24 тощо, проте пор.: *снѣ* ЛЄ 9 зв., *меда* КП 114 зв., до *верха* ПЄ 10, 94 і под. Як відзначив М.Ф. Станівецький, змішування закінчень другої і третьої відмін було взаємне: давні слов'янські пам'ятки часто свідчать про вплив другої відміни на третю і навпаки⁵. І.А. Панькевич у дослідженні релігійних текстів XIV ст. дійшов висновку, що деякі явища з галузі морфології мали свій початок ще в староболгарській мові і продовжили своє життя на українському ґрунті, оскільки знайшли підпору тут у живому мовленні⁶.

Примітно, що в українських грамотах XIV–XV ст. система словозміни онімів представляє такі мовні хитання⁷: Святого *Николаѣ* – Святого *Николаю* 1401–1411, в Києві, УГ 26; *Бѣлогра(ду)* 1474, у Васлуї, УГ 123 – до *Белогоро(д)а* 1460, в Сучаві, УГ 111; *ω(т) Романова* *Тръга* – понижє *Серецкаго Тръгу* 1471, в Сучаві, УГ 119, пор. до *Юріє-*

ва Става 1488, у Сучаві, УГ 125 – на тої сторонѣ *ставоу* 1452, в Луцьку, УГ 38⁸. Позаяк релігійне письменство того часу відзначалося більшою сталістю граматичних форм і традицій правописання.

Взаємні поплутання закінчень іменників *о, *јо-основ та *ї-основ представлені в написаннях іменників у давальному відмінку однини, іноді – в одному манускрипті, на одному аркуші: *Филипоу* – *Филипови* ПЄ 40; *Авраамоу* КП 146 – *Аврамови* БА 29, ко *Ісоусоу* ПЄ 130, 152 – ко *Ісоусови* ПЄ 5, *Петроу* БА, 27 – *Петрови* ПЄ 16, 163, *Хрестоу* ПЄ 4 – *Х(с)ви* ПА 13 б та ін.

Для давального відмінка однини іменників чоловічого і середнього роду характерне закінчення *-у (-ю)* *о, *јо-основ, зокрема, для антропонімів: *Гаврілоу* Тр 84 зв., *Григорію* Ізмарад 226, *Двдоу* КП 122, кь *Иоаноу* ПЄ 13, *Иродоу* ПЄ 194, *Исакоу* КП 146, *Ісоу Х(с)оу* БА 35, *КостантинѸ* Тр 151, *Моисею* Тр 55 зв., *Петру* БА 28, кь *Пилатоу* ЛЄ 12 зв., *ПилатѸ* Тр 36 зв., кь *Пилатоу* ЛаврЄ 121зв., *Симоноу* ЛЄ 3 зв., *Іаковоу* КП 146 зв. і под.; топонімів: *Израиліу* ПЄ 256, *Содоמוу* ПЄ 205.

Почасти використано закінчення *-ови (-єви)* *ї-основ, здебільшого – у власних назвах осіб: *Андрѣви* ПЄ 40, 152, *Єсифови* ПЄ 192, *ѡсифовѣ* ЄС 202 зв., *ѡфрѣмови* ПА 159 а, *Иосифови* ЛЄ 12 зв., *Исакови* ПА 134 б, *Ис(с)ви* ЛЄ 4, *Ноеви* Ізмарад 86, *Маркови* ПА 306 а, *Моисѣви* КП 141 зв., *Петрови* ЛЄ 13, ЛаврЄ 143, *Самоилови* ПА 118 б, *Тимофѣви* ПА 11 б, 262 а, *Титови* ПА 56 б тощо; а також зрідка в топонімах: *Излеви* ПА 150 б.

У тексті Четвї в давальному відмінку однини іменників колишніх основ на **-о*, **-јо* та на **-ї*- варіативність форм, на думку Д.Г. Гринчишина, зумовлена вживанням закінчень *-ови (-єви)*, переважно в назвах істот: *ворогови*, *гѣви*, *змиєви*, *Маноеви*, *Моисѣви*, *моужєви*, *Ноеви*, *огневи*, *Петрови* та ін.⁹, що було властиво, за спостереженнями дослідників, для галицьких пам'яток, хоча трапляється в документах з інших територій, а сьогодні вживається в західнополіських та галицько-подільських говорах. Описуючи мовні особливості Житомирського Євангелія 1571 року, І.І. Огієнко зазначив, що іменники у формі давального на *-ови (-єви)*, *-ові (-єві)* вживалися рідше, ніж на *-у (-ю)*, проте досить послідовно: *днєві*, *мужові*, *отцєви*, *Платові*, *родові*, *сынові* і под., і підтримувались не тільки живою українською мовою, але й церковнослов'янською традицією¹⁰.

Натомість ділове письменство досліджуваного періоду дає значно послідовніший матеріал щодо варіативності таких антропонімів:

Андріашоу 1487, в Сучаві, ССУМ I, 76 – *Андріашеєви* 1414, на Буковині, ССУМ I, 76; пїу *Ванку* – *Ваньковъ* 1478, у Львові, УГ 67–68; *Володиславу* – *Володиславови* 1388, в Молодечні, Гр XIV 98; *Григореви* 1386, львівські землі (?), Гр XIV 67–69 – *ме(!)трополиту Григорію* 1301, в Галичі, Гр XIV 14; *Григорю* – *Григореви* 1413, львівські землі, МГ 272; *Иванови* 1414, в Сучаві, DRH A I, 53 – *Ивану* 1489, у Петрові, УГ 46; *Ивашку* Русиновичу 1499, у Вільні, УГ 63 – *Ивашкови* дати 1421, у Львові, УГ 65; *Михаїлови* 1403, в Сучаві, DRH A I, 26 – *Архїдїєлу Михаїлу* 1404, в Сигеті, УГ 134; *Сенкови* 1452, в Луцьку, УГ 38 – *Сеньку* 1487, у Кракові, УГ 43; слѣгамъ *Нъгоулови* и *Татоулови* – паноу *Нъгоулоу* и паноу *Татвлѣ* 1458, в Сучаві, DRH A II, 111 тощо¹¹.

Орудний відмінок однини іменників чоловічого і середнього роду містить у власних назвах закінчення *-омъ* < *-ъмь/-ємъ* < *-ьмь* відповідно до давніх м'яких і твердих основ: *Вениаминомъ*, *Ефремомъ* КП 112, с *Голашомъ* КП 204 зв., *Єремъемъ* ПЄ 233, *Ієремеємъ* КСЄ 15, *Ілжковом* КСЄ 24, *Серафо(!)момъ* МКВ 18 зв., фіксуємо приклад поширення закінчень твердої групи на іменники м'якої групи: *Мѣсеомъ* Ізмарад 111. Про наявність форм орудного відмінка із флексією *-омъ* при основах на м'який приголосний у церковнослов'янських текстах української редакції, створених у кінці XVI–XVII ст., пише й О.П. Білих: *Ієреомъ*, *Мовсіомъ* та ін., які пояснює впливом української мови¹².

Місцевий відмінок однини онімів, виражених іменниками чоловічого роду колишніх основ на *-*ѡ*, *-*јѡ*, у твердому різновиді мав закінчення *ѣ*: вь *Виѡлеомѣ* КСЄ 14, вь *Иѡроусалимѣ*, в *Кієвѣ* КП 227, при *Пилатѣ* УП 66 а, ѡ *Іѡковѣ* ПЄ 133 тощо. У м'якому різновиді іменники давньої основи на **-ѡ*, **-јѡ* – закінчення *-и* (*-ы*): в *забыти* оума УП 9 а, в *моры* КСЄ 73, вь *мори* Тр, 41, при *моры* КСЄ 76, вь *бодѣнии* ЄС 165 зв., вь *смѣрѣнни* ЄС 49 тощо, але, можливо, за аналогією до твердого варіанта: во *Каменцѣ* КСЄ 210 зв.

Чимало мовних хитань у цій граматичній формі іменників-топонімів представляють українські грамоти XIV–XV ст.: оу *Баковѣ* – оу *Бакови* 1456, на Буковині, ССУМ I, 84; в *Берестѣи* – в *Берестѣю* 1400, на Буковині, ССУМ I, 94; на *Дѣ(!)стрѣ* 1349, в Казимирі, Гр XIV 27 – на *Днистри* 1439, в Сучаві, DRH A I, 276; оу *Серети* – оу *Серетѣ* 1460, в Сучаві, УГ 112 – оу *Сигѣту* 1404, в Сигеті, УГ 134; во *Лвовѣ* 1413, львівські землі, МГ 272 – во *(Л)вовѣ* 1478, у Львові, УГ 68; в *Ковнѣ* – в *Ковнѣ* 1493, у Троках, УГ 50¹³. Вони пов'язані з рефлексією давнього ** ѣ* в українських говорах, який, за усталеними

правописними традиціями того часу, передавався графемою ъ. Не-наголошене закінчення -є вважають проявом поліської рефлексії давнього *ѣ, а перехід колишнього ятя в и (ы) в таких формах – виявом ікавізму – однієї з типових рис української фонетичної системи. Закінчення -у (-ю) поширилося, за спостереженнями дослідників, спочатку в основах на задньоязиковий приголосний: в *житнику*, на *торгу*, на *ланцуху* і под., а потім охопило й інші іменники чоловічого роду¹⁴.

Кличний відмінок іменників чоловічого роду у текстах богослужбових пам'яток характеризується закінченням -е, первісно властивим лише іменникам чоловічого роду на *-ѡ, та закінченням -у, притаманним іменникам чоловічого роду на *-ѣ. Однак здавна відповідність між флексією відмінка і певним типом відміни була порушена, тож уже в старослов'янських пам'ятках під впливом іменників *ѣ-основ іменники на *-јѡ у кличному відмінку прийняли закінчення -ю¹⁵. У релігійних текстах XIV–XV ст. фіксуємо написання з -е:

– антропоніми: *Борисе*, *Глѣбе* УП 166 б, *Ісоусе* ПЄ 98, *Ларионе* Ізмарад 17, *Іосифе* ПЄ 229, *Симоне* ПЄ 156, *Христе* ПЄ 163;

– топоніми: *Витлеѣме* ЄВ 173 б, *Египте* КП 187, *Ероусалиме* ПЄ 147, *Іерѣме* КП 164 зв., *Іордане* КП 162 та ін.

Трапляються власні назви осіб із флексією -ю: *Захѣю* ПЄ 114, *Лазорю* ПЄ 137 тощо. В.В. Німчук зарахував такі написання до найраніших випадків вирівнювання основи іменників на *-јѡ: імиса за мою головѣ *прироженцю* мои¹⁶. Ця правописна традиція була підтримана і переписувачами наступних століть, пор. у Крехівському Апостолі XVI ст: *королю*, *неприятелю*, *Тимоѡею*¹⁷.

Отже, аналіз словозміни власних назв, виявлених у церковнослов'янських пам'ятках української редакції XIV–XV ст., засвідчив поступовий відхід від правописних традицій. З одного боку, досить широко використовували давні флексії, з іншого – все частіше поставали нові закінчення, властиві народнорозмовній практиці, що більш послідовно представлено в тогочасних грамотах. За спостереженнями І.П. Чепіги, «...старі форми є даниною книжній традиції або старослов'янському оригіналові, новіші вже широко вживалися в мові ділової писемності, куди вільніше проникали народнорозмовні варіанти, а із середини XVI ст. поширились і в перекладних конфесійних текстах»¹⁸, позаяк можна стверджувати і про більш ранній період розвитку таких процесів.

У досліджених церковнослов'янських пам'ятках української редакції спостерігаємо еволюцію граматичної системи мови, зокрема, формування системи словозміни власних назв, виражених іменниками. Отримані результати корелюють із парадигмою відмінювання іменників, у т. ч. онімів, засвідчених в українських грамотах XIV–XV ст. Перспективи подальшого вивчення варіативності власних назв полягають як у структурно-граматичному аналізі онімів та розв'язанні проблем їх відмінювання, так і в дослідженні питань функціонування графічних, фонетичних, словотвірних, стилістичних та інших варіантів пропріативів.

¹ Карпенко Ю.А. Проблема вариантов в топонимике // Тезисы докл. и сообщ. Все-союзной конф. по топонимике СССР (28.І.–2.ІІ. 1965 г.). Ленинград, 1965. С. 17–20; Карпенко Ю.О. Топонімічні варіанти // Ономастика: республ. міжвідомчий зб. / Відп. ред. К.К. Цілуйко. К., 1966. С. 29–364; Горпинич В.А. Причины морфологического варьирования названий жителей в древнерусском языке // Ономастика: республ. міжвідомчий зб. / Відп. ред. К.К. Цілуйко. К., 1966. С. 127–135; Сенів М.І. Народні варіанти українських канонічних жіночих особових імен у пам'ятках української мови XIV–XVI вв. (на матеріалах з історичного словника української мови) // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. Республ. наук. конф. Ужгород, 1978. С. 131–132.

² Железняк І.М. Нерегулярна варіативність гідронімів // Ономастика України та етногенез східних слов'ян / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 1998. С. 157–165; Авдєєва С.Л. Варіантність у відмінюванні топонімів української мови // Дослідження з мовознавства: Зб. наук. праць / За ред. В.О. Горпинича. Дніпропетровськ, 1996. Т. 3. С. 6–10; Авдєєва С.Л. Становлення системи словозміни ойконімів української мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1997; Авдєєва С.Л. Вплив словотворчого форманта на вибір відмінкової флексії (на матеріалі пам'яток XIV–XV століть) / / Наук. записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка. Серія: філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 1999. Вип. 16. С. 117–122; Дука-Л.І. Проблема варіювання антропонімів у прагматичному аспекті // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. праць / Відп. ред. В.О. Горпинич. Дніпропетровськ, 1999. Вип. 8. С. 40–45; Остап Л. До питання про варіативність онімів // Волинь-Житомирщина. 2010. № 22 (1). С. 267–275.

³ Симонова К.С. Українська мова в конфесійному письменстві XV ст. (на матеріалі “Четь” 1489 р.) // Жанри і стилі в історії української літературної мови / Відп. ред. С.Я. Єрмоленко. К., 1989. С. 58.

⁴ Матвіяс І.Г. Діалектна основа словозміни в українській літературній мові // Мовознавство. 2006. № 5. С. 59.

⁵ Станієвський М.Ф. Старослов'янська мова. Львів, 1964. С. 195.

⁶ Панькевич І. Пандекти Антіоха 1307 р. // Записки НТШ. 1917. Т. 123–124. С. 54.

⁷ У прикладах із грамот записано рік, місце створення, скорочену назву джерела, номер тому (якщо є) та номер сторінки в ньому.

⁸ Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст. Хмельницький, 2017. С. 284.

⁹ Гринчишин Д. Четья 1489 року — видатна конфесійна пам'ятка української мови // Записки НТШ. Т. ССХХІХ. Праці філологічної секції / Ред. М. Льницький, О. Купчинський. Львів, 1995. С. 269.

¹⁰ Огієнко І. Українська Житомирська Євангелія 1571 року. Вінніпег, 1922. С. 30.

¹¹ Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові ... С. 287–288.

¹² Білх О.П. Словозмiна в церковнослов'янській мові української редакції (кінець XVI–XVII ст.). Кіровоград, 2016. С. 28.

¹³ Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові ... С. 244, 290–291.

¹⁴ Керницький І.М. Система словозмiни в українській мові. К., 1967. С. 49.

¹⁵ Керницький І.М. Система словозмiни ... С. 52; Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Ужгород, 1960. С. 47.

¹⁶ Німчук В. Українська Четья 1489 року / Відп. ред. В. Мойсієнко. Житомир, 2015. С. 60.

¹⁷ Огієнко І. Українська літературна мова XVI століття і Крехівський “Апостол” 1560 року. Варшава, 1930. Т. 1–2. С. 322.

¹⁸ Чепiга І. Пересопницьке Євангеліє і морфологічний стандарт української мови // Український діалектологічний збірник. К., 1997. Кн. 3. С. 231.

Скорочення

- БА — Apostolus Bybliensis saec. XIV / Von Dr. Peter Kopko // Denkschrift der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaft. Philosophisch-Historische Klasse. Wien, 1912. Bd 55. No 1. S. 32–103.
- Гр XIV — Грамоти XIV ст. / Упоряд. М.М. Пешак. К., 1974.
- ЄВ — Кульбакин С.М. Евангелие Верковича XIII – XIV в. Отчет о занятиях в книгохранилищах Москвы и Петербурга // Сб. Отделения русского языка и словесности имп. Академии наук. 1901. Т. 59. № 3. С. 2–20.
- ЄС — Соболевский А.И. Поучения Ефрема Сирина 1492 года // Труды по истории русского языка. Т. 1. Очерки по истории русского языка. К., 1884. С. 50–58.
- Ізмарад — Требін О. Матеріали до історії української мови з рукописів XV віку київських бібліотек // Записки Українського наукового товариства в Києві. 1910. Т. 7. С. 1–16.
- КП — Киевская Псалтирь 1397 года из Государственной Публичной библиотеки имени М.Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде [ОЛДП F 6]. М., 1978.
- КСЄ — Крыжановский Г. Каменец-Стромиловское тетраевангелие 1411 года и волынское наречие в XIV – XV вв. // Волынские Епархиальные ведомости. Вып. 17. Креме-

- нец, 1886. С. 502–509; Вып. 18. Кременец, 1886. С. 531–540.
- ЛаврЄ – Лавришівське Євангеліє XIV століття. Видання факсимального типу. Дослідження. К., 2018.
- ЛЄ – Луцьке Євангеліє XIV століття. Факсим. видання. К., 2011.
- ЛП – Луцький Псалтир 1384 року. Факсим. видання. К., 2013.
- МГ – *Молдован А.М.* Пять новонайденных украинских грамот конца XIV – начала XV вв. // Лингвистическое источниковедение и история русского языка. 2000. М., 2000. С. 261–276.
- МКВ – Молитовник князя Володимира (Служебник Теодоровича) XIV ст. : Видання факсимального типу. Дослідження / Відп. ред. та упоряд. Л. Гнатенко. К., 2021.
- ПА – Пандекти Антіоха 1307 р. Національний музей імені Андрея Шептицького у Львові. Рк 48/257.
- ПЄ – Kaŕuźniacki Aem. Evangeliarium Putnanum // Monumenta linguae palaeoslovenicae. Wien – Teschen, 1888. Т. 1. S. 1–270.
- СУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. / Редкол. Л.Л. Гумецька та ін. К., 1977–1978. Т. 1–2.
- Тр – Триодъ цвѣтная. [Triod' cvetnaja; Kraków, Svebold (Szwajpolt) Fiol, ante 1491]. Muzeum Narodowe w Krakowie [Resurs elektroniczny] : Małopolska biblioteka cyfrowa : URL: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=82876> [mianowanie z ekranu].
- УГ – Українські грамоти XV ст. / Підгот. до вид. В.М. Русанівський. К., 1965.
- УП – Колесса О. Ужгородський „Полѣставъ” у пергамінівій рукописі XIV в. // Записки НТШ. Львів, 1925. Т. 141–143. С. 1–59.
- DRH – Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. București, 1975–1980. V. I–III.

В.А. Шклярск
(Мінск)

МІКРАТАПАНІМІЯ БЕЛАРУСІ ЯК АБ’ЕКТ ДЫСЕРТАЦЫЙНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ

У канцы ХХ – на пачатку ХХІ ст., па меркаванні ўкраінскага аанамаста С.А. Вербіча, «заўважна актывізаваліся даследаванні, прысвечаныя вывучэнню славянскай мікратапаніміі» (Вербіч 352). Комплексны разгляд адпаведных прац сапраўды сведчыць пра вялікі аб’ём зробленага па тэме. Звяртае на сябе ўвагу і колькасць дысертacyjnych даследаванняў: толькі ва Украіне з 2001 па 2020 год было абаронена дзесяць кандыдацкіх дысертacyjnych па мікратапаніміцы (Повідомлення УОК, вып. 3, 4, 5; Вербіч 353, заўвага), яшчэ над пяццю вялася праца (Повідомлення УОК, вып. 1, 2). Аднак не ва ўсіх славянскіх краінах назвы дробных геаграфічных аб’ектаў даследуюцца сёння настолькі актыўна і масава. Выключэннем у гэтым плане з’яўляецца, напрыклад, Беларусь. Па інфармацыі, атрыманай намі ў снежні 2021 года на філалагічных (мовазнаўчых) кафедрах універсітэтаў Брэста, Віцебска, Гомеля, Гродна, Магілёва, Мазыра і Мінска¹, ніхто з наядўных на той момант аспірантаў і дактарантаў не працаваў над дысертacyjnych даследаваннем па мікратапаніміцы. Не вялася пра-

---

¹ Маюцца на ўвазе дзевяць універсітэтаў: Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна, Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы, Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова, Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна і Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт. Іншыя ВНУ ў гэтых гарадах, а таксама Баранавіцкі, Палескі (у Пінску) і Полацкі дзяржаўныя ўніверсітэты не маюць аспірантуры/дактарантуры па мовазнаўчых спецыяльнасцях.

ца над дысертацыямі, прысвечанымі назвам дробных геаграфічных аб'ектаў, і ў акадэмічным Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа. Таму, аналізуючы зробленае ў гэтым кірунку беларускімі вучонымі, гаварыць выпадае толькі пра дысертацыйныя даследаванні, падрыхтаваныя раней.

За ўвесь час у Беларусі былі абаронены толькі чатыры кандыдацкія дысертацыі, прысвечаныя выключна мясцовай мікратапаніміі (тут і далей працы прыводзяцца ў храналагічным парадку; назвы дысертацый, падрыхтаваных на рускай мове, даюцца без перакладу):

1. *Прышчэпчык А.М.* Мікратапанімія Стаўбцоўшчыны² (1970, навуковы кіраўнік — М.В. Бірыла).

2. *Емельянович В.М.* Микротопонимия северо-западной части Брестской области (1982, навуковы кіраўнік — М.В. Бірыла).

3. *Иванова А.А.* Микротопонимия Мозырского Полесья (1986, навуковы кіраўнік — В.П. Лемцюгова).

4. *Шклярк В.А.* Мікратапанімія Усходняга Палесся: лінгвагеаграфічны і лексіка-семантычны аспекты (2017, навуковы кіраўнік — І.Л. Капылоў)³.

З гэтага шэрагу вылучаецца кандыдацкая дысертацыя А.І. Копаца “Номинация водных объектов в белорусском и английском языках: ономазиологический аспект (на материале гелонимов Беларуси и США)” (2004, навуковы кіраўнік — А.М. Рудэнка). Ад пералічаных вышэй прац яна адрозніваецца па наступных крытэрыях:

- *тэрыторыя даследавання*: аўтарам разгледжаны гелонімы з усёй Беларусі, у той час як у іншых згаданых дысертацыях прадстаўлены мікратапонімы толькі з асобных рэгіёнаў краіны;

- *крыніцы матэрыялу*: гелонімы Беларусі ўзяты з выдання “Кадастровый справочник. Торфяной фонд Белорусской ССР” (1979, у дзесяці частках) і 5-томнай “Энцыклапедыі прыроды Беларусі”

² Аўтарэферат кандыдацкай дысертацыі А.М. Прышчэпчык напісаны па-руску.

³ Заўважым, што навуковымі кіраўнікамі чатырох указаных дысертацый выступілі супрацоўнікі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі (АН БССР). Гэта сведчыць пра свайго роду акадэмічнае куратарства дысертацыйных даследаванняў па мікратапаніміцы ў Беларусі. Адметна таксама, што М.В. Бірыла з'яўляўся навуковым кіраўніком кандыдацкай дысертацыі В.П. Лемцюгвай “Тапанімія Міншчыны” (1967), а В.П. Лемцюгова — навуковым кіраўніком кандыдацкай дысертацыі І.Л. Капылова “Тапанімія беларускіх дзелавак помнікаў XV—XVIII стст.” (2001). Гэтыя факты з'яўляюцца яшчэ адным сведчаннем існавання ў Беларусі акадэмічнай анамастычнай школы, пра якую ўжо неаднаразова пісалася (Беларуская анамастыка 3; Лемцюгова 9, 24).

(1983–1986), у той час як для іншых згаданых дысертацый мікратапонімы пераважна запісваліся самімі аўтарамі на месцах;

- *спецыфіка аналізу*: гелонімы як Беларусі, так і ЗША характарызуюцца аўтарам у кагнітыўна-анамасіялагічным плане, у той час як іншыя згаданія дысертацыі ўтрымліваюць лексіка-семантычную і структурна-граматычную характарыстыку мікратапонімаў.

Яшчэ дзве кандыдацкія дысертацыі, якія былі прысвечаны аналізу мікратапаніміі асобных рэгіёнаў Беларусі, засталіся не абароненыя:

1. *Дарошка М.А.* Мікратапанімія Тураўскага Палесся (другая палова 1980-х – пачатак 1990-х гадоў, навуковы кіраўнік – В. П. Лемцюгова; інфармацыя ўзята з асабовай справы, якая захоўваецца ў Цэнтральным навуковым архіве НАН Беларусі).

2. *Свякла В.В.* Мікратапанімія Навагрудчыны (канец 1990-х – пачатак 2000-х гадоў, навуковы кіраўнік – В.П. Лемцюгова; інфармацыя ўзята з карткі аспіранта, якая захоўваецца ў архіве Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі)⁴.

Значна больш у Беларусі было абаронена кандыдацкіх дысертацый, у якіх мікратапонімы разглядаліся разам з айконімамі і/або гідронімамі (пераважна як дадатковы фактычны матэрыял пры комплексным разглядзе тапонімнай прасторы рэгіёнаў):

1. *Адамовіч Я.М.* Тапанімія і мікратапанімія Случчыны (1966⁵, навуковы кіраўнік – Ф.М. Янкоўскі).

2. *Лемцюгова В.П.* Тапанімія Міншчыны (1967⁶, навуковы кіраўнік – М. В. Бірыла).

3. *Катонава Е.М.* Гідронімія бассейна Западной Двіны на тэрыторыі Беларусі (1975⁷, навуковы кіраўнік – А.Я. Супрун).

⁴ Калі артыкулы М. А. Дарошкі па тэме дысертацыі вядомыя (Дарошка 1991; Дарошка 1992 і інш.), то адпаведных артыкулаў В.В. Свяклы нам адшукаць не ўдалося. У размове, якая адбылася ў лістападзе 2021 года паміж аўтарам гэтага артыкула і В.В. Свяклой, мужчына пацвердзіў, што публікацый у яго не было, хоць фактычны матэрыял меўся (і, відаць, маецца). Гэта, такім чынам, прымушае ўсумніцца ў наяўнасці тэксту дысертацыі ці хаця б асобных глаў або раздзелаў.

⁵ На тытульным лісце кандыдацкай дысертацыі Я.М. Адамовіча ўказаны 1965 год, аўтарэферат на рускай мове выдадзены ў 1966-м.

⁶ На тытульным лісце кандыдацкай дысертацыі В.П. Лемцюговай указаны 1967 год, аўтарэферат на рускай мове выдадзены ў 1966-м.

⁷ На тытульным лісце кандыдацкай дысертацыі А.М. Катонавай указаны 1974 год, аўтарэферат выдадзены ў 1975-м.

4. *Смаль Н.Р.* Гідранімія і айканімія Пабужжа. Праблема ўзаемадзеяння (1996, навуковы кіраўнік – В.П. Лемцюгова).

5. *Багамольнікава Н.А.* Гідранімія басейна ракі Прыпяць у межах Гомельшчыны (1997, навуковы кіраўнік – У.В. Анічэнка).

6. *Богоедова Т.Н.* Гидронимия бассейна Сожа (праславянский фонд) (1997, навуковы кіраўнік – Р.М. Казлова).

7. *Капылоў І.Л.* Тапанімія беларускіх дзелявых помнікаў XV–XVIII стст. (2001, навуковы кіраўнік – В.П. Лемцюгова).

8. *Аліферчык Т.М.* Тапанімія Заходняга Палесся ў этналінгвістычным аспекце (2011⁸, навуковы кіраўнік – М.П. Антропаў).

9. *Міцкевіч В.У.* Тапанімія «Р’визіи пуць и переходовъ зв’рѣныхъ въ бывшемъ Великомъ княжествѣ Литовскомъ...»: лексіка-семантычны і структурна-граматычны аспекты (2011, навуковы кіраўнік – В.П. Лемцюгова).

Над кандыдацкай дысертацыяй “Тапанімія цэнтральнай Магілёўшчыны” ў пачатку 2000-х гадоў працавала Т.М. Шаруха (навуковы кіраўнік – В.П. Лемцюгова) (Іваноў, Рагаўцоў 355). Мяркуючы па публікацыях аўтара (Шаруха 2002; Шаруха 2004 і інш.), частка гэтага даследавання таксама магла быць прыведзена мікратапонімам.

Што да абароненых у Беларусі доктарскіх дысертацый, то назвы дробных геаграфічных аб’ектаў у нязначнай ступені знайшлі адлюстраванне толькі ў рабоце А.Ф. Рогалева “Этнические и географические названия как источник для изучения этноязыковой истории (на материале Беларуси)” (1996). Шырока выкарыстоўваліся мікратапонімы пры падрыхтоўцы доктарскай дысертацыі (па стане на снежань 2021 года яшчэ не абароненай) А.І. Копачам, пра што можна меркаваць па яго манаграфіі “Тапанімічная прастора Беларусі ў кагнітыўным аспекце (на матэрыяле назваў топааб’ектаў натуральнай намінацыі)” (2020).

Такім чынам, з 2001 па 2021 год у Беларусі па мікратапаніміцы абаронена толькі дзве дысертацыі (А.І. Копач, В.А. Шклярык). Яшчэ ў трох работах (І.Л. Капылоў, Т.М. Аліферчык, В.У. Міцкевіч) мікратапонімы разглядаюцца разам з іншымі тапонімамі (у двух выпадках матэрыял узяты з помнікаў пісьменства). Натуральна, прыведзенымі ў гэтым артыкуле дысертацыйнымі даследаваннямі ахоплены далёка не ўвесь мікратапонімы фонд краіны – як актуальны, так і страчаны, зафіксаваны ў друкаваных і рукапісных крыніцах. Актывіза-

⁸ На тытульным лісце кандыдацкай дысертацыі Т.М. Аліферчык указаны 2010 год, аўтарэферат выдалзены ў 2011-м.

ваць працу ў гэтым кірунку, як думаецца, дапаможа створаная ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі электронная бібліяграфія па беларускай мікратапаніміцы (<https://microtop.philology.by/>)⁹, якая па стане на снежань 2021 года налічвала каля 450 пазіцый. Наяўнасць у гэтай бібліяграфіі палёў «Вобласць» і «Раён», па якіх можна ажыццяўляць выбарку прац, дазваляе ацаніць зробленае ў пэўных рэгіёнах і выявіць мясцовасці, дзе мікратапонімы сабраны ў недастатковай колькасці і/або не даследаваны.

Скарачэнні

- Беларуская анамастыка — Беларуская анамастыка. Гісторыя і сучаснасць. Мінск, 2010.
- Вербіч — *Вербіч С.О.* [Рец. на]: Valentová I. Lexika slovenský terénnych názvov (Konceptia lexiko-grafického spracovania). Bratislava: SAP, 2018. 220 s. // Студіі з ономастыкі та етымалогіі. 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2021. С. 352–360.
- Дарошка 1991 — *Дарошка М.А.* Мясцовая прамыслова-гаспадарчая лексіка ў складзе мікратапаніміі Тураўшчыны // Дыялекталогія і культура беларускай мовы. Мінск, 1991. С. 49–51.
- Дарошка 1992 — *Дарошка М.А.* Мясцовыя геаграфічныя апелятывы ў мікратапаніміі Тураўскага Палесся // Беларуская анамастыка. Мінск, 1992. С. 69–94.
- Іваноў, Рагаўцоў — *Іваноў Я.Я., Рагаўцоў В.І.* Мовазнаўцы Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова: Агульнае і славянскае мовазнаўства (1930–2001): Біябібліяграфічны даведнік. Магілёў, 2002.
- Лемцюгова — *Лемцюгова В.П.* Выбраныя працы. Мінск, 2015.
- Повідомлення УОК — Повідомлення Украінскай ономастычнай камісіі. Нова серія. Кіев; Луцьк, 2012–2020. Вып. 1–5.
- Шаруха 2002 — *Шаруха Т.М.* Метафарычныя назвы ў мікратапаніміі Магілёўшчыны // Актуальныя пытанні славянскай ономастыкі / Отв. ред. Р.М. Козлова. Гомель, 2002. С. 239–242.
- Шаруха 2004 — *Шаруха Т.М.* Геаграфічная тэрміналогія ў мікратапаніміі Магілёўшчыны // Актуальныя пытанні славянскай ономастыкі / Отв. ред. Р.М. Козлова. Гомель, 2004. С. 231–240.

⁹ Электронная бібліяграфія па беларускай мікратапаніміцы з’яўляецца адным з вынікаў навукова-даследчай работы «Мікратапанімічны лінгваландшафт Беларусі» (дамова з БРФФД № Г19-078 ад 02.05.2019, навуковы кіраўнік – В.А. Шклярк, тэрмін выканання – 2019–2021 гады). Пасля завяршэння НДР праца над папаўненнем бібліяграфіі была працягнута.

В.П. Шульгач
(Київ)

З ІСТОРИЧНОЇ ОЙКОНІМІЇ РОВЕНЩИНИ*

Білашів — ойконім в Острозькому районі. Історично: *Бълошовъ*, 1496 р. (Блануца 160); *Бълашовъ*, 1512 р. (Памятники IV/1, 31); *Wyłaszów*, 1512 р. (ŻDP II, 423); *Бслашов*, 1537 р. (AS IV, 78); село *Белашовъ* Белашовського, 1542 р. (ОО 35); сіюло *Biełaszow*, 1542 р. (Тесленко 114); *Bialassow*, 1571 р. (ОО 44); *Белешов*, 1603 р. (ОО 93); *Białaszow*, 1775 р. (Rzemieniecki 171); *Бълашевъ*, 1906 р. (СНМ 1906: 178); *Білашів*, 1946 р. (АТП 1947: 457).

Відантропонімне похідне. Пор., наприклад, сучасне укр. прізвище *Білаш* (Новикова 91).

Велике Вербче — ойконім у Сарненському районі. Відомий як: двѣ селѣ *Вербча* у волости Степанской, 1555 р. (Голубев I, 14); *Werbce Wielkie*, 1577 р. (SG XII, 213); *Великое-Вербче*, 1741 р. (Теодорович II, 561); *Werbce Wielkie*, 1765 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 77); *Вербче-Великое*, 1906 р. (СНМ 1906: 191); *Велике Вербче*, 1946 р. (АТП 1947: 464).

Відантропонімне похідне з індивідуально-посесивним суфіксом *-j-*. Пор., наприклад, сучасне укр. прізвище *Вербець* (Новикова 149). Компонент *Мале* вжито для розрізнення. Пор. с. *Мале Вербче* у цьому ж районі.

Вілія — ойконім в Острозькому районі. Історичні фіксації: у *Вилиці*, 1445 р. (Пура 22); *Велія*, 1479 р. (Равчук 97); *Велья*, 1542 р. (ОО

---

*Продовження. Початок див.: Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Донецьк, 1998. Вип. 4. С. 185–189; Записки з ономастики. Одеса, 1999. Вип. 1. С. 19–22; Записки з ономастики. Одеса, 1999. Вип. 2. С. 28–30; Студії з ономастики та етимології. 2007 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2007. С. 345–350; Студії з ономастики та етимології. 2009 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2009. С. 197–201; Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2021. С. 223–228.

35); *Виля*, 1576 р. (ОО 66); *Виля*, 1603 р. (ОО 99); *Вілія*, 1629 р. (Баранович 49); *Вілія*, 1906 р. (СНМ 1906: 178); *Вілія*, 1946 р. (АТП 1947: 457).

Похідне від контактного гідроніма р. *Вілія* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ 107). Про походження потамоніма *Вілія* див. (Шульгач 1998: 310–311).

Воскодави – ойконім у Гошанському районі. В історичних джерелах: *Воскодавы*, до 1447 р. (Акты МЛ 195); *из Воскодавъ*, 1570 р. (ОАК № 2044, 64); *Woskodawy*, 1583 р. (SG XIII, 870); *Воскодави*, 1629 р. (Баранович 72); *Woskodawy*, 1765 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 76); *подъ Воскодавами*, 1773 р. (АЮЗР VI/2, 160); *Воскодавы*, 1906 р. (СНМ 1906: 192); *Воскодави*, 1946 р. (АТП 1947: 465).

Похідне від антропоніма *Воскодав* або апеллятива *воскода́ви* ‘назва жителів за родом діяльності’. Пор., наприклад, ст.-укр. Гаврило *воскодавъ*, 1649 р. ~ *воскодавъ* ‘воскобійник’ (СУМ XVI–XVII ст. 4, 239).

Добрятин – ойконім у Млинівському районі. Історично: *Добратинъ*, 1452 р. (Акты ЮЗР I, 19); *Добрятин*, 1518 р. (LM № 10, 35); з *Добратина*, з *Добратина*, 1545 р. (ЛМ № 561, 135); *Добрятин*, 1629 р. (Баранович 61); *Dobratyn*, 1662 р. (АЮЗР VII/3, 97); *Dobratyn*, 1765 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 67); *Добрятинъ*, 1892 р. (Теодорович II, 940); *Добратин*, 1946 р. (АТП 1947: 454).

Похідне з присвійним суфіксом *-ин* від особового імені *Добрята*. Пор., наприклад, серб. *Добрета* – чол. ім'я (Грковић 77), хорв. *Dobreta* – сучасне прізвище (Leksik 132) та ін. Див. (Шульгач 2019: 150).

Дубно – місто, районний центр Ровенської області. Літописний ойконім, пор.: *Дубень*, 1100 р. (ПСРЛ I, 274); *оу Дубна*, 1147 р. (ПСРЛ I, 324); *подъ Дубно*, 1322 р. (АЮЗР I/6, 3); *Дубно*, 1450 р. (Гильтебрандт 105); *Dubno*, 1527 р. (Торгівля 53); *в ... Дубне*, 1554 р. (LM № 37, 144); *до Дубна*, 1561 р. (Малиновский 436); *съ ... Дубны*, 1563 р. (ПДС III, 260); мешане *Дубенскіе*; посередь ринку *Дубенского*; вь мѣстѣ *Дубенскомъ*, 1596 р. (Иванишев 280, 282); *в Дубне*; *до Дубна*, 1614 р. (Пам'ятки 3/1, 142); з *zamku dubieńskiego*, 1649 р. (ДОВ 225); *w ... Dubnie*, 1699 р. (АЮЗР V/1, 177); з *Дубна*, 1704 р. (БА 90); *w Dubnie*, 1754 р. (АР 71); *Дубно*, 1890 р. (Теодорович II, 856); *Дубно*, 1946 р. (АТП 1947: 444).

В основі назви – відносний прикметник *дубень* ‘дубовий’. Детальніше див. (ЕСЛГНПР 53).

Дубровиця – ойконім у Дубровицькому районі. Вперше згадується в 1005 р. (ІМСР 259). Пор. ще: кн(а)за *Добровицьского*, 1183 р. (ПСРЛ II, 631); в *Dubrowicy*, 1402 р. (Stecki 218); *Дубровица*, 1450 р. (AS I, 45); межі Городка и *Дубровицы*, 1539 р. (AS IV, 197); половини места *Дубровицы*, 1578 р. (Метрыка № 272: 105); *въ Дубровицы*, 1613 р. (АЮЗР III/1, 189); *Домбровица*, 1906 р. (СНМ 1906: 194); *Дубровиця*, 1946 р. (АТП 1947: 446).

Видапелятивне похідне. Пор. ст.-укр. *доубровица* ‘дібровка’, 1415 р. (ССУМ I, 329), укр. діал. *дубровиць’и*, -ці ‘діброва’ (Піпаш, Галас 52). Див. ще (ЕСЛГНПР 53).

Іванне – ойконім у Дубенському районі. Історичні фіксації: *Ывань* на Иквъ, XIV–XV ст. (Тихомиров 235–236); з ... *Iwaniet*, 1511 р. (AS III, 86); села *Иваня*, 1547 р. (АЮЗР VIII/3, 21); на *Ивани*; з *Ываня*, 1547 р. (Горін 2012: 130); *въ с. Иванъ*, 1561 р. (ОАК № 2036, 16); *Ивань*; *во Иваню*; с подданными *иванскими*, 1561 р. (ЛЗК 290, 411); з *Иваня*, 1630 р. (Горін 2011: 135); *Iwanie*, 1765 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 68); *Иванье*, 1890 р. (Теодорович II, 883); *Иванне*, 1946 р. (АТП 1947: 445). Від 2009 р. – *Іванне* (АТУ 2012: 560).

Первісно – похідне з індивідуально-посесивним суфіксом -j- від чол. імені *Иван*. Сучасна форма ойконіма вторинна.

Корнин – ойконім у Ровенському районі. Назва поселення відомая як: *Корнино*, 1470 р. (AS I, 64–65); *съ ... Корниномъ*; *Cornino*, 1518 р. (AS III, 147, 167); *Kornin*, 1662 р. (АЮЗР VII/3, 105); *Kornin*, 1765 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 74); *Корнинъ*, 1906 р. (СНМ 1906: 198); *Корнин*, 1946 р. (АТП 1947: 460).

Відантропонімне похідне. Пор., наприклад, сучасне укр. прізвисько *Корна* (Сумська обл.), пол. *Korna* (SN V, 157).

Пересопниця – ойконім у Ровенському районі. Літописна назва. Історичні фіксації: *придоша ... в Пересопницю*, 1149 р. (ПСРЛ I, 323); *ис Пересопницъ* в Луческъ, 1155 р. (ПСРЛ I, 343); Литва ... воеваша о́коло *Пересопницъ*, 1246 р. (ПСРЛ I, 797); *оу Пересопници*, 1459/1460 р. (Ліцкевіч 24); монастир ... *Пересопницъ*, 1505 р. (LM № 22, 21); до монастиря *Предосопницкого*, 1596 р. (АЮЗР I/10, 117); *в Пересопници*; монастиря *Пересопницкого* (Горін 2012: 459); игумень *Первосопницкий*; игумень *Пресопницкий*; игумень *Пересопницкий*; в монастиру *Првосопници*; село монастиря *Первосопницы*, 1600 р. (АЮЗР I/6, 294, 295, 296, 299); *Peresopnice*, 1662 р. (АЮЗР VII/3, 118); *Пересопница*, 1906 р. (СНМ 1906: 204); *Пересопниця*, 1946 р. (АТП 1947: 460).

Похідне від апелятива **пересопниця* (**пересъпнища*) < д.-руськ. *пересъпльнь* ‘пересипаний’ < *пересъпъ* ‘земляний насип, вал’ (ЕСЛГНПР 98).

Джерела і література

- Акты МЛ — Акты из Метрики Литовской. С 1374—1529 г. СПб., 1895.
- Акты ЮЗР — Акты, отн. к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1863—1892. Т. I—XV.
- АТП 1947 — Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. К., 1947.
- АТУ 2012 — Україна. Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Заг. ред. В.О. Зайчука; відп. ред. Г.П. Скопненко; упоряд. В.І. Гапотченко. К., 2012.
- АЮЗР — Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859—1914. Ч. I—VIII.
- БА — Батуринский архив и другие документы по истории украинского гетманства 1690—1709 гг. / Отв. ред. Т.А. Базарова. С.-Петербург, 2014.
- Баранович — *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. К., 1930.
- Блануца — *Блануца А.* До історії земельних володінь князів Заславських на Рівненщині (кінець XV ст.) // Український історичний збірник. 2010. Вип. 13. Ч. 2. С. 158—161.
- Гильтебрандт — *Гильтебрандт П.А.* Старинные описи Литовской метрики. Вып. I // Летопись занятий Археографической комиссии за 1888—1894 годы. СПб., 1903. Вып. 11. Отд. 2. С. 1—194.
- Голубев — *Голубев С.* Материалы для истории западнорусской церкви. К., 1891. Вып. I.
- Горін 2011 — *Горін С.* Дубенський Вознесенський, Спасо-Преображенський і Хрестовоздвиженський монастирі (до середини XVII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2011. Вип. XIV—XV. С. 133—158.
- Горін 2012 — *Горін С.* Монастирі Луцько-Острозької єпархії XV — середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. К., 2012.
- Грковий
ДОВ — *Грковий М.* Речник личних имена код срба. Београд, 1977.
- Документи об освободительной войне украинского народа 1648—1654 гг. / Сост.: А.З. Барабой, И.Л. Бутич, А.Н. Катренко, Е.С. Компан. К., 1965.

- ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Автори: І.М. Желєзняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко, О.С. Стрижак (відп. ред.). К., 1985.
- Иванишев
ІМСР – Сочинения Н.Д. Иванишева. К., 1876.
- Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Ровенська область / Ред. кол. тому: А.В. Мяловицький (гол. редкол.), Н.А. Баєва, О.Т. Бугайов та ін. К., 1973.
- ЛЗК – Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / Підг. до вид. В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. Луцьк, 2013.
- Лицкевіч – *Лицкевіч А.У.* Старабеларускія граматы XV ст. з *Archiwum głównego akt dawnych* у Варшаві // *Здабыткі: Дакументальныя помнікі на Беларусі.* Мінск, 2009. Вып. 11. С. 6–41.
- ЛМ № 561 – Литовська Метрика. Книга № 561: Ревізії українських замків 1545 р. / Підг. В. Кравченко. К., 2005.
- Малиновский – *Малиновский И.* Сборник материалов, отн. к истории панов-рады Великого княжества Литовского. Томск, 1901.
- Метрыка № 272 – Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. № 272 (1576–1579 гг.): Кніга судовых спраў № 58 (копія канца XVI ст.) / Падрыхт. А.А. Мязельскі. Мінск, 2015.
- Новикова – *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
- ОАК № 2036 – Опись актовой книги Киевского центрального архива № 2036 / Сост. О.И. Левицкий. К., 1883.
- ОАК № 2044 – Опись актовой книги Киевского центрального архива № 2044 / Сост. О.И. Левицкий. К., 1888.
- ОО – Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст.: 3б. документів / Упор. В. Атаманенко. Ред. Л. Винар. Острог, 2004.
- Памятники – *Памятники*, изд. Временною комиссией для разбора древних актов. СПб., 1845–1859. Т. I–IV.
- Пам'ятки – *Пам'ятки: Архів української церкви.* Т. 3. Вип. 1: Документи до історії унії на Волині та Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / Упоряд. М.В. Довбищенко. К., 2001.
- ПДС – *Памятники дипломатических сношений Московского государства с польско-литовским государством.* Т. III: 1560–1671 гг. / Под ред. Г.Ф. Карпова // *Сборник имп. Русского исторического общества.* СПб., 1892. Т. 71.
- Піпаш, Галас – *Піпаш Ю.О., Галас Б.К.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.

- ПСРЛ I – Полное собрание русских летописей. Т. I: Лаврентьевская летопись. М., 1962.
- ПСРЛ II – Полное собрание русских летописей. Т. II: Ипатьевская летопись. М., 1962.
- Пура
Равчук
СГУ – Пура Я.О. Край наш у назвах. Рівне, 2004. Ч. 4.
– Равчук Г.Р. Острог і його околиці. Львів, 1960.
– Словник гідронімів України / Укладачі: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін. Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак (заст. голови), К.К. Цілуйко (голова). К., 1979.
- СНМ 1906 – Список населенных мест Волынской губернии. Житомир, 1906.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. I–II.
- СУМ XVI–
XVII ст. – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д.Г. Гринчишин. Львів, 1994–. Вип. 1–.
- Теодорович – Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Почаев, 1888–1903. Т. I–V.
- Тесленко – Тесленко І. Акт поділу володінь між кнг. Беатою з Костельця і кж. Гальшкою Острозькою 1542 року як джерело з соціально-економічної історії Острозької волості // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий наук. зб. / Ред. колегія: Р.Я. Пиріг (голова) та ін. К., 2001. Вип. 3. С. 102–123.
- Тихомиров – Тихомиров М.Н. Список русских городов дальних и ближних // Исторические записки. М., 1952. Т. XL. С. 214–259.
- Торгівля – Торгівля на Україні. XV – середина XVII ст.: Волинь і Наддніпрянщина / Упоряд. В.М. Кравченко, Н.М. Яковенко. Відп. ред. М.Ф. Котляр. К., 1990.
- Шульгач 1998 – Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998.
- Шульгач 2019 – Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2019. Ч. VI.
- AP – Akta publiczne do interesu ordynacyi Ostrogskiey nalezące. Б.м. Б.р.
- AS – Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. We Lwowie, 1887–1910. Т. I–VII.
- Leksik – Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.

- LM № 10 – Lietuvos Metrika. Kn. № 10 (1440–1523). Vilnius, 1997.
- LM № 22 – Lietuvos Metrika. Kn. № 22 (1547). Vilnius, 2010.
- LM № 37 – Lietuvos Metrika. Kn. № 37 (1552–1561). Vilnius, 2011.
- Rzemieniecki – *Rzemieniecki K.* Sumariusz podatków dóbr dawnej ordynacji Ostrogskiej z 1775 roku // *Острозька давнина*. Остріг, 2016. Вип. 5. С. 159–175.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
- SN – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.
- Stecki – *Stecki T.* Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki. Kraków, 1888.
- ŻDP – *Źródła do dziejów polskich* / Wyd. przez M. Grabowskiego i A. Przędzieckiego. Wilno, 1843–1844. T. I–II.

В.О. Яцій
(Київ)

ПРО ПОХОДЖЕННЯ ПРИЗВИЩ *ВЕРГУН, ГУНЯК,* *СКРИПЕЦЬ* У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ*

Дослідження власних особових назв в українській ономастиці досі актуальне. Збирання антропонімного матеріалу (імен, прізвищ, прізвицьк, псевдонімів, патронімів тощо), його систематизація й докладний аналіз завжди були актуальними для вітчизняних антропонімістів. Нині в цьому напрямі вже зроблено чимало, проте залишається ще багато проблем, які потребують свого розв'язання. Наведемо із цього приводу слушну думку відомого українського ономаста М.Л. Худаша про те, що «успішний розвиток кожної галузі науки залежить від рівня її загальнотеоретичної бази, ступеня досконалості методики дослідження, багатства зібраного та систематизованого наукового матеріалу. Якщо ж йдеться про антропоніміку, навіть у загальнослов'янському масштабі, то, незважаючи на те, що в цій галузі вже маємо ряд спеціальних праць з теорії особових назв і власних назв взагалі, невирішені й дискусійні теоретичні питання антропоніміки залишаються актуальними»¹. Попри те, що Михайло Лукич висловлював такі міркування майже пів століття тому, однак вони й сьогодні актуальні для вітчизняної ономастики, оскільки в

---

* Пропонована стаття продовжує кілька попередніх публікацій автора з цієї проблематики: Деякі прізвища Львівщини з погляду походження (*Бахор, Біяк, Бута, Заруба*) // Вісник Львівського держ. ун-ту. Серія філологічна: Зб. наук. праць. Львів, 2019. Вип. 71. Ч. II. С. 45–54; Деякі прізвища Львівщини з погляду походження (*Бовтач, Богун, Бодай, Бодня*) // Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2021. С. 236–242; Про деякі особливості твірних основ у прізвищах Львівщини (*Базарко, Мойко, Терлецький*) // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 527–534.

нас поки що немає докладного Всеукраїнського словника сучасних прізвищ².

Мета пропонованої розвідки – лінгвістичний аналіз (з елементами етимологізування) таких сучасних прізвищ Львівської області: *Вергун*, *Гуняк* та *Скрипець*.

Вергун (1968; м. Городок) (ІМСУ Льв. 215). Насамперед відзначаємо, що прізвище *Вергун* має чимало споріднених антропонімів у різних слов'янських мовах. У доступних нам лексикографічних джерелах засвідчено такі: ст.-укр. *Werhun*, 1615 р. (Шульгач 235), *Verhun*, 1715 р. (Чучка 115), *Вергунов*: Савелей *Вергунов*, 1666 р. (ПК 104), *Свергунь*, 1723 р. (Шульгач 235), сучасні укр. прізвища *Вергун* (СП 70), *Свергун* (Богдан 295), *Швергун* (із діалектною зміною *св-* > *шв-*) (Глуховцева 2, 330), ст.-рос. *Вергун*: Гришка *Вергун*, 1621 р. (Шульгач 235), *Вергуновъ*: Емелка *Вергуновъ*, 1699 р. (Тупиков 501), рос. *Вергун*, *Вергунов*, *Свергун*, *Свергунов*, *Швергунова* (ж. р.) (ЖПТ), ст.-пол. *Wierchun*, 1273 р., *Wierzgun*, 1465 р., пол. *Werhun*, *Werhunowicz* (Rymut II, 678), *Swerhun*, *Wergun*, *Wiergun* (SN IX, 170; X, 161, 209).

Очевидно, що прізвище *Вергун* відапелятивне. Пор., наприклад, укр. *вергун* 'сорт тютюну' чи 'смажене в смальці або олії солодке печиво, що має форму продовгуватих смужечок' (СУМ I, 327). Зазначимо, що аналізований антропонім свого часу досліджував П.П. Чучка. Він пояснював його як утворення або від апелятива *вергун* 'солодке печиво'³, або від болгарського гіпокористичного імені *Верга* (повне ім'я *Вергил*), оформленого суфіксом *-ун*. Докладніше див. (Чучка 115). В.П. Шульгач, аналізуючи праслов'янські антропоніми з коренем **Vьrg-* / **Sьvьrg-*, **Vьrĭ-* / **Sьvьrĭ-*, особову назву *Вергун* разом з іншими слов'янськими континуантами зводить до праформ **Vьrgunĭ* / **Sьvьrgunĭ*, також пов'язуючи їх з апелятивом укр. (діал.) *вергун* 'солодке печиво', 'плетений пиріг'. Докладніше див. (Шульгач 235). Стосовно етимології цього апелятива, то зауважимо, що вона непевна. Водночас упорядники "Етимологічного словника української мови" припускають, що це слово могло постати від **вергти*, незасвідченого варіанта дієслова *верзти* '*плести' (ЕСУМ I, 352).

Насамкінець важливо відзначити, що основа дієслова **вергти* реалізувалася (в основному крізь призму антропонімів, про що свідчать суфікси належності й форми множини особових назв) в українській топонімії та гідронімії. Пор., наприклад, споріднені *Пологи-Вергуни*, *Вергуни* (2 фіксації назви), *Вергунівка* – відантропонімі

ойконіми на Київщині, Полтавщині, Херсонщині й Черкащині (АТП 283, 294, 430, 632), гідронім *Вергунка* – назва балки в басейні Дону (СГУ 98) тощо.

Гуняк (2004; Дрогобицький р-н) (ХХЛ 98). Етимологія цього прізвища, на нашу думку, не становить якихось труднощів. Антропонім *Гуняк* – лексико-семантичне утворення від незасвідченого апелятива *гуняк < псл. *gūnʹakъ. На підтвердження такого пояснення наведемо пол. діал. *hunięk* ‘проста, неосвічена людина; простолоудин’ (Rymut I, 315). Пор. ще спільнокореневі інослов’янські особові назви, зокрема: слов’ян. *Гуня* (Казаков 38), сучасні укр. *Гуня* (Літопис 397), *Гунь* – прізвище емігранта в США (Holutiak 139), *Гуняра* (Holutiak 126), *Гунька*, *Гунько* (КПУ Льв. 1, 73; 2, 364), *Гуняк* (Радіон 32), ст.-рос. *Гуня > *Гунин* Девятко Семенов, 1573 р. (Веселовский 92), рос. *Гуняк > *Гуняков* (ЖПТ), ст.-пол. *Hunięk*, 1471 р. (Rymut I, 315); болг. *Гунев*, *Гуньов*, 1845 р. (Илчев 145) і под., а також похідні топоніми, наприклад: *Гунівка* (2 фіксації назви), *Гунька*, *Гуньки* (3 фіксації назви), *Гуньківка*, 1946 р. – назви населених пунктів у Вінницькій, Запорізькій, Полтавській та Чернігівській обл. (АТП 27, 194, 195, 410, 413, 419, 662).

Скрипець (1995) (КПУ Льв. 2, 334). Аналізоване прізвище можна порівнювати з такими спорідненими антропонімами, як-от: ст.-укр. *Скрипець* Василій (Васко *скрипець*), 1599–1625 рр. (АЮЗР I/11, 32), сучасні укр. *Скрипаль*, *Скрипень* (КПУ ІФ 2, 126; 3, 47), *Скрипух* (Holutiak 372); рос. *Скрипай*, *Скрипач > *Скрипачев*, *Скрипец* (ЖПТ); ст.-пол. *Skrzypacz*, *Skrzypak*, 1471 р., *Skrzypiec*, 1493 р., *Skrzypek*, 1594 р. (Rymut II, 440) та ін.

Вважаємо, що антропонім *Скрипець* походить від апелятива *скрипець, зафіксованого в польській мові: ст.-пол. *skrzypiec* ‘травець на скрипці’ (Rymut II, 440)⁴ < псл. *skripььь [: *skripьь ‘скрипіння, скрип; шелестіння’ (ЕСУМ 5, 286–287) + суфікс -ьь].

Проаналізовані прізвища – один із фрагментів до повного історико-етимологічного словника сучасних антропонімів України загалом і Львівської області зокрема.

¹ Худаш М.Л. З історії української антропонімії. К., 1977. С. 6.

² Найвний сьогодні Словник сучасних українських прізвищ (2007) Ю.К. Редька (Редько), безперечно, цінне джерело з української антропонімії. Проте, як бачимо з низки спеціальних досліджень, опублікованих за останні роки, у пропріальній лек-

сиці (і не тільки в антропонімії) вже багато чого змінилося. Тому ці нові матеріали потребують свого відображення в новому, повнішому, Словникові українських прізвищ.

³ Тлумачення прізвища *Вергун* як похідного утворення від ідентичного апелятива з наведеними вище значеннями не бездоганне, оскільки суперечить логіці номінації осіб. По-перше, незрозуміло, наприклад, як можна надати людині прізвисько (первісно, найвірогідніше, було саме так), а вже згодом – прізвищеву назву, мотивовану значенням ‘солодке печиво’. По-друге, семантика таких загальних назв, як *печиво*, *тістечко*, *пиріг*, *пиріжок*, *випічка*, *рогалик*, *булочка* і под., аж ніяк не стосується особи, а отже, не може слугувати для її ідентифікації. Пор., однак, антропоніми: укр. *Тістечко*, 1886 р. (УСС 150), *Булка*, *Пиріг* (Holutiak 74, 325), *Пиріжок* (Радіон 107), укр., блр. *Буханець*, *Буханец* (якщо це *буханець* ‘одна хлібина’) (Лауреати 220; Памяць 350), рос. *Булка*, похідні *Булкин*, *Булочкин-Банковский*, *Пирог*, *Пирогов*, *Пирожок* (ЖПТ) тощо. Найімовірніше, тут ідеться про певне метафоричне значення.

⁴ Варто відзначити, що у сучасних слов’янських мовах слово *скрипець* має різноманітні значення, зокрема в болгарській (літ. і діал. *скрипѣц* ‘блок (коліща з жолобком) у ткацькому станку’, діал. *скрипал* ‘т. с.’), словенській (*skripec* ‘суглоб’, ‘блок’), чеській (*skřípec*, *škřípec* ‘прилад для скріплення, стягування, притискання (наприклад, для ловлі птахів), лещата’, ‘знаряддя для тортур’, ‘валик, блок у годиннику для підвішування ваг’, ‘шків у гірничій справі’, ‘блок у ткацькому станку’ та ін.), про що, власне, пише у своїй статті Ж.Ж. Варбот. Докладніше див. (*Варбот Ж.Ж.* К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. X (**(s)kripati*, *(*s)kripъ* и др.; *sodoma и *sodomiti; *žьrxъ) // Этимология. 1981 / Под ред. О.Н. Трубачева. М., 1983. С. 16–21). Однак жодного із цих апелятивів не можна вважати мотиватором для аналізованого антропоніма, оскільки це суперечить законам номінації осіб. Тому пол. *skrzypec* – найбільш прийнятний, на нашу думку, відповідник.

Скорочення

- АТП – Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. / Відп. ред. М.Ф. Попівський. К., 1947.
- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссией для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
- Богдан – *Богдан Ф.* Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег; Ванкувер, 1974.
- Веселовский – *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
- Глуховцева – *Глуховцева К.Д., Глуховцева І.Я., Леснова В.В.* Словник прізвищ жителів Луганщини: У 2-х т. Луганськ, 2011.
- ЖПТ – Жертвы политического террора в СССР. Режим доступа: <http://lists.memo.ru>
- Илчев – *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
- ІМСУ Льв. – Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область / Голова редкол. В.Ю. Маланчук. К., 1968.

- Казаков — *Казаков В.С.* Именослов: Словарь славянских имен и прозвищ. 4-е изд. М.; Калуга, 2002.
- КПУ ІФ — Книга пам'яті України: Івано-Франківська область: У 3-х т. / Ред. кол.: В.М. Скрипничук, М.І. Солошенко, Б.М. Томенчук та ін. Львів, 2001. Т. 2.; 2003. Т. 3.
- КПУ Льв. — Книга пам'яті України: Львівська область: У 4-х т. / Ред. кол.: М.В. Косів, Ю.В. Зима, Я.С. Лялька, В.М. Савчак (гол. ред.) та ін. Львів, 1995.
- Лауреати — Лауреати України / Автор-уклад. Ю. Романенко. Харків, 2004.
- Літопис — Літопис вищих навчальних закладів. Випускники НУХТ: довідково-біографічне видання / Автор-упоряд. В.В. Болгов. К., 2005. Вип. II.
- Памяць — Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Лоеўскага раёна / Рэд. кол.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. Мінск, 2000.
- ПК — Переписні книги 1666 р. / Зредаг. В.О. Романовський. К., 1933.
- Радіон — *Радіон Ст.* Словник українських прізвищ в Австралії. Мельбурн, 1981.
- Редько — *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ. Львів, 2007. Т. 1—2.
- СГУ — Словник гідронімів України / Ред. кол.: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.
- СП — Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / Уклад.: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.), М.В. Скаб, Я.П. Редьква. Чернівці, 2002.
- СУМ — Словник української мови / Гол. ред. кол. І.К. Білодід. К., 1970—1980. Т. I—XI.
- Тупиков — *Тупиков Н.М.* Словарь древнерусских личных собственных имен // Записки Отделения русской и славянской археологии имп. Русского археологического общества. 1903. Т. 6. С. 86—914.
- УСС — Українські Січові Стрільці 1914—1920 (ювілейне перевидання) / Ред. О. Романів. Львів, 2005.
- ХХЛ — Хто є хто на Львівщині: довідково-біографічне видання / Ред. кол.: В. Болгов, М. Горинь, В. Мельник та ін. К., 2004. Вип. 2.
- Чучка — *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Шульгач — *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2018. Ч. V.

- Holutiak – *Holutiak-Hallick S.P. Jr.* Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. Georgia, 1994.
- Rymut – *Rymut K.* Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.

Л.В. Яшук
(Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЄСТРУ ПІДДАНИХ 1586 РОКУ м. ЯМПОЛЯ І ПРИЛЕГЛИХ ДО НЬОГО СІЛ)

Українська історична антропонімія була об'єктом наукових інтересів багатьох мовознавців: С.П. Бевзенка, Л.Л. Гумецької, М.О. Демчук, І.В. Єфименко, Р.Й. Керсти, О.Д. Неділька, Р.І. Осташа, С.Є. Панцьо, І.Д. Сухомлина, Л.О. Тарновецької, І.Д. Фаріон, В.Ю. Франчук та ін. Вагомий внесок у її розвиток зробили й польські науковці Е. Вольнич-Павловська, І. Митник, Е. Рудольф-Жолковська, В. Шульовська та ін. Зокрема, І. Митник ґрунтовно дослідила антропонімію Волині XVI–XVIII ст., зважаючи на соціальний статус особи та її етнічну належність¹.

Мета статті – проаналізувати імена підданих XVI ст. м. Ямполь і прилеглих до нього сіл: описати словотвірні варіанти чоловічих християнських імен, що входять до складу однолексемних іменувань та дволексемних антропонімоформул; визначити структурні особливості наявних у пам'ятці чоловічих і жіночих імен; виокремити продуктивні моделі чоловічих дволексемних антропонімних формул. Джерелом дослідження слугує інвентар міста Ямполь (Янполь, Янушполь) і прилеглих до нього сіл: Дідківців, Довгалівки, Лепесівки, Святця, В'язівця, Лисогірки, Паньківців, Тихомля – із реєстром їхніх підданих (Ямпіль, 1586 р.). Документ склав кременецький возний Іван Білокриницький під час передання князівни Барбари, дочки-спадкоємиці покійного князя Стефана Збараського, в опіку князем – кременецькому старості, брацлавському воеводі Янушеві Збараському та Костянтинові Владиславовичу Збараському (Кременець, 1592 р.)².

На період XVI–XVIII ст. календарні імена візантійського походження в різних фонетичних, морфологічних і словотвірних варіантах становлять понад 90%³. В аналізованому іменнику така ж статистика: у складі 194 дволексемних антропонімоформул у позиції першого компонента засвідчено лише 5 слов'янських імен і їхніх дериватів: *Богданъ* Соки(р)ка (УПРД 495); *Боры(с)* Стары(и) (УПРД 496) < *Бориславъ* або *Богорис* (Демчук 85–86). Р.М. Козлова наголошує, що генетичне гніздо **Bor-* (*Borъ, *Bora, *Boro) реалізувало семантику 'боротися, битися', яку відображають і композити зі складником **Bori-*, *borъ: *Borigněvъ, *Borimirъ, *Borislavъ, *Borivojъ (у яких **bori-* – форма імператива від дієслів *borti, *boriti), а також *Domaborъ, *Ratiborъ, *Světoborъ, **Vojeborъ*⁴; *Во(у)тко* Скри(п)ка (УПРД 494) – дериват від двоосновного слов'янського імені *Voimъxъ* або *Voim* (Чучка 2011: 111); *Жда(н)* Муслєнѣ (УПРД 496), *Жда(н)ко* (УПРД 495).

Серед християнських імен значна частина повних варіантів, які зазнали фонетичної адаптації на українському мовному ґрунті: *А(в)-ра(м)* И(л)ичичь, *Вакула* Кунашеви(ч) (УПРД 494), *Гараси(м)* (УПРД 495), *Га(в)рило* Ти(н)чи(к) (УПРД 494), Кривохижа *Дави(д)*, *Дими(д)* Со(ц)ки(и), *Иєвѣ* Са(л)ченѣ (УПРД 495), *Ка(р)нъ* Іванови(ч) (УПРД 494), *Коно(н)* (УПРД 495), *Макси(м)* Рє(з)никъ (УПРД 494), *Микита* Соке(р)ка, *Мо(у)се(и)* (УПРД 495), *Нико(н)* (УПРД 496), *Ωмєлѣнъ* (УПРД 494), *Ω(х)рємъ* (УПРД 496), *Па(н)кратъ* (УПРД 495), *При(с)* Стары(и) (УПРД 496) < *Фирсъ* (Керста 130), *Рома(н)* Жи(д)ченѣ, *Сєвєри(н)* боири(н) (УПРД 496), Дє(ш)чишъ *Сємє(н)*, *Сѣ(рєи)* (УПРД 495), *Хома* Рє(з)никъ (УПРД 494).

Як відомо, асемантичність та індивідуалізувальне призначення християнських імен сприяли перенесенню на них способів східнослов'янського словотвору, тому майже кожне базове ім'я (а популярні передусім) швидко «обросло» багатьма похідними⁵. В аналізованих антропонімах наявні усічення: апокопа *-ий*: *А(н)то(н)* пасту(х) (УПРД 495), *Дєни(с)* (УПРД 496), *Па(р)хомъ* Світло, *Потанъ* (УПРД 494), *Прота(с)* (УПРД 495). За свідченнями Р.Й. Керсти, з 86 імен на *-ий* тільки 34 не мають цього суфікса⁶; *Θє(д)* Шуть, *Ма(н)* Ко(р)женѣ (УПРД 495) < *Мануїл*, *Томан* (Чучка 2005: 362) або < *Manislaw* (Демчук 59, 77; Фаріон 236); синкопа: *Ко(р)ни(и)* Ку(ш)ни(р) (УПРД 494) < *Корнилий* (Керста 117), *Ма(р)тинъ* (УПРД 495) < *Мартинианъ* (Керста 119); афєреза: *Си(д)ор* (УПРД 496) < *Исидоръ* (Керста 115); поєднання різних типів усічення: *Пана(с)* Шашченѣ (УПРД 495) < *Афанасий* (Кер-

ста 105). Антропоніми *Срєми(и)* Литвинь (УПРД 495) < *Иеремия* (Керста 113), *Малаѳе(и)* (УПРД 495) < *Малахия* (Керста 119) утворено способом перетворення суфікса *-ий(а)* на *-ий*.

Усічено-суфіксальні іменні варіанти представлені поодинокими прикладами: *Га(х)но* Юшченя (УПРД 495) – дериват від *Гапон* < *Агафонь* чи якогось імені на *Га-*; цього варіанта не зафіксовано серед чоловічих імен XVI ст. (Р.Й. Керста), в іменниках Волині XVI–XVIII ст. (І. Митник) і Житомирщини XVI–XVII ст. (Л.В. Яцук), у «Реєстрі Війська Запорозького 1649 року» (Р.І. Остах)⁷; *Михно* Ґтаманєня (УПРД 495); *Са(х)но* Рудє(б)ченя (УПРД 494) < від *Сафоній*, *Софоній* чи якогось іншого імені на *Са-* (Чучка 2005: 504) або від *Олександр* (Мутник 75); *Ми(ц)* (УПРД 496) співвідносно з *Михайло* (Чучка 2011: 387), *Микола* (Мутник 59); *Ста(с)* Ля(х) (УПРД 496) – слов'янське суфіксальне утворення від календарного імені *Євстахій* через стадію варіантів *Остан*, *Стах*, зближення з іменем *Станіслав* відбулося пізніше (Чучка 2011: 331).

Найбільше в іменнику суфіксальних варіантів власних особових християнських імен. Суфіксація власних імен, як і їхнє усічення, має свої особливості: а) поряд із суфіксами, які вживають для творення апелятивів, часто використовують специфічні іменні суфікси; б) суфікси можуть приєднуватися до повних імен і до їхніх усічених варіантів; в) емоційне значення суфіксів досить швидко «вивітрується»⁸.

Найбільше словотвірних варіантів із-поміж досліджуваних християнських імен має ім'я *Михайло*: *Ми(с)ко* Швє(ц) (УПРД 494), *Михно* Ґтаманєня, *Мишу(и)ко* (УПРД 495), *Ми(ц)*, *Мици(к)* (УПРД 496). По три варіанти засвідчено в іменах *Григорий*, *Івань*, *Лавринь*, *Петро*, *Федорь*, *Янь / Івань*, *Ярмола*: *Гринє(ц)* Велики(и) (УПРД 495), *Грицко* Смєльчєня (УПРД 494), *Гри(ш)ко* боьри(н) (УПРД 496); *Ива(н)* Танчи(к) (УПРД 494), *Ивашко* При(с)тралєня (УПРД 494–495), *Иваню(к)* Залє(н)ски(и) (УПРД 496); *Лаври(н)* Кова(л), *Ла(в)ри(к)* (УПРД 495), *Ла(в)рошъ* Коши(ч) (УПРД 494); *Пе(т)ръ* Брасимєня (УПРД 495), *Пе(т)ра(ш)* Борисєня (УПРД 496), *Пе(т)ро(ш)* Го(н)ча(р) (УПРД 495); *Єдо(р)* Кривохижи(ч) (УПРД 496), *Єдо(р)ко* Ра(ст), *Є(д)* Шуть (УПРД 495); *Я(н)* Ля(х) (УПРД 494), *Я(н)ко* Го(р)догача (УПРД 495), *Я(с)ко* Бо(н)да(р) (УПРД 494), пор. *Janko* (1570 р.), *Jaško* (1620 р.), *Jasko* (1734 р.) < *Jan* (Мутник 111); *Я(р)мола* Шлєць (УПРД 494), *Я(р)макъ*, *Я(р)мо(ш)* Кудрикъ (УПРД 495). По два варіанти виявлено в антропонімах *Андрей*, *Васи(л)*, *Ку(з)ма*, *Лука*, *Мануиль*, *Мартинь*,

Матвей, Остапъ, Стахий / Ёвстахий, Степанъ, Тимофей, Яковъ: А(н)дрѣ(и) Іа(р)макови(ч) (УПРД 496), А(н)дрѣ(ш)ко Го(н)ча(р) (УПРД 494); Васи(л), Васута Мо(с)ка(л) (УПРД 495); Ку(з)ма Кунашѣви(ч), Кузко Стары(и) (УПРД 495); Ма(н) Ко(р)жѣнѣ, Манина Кова(л) (УПРД 495); Мартинъ Ива(х)нѣнѣ (УПРД 495), Ма(р)ци(н) Бутчѣнѣ (УПРД 494); Ѡста(н) (УПРД 496), Ѡ(с)танко Налу(ж)ны(и) (УПРД 494); Ста(с) Лѣ(х) (УПРД 496), Сташко Мазѣръ (УПРД 494); Сте-па(н) Колѣ(с)ни(к), Стѣ(ц)ко Коцапи(р)ка (УПРД 495); Тимо(ш), Ти-мушъ Лесота (УПРД 495); Іако(в) (УПРД 496), Іаковѣ(ц) Га(и)дѣ(к) (УПРД 495).

Найбільшою продуктивністю серед формантів вирізняється суфікс *-к(о)*, який уже в давньоруську добу втратив демінутивно-експресивне значення й перетворився на нейтральний структурний ономастичний формант⁹. Здатність приєднуватися до будь-яких основ, крім тих, які закінчуються сполученням двох приголосних (пор. *Дмитръ – Дмитрикъ* Ко(р)ниѣнѣ (УПРД 494), *Петръ – Пѣ(т)ра(ш)* Борисѣнѣ (УПРД 496), *Пѣ(т)ро(ш)* Го(н)ча(р): УПРД 495), сприяла тому, що майже кожне ім'я церковного календаря могло мати народний варіант на *-к(о)*.

Цей формант зрідка приєднується до повних імен: *Ѡѣдо(р)ко* Ра(ст), *Іа(н)ко* Го(р)догача (УПРД 495). Найчастіше твірними основами похідних варіантів на *-к(о)* слугують усічені імена: *Бла(ж)ко* (УПРД 494), пор. *Вѣажко* 1545 р. < *Вѣажѣј* (Мутнік 108); *Игнатко* Мо(с)ка(л); *Кли(м)ко* Шелѣ(ст)ъ; *Кузко* Стары(и) (УПРД 495); *Ла(з)ко* (УПРД 496) < *Лазъ* < *Лазаръ* (Фаріон 225); *Ѡни(с)ко* Скаленѣ; *Па(н)ко* Ко(р)жъ (УПРД 495) < *Па(н)*, пор. імена *Panko* (1548 р.), *Paniuk*, *Panuta* (1620 р.) < *Pantelejmon* (Мутнік 66–67); *Ѡ(с)танко* Налу(ж)ны(и) (УПРД 494); *Сѣнко* Ко(р)жѣнѣ (УПРД 495) < *Семен* (Керста 126) або від *Арсений* (Чучка 2005: 509); *Ха(р)ко* Мо(с)ка(л) (УПРД 494) < *Харитонъ* або *Захарія* (Керста 137; Чучка 2005: 584); *Хи(л)ко* Крьвохиженѣ (УПРД 495) < *Хи(л)*, яке може бути усіченим варіантом від імен із початковим *Фил-* (*Филимонъ, Филиппъ, Филофей*) або, на думку П.П. Чучки, походити від *Рахиль, Філь* (Чучка 2005: 585); *Ю(р)ко* (УПРД 495); *Ю(с)ко* Па(р)пури(ч) (УПРД 496) < *Иосифъ* (Керста 76–77, 115) або від *Juchut, Jefut* (Мутнік 45).

Поєднується цей формант з усічено-суфіксальними варіантами імен: *Ма(с)ко* Про(с)ку(р)ка (УПРД 495) < *Масъ* < *Максим, Мануїл* (Трійняк 206, 209); *Іа(с)ко* Бо(н)да(р) (УПРД 494), пор. *Ясь* (1) (Реєстр

516) < *Иванъ* (Керста 114) або від *Яковъ* (Фаріон 322; Трійняк 416); *Да(ц)ко* (УПРД 495) < *Дасий*, яке з XVIII ст. починає співвідноситися з *Данило*, *Богдан*, *Йордан*, *Давид* (Чучка 2005: 187); *Стє(ц)ко* Коцапи(р)ка (УПРД 495); *Ї(ц)ко* Ми(ш)чени (УПРД 496), пор. *Яц* (1569 р.), *Јаско* (1552 р.) < *Яковъ*, *Якимъ* (Мутнік 41); *Ивашко* При(с)тралени (УПРД 494–495); *Ла(ш)ко* Шве(ц) (УПРД 495) – дериват від християнських імен *Власъ*, *Євласий*, *Євламтій* (Мутнік 83) або від *Лашъ* < *Лазаръ*, *Блажко* чи результат усічення імен [*Васу*]лашко, [*Єв*]лашко, [*Михай*]лашко тощо (Чучка 2005: 328); *Ле(ш)ко* Σ(р)мошени, *Олєш-ко* (УПРД 495) < *Олександръ*, *Олексей*, *Єлисей* (Керста 104, 101); *Па(ш)ко* Про(с)кўрка (УПРД 495) < *Пашъ* < *Павло* або *Пахомій*, *Пафнутій* (Чучка 2005: 434). Пор. також суфіксальні іменні деривати: *А(н)дрў(ш)ко* Го(н)ча(р); *А(р)тишко* Світло (УПРД 494); *Кури(ш)-ко* Тиракало (УПРД 495) < *Кирило*, пор. патроніми *Kuraszko* (1640 р.), *Kiryusz* (1620 р.) (Мутнік 51); *Мєлє(ш)ко* Га(и)дўк (УПРД 495), пор. *Мєлєх* (1570 р.), *Mieleszko* (1571 р.) < *Мелетій*, *Омелянь* (Мутнік 57); *Тєрєшко* (УПРД 495), пор. *terech* (1570 р.), *Tereszko* (1604 р.) < *Терентій* (Мутнік 79); *Їрошко* Мицик (УПРД 495), *Jarosz-* < *Ярофей*, *Ярема*, *Ярослав* (Мутнік 44).

Суфікс *-к(о)* може приєднуватися до різних варіантів того самого імені: *Грицко* Смєльчени (УПРД 494), *Гри(ш)ко* бо(м)ри(н) (УПРД 496); *Ми(с)ко* Шве(ц) (УПРД 494), *Мишу(ц)ко* (УПРД 495).

Інші суфікси менш продуктивні. Зокрема, наявні варіанти з формантами *-єцъ*, *-икъ*, *-ук*: *Авдєє(ц)* (УПРД 495), *Ганє(ц)* Кривохижи(ч) (УПРД 496), *Гринє(ц)* Велики(и), *Іаковє(ц)* Га(и)дў(к) (УПРД 495); *Дмитрикъ* Ко(р)ниєни (УПРД 494), *Ла(в)ри(к)* (УПРД 495), *Мици(к)* (УПРД 496), *Процикъ* (УПРД 495), *Трўши(к)* Ворожи(н)ко (УПРД 494) < *Трушъ* < *Трифонъ* (Керста 128) або від *Труфан*, *Трухан*, що з *Митрофан* (Трійняк 365–366; Чучка 2005: 560); *Иваню(к)* Залє(н)ски(и) (УПРД 496). Серед суфіксів із компонентом *-ш-* найчастіше вживаний формант *-ошъ* у сполученні з повними й усіченими основами імен: *Ла(в)рошъ* Коши(ч) (УПРД 494), *Пє(т)ро(ш)* Го(н)ча(р), *Тимо(ш)*, *Ї(р)мо(ш)* Кудрик (УПРД 495); зрідка – *-ушъ*, *-ашъ*, *-ишъ*: *Бартушъ* Кравецъ (УПРД 494), пор. *Bartosz* (1563 р.) < *Barłomiej* (Мутнік 106–107); *Тимушъ* Лесота (УПРД 495); *Пє(т)ра(ш)* Борисєни (УПРД 496); *Го(р)пишъ* Мицеві(ч) (УПРД 495), пор. чол. ім'я *Азрина* (Трійняк 22), на Волині жін. *Norpina* (1759, 1762 рр.) < *Ahrgrупа*, *Норрупа* (Мутнік 132); варіант *Горпишъ* не представлений у дослідженнях Р.Й. Керсти, І. Митник, Р.І. Остаха, Л.В. Яцук¹⁰.

Поодинокі приклади імен із суфіксами *-акъ*, *-к(а)*, *-ин(а)*, *-исъ*, *-ут(а)*: *Я(р)макъ*, *Лу(ч)ка* Замрибо(р)щъ, *Манина* Кова(л) (УПРД 495), *Матисъ* Свицерски(и) (УПРД 494), *Васута* Мо(с)ка(л) (УПРД 495).

Дволексемні антропонімні моделі – найбільш поширений спосіб ідентифікації чоловіків у аналізованому антропоніміконі (194 дволексемних і 96 однолексемних імен). «Поширення антропонімних формул у староукраїнській мові тісно пов'язане з християнізацією іменника. ... Обмежена кількість імен, які перебували в активному обігу українців, примушували антропонімічну систему поступово відмовлятися від однолексемних антропонімів як від єдиного способу визначення особи»¹¹.

Перший компонент дволексемних антропонімоформул – християнське, зрідка слов'янське ім'я, другий – прізвищева назва. Цей тип іменування в Україні XVI–XVIII ст. мав абсолютну перевагу над усіма іншими, тобто «українська антропонімічна система цього періоду була у своїй основі двочленною»¹². С.М. Пахомова наголошує, що в українських писемних пам'ятках XIV–XVIII ст. переважають дві дволексемні антропонімні формули, які утворюють ядро антропонімосистеми: *особове ім'я + патронім* (здебільшого від батьківського прізвища) та *особове ім'я + прізвище*. Діахронійне вивчення цих найпоширеніших формул у текстах XIV, XV та XVI ст. демонструє зміни у співвідношенні між ними в бік зменшення АФ *особове ім'я + патронім* на користь АФ *особове ім'я + прізвище*¹³.

У досліджуваному документі найпоширеніша дволексемна формула *особове ім'я + патронім* із суфіксом *-ен(я)*, *-ович / -евич*, *-ич*. Твірною основою для таких патронімів слугують:

а) християнські імена (повні, усічені, суфіксальні та усічено-суфіксальні): *Ле(ш)ко Σ(р)мошєнґа* (УПРД 495), пор. патронім *Jarmoszenia* (1633 р.) та ім'я *Ярмош* (1573 р.), які І. Митник зафіксувала в пам'ятках Волині XVI–XVII ст. (Мутник 44); в іменнику Житомирщини XIV–XVII ст. засвідчено варіанти *Ермошъ* (1 фіксація) / *Ярмошъ* (5) (Яшук 253, 259): у *Е(р)моша* (1606 р.) (ЖК 4, 368 зв.) і *Ярмоша* Пє(р)лика (1650 р.) (ЖК 13, 568 зв.), *Ярмошиха* (1618 р.) (АЮЗР III/1, 248); у «Реєстрі...» 6 козаків мають ім'я *Ярмошъ* (Реєстр 516) < *Єрмолай* (Керста 112); *Мартинъ Ива(х)нєнн* (УПРД 495); *Дмитрикъ Ко(р)ниєнн* (УПРД 494); *Я(ц)ко Ми(ш)чєнн* (УПРД 496); в ідентифікації селян на Волині XVI–XVII ст. наявні ім'я *Miszzenia* (1614 р.) і патронім *Miszzenia* (1604 р.) (Мутник 58) < *Миско*, пор. *Ми(с)ко* Швє(ц)

(УПРД 494), або від *Мишко*; в іменнику нижчих верств Житомирщини XIV–XVII ст. співвідношення *Миско*: *Мишко* – 67 : 28 (Яцук 255), у «Реєстрі...» – відповідно 878 : 31 (Реєстр 515); Ва(с)ко *Нику(н)чєнѧ* (УПРД 494), пор. *Нико(н)* (УПРД 496); А(н)дре(и) *Протасєнѧ*; Стє(ц)ко *Са(х)нєнѧ* пор. *Са(х)но Ко(н)дратєнѧ* (УПРД 495), *Sachnєnia* (1620 р.) (Мутнік 75); Ва(с)ко *Ω(с)тапъчєнѧ*; Га(х)но *Юшчєнѧ* (УПРД 495), пор. *Ю(с)ко* Па(р)пури(ч) (УПРД 496); в антропоніміконі Волині засвідчено патронім *Iusczenia* (1604 р.) (Мутнік 46); Ми(с)ко *Якимєнѧ*; Ва(с)ко *Андры(и)кови(ч)* (УПРД 495); Ка(р)пъ *Иванови(ч)* (УПРД 494); Ку(з)ма *Кунашєви(ч)* (УПРД 495), пор. засвідчений на Волині патронім *Кунашович* (1578 р.) та імена *Kunasz* (1563 р.), *Кунаш* (1569 р.) (Мутнік 49) і *Коно(н)* (УПРД 495); *Павєль Кунъцєвичь* (УПРД 494), пор. патронім *Кунцєвич* (1578 р.) та ім'я *Кунєц* (1563 р.) < *Конон* (Мутнік 48–49). П. П. Чучка вважав, що ім'я *Кунєць* походить від укр. діалектного апелятива *куна* 'куниця' або від етноніма *кун* 'куман' (Чучка 2011: 212); Ива(н) *Куцєви(ч)* (УПРД 494). І. Митник зафіксувала на Волині патронім *Kisewicz* (1563 р.) та ім'я *Куц* (1578 р.) < *Микола* або від *Конон*, *Кондрат*, *Костянтин*, *Никон* (Мутнік 59); Го(р)пишг *Мицєви(ч)* (УПРД 495). На Волині засвідчено *Micewicz* (1563 р.), *Мицєвичь* (1578 р.) (Мутнік 59); Ива(ш)ко *Сє(р)гєєви(ч)* (УПРД 496); А(н)дре(и) *Я(р)макови(ч)* (УПРД 496). У пам'ятках Волині наявні іменні варіанти *jarmak* (1570 р.), *Iarmak* (1604 р.) та *Jermak* (1614 р.), *Iermak* (1563 р.) і патронім *Iermakowicz* (1563 р.) (Мутнік 44) < *Єрмолай* (Керста 112); А(в)ра(м) *И(л)ичичь* (УПРД 494) та ін.;

б) слов'янські автохтонні імена (комполітивні, відкомполітивні та відапелятивні): Пє(т)ра(ш) *Борисєнѧ*, пор. *Боры(с)* Стары(и) (УПРД 496). Цей патронім не зафіксовано в історичному антропоніміконі Волині (Мутнік 26); Ма(р)ци(н) *Бутчєнѧ* (УПРД 494), особове ім'я *Бут* – 1) усічений варіант від *Голобут* (В. П. Шульгач); 2) видозміна слов'янського імені *Vohut* (Я. Свобода); 3) від *бут* 'чобіт', 'молода зелена цибуля' (Ю. К. Редько) та інші версії (докл. див.: Чучка 2011: 91); Стєпа(н) *Глуцєнѧ* (УПРД 494), антропонім *Глушко* < *глухий* за допомогою субстантивувального суфікса *-ко*. Таке утворення первісно мало значення 'глухувата людина' (Чучка 2011: 124); Ио(н) *Дратєнѧ* (УПРД 496), пор. дієслово *драти* 'розривати поверхню чогонебудь', 'обдирати (кого), здирати, дерти (з кого)' (Сл. УМ VIII, 200), *драта* 'гноблення, побори' (ЕСУМ 2, 40); Рома(н) *Жи(д)чєнѧ* (УПРД 496). Доіменна семантика антропонімоснови *Жид* у слов'ян пов'язана

на з дієсловом *ждати* ‘виждати, чекати’, із кінця середньовіччя українці починають сприймати її як етнонім зі значенням ‘еврей’ (Чучка 2011: 186); Жда(н) *Муслєнџа* (УПРД 496), Ива(н) *Му(ш)лєнџа* (УПРД 495), пор. *мусувати* ‘розмірковувати’, *мушляти* ‘метикувати, міркувати’, які, можливо, пов’язані з *мисль* або з *моцуватися* ‘з великим зусиллям щось робити’ (ЕСУМ 3, 541); Ёни(с)ко *Скалєнџа* (УПРД 495), пор. *скалити* ‘вишкіряти (зуби); примружувати (очі)’ < посл. *skaliti, що пов’язане із *skala* ‘скала’, *sčelъ* (< *skelъ) ‘щілина’ (ЕСУМ 5, 262–263); Грицко *Смєльчєнџа* (УПРД 494), пор. *смїлець*, *смїлок* ‘смїливець’ (ЕСУМ 5, 323); також: Дмитрџ *Колпачєнџа* (УПРД 495), пор. *колпакъ* ‘вид головного убору’, перен. ‘про людину, яка носить на голові ковпак’ (Сл.УМ XIV, 198); Ма(н) *Ко(р)жєнџа*, пор. Па(н)ко *Ко(р)жџ* (УПРД 495); Павел *Лєпєшєнџа*, пор. *Лєпєха* (УПРД 494); Ми(х)но *Паточєнџа* (УПРД 495), пор. *патока* ‘густа, цукриста речовина з крохмалю’ (ЕСУМ 6, 315); Пана(с) *Шащчєнџа*, Сє(н)ко *Шащчєнџа* (УПРД 495). 3-поміж значень лексеми *шашка* (ент.) ‘вид бабки, *Ephemera L.*’, ‘вид хруща, *Calandra granaria L.*’, ‘вид сарани, *Locusta L.*’, можливо, суфіксальне утворення від звуконаслідувального кореня (пор. звуки, видавані хрущами, сараною) (ЕСУМ 6, 392); Ъ(ц)ко *Шищчєнџа* (УПРД 495); Ёни(с)ко *Богдановичџ* (УПРД 494); А(н)дрє(и) *Нєкрашєви(ч)* (УПРД 496) < *Некраш* – результат регулярного фонетичного розвитку особового імені *Некрас* (основа *-крас-* указувала на вроду дитини, а префікс *нє-* заперечував цю ознаку й відвертав увагу недоброго ока від дитини) після приєднання до нього посесивного суфікса **-jъ* на українському ґрунті (Чучка 2011: 257); Ива(н) *Чєрє(н)кови(ч)* (УПРД 495), пор. *черенка* (орн.) ‘чирок-свистунок, *Apas grecca L.*’ (ЕСУМ 6, 303), ‘колодка (ножа)’ (Грінченко 4, 455–456); Ю(с)ко *Дуд(д)чи(ч)* (УПРД 495); Ла(в)рошџ *Коши(ч)* (УПРД 494), пор. *кошъ* ‘плетений виріб господарського призначення’, ‘плетений виріб для ловіння і зберігання риби’, ‘військовий табір, обоз’, ‘пересувне житло кочових народів’ (Сл.УМ XV, 71) тощо;

в) апелятивні означення особи, що вказують на заняття, соціальне становище, місце проживання, етнічну належність: Ха(р)ко *Мо(с)-калєнџа* (УПРД 494), Михно *Ътаманєнџа* (УПРД 495); Са(х)но *Татаринови(ч)* (УПРД 496), Ма(с)ко *Царикови(ч)* (УПРД 495).

У досліджуваному реєстрі деривати від батьківського імені на *-єн(я)* утворюють ядро антропонімійної системи (41 дволексемна АФ, тобто 21% від усіх дволексемних імен), дериватів із суфіксами *-ович /*

-*евич* удвічі менше, а із суфіксом *-ич* лише три. Простий суфікс *-ич* за продуктивністю значно поступається складному *-ович / -евич*, оскільки утворює патроніми переважно від особових назв слов'янського походження (відапелятивних), спорадично – від імен церковного або чужомовного походження¹⁴. На меншу продуктивність цього суфікса в XVI ст. порівняно з *-ович / -евич* указувала й Р.Й. Керста¹⁵.

Засвідчено АФ *особове ім'я + особове ім'я батька*: Ку(з)ма *Дорошъ*; Мака(р) *Мєлє(х)*; Ива(н) *Чурило* (УПРД 495) < *Кирило*, пор. *Сзыгуѣо* (1620 р.) (Мутнік 51), *Сзыгуѣко* (1565 р.) (Керста 116); Гри(ц)ко *Микута* (УПРД 494), очевидно, варіант імені *Микола*, пор. *Иванюта*, *Мирута*, *Панюта*, *Сенюта*, *Яцута* (Керста 86). Наявні кілька дериватів від батьківського імені на *-ик*, *-'ук* у складі АФ *особове ім'я + патронім*: *Я*рошко *Мицикъ* (УПРД 495), пор. *Ми(ц)*, *Мици(к)* (УПРД 496), *Миц* (1578 р.), *Місук* (1620 р.) (Мутнік 59); *Ў*верко *Процикъ*, пор. *Процикъ* (УПРД 495); ім'я *Просук* (1563 р.) (Мутнік 69–70); *Є*до(р) *Пилюкъ* (УПРД 494). У “Реєстрі...” відзначено іменні варіанти *Пилєцъ* (1 фіксація), *Пи(л)ко* (4) (Реєстр 515), у словнику І.І. Трійняка з прізвищ, мотивованих варіантами імені *Пилип*, реконструйовано *Пилюк*, *Пиль*, *Пилько*, *Пильо*, *Пильок* (Трійняк 296); *Є*до(р) *Пинчукъ* (УПРД 495), пор. *П'єнко*, *П'єнко* < *Пионий* (ССУМ II, 280), на Волині зафіксовано іменний варіант *Рінко* (1548 р.) (Мутнік 59), у “Реєстрі...” засвідчено *Пина* (Реєстр 69), катойконім *пінчук* ‘виходець із міста Пінськ’ (Бірьла 324); А(н)дре(и) *Єдюкъ*, пор. *Єє(д)* Шуть (УПРД 495), *Chweduk* (1614 р.) (Мутнік 32).

Посесивно-патронімі суфікси *-ов*, *-ин* наявні лише в описових іменуваннях: Пє(т)рѣ, *Савчи(н)* зѣ(т); *Я*рмошѣ, *отамановѣ* синѣ; *Я*(ц)ко, *Пинѣ* зо(в) зѣ(т), а також *Єдє(ч)ко(в)* Ва(с)ко, *Романо(в)* зѣ(т) (УПРД 495), у яких, очевидно, поєднано іменування особи за батьком і тестем.

В антропонімній формулі *особове ім'я + прізвище* – *апелятивна характеристика особи* найповніше представлені назви за родом заняття чи професією (35 імен, або 18% від усіх дволексемних імен): Стасѣ *Барбирѣ* (УПРД 494), пор. *барберѣ*, *барбѣрѣ* заст. ‘цирульник’ (Сл.УМ II, 14), *Я*(с)ко *Бо(н)да(р)* (УПРД 494), *Є*до(р) *Га(и)дѣкѣ* (УПРД 496), *гайдукѣ* ‘солдат придворної служби’ (Сл.УМ VI, 182), Пє(т)ро(ш) *Го(н)ча(р)* (УПРД 495), Стасѣ *Ковалѣ* (УПРД 494), Стєпа(н) *Колє(с)ни(к)* (УПРД 495), А(н)дри(и) *Котли рѣ*, Бартушѣ *Кравєцѣ*, Миско *Крамарѣ*, Ко(р)ни(и) *Ку(ш)ни(р)*, *Є*до(р) *Ўли(и)никѣ*

(УПРД 494), А(н)то(н) *пасту(х)* (УПРД 495), Макси(м) *Рє(з)никъ*, Пилипъ *Солодо(в)никъ* (УПРД 494), Жда(н) *Чоботаръ* (УПРД 495), Павє(л) *Шабє(л)ни(к)* (УПРД 494), Ла(ш)ко *Швє(ц)*, Өєдо(р) *Ши(н)-ка(р)* (УПРД 495) та ін. Найчастіше в ролі другого компонента відзначено прізвисько *Швє(ц)*.

Зрідка лексичною базою слугують назви, що вказують: а) на етнічну ознаку: Срєми(и) *Литвинъ* (УПРД 495), **Л**(н) *Лга(х)*, Сташко *Мазуръ* (УПРД 494), Игнатко *Мо(с)ка(л)*, Ива(н) *Чє(х)* (УПРД 495); б) на соціальне та майнове становище: А(н)дри(и) *богарин(н)* (УПРД 494). Одне зі значень лексеми *богарин* ‘вельможа, знатний і багатий сановник при дворі володаря’ (Сл.УМ III, 45); Өєдо(р) *волны(и)*; Дими(д) *Со(ц)ки(и)* (УПРД 495); в) на місце походження або проживання: Сутько, Лє(в)ко *Дубро(в)ньє* (УПРД 495), Ө(с)тапко *Налу(ж)ны(и)* (УПРД 494), Иваню(к) *Залє(н)ски(и)* (УПРД 496), Матись *Свидєрски(и)* (УПРД 494) та ін.

Антропонімоформулу *особове ім'я + прізвисько* поділяємо на дві категорії: «*nomina personalia*» та «*nomina impersonalia*».

АФ особове ім'я + прізвисько – «*nomina personalia*» містить:

а) назви за зовнішніми ознаками: Гри(ц)ко *Бълє(н)ки(и)*; Игнатко *Вєлики(и)*, Игна(т)ко *Малы(и)* (УПРД 495); Өєдо(р) *Кривє(и)ко* (УПРД 494); **Л**рмо(ш) *Кудрикъ* (УПРД 495), пор. *кудрик* зменш. від *кудер* ‘локон, кудря’, ‘кучерявий або зігнутий кінець верхівки дерева’ (Грінченко 2, 319; ЕСУМ 3, 124), пор. *кудра* ‘кучерява жінка’ (Грінченко 2, 319; ЕСУМ 3, 124), те саме, що *кудла* ‘кудлата голова’ (Сл.УМ XV, 172); Ми(х)но *Лысы(и)* (УПРД 495); А(в)ра(м) *Руды(и)* (УПРД 494); Кузко *Стары(и)*; Иванъ *Хромца(к)* (УПРД 495), пор. *хромак* ‘кульгава вівця’ (Грінченко 4, 84); «поп при церкви Гаврило *Чо(р)-ны(и)*» (УПРД 495) та ін.;

б) назви за характеристикою поведінки: Лє(в)ко *Лоты(р)ка* (УПРД 495), пор. *лотръ* ‘бандит, розбійник’ (Сл.УМ XVI, 103), *лотр* ‘негідник, розбійник, грабіжник’, *лотра* ‘розпусниця’ (ЕСУМ 3, 293); Павє(л) *Пакало* (УПРД 494), пор. *пакати* ‘палити люльку’ – утворення від звуконаслідувального вигука *пак* (ЕСУМ 4, 257); Пана(с) *Пристряло* (УПРД 495), пор. *пристряти* ‘устрияти’ – очевидно, від псл. *strepati ‘в’язнути, грузнути’ (ЕСУМ 5, 455); **Л**(ц)ко *Розы(и)гра* (УПРД 495), пор. дієслово *розігрувати* ‘розіграти’, ‘розігратися’, одне зі значень іменника *розигри* ‘розіграш’ (Грінченко 4, 45–46); Кури(ш)ко *Тиракало* (УПРД 495), пор. *тирикатити* ‘погано грати на скрипці’,

‘торохтіти’, *теркотати* ‘торохтіти, видавати часті різкі звуки’ (ЕСУМ 5, 553), *теркотіти* ‘торохтіти’, ‘щебетати, цвірінчати’ або *тирятися* ‘поневірятися’ – запозичення з польської мови; *tyrać (terać)* ‘марнотратити, розтринькувати; поневіряти, знущатися’, укр. *теряти* ‘губити, втрачати’ (ЕСУМ 5, 571); Ми(х)но *Шко(д)ка* (УПРД 494), пор. *шкода* ‘пустун’ (ЕСУМ 6, 432); Θε(д) *Шутъ* (УПРД 495), пор. *шут* ‘глум, глузування; блазень’ (ЕСУМ 6, 495) та ін.

У складі АФ *особове ім’я + прізвисько* – «*nomina impersonalia*» предствлені такі розряди слів:

а) назви знарядь праці, предметів побуту та їхніх частин: «по(п) при це(р)кви, Ва(с)ко *Головє(н)ка*» (УПРД 496), пор. діал. *головенька* ‘головешка’ (Сл.УМ VI, 254), *голови́нка* ‘обгоріле поліно’ (ЕСУМ 1, 552); Павє(л) *Кло(ч)ко* (УПРД 494), пор. *клучокъ* діал. ‘прядиво з клоччя’ (Сл.УМ XIV, 125); Ва(с)ко *Пєлєнє(н)ка* (УПРД 494), пор. *пелена* ‘покривало, поділ; суцільний покрив’ (ЕСУМ 4, 331); А(н)дры(и) *Смушко* (УПРД 494), пор. *смушок* ‘смух; [покриття на небіжчика]’ (ЕСУМ 5, 332);

б) назви їжі: Па(н)ко *Ко(р)жъ*, Ма(с)ко *Про(с)ку(р)ка* (УПРД 495), пор. *проскурка* – змен. від *проскура* ‘просфора’ (Грінченко 3, 479);

в) назви музичних інструментів: Θεдо(р) *Ду(д)ка* (УПРД 495), Во(и)тко *Скри(п)ка* (УПРД 494);

г) назви тваринного світу: Ива(ш)ко *Кож(а)н* (УПРД 496). П.П. Чучка зауважує, що коренева фонема /о/ пов’язує цю назву з етимологічним гніздом лексеми *кожа*, тобто з прикметником *кожаний* ‘шкіряний’ (Чучка 2011: 199); Стє(ц)ко *Коцани(р)ка* (УПРД 495), пор. *коцобирка, кацабірка, кацабурка* ‘білка’, що, очевидно, пов’язане з *коцопир* ‘кажан’ як результат вторинного перенесення цієї назви на білку (ЕСУМ 3, 64); Θεдо(р) *Поло(з)ко* (УПРД 495), пор. *Полоз* – слов’янське особове ім’я прізвиського типу, утворене від назви частини саней або однієї з назв змія (Чучка 2011: 284); Ива(н) *Ракъ* (УПРД 495);

г) назви рослин та їхніх частин: Ива(ш)ко *Брє(ч)ка* (УПРД 495), пор. *бречка* ‘дика гречка’ (Сл.УМ III, 71);

д) назви абстрактних понять: А(р)тишко *Свитло*, Па(р)хомъ *Свитло* (УПРД 494), Кли(м)ко *Шєлє(ст)ь* (УПРД 495) та ін.

Деякі прізвиська мотивовані складними іменниками: Ива(н) *Тризу(с)ко* (УПРД 496), *Кривохижа* Дави(д), Лу(ч)ка *Замрибо(р)щъ* (УПРД 495). Зокрема, прізвисько *Кривохижа* слугувало базою для патронімів:

Тишко *Кривохиженга*, Хи(л)ко *Кривохиженга* (УПРД 495), Ганє(ц) *Кривохижи(ч)*, Өєдо(р) *Кривохижи(ч)* (УПРД 496).

У реєстрі засвідчено 18 жіночих імен – це однолексемні утворення-андроніми переважно із суфіксом *-их(а)*, іноді з формантами *-(ая)*, *-к(а)*, *-ов(ая)*, похідні від чоловічих (християнських) імен, рідше прізвиць: *Бутчиха* вдова (УПРД 494), *Ва(ш)чиха* вдова, *Заха(р)чиха* вдова, *Игнатиха*, *Ка(р)пиха* (УПРД 495), *Лукашиха* вдова (УПРД 494), *Ма(и)бородиха* (УПРД 495), *Миха(и)лиха* (УПРД 494), *Павлиха*, *Пилипиха* вдова, *Сахниха* вдова; *Ку(н)чага* (УПРД 495), *Нико(н)чага* (УПРД 494), *Прончага* вдова (УПРД 495); *Ла(в)ры(ч)ка* вдова (УПРД 494); *Ко(н)дра(то)вага* (УПРД 496).

У документі трапляються й імена євреїв, які містять вказівку на етнічну належність: *Авнаръ жидъ*, *А(и)зи(к) жи(д)*, *Мошко жидъ*, *Ргаби(н) жидъ*, *Өро(и)ко жидъ*, *Өрои(м) жи(д)*, *Шлома жидъ*, *Шло(м)-ка жидъ*, *Сара жидо(в)ка* (УПРД 494) та ін.

Отже, антропонімікон реєстру підданих 1586 року м. Ямпольа і прилеглих до нього сіл засвідчує переважання дволексемних чоловічих антропонімоформул *особове ім'я + патронім* із суфіксом *-ен(я)* та *особове ім'я + прізвисько* – апелятивна характеристика особи за родом заняття чи професією. Жіночі імена – переважно однолексемні андронімі утворення, у документі не засвідчено імен жінок-підданих. Аналізований чоловічий іменник складається загалом із християнських повних, усічених, усічено-суфіксальних і суфіксальних варіантів. 3-поміж іменних словотвірних варіантів найбільше суфіксальних дериватів із формантом *-к(о)*.

¹ *Мутік І.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku. Warszawa, 2010.

² Українське повсякдення ранньомодерної доби: зб. документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упоряд.: В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. К., 2014. С. 492–496.

³ *Чучка П.П.* Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: Лексика і фразеологія / Редкол.: В.М. Русанівський та ін. К., 1983. С. 607.

⁴ *Козлова Р.М.* Античная этнонимия *Ворáнови, Аврора́κη, Воробѣкои* (лингвистический комментарий) // Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. С. 29, 39.

⁵ *Чучка П.П.* Там само. С. 597, 707.

⁶ *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984. С. 71.

⁷ *Керста Р.Й.* Там само. С. 107, 132; *Мутік І.* Там само. С. 34–35; *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: дис. ... канд. філол. наук. Житомир, 2008. Ч. II. С. 252; *Осташ Р.І.* Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького

1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. - Страшко, Р.І. Остап, Р.В. Майборода. К., 1995. С. 513.

⁸ Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена): конспект лекцій. Ужгород, 1970. С. 59.

⁹ Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. К., 1958. С. 13.

¹⁰ Керста Р.Й. Там само. С. 132; Мутник І. Там само. С. 22–23; Яциук Л.В. Там само. С. 252; Остап Р.І. Там само. С. 513.

¹¹ Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. С. 174–175.

¹² Худаш М.Л. З історії української антропонімії. К., 1977. С. 118–119.

¹³ Пахомова С.М. Там само. С. 179–180.

¹⁴ Гумецька Л.Л. Там само. С. 9.

¹⁵ Керста Р.Й. Там само. С. 19.

Скорочення

- АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.
- Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуска антрапанімія. 2: Прозвішчы, утворання ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.
- Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Демчук – *Демчук М.О.* Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. К., 1988.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- ЖК 4 – Актова книга Житомирського гродського суду (1605–1606 рр.) // Збір. у ЦДІАК України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 4. 448 арк.
- ЖК 13 – Актова книга Житомирського гродського суду (1649–1650 рр.) // Збір. у ЦДІАК України. Ф. 11, оп. 1, од. зб. 13. 675 арк.
- Керста – *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984.
- Реєстр – *Остап Р.І.* Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Остап, Р.В. Майборода. К., 1995.
- Сл.УМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–. Вип. 1–.

- ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / Ред. кол.: Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька (голова), І.М. Керницький. К., 1977–1978.
- Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2005.
- УПРД – Українське повсякдення ранньомодерної доби: зб. документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упоряд.: В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук та ін. К., 2014.
- Фаріон – *Фаріон І.Д.* Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів, 2001.
- Чучка 2005 – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
- Чучка 2011 – *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
- Ящук – *Ящук Л.В.* Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: дис. ... канд. філол. наук. Житомир, 2008. Ч. II.
- Mytnik – *Mytnik I.* Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku. Warszawa, 2010.

Розділ II. ЕТИМОЛОГІЯ

І.З. Бурковський
(Київ)

З ДОПОВНЕНЬ ТА УТОЧНЕНЬ ДО ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (*харлак, харлань, харлай, харпак*)*

Для діал. *харлак* Етимологічний словник української мови (далі Словник) подає таке визначення: ‘бідняк, злидар; шкапа’ (ЕСУМ 6, 159). Пропущено значення, важливе для етимологізації — ‘хворий (krank)’ (Желеховський 2, 1034); щоправда, його вказано при словах, поданих як споріднені із заголовним — пол. *charłak, chertak, chorłak, chyrłak* (останнє написання викликає сумнів — на наш погляд, мало б бути *chyrłak*, та оскільки джерел у статті не вказано, а «в літературній мові й у говірках розмаїтість постаті [цього слова] велика» (Кгček 54), то помилку тут можна лише підозрювати). Натомість словникове значення ‘шкапа’, що походить із відомого лексикографічного джерела й продубльоване в іншому, звідки потрапило до нашого Словника, приписане цій лексемі недоречно — на підставі однієї цитати з І.Я. Франка: «А багато [багато] вам треба на коня? — Та коби хоч якого харлака» (УРС VI, 310; СУМ XI, 27). Тут неправомірно закріплено одну з безлічі ситуативних конкретизацій поняття — таким чином реєстр словникових значень цього слова (і низки подібних —

---

*Продовження. Початок див. у: Бурковський І.З. З доповнень та уточнень до Етимологічного словника української мови (*бусий, притьмо, притьмом, харсонка* ‘вид смуха’, *харсонка* ‘вид дошки’) // Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2021. С. 243–262. У тексті цієї статті наявні деякі огріхи, що з’явилися в процесі верстання, а не з вини автора: замість блр. *бусайла* надруковано *буббела* (с. 249); zdeформовано також літери з діакритиками в таджицькому *хёрдан* (с. 252) (правильно — *хурдан*) та французьких словах тощо.

здохляк, слабак, каліка, кандиба тощо) можна розширювати безмірно, адже воно може слугувати прикладкою й ситуативним синонімом багатьох іменників: не лише кінь-харлак, а й віл, цап, пес-харлак і т. ін. (і не тільки назв тварин). Наведемо один задокументований приклад: «**харла́к**, ка́ – кволе, нездорове порося» (Піпаш, Галас 210) – тут, можливо, випадок дещо іншого характеру (якщо в лексикографованому мікроареалі це слово нині відоме лише в такому звуженому значенні).

На думку автора словникової статті, *харла́к* утворено від прикметника *ха́рий* ‘гидкий, бридкий’, постулює «експресивний формант -лак, очевидно, під впливом *борла́к*, *масла́к*, *вурдала́к* і под.» (ЕСУМ 6, 159). Цю етимологію важко визнати переконливою в словотвірному аспекті, та й фактично постульований автором безпосередній семантичний перехід ‘бридкий’ → ‘бідний’ не належить до ординарних. Крім того, як докладніше буде показано далі, приписувати ту саму етимологію польським словам, наведеним у статті як споріднені із заголовним, до чого спонукає формальна й значеннева тождність укр. *харла́к* і пол. *charłak*, означає суперечити всім відповідним фаховим джерелам (наведемо для прикладу давніші: SW 1, 273, 275, 276, 313; Verneker 1, 413–414; Brückner 176) – автор не згадує жодного з них. Ми не будемо цілковито заперечувати його головного пункту – насамперед з огляду на згадувану раніше концепцію множинної (контамінаційної) етимології (її засновником, очевидно, треба вважати відомого румунського лінгвіста А. Граура), допускаючи теоретично якусь можливу причетність прикметника *ха́рий* до постанови іменника *харла́к*, але вкажемо вірогіднішу версію, чомусь пропущену в обговорюваній статті. Ця версія належить Ф. Славському, який наводить укр. *харла́к* (а поруч із ним, як спільнокореневі, і ще деякі, зокрема *хирля́к*, *хі́рий*) серед слів, споріднених із пол. *cherlać* (Sławski I, 63). Інші джерела, подаючи ту саму етимологію відповідних польських слів, розгляданого українського не наводять – причини тут можуть бути різні.

Але Ф. Славський пов’язує наш діалектизм *харлак* із зазначеними словами, похідними від праслов’янського кореня **xur-*, суто декларативно. Нам потрібно дати відповідне обґрунтування, сконкретизувавши разом і характер цього зв’язку. Значеннева модифікація ‘слабкий’ → ‘бідний’ не викликає питань – пор., напр., рос. *мало́мощный* (*хозяин, крестьянин*), так само й імпліцитно виокремлю-

ваний суфікс *-ак / -ак*, що творить насамперед назви осіб: *новак, юнак, приймак, співак*. З додатковим суфіксом *-л-* справа складніша. Зауважимо, що й у польських, і в українських словах цього кореня він може виступати в двох варіантах — позначимо їх спрощено (нехтуючи змінами, що їх зазнали польські фонемі) як твердий і м'який: пол. *charłak / charlak* (SW 1, 272), укр. діал. *хірл'а́ту / хірл'я́ту* (ЕСУМ 6, 175). Ф. Славський указує лише суфікс *-л-* — трактуючи його як експресивний, що виник початково в дієслові: псл. **xurěti / *xurati* > пол. *cherlać* (Sławski I, 63) — тут варто додати ще й *charłać* і *charleć*. А. Баньковський ототожнює твердий варіант із давнім дієприкметниковим формантом (Bańkowski 1, 125), а м'який — з іменниковим суфіксом, що творить пол. діал. *cherla / chyrla* 'хвороблива людина' (їх він виводить від дієслова **xurěti*): саме цей іменник нібито дав початок дериватам (насамперед дієслову *cherlać*), що «успадкували» його суфікс (Bańkowski 1, 129). В. Борись загалом повторює ці твердження (Boгуś 58), але обмежується тільки м'яким варіантом. На нашу думку, є певні підстави припускати тут різновиди одного суфікса, первісно твердого, що міг зазнавати палаталізації афективного характеру або ж унаслідок наявності дієслівних форм із тематичною голосною *ě* (*ять*), паралельною до *a*, та відповідної дії аналогії. Може бути слушною й думка Ф. Славського (з уточненням щодо веллярності / палатальності), може йтися й про компонент складного прикметникового суфікса *-ław(y) / -law(y)*, укр. *-ляв(уй)*: на сьогодні навряд чи реально накреслити однозначну схему словотвірного процесу.

Проте для нас істотніший інший момент — кореневий вокалізм. За поширеним традиційним поглядом, що йде принаймні від Ф. Міклошича, реконструюють два кореневі варіанти — **xur-* і **xvor-*. Пол. *cher-* закономірно (*er* < *ur*, як у *ser* 'сир', *cztery* 'чотири') виникло з першого (у діалектах подекуди утрималося й *chyr-*), а від другого виводять форму *char-* — щоправда, уже не з такою очевидністю. В. Борись (Boгуś 58) пов'язує *charłak* із дієсловом *charłać* < **chwartać*, де *-ar-* — зі складотворчого *r*: теж закономірна рефлексія, тільки автор не пояснює, звідки береться той специфічний сонант. Відповідь знаходимо в А. Баньковського, який реконструює для кореня **xvor-*, на додачу до чергування з **xur-*, багатшу аблаутну парадигму: **xver-ti*, **xvře-*, **xvir-a-ti* (Bańkowski 1, 145–146, 165). Підстави для цієї побудови можна знайти не лише в аналогіях на кшталт *морити: мерти: мруть* (< *-ьр-*): *вмирати* — автор підкріплює її деякими мовними фак-

тами, як-от кашуб. *chwierać* (давньопол. *chwirać*). Континуант дієприкметникової форми зі складотворчим *r*, про яке нам, власне, ідеться, він убачає в чес. *vuchrtlý* ‘схудлий’, трактуючи *t* як епентичне (Bańkowski 1, 125). Щоправда, чеські та словацькі етимологи витлумачують це слово інакше – пов’язують його з *chrt* ‘хорт’ (Rejzek 229; Králik 224 – так само й раніше), оцінку висуненої А. Баньковським нової версії полишимо їм. Але в чеських джерелах натрапляємо й на вагоміший доказ, ще один імовірний когнат укр. *харлак* (у всякому разі його польського «двійника») – моравське *chrlák* (Bartoš 121), В. Махек передає його значення як ‘chorlavec’ (Machek 203): ця форма теж варта уваги. Подібне пояснення бачимо й у Ф. Крчека – на підставі аблауту в гаданих литовських когнатах псл. **xvor-* (Krčec 56).

У світлі цієї етимології, що її можна визнати прийнятною, помилково вважати укр. *харлак* закономірним генетичним відповідником пол. *chartak*: такий відповідник (він не обов’язково має бути насправді) повинен мати в корені *-o-* (як, напр., у парі *karm* – *корм*). І слово, що відповідає цій умові, наявне – це не відзначене в Словникові укр. діал. *хорлак* ‘хирляк’ (Онишкевич 2, 345). Однак зазначена етимологія для нього – лише одна з можливих (і, на нашу думку, не найімовірніша). Говорити про інші варто із залученням пол. *chorlak* – те саме, що й *chartak* (SW 1, 293), *chorlak* ‘хворобливий’ (Kusała 184). Ці слова можна виводити прямо від етимона **x(v)or-* (українське – якщо справді «думка про польський вплив щодо укр. *хорпий...* не має підстав» (ЕСУМ 6, 200); тут варто навести й такі форми, як *хворлакув́атий*, *хворлякув́атий*; *хворлакув́ати*, *хворлякув́ати*; ЕСУМ 6, 168). Можлива й інша версія (мабуть, К. Ніча, редактора зазначеного далі джерела, або Я. Розвадовського): пол. *chorlak* виникло з *cherlak* під впливом *chorować* ‘хворіти’ – та, зазначимо експліцитно, близькоспоріднених із ним (Tetmajer 442); це, *mutatis mutandis*, може стосуватися й нашого діалектизму. Нарешті, імовірним буде припущення, що слово не виникло паралельно в обох мовах (і навіть не успадковане з праслов’янської), а запозичене з однієї в іншу.

Вивести укр. *харлак* від кореня **xur-* / **x(v)or-* формально можна навіть не в один спосіб. Можна постулювати *ad hoc* чергування *o / a*, з можливим охопленням того ж таки пол. *chartak* і навіть згаданого вище прикметника *хорпий*. Можна витлумачити *харлак* як діалектну модифікацію укр. *хирляк*, точніше, його ймовірного (принаймні з огляду на дієслово *хірляти* та прізвище *Хирлак*) варіанта **хирлак*,

постулюючи асимілятивну зміну кореневого голосного — на підставі наявності в деяких діалектах, зокрема бойківському, елементів регресивної гармонії голосних: *пашáка* < *пишакá* ‘чепурун’, *правáтна* тощо (Дзендзелівський 113). Можна вбачати тут подібну асимілятивну зміну (*a* < *o*, як у *багáто* < *богáто*) у розглянутому щойно *хорлáк*: хоч ця модель локалізується головню поза межами ареалу поширення слова (південно-західне наріччя), але почасти наявна й там: *гарáзд*, *качáн*, *халя́ва* тощо (Дзендзелівський 23). Та як достатньо вірогідну ми схарактеризуємо таку етимологію: (західно)український діалектизм *харлáк* — полонізм, тобто запозичення пол. *chartak*. Наголос — за аналогією до інших слів на *-ак* (пор. безперечні запозичення *кравов’як*, *настернáк*, *поля́к*). На підтвердження цього свідчить і ареал слова — діалекти, що інтенсивно контактували з польською мовою, та суміжні; більша розгалуженість відповідної словотвірної парадигми в польській указує на напрямок запозичення. Утім наявних лінгвогеографічних відомостей недостатньо для цілком певних висновків.

Далі — про етимологію ще двох слів, не відзначених у Словнику: *харлáнь* ‘харпак’ та *харлáй* із тим самим значенням (Грінченко 4, 387) — двох омонімів останнього (ЕСУМ 6, 159) наразі не торкаємося. Обидва вони вочевидь становлять морфологічні синоніми (суфіксальні варіанти) слова *харлáк*. Зафіксовано їх у межах відповідного ареалу — на Поділлі (Свидницький 33). Крім того, друге з них, імовірно, є фонетичним варіантом першого (так само — *бородáй* < *бородáнь*). Таку флуктуацію провокує акустична й артикуляційна близькість відповідних сонантів (у польських діалектах тут відбувся регулярний перехід).

Іменник *харпáк* ‘бідняк, злидар’ автор відповідної статті Словника виводить знову від *хáрий* ‘гидкий, бридкий’, пропонуючи таке обґрунтування: «... до словотвору пор. *кринáк*, *шарпáк* і под.» (ЕСУМ 6, 159). Ця версія, на жаль, неймовірна з морфологічно-словотвірного погляду. Наведені порівняння недоречні: адже в українській і близькоспоріднених мовах немає ані суфікса *-нак*, ані *-н-*, що міг би передувати суфіксові *-ак*, за допомогою якого утворено слова *кринáк*, *шарпáк* (тоді як *-н-* у них — частина кореня). Можна, щоправда, змінити формулювання, припустивши тут нетиповий словотвір: утворено шляхом «схрещення» *хáрий* і *кринáк* або *шарпáк* — це вже матиме бодай деяку вірогідність. Ми ж запропонуємо інше пояснення, хоч і теж нетипове, але ймовірніше: вважати це слово за фонетичний варі-

ант згаданого (тільки в невідповідному контексті) самим автором семантично тотожного *шарпак* (його етимології ми наразі не торкаємося). Аналогічних прикладів, щоправда, поки що можемо навести небагато — діал. *хáva* (рос. *хáвкaть* < *шáвкaть*), *халáш* < *шалáш*, *харамі́жка* < *шарамі́жка* (ЕСУМ 6, 147, 150, 15), можливо, *хані́га* (рос. *ханы́га* < діал. *шаны́га* ‘волоцюга’; Даль 4, 1398), до того ж їхня надійність проблематична: хоча, наприклад, Словник і кваліфікує *халáш* як «фонетичний варіант слова *шалáш*» (ЕСУМ 6, 150), але цей варіант можна вважати суто дисимілятивним, тоді як нам ідеться насамперед про інший різновид — «чистий», без додаткових чинників. Можемо, втім, і дещо змінити версію: гіпотетично інтерпретувати походження *харпак* від *шарпак* як результат контамінаційного впливу значеннево дещо ширшого *харпак* або / та, можливо, того ж таки *хáрий*: між значеннями ‘обдертий’ і ‘бридкий’ дистанція не така велика. На жаль, достатньої лінгвогеографічної інформації, яка давала б підстави стверджувати з більшою певністю, наразі не маємо.

Скорочення

- Грінченко — Словник української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
- Даль — *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Третье, испр. и значительно дополн. изд. под ред. проф. И.А. Бодуэна де Куртенэ. СПб.; М., 1903–1909.
- Дзедзелівський — *Дзедзелівський Й.О.* Конспект лекцій з курсу української діалектології. Ч. I: Фонетика. Ужгород, 1965.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: у 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Желеховський — *Желеховський Є., Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. 1–2.
- Онишкевич — *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: у 2-х ч. К., 1984.
- Піпаш, Галас — *Піпаш Ю., Галас Б.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.
- Свидницький — *Свидницький А.* Великдень у подолян // Основа. 1861. С. 11–12.
- СУМ — Словник української мови: в 11 т. / Голова ред. кол. І.К. Білодід. К., 1970–1980.
- УРС — Українсько-російський словник. К., 1953–1957. Т. 1–6.

- Bańkowski – *Bańkowski A.* Etymologiczny słownik języka polskiego. Warszawa, 2000. T. 1–2.
- Bartoš – *Bartoš F.* Dialektický slovník moravský. Praha, 1906.
- Berneker – *Berneker E.* Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, 1914, 1924. Bd 1–2.
- Boryś – *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
- Brückner – *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1985.
- Králík – *Králík L.* Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava, 2015.
- Krček – *Krček F.* Grupy dźwiękowe polskie tart i cir(z)ć jako odpowiedniki starobułgarskiej trьtъ, oraz ich doniosłość dla odbudowy wokalizmu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego. Lwów, 1907.
- Kucała – *Kucała M.* Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich. Wrocław, 1957.
- Machek – *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1968.
- Rejzek – *Rejzek J.* Český etymologický slovník. Voznice, 2001.
- Sławski – *Sławski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1952–1978. T. 1–5.
- SW – Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa, 1900–1927. T. I–VIII.
- Tetmajer – *T[etmajer] W.* Słownik bronowski. Zbiór wyrazów i wyrażeń, używanych w Bronowicach pod Krakowem // Materiały i Prace Komisji Językowej. 1907. T. II. S. 427–474.

С.О. Вербич
(Київ)

ПОДІЛЬСЬКІ ДІАЛЕКТИЗМИ: ЕТИМОЛОГІЧНИЙ КОМЕНТАР

Поділля – історично-географічний регіон України, що охоплює територію в межах річки Південного Бугу й лівобережних приток Дністра. До його складу сьогодні входять терени Вінницької, Хмельницької (південна частина між рр. Дністер і Случ), Тернопільської (східна частина вздовж р. Серет), Чернівецької (придністровські р-ни) й невеликі частини Кіровоградської та Одеської областей¹. У межах цього ареалу поширені подільські говірки української мови, що входять до волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя української мови. Як слушно зауважує П.Ю. Гриценко, за своїми характерними ознаками подільський говір належить до старожитніх українських діалектів. У його структурі чітко проступає загальноукраїнська мовна основа, спільні з багатьма українськими говорами мовні риси. Водночас подільські говірки у своїй південній частині зазнали молдавського впливу. Крім цього, на подільському діалектному мовленні позначився вплив польської мови². У контексті викладеного актуальним вважаємо аналіз лексики подільських говірок, цікавої передовсім із погляду етимології.

Верлянки ‘вид грибів’ (МСПГ 80). Аналіз морфемної структури цього слова дає змогу виокремити в ньому корінь *верл-*, що формально споріднений із відповідною морфемою в бойк. *вєрлик* ‘кільце на орчику’, ‘кінець ланцюга у формі букви Т, що входить у кільце’ (Онишкевич 1, 91), першим компонентом складного (за будовою) прикметника *верлобки* ‘витрішкуватий’ (ЕСУМ 1, 380). До цього переліку треба додати й відповідні лексеми з голосним *и* в корені: *вірло* ‘дишель у возі’, ‘довгий важіль, яким повертають водяний млин’

(Грінченко 1, 182) < *верло*. Споріднені апелятиви відзначені також в інших слов'янських мовах, наприклад: хорв. *vrlo* 'людина з пошкодженим оком', похідне *vrlijika* 'кілок, жердина для огорожі' (Куркина 101). Наведені лексеми демонструють характерне фонетичне оформлення й розвиток семантики на базі різних слов'янських континуантів праслов'янського лексико-словотвірного гнізда **vьrl-* зі значенням 'предмет зігнутої (вигнутої) чи випуклої форми' < дієслівної основи **ver-*³. Щодо аналізованого апелятива *верлянки* (< *верл-ян-к-и*), то корінь *верл-* тут, імовірно, реалізував значення *'зморшкуваті, складчасті', вказуючи на специфічний різновид грибів, пор., наприклад, укр. *моршкі* 'гриб зморшок, *Morchella* (*Agaricus phallus esculentus*)'. Така назва зумовлена тим, що цей гриб має зморшкувату шапинку (ЕСУМ 4, 518–519).

Вóгруд 'сади та інші місця, де жили пани', *вóгрудь* 'майдан' (МСПГ 90). Ці лексеми розглядаємо в одному ряді зі спільнокореневими укр. діал. *груд* 'пагорбок: підвищення на болоті, де косять сіно; сіно із сухого луку', *згрудок* 'суха підвищена ділянка землі', *огрудок* 'острів на річці', рос. діал. *огруд* 'купа; ворох; горб', словц. *hruda* 'кляптик землі' (ЕСУМ 1, 603). Зазначені апелятиви дають переконалий підстави кваліфікувати лексеми *вóгруд*, *вóгрудь* як форми з приставним *в-* від *огруд*, *огрудь* < *груд* < посл. *grōdъ / *grudъ 'підвищення на землі' (ЕСУМ 1, 603; ЭССЯ 7, 146–147). Значення 'сади та інші місця, де жили пани', 'майдан' розвинулися на базі семантики 'підвищене сухе місце'. Пор. показове в цьому контексті пол. *grąd* 'підвищене сухе місце серед низовини' (ЭССЯ 7, 147).

Водénки 'гуртова поміч' (МСПГ 90) співвідносно з укр. діал. (гуцул.) *водéнок* 'велика кладка снопів у полі, на току (приблизно 300 снопів)', зх.-поліськ. *водéнки* 'зібрання дівчат і молодичь для роботи вдень' (Аркушин 67), діал. *одéнки* 'зібрання жінок у зимові дні для рукоділля' (ЕСУМ 2, 33). Порівняння структури цих словоформ указує на вторинність апелятива *воденки* від *оденки* як форми з приставним *в-*. *Оденки* < *о-ден-ки* < *о-ден'-ки* (пор. ще укр. діал. *одéньки* 'т. с., що оденки'; ЕСУМ 2, 33) < *день* (ЕСУМ 2, 33). Отже, значення аналізованого *водéнки* 'гуртова поміч' розвинулося на основі ширшої семми *'гуртова поміч у певний день (дні)'. Аналогічне тлумачення має й поділ. *годéнки* 'відвідини' (МСПГ 113) з однією лише відмінністю у формі — приставним *г-*.

Жидні 'пропуски в косінні, оранці' (МСПГ 149). Наскільки вдалося простежити, ця лексема не має паралелей в інших українських

говорах. Пор., однак, спільнокореневі апелятиви: гуцул. *жид* ‘пропуск в оранці’ (ГГ 70), зх.-поліськ. *жид* ‘пропущене місце під час сівби вручну’ (Аркушин 154). З погляду формальної структури *жидні* – це форма мн. від *жидень < *жид-ень*. Значення кореневої морфеми *жид-* допомагають з’ясувати рос. діал. *жидкий* ‘не густий’, *жидеть* ‘тоншати’ (Фасмер II, 53) < псл. **žid-* (Черных I, 102). На нашу думку, *жидень < псл. *židьнь – результат субстантивзації прикметника **židьнь(jь)* (< *židь / *židьjь; Черных I, 302), на реальність якого вказує реконструйоване псл. *obžidьньjь ‘рідкуватий’ (ЭССЯ 31, 247).

Жмоба ‘скупа людина’ (МСПГ 150). Лексема споріднена з укр. діал. *жмайло* ‘жмикрут’, *жмінда* ‘скнара’ (ЕСУМ 2, 201–202), рос. діал. *жмот* ‘скупа людина’, ‘скнара’ (Черных I, 304). У складі цих словоформ – спільний корінь *жм-* < *жъм-* < псл. *žeti, *žьto ‘жати, жму’ (ЕСУМ 2, 189). На нашу думку, поділ. *жмоба* постало способом контамінації дієслівної основи *жм-* < *жъм-* та іменника *жадоба* ‘жадібність’, відзначеного, до речі, і в подільських говірках (МСПГ 150).

Зедель ‘ослін’, ‘кришка з дерева, якою накривають діжку’ (МСПГ 173). Апелятив має відповідник у білоруській та польській мовах: блр. *зэдаль* ‘лавка’, пол. *zedel, zudel* ‘т. с.’, ‘лавка зі спинкою’ (ЕСУМ 2, 59), ‘простий столик або лавка’ (SJP VIII, 433). В етимологічній літературі наведені словоформи пояснюють як запозичення через посередництво західнослов’янських мов і, далі, із с.-в.-н. *sidel(e)* ‘стілець; скриня, на якій можна сидіти’ < лат. *sedile* ‘сідалище (стілець, лавка, крісло)’ (ЕСУМ 2, 59). Щодо аналізованого *зедель* можна припускати безпосередньо вплив польської мови, характерний для подільських говірок, про що вже йшлося.

Кіцка ‘грудка землі’ (Крохмалюк 72), *кіцька* ‘велика грудка землі’ (МСПГ 196). Лексема не ізольована в межах подільського діалектного ареалу, про що свідчать її відповідники в інших говорах української мови, наприклад: гуцул. *кіцка* ‘груда землі з травою’ (ГГ 94), ‘перевернута грудка землі’ (Жегуц 72), *куска* ‘скиба, грудка землі з травою, шматок дерну’, *кечка* ‘груда землі з дерном’ (Janów 112), бук. *кіцька* ‘гроно’, ‘грудка’, ‘земля з травою, викошена у формі квадрата, яку клали на релігійне свято Юрія біля дверей, хвіртки, на рогах хати’ (СБук.Г 201). Укладачі Етимологічного словника української мови тлумачать лексему *кицка* ‘кусок дерну; грудка землі, вивернута плугом’ як неясну (ЕСУМ 2, 440). На нашу думку, зазначені словофор-

ми *кицка* (*кецка* < *кицка*) можна етимологізувати як фонетично вторинні до **китька* з подальшою зміною *t' > ц' > ц*. Щодо діалектного переходу *t' > ц* пор. ще укр. *ліца* і *літа* ‘деталь крокви’ (Гриценко 70). Очевидно, цей перехід відбувався за такою схемою: *лат'а* (пор. укр. діал. *лѧтя* ‘крокви’; ЕСУМ 4, 199) > *лац'а* > *лаца*. **Китька* < *кіта* ‘китиця’ < псл. **kuta* ‘гноно; пук; в'язка’ (ЕСУМ 2, 439; ЭССЯ 13, 279–280). На ймовірність такого тлумачення вказує також паралелізм значень ‘гноно’ і ‘грудка землі’ в згаданому бук. *кіцка*. Аналіз семантики наведених апелятивів указує на те, що стрижевним значенням, на основі якого розвинулися семема ‘грудка землі’, ‘земля з травою’, було **‘те, що зв'язане, скріплене докупі’*.

Мозо́ла ‘сльота’ (МСПГ 251). Лексема має формальні відповідники в бойківському діалекті — *мозо́лѧ* ‘виснажлива праця’, ‘клопіт’, ‘неспокій’ (Матіїв 282), ‘мука’ (Онишкевич 1, 449), які, проте, цілком відрізняються своїм значенням. Бойківські апелятиви пояснюють як фонетично вторинні до *мозо́ля* — форми жін. р. до *мозо́ль* < псл. **mozolb* (ЕСУМ 4, 497). Щодо поділ. *мозо́ла* ‘сльота’, то це, очевидно, видозмінена форма від *мозго́лѧ* ‘сльота, погана погода’ < псл. **mъzglb(jb)* (ЭССЯ 21, 21) (інакша реконструкція в ЕСУМ 3, 497 — **mъzglb* ‘вогкий, сирий’).

Мочѧ́вий ‘мокрий, дощовий’ (МСПГ 254). Подільська лексема має паралелі в карпатських говорах української мови: бук. *мочѧ́вий* ‘т. с.’ (СБук.Г 298), гуцул. *mocziwuj* ‘мокривий’ (Janów 128). Наведені апелятиви — континуанти псл. **močevъ(jb)* (у цьому джерелі з українського словника відзначено лише бук. апелятив; ЭССЯ 31, 235).

Ори́нка ‘жердка для огорожі’ (МСПГ 279), *оринкі́* ‘огорожа з прибитих горизонтально до стовпчиків двох або трьох рядів тоненьких жердин’ (Крохмалюк 102). Пор. ще бук. *ори́не* ‘вориння, огорожа’ (СБук.Г 368). Усі вказані лексеми вторинні щодо *воринка*, *воринки*, *воринне* внаслідок відпадиння слабкоартикульованого початкового *в-*. Це фонетичне явище підтверджують й інші діалектні факти, наприклад: бук. *о́літи* ‘воліти, вважати за краще’ (СБук.Г 365). Лексико-словотвірний ряд із твірним *ворина* ілюструють такі укр. апелятиви: бойк. *вори́на* ‘довга кругла жердина в огорожі’, ‘розколота або розрізана жердина в огорожі’, ‘перен. — тонке дерево (переважно смерека)’, *вори́нка* ‘зменш. від ворина’ (Матіїв 86–87), гуцул. *woryna* ‘жердина’ (Janów 262), ‘жердина для огорожі’ (ГГ 41), літ. *вори́на* ‘зрубаний тонкий довгий стовбур дерева, який використовують для огорожі; жер-

дина', 'загорожа з таких жердин' (СУМ I, 737). В Етимологічному словникові української мови наведені лексеми зведено до псл. гнізда **vor-* (ЕСУМ 1, 401).

Пéндити 'виганяти' (МСПГ 288). Споріднені з подільською лексеми засвідчують й інші українські говори: бук. *пендіти* 'швидко гнати (переважно худобу, домашню птицю)', 'гнатися, переслідувати', *пиндіти* 'швидко гнати, переслідувати' (СБук.Г 395, 410), зх.-поліськ. *пендом* 'швидко, миттю' (Аркушин 387), лемк. *пендити* 'швидко йти, бігти' (Турчин 231). Усі вони постали на основі пол. *peździć* 'гнати, погнати' (SJP IV, 128) < псл. *pođiti (Boryś 423).

Пі́рса 'жаринка' (МСПГ 292). Подільський апелятив має формальний відповідник укр. діал. *пі́рса* 'дерев'яна тирса' (не цілком прозоре; ЕСУМ 4, 374). Відмінна семантика цих лексем свідчить, очевидно, про їхню різну генезу. На нашу думку, аналізоване *пі́рса* — результат фонетичної зміни первинного *пирска < *пирскати* 'розсіпати жар, іскри' < псл. *pъrskati (ЕСУМ 4, 576). На можливість такого пояснення вказують фонетично вторинні словоформи (з метазеюю *пирск-* — *приск-* і спрощенням у групі -ск-): укр. діал. *прі́са* 'присок' (пор. укр. *прі́сок*, *приск* 'гарячий попіл з жаром; жар'; СУМ VIII, 29), *прі́сати* 'прискати' (ЕСУМ 4, 576).

Рету́нда 'будівля підковоподібного вигляду, огорожує двір кругом' (МСПГ 329) — запозичення з молдавської (румунської) мови. В основі цієї лексеми — молд. *рэтунд* 'круглий' (як варіант до *рótунд* 'т. с.'; МРС 547, 558), яке в місцевому українському середовищі зазнало розширення семантики.

Торона 'хитрун' (МСПГ 396). Для подільської лексеми відзначено формальний відповідник лише в бойк. говорі — *торона́* 'жура, клопіт' (Онишкевич 2, 296). Наведені апелятиви, проте, не пов'язані семантично. Подільську лексему аналізуємо в колі укр. діал. (бойк.) *тороні́ти* 'квапити' (Онишкевич 2, 196), рос. діал. *то́рон* 'поспіх', *торо́на* 'кваплива людина' < псл. **torp-* 'меткий, спритний' (Фасмер IV, 85). На підтвердження такого пояснення наведемо семантику апелятива *хі́трий*, що об'єднує значення 'досвідчений', 'спритний', 'розумний', 'швидкий'. Бойківську лексему тлумачимо в контексті місц. *тороні́ти* 'мучити' (Онишкевич 2, 196), рос. діал. *торо́на* 'незграба', слвн. *trap* 'дурень' < псл. **torp-*, що пов'язане чергуванням із *trpěti 'терпіти' (Фасмер IV, 86). До цього ж ряду треба додати пол. *trapić* 'спричиняти прикрість', 'непокоїти', 'мучити', чеськ. *trápit* 'мучити, дратувати' < псл. *torpiti 'спричиняти біль' (Boryś 639–640).

Структурно-семантичний та етимологічний аналіз подільських апелятивів *верлянки*, *вóгруд* / *вóгрудь*, *водénки* (*годénки*), *жидні*, *жмóба*, *зéдель*, *кéцка* / *кíцька*, *мозóла*, *мочéвий*, *орíнка*, *пéндіти*, *пíрса*, *рету́нда*, *торопа* дає підстави для таких висновків:

1. Більшість із наведених лексем сформувалася на місцевому діалектному ґрунті й демонструє зв'язок з архаїчною (праслов'янського походження) лексикою інших говорів української мови, що підтверджує належність подільських говірок до старожитніх в українському діалектному ареалі.

2. Лексеми *вóгруд* / *вóгрудь*, *водénки* (*годénки*) демонструють наявність протетичних *в* і *г*, характерних для подільського говору¹.

3. На основі поділ. *жидні* < *жидень реконструйовано праформу *židьнь – елемент праслов'янського словника української мови; доповнено подільським лексичним матеріалом реконструкції праслов'янських архетипів **тоševъ(jь)*, *tъzglъ.

4. Виокремлено апелятиви – запозичення з інших слов'янських – *пéндіти* < пол. *pedzić*, *зедель* < пол. *zedel* – і неслов'янських – *рету́нда* < молд. *рэтунд* – мов.

¹ Приходнюк О.М. Слов'яни на Поділлі (VI–VII ст. н. е.). К., 1975. С. 9; Путівник. Хмельницька область / Голова ред. кол. І. Курус. К., 2010. С. 35.

² Гриценко П.Ю. Основні риси подільського говору // Поділля: історико-етнографічне дослідження / Артюх Л.Р., Балушок В.Г., Болтарович З.Є. та ін. К., 1994. С. 74.

³ Куркина Л.В. Словенско-восточнославянские лексические связи // Этимология. 1970 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1972. С. 102.

⁴ Прилипка Н.П. Подільський гóвір // Українська мова. Енциклопедія. Вид. 2-ге, випр. і доп. / Ред. кол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, В.П. Зяблюк та ін. К., 2004. С. 498.

Скорочення

Аркушин	– Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге, переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016.
ГГ	– Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Л., 1997.
Гриценко	– Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики. К., 1990.
Грінченко	– Словар української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Д. Грінченко; надр. з вид. 1907–1909 рр. К., 1958. Т. 1–4.
ЕСУМ	– Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

- Жегуц — *Жегуц І., Піпаш Ю.* Словник гуцульського говору в Закарпатті. Мюнхен, 2001.
- Крохмалюк — *Крохмалюк Д.* Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я. К., 2015.
- Куркина — *Куркина Л.В.* Словенско-восточнославянские лексические связи // Этимология. 1970 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1972. С. 91–102.
- Матіїв — *Матіїв М.Д.* Словник говірок Центральної Бойківщини. К.; Сімферополь, 2013.
- МРС — Молдавско-русский словарь / Ред. кол. А.Т. Борщ, М.В. Подико, В.М. Соловьев. М., 1961.
- МСПГ — Матеріали до словника подільського говору / Упоряд. І.В. Гороф'янюк. Вінниця, 2021.
- Онишкевич — *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: у 2-х ч. К., 1984.
- СБук.Г — Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- СУМ — Словник української мови: в 11 т. / За ред. І.К. Білодіда. К., 1970–1980.
- Турчин — *Турчин Є.* Словник села Тилич на Лемківщині. Львів, 2011.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Перев. с нем. и дополн. О.Н. Трубачева. М., 1964–1973. Т. I–IV.
- Черных — *Черных П.Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2-х т. М., 1993.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. М., 1974–. Вып. 1–.
- Boryś — *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
- Janów — *Janów J.* Słownik huzulski / Oprac. i przygot. do druku J. Rieger. Kraków, 2001.
- SJP — Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa, 1900–1927. Т. I–VIII.

В.П. Шульгач
(Київ)

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКІ КОМПАРАТИВИ З ПРЕФІКСОМ *ob-

Градаційні прикметники з префіксом *ob- частково збереглися в сербохорватській, словенській і нижньолужицькій мовах (ИТ 97). Цей словотвірний тип якісних прикметників (додатковий ступінь порівняння – *апроксиматив*), успадкований слов'янськими мовами з праслов'янського періоду, має індоєвропейські витоки (Трубачев 21). Про хронологічну глибину реконструйованих нижче архетипів свідчать типологічні відповідники в литовській мові, де їх зафіксовано значно більше (Непокупний 149).

*obbělъ: слвн. *obeł* 'білуватий' (Pleteršnik I, 721). Пор. типологічно споріднене лит. *apybaltis* 'т. с.' (Lyberis 38).

*obblědъnъ: слвн. *oblědъn* 'білуватий' (Pleteršnik I, 721).

*obbosъjъ. Відновлено в (ЭССЯ 26, 119 – *блр.* Віднесення до розряду апроксимативів непевне).

*občistъjъ. Відновлено в (ЭССЯ 26, 141 – *н.-луж.*)

*občъrnъ(jъ). Відновлено в (ЭССЯ 26, 144 – *слвн., в.-луж., н.-луж.*). Пор. ще чеськ. *občъrný* 'чорнуватий' (Kott II, 203). Слов'янська лексика типологічно споріднена з лит. *apyjuodis* 'чорнуватий' (Lyberis 39).

*obdальnъjъ. Відновлено в (ЭССЯ 26, 146 – *ст.-пол., пол.*). Сюди слід долучити укр. діал. *обдальний* 'далекий, досить далекий' (ЕСУМ 2, 10), *обдальний* 'дещо дальший, віддалений' (Пиртей 247), рос. діал. *одальний* 'який знаходиться поодаль, збоку, дальній' (СРНГ 23, 5), чеськ. *obdálný* 'трохи віддалений' (Kott II, 203).

*obdebelъ: схв. *ðdebeo* 'дуже товстий' (Rječnik VIII, 576), серб. діал. *ðdebeo* (Стијовић 163).

***obdʲlgъ(ь)**. Відновлено в ЭССЯ (26, 175 – *схв.*, *чеськ.*: **obdʲlgъ(ь)*). Пор. ще ст.-рос. (похідні) *Обдолгова*, 1684–1685 рр. – топонім у Сибіру (Кусов 305), *Одолгина*, XVII ст. – назва пустища в колишній Московській губ. (ОПКМ 132), серб. *одуг* ‘довгуватий’ (Лавровский 410).

***obgluxъ**: укр *Оглух* – сучасне прізвище (Новикова 600), пол. (вторинне) *Ogłuchowicz* – прізвище (SN VII, 33).

***obgolěmъ**: схв. *ogolem* ‘досить великий’ (Rječnik VIII, 760), серб. діал. *ʼobgolēm*, *ʼogolēm* ‘т. с.’ (Динић 819, 823).

***obgolъ**. Відновлено в (ЭССЯ 26, 229 – *болг.*, *схв.*). Пор. типологічно споріднене лит. *arūniogis* ‘майже голий’ (Lyberis 39).

***obgrdъ**: слвн. *ógrd* ‘бруднуватий, бридкий’ (Pleteršnik I, 798).

***obxmurъь**: укр. *охмурий* ‘похмурий’ (СУМ V, 822).

***obxudъь**: слвц. діал. *obchudý* ‘худуватий, prichudý’ (SSN II, 473).

***obxutъь**: слвц. *ochytrý* (Kálal 417).

***obkortъькъ(ь)**. Відновлено в (ЭССЯ 27, 152 – *схв.*, *схв. діал.*). Пор. типологічно споріднене лит. *arūtrumpis* ‘короткуватий’ (Lyberis 41).

***obkrasъьпъь**. Відновлено в (ЭССЯ 27, 172 – *ст.-чеськ.*, *чеськ.*, *слвц.*, *ст.-пол.* Віднесення до розряду апроксимативів непевне).

***obkrōgъ(ь)**. Відновлено в (ЭССЯ 27, 189. Віднесення до розряду апроксимативів непевне).

***obkrurъь**. Відновлено в (ЭССЯ 27, 200 – *схв.*).

***obkys(ь)ъь**: слвн. *okísəl* ‘кислуватий’ (Pleteršnik I, 804). Пор. типологічно споріднене лит. *arūrūgštis* ‘кислуватий’ (Lyberis 40).

***oblyсъь**: чеськ. *oblysy* ‘лисуватий’ (Kott II, 227).

***oblygъь**. Відновлено в (ЭССЯ 28, 35 – *схв.*, *схв. діал.*).

***obmalъь**. Реконструйовано в (ЭССЯ 28, 41 – *н.-луж.*). Стосовно ареалу рефлексів пор. ще ст.-укр. (відприкметникове) *омало* ‘малувано’, 1637 р. (Тимченко 2, 42), укр. діал. *бмалий* ‘надто малий’ (Шило 189), *омали*: *омали*, *краткы час* ‘замалий, короткий час’ (Пиртей 262), серб. діал. *бмал* ‘невеликий, менший’ (Жугић 248), *бмали* ‘менший’ (Златковић 2, 53). Пор. типологічно споріднене лит. *arūmažis* ‘малуватий’ (Lyberis 39).

***obmokъь(ь)**: слвн. *ótokər* ‘мокруватий’ (Pleteršnik I, 821). Пор. типологічно споріднене лит. *arūšlapis* ‘т. с.’ (Lyberis 41).

***obmъьпъь**, ***obmъьпъьši**. Відновлено в (ЭССЯ 28, 108 – *схв.*, *схв. діал.*; *н.-луж.*).

***obnizъkъ**. Відновлено в (ЕССЯ 28, 118 – *схв., схв. діал.*). Пор. ще серб. діал. *днизак* ‘нижчий, менший середнього зросту’ (Ђоковић 393).

***obprěskъ**. Відновлено в (ЕССЯ 29, 19 – *схв., слвн., слвн. діал.*).

***obrylnъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 29, 51: **obrylnъ(jъ)* – *схв., слвн., н.-луж.*). Пор. ще укр. діал. *оповний* ‘повний (про місяць)’ (Гавука 186), серб. *опун* ‘товстий’ (Лавровський 427), діал. *дун* (Стијовић 163). Сло-в’янська лексика типологічно споріднена з лит. *arūpilnis* ‘майже повний’ (Lyberis 40).

***obrědъkъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 29, 69 – *схв., схв. діал., чеськ., рос. діал.*). Сло-в’янська лексика типологічно споріднена з лит. *arūretis* ‘рідкуватий’ (Lyberis 40).

***obsějъ**. Відновлено в (ЕССЯ 29, 164 – *н.-луж.*).

***obsitъ**. Відновлено в (ЕССЯ 29, 176 – *схв., серб. діал.*).

***obsivъ**. Відновлено в (ЕССЯ 29, 176 – *слвн., слвн. діал.*).

***obskorpъ(jъ)**: укр. діал. *обскупый* ‘скупуватий’ (Нимчук 9), слвн. *óskop* ‘т. с.’ (Pleteršnik I, 848).

***obsoldъkъ**: схв. *ošladak* ‘дуже солодкий’ (Rječnik IX, 216), слвн. *osládak* ‘т. с.’ (Pleteršnik I, 849).

***obstarъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 35 – *схв., схв. діал., слвн., чеськ., в.-луж., н.-луж., пол.*).

***obstarъši**: н.-луж. *wobstaršy* ‘старший’ (Šwjela 472).

***obsuxъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 95 – *схв., слвн., слвн. діал., чеськ. діал.*). Пор. ще серб. діал. *бсув* ‘худий, сухий, охлялий’ (Златковић 2, 75).

***obsvětъ**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 102 – *слвн.*).

***obširokъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 135 – *схв., схв. діал., н.-луж.*). Пор. ще серб. діал. *бширок* ‘дуже широкий’ (Златковић 2, 67).

***obtěskъ**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 173 – *схв. діал.*). Типологічно споріднене з лит. *arūankšius* ‘тіснуватий’ (Lyberis 38).

***obtežъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 179 – *схв. діал.*).

***obtežъkъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 30, 179 – *схв., н.-луж.*). Пор. типологічно споріднене лит. *arū sunkis* ‘важкуватий’ (Lyberis 41).

***obtvrdъ**: схв. *divrd* ‘дуже твердий’ (Rječnik IX, 469), серб. діал. *дтверд* (Стијовић 163), слвн. *ótrd* ‘härtlich’ (Pleteršnik I, 867). Пор. типологічно споріднене лит. *arūkietis* ‘твердуватий’ (Lyberis 39).

***obtmъ**: слвн. *ótəm* ‘темнуватий’ (Pleteršnik I, 864). Пор. типологічно споріднене лит. *arū tamsis* ‘напівтемний, темнуватий’ (Lyberis 41).

***obvelikъ**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 7 – *схв., схв. діал.*). Сюди ж чеськ. *obveliký* ‘завеликий’ (Kott II, 253).

***obveljъ**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 10 – *схв.*).

***obvysokъ**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 117 – *схв., схв. діал.*). Слов’янська лексика типологічно споріднена з лит. *arūaukštis* ‘досить високий’ (Lyberis 38).

***obvυšъnjъ**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 117 – *ст.-чеськ., чеськ., ст.-слвц., слвц.*).

***obzelenъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 178 – *схв., слвн., рос. діал.*). Слов’янська лексика типологічно споріднена з лит. *arūžalis* ‘зеленуватий’ (Lyberis 41).

***obžidъnjъ**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 247 – *чеськ., в.-луж.*).

***obžylъ(jъ)**. Відновлено в (ЕССЯ 31, 258 – *слвн., н.-луж.*).

Література і джерела

- Гавука — *Гавука П.Д.* Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів, 2017.
- Боковий
Динић — *Боковий Љ.* Рјечник Никшићког краја. Подгорица, 2010.
— *Динић Ј.* Допуне Тимочком дијалекатском речнику // Српски дијалектолошки зборник Београд, 2019. Књ. LXVI/2. С. 741–880.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
- Жугић — *Жугић Р.* Речник говора Јаблначког краја // Српски дијалектолошки зборник. Београд, 2005. Књ. III. С. 1–470.
- Златковић — *Златковић Д.* Речник пиротског говора. Београд, 2014. Т. 1–2.
- ИТ — Историческая типология славянских языков / Под ред. А.С. Мельничука. К., 1986.
- Кусов
Лавровский
Непокупний — *Кусов В.С.* Чертежи земли русской XVI–XVII вв. М., 1993.
— *Лавровский П.* Сербско-русский словарь. СПб., 1870.
— *Непокупний А.П.* Слов’янські архаїзми на фоні балтійських мовних систем // IX Міжнародний з’їзд славістів. Слов’янське мовознавство. Доповіді. К., 1983. С. 143–159.
- Нимчук — *Нимчук В.В.* Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеприборжавских говорах: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. К., 1962.
- Новикова — *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.

- ОПКМ — Обзорение писцовых книг Московской губернии с присовокуплением краткой истории древнего межевания / Сост. П. Иванов. М., 1840.
- Пиртей — *Пиртей П.С.* Словник лемківської говірки: Матеріали для словника. Legnica; Wrocław, 2001.
- СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л. / С.-Петербург, 1965—. Вып. 1—.
- Стијовић — *Стијовић Р.* Говор Горњих Васојевића // Српски дијалектолошки зборник. Београд, 2007. Књ. LIV. С. 1—322.
- СУМ — Словник української мови / Голова редкол. І.К. Білодід. К., 1970—1980. Т. I—XI.
- Тимченко — *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV—XVIII ст. / Підг. до вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. К.; Нью-Йорк, 2002—2003. Кн. 1—2.
- Трубачев — *Трубачев О.Н.* Опыт ЭССЯ: К 30-летию начала публикации (1974—2003) / Отв. ред. И.Б. Еськова. М., 2003.
- Шило — *Шило Г.* Наддністрянський регіональний словник. Львів; Нью-Йорк, 2008.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. М., 1974—. Вып. 1—.
- Kálal — *Kálal M.* Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica, 1923.
- Kott — Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický / Sest. Fr.Št. Kott. V Praze, 1878—1884. D. I—IV.
- Lyberis — *Lyberis A.* Lietuvių-rusų kalbų žodynas. Vilnius, 1962.
- Pleteršnik — *Pleteršnik M.* Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja / Ured. M. Furlan. Ljubljana, 2006. D. I—II.
- Rječnik — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1880—1976. T. I—XXIII.
- SN — Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992—1994. T. I—X.
- SSN — Slovník slovenských nárečí / Ved. red. I. Ripka. Bratislava, 1994—. T. I—.
- Šwjela — *Šwjela B.* Dolnosěrbsko-němski slovník. Budyšin, 1961.

Розділ III. ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЦІЇ

Walter Wenzel. Slawen zwischen Saale und Neisse. Namenkundliche Studien / Herausgegeben von Andrea Brendler und Silvio Brendler. Hamburg: Baar, 2021. 176 S.

Як відомо, слов'янський мовно-етнічний ареал у минулому охоплював значно ширші території, ніж сьогодні. Це стосується передусім тих слов'ян, які тепер належать до західної і південної груп. Звуження їхніх територіальних і мовно-культурних меж було зумовлене об'єктивними історичними процесами – витісненням слов'янських племен із місць їхнього осідку іншими етносами – германцями, угорцями, греками з подальшою асиміляцією залишків відповідних слов'янських угруповань.

До таких давніх слов'янських теренів належить, зокрема, старосорбський, який у період Раннього Середньовіччя займав значні простори нинішньої Центральної Німеччини. Унаслідок зіткнення з прийшлою германською людністю сорби втратили більшість своїх територій. Сьогодні їхні мовні релікти відбивають германізовані власні назви, здебільшого топоніми. Завдяки дослідженням мовознавців Лейпцизької ономастичної школи, передусім Е. Айхлера, Г. Вальтера і В. Венцеля, багато із цих назв нині введено в науковий обіг. Чергова праця В. Венцеля “Слов'яни між Заале і Нісою. Ономастичні студії”, що вийшла друком у 2021 р., продовжує ознайомлювати зацікавленого читача з відновленими старосорбськими антропонімами, етнонімами і топонімами.

Робота складається з передмови видавців – Андреа і Сільвіо Брендлерів, списку передрукованих статей В. Венцеля з проблем дослідження слов'янського онімкону на території Центральної Німеччини, вступу, основної частини – 12 розділів, окремого розділу-екскурсу, а також списку опрацьованих літератури та джерел і покажчика власних назв.

У вступі подано огляд попередніх студій В. Венцеля, опублікованих упродовж останніх десяти років у книгах “Слов'яни. Німці. Власні назви” (“Slawen. Deutsche. Namen”; Hamburg, 2009), “Власні

назви та історія” (“Namen und Geschichte”; Hamburg, 2014), “Слов’яни в Німеччині: їхні назви як свідки історії” (“Slawen in Deutschland: Ihre Namen als Zeugen der Geschichte”; Hamburg, 2015), “Рання історія слов’ян Саксонії крізь призму власних назв” (“Die slawische Frühgeschichte Sachsen im Licht der Namen”; Hamburg, 2017), “Заселення слов’янами земель між Ельбою і Заале. Ономастичні студії” (“Die slawische Besiedlung des Landes zwischen Elbe und Saale. Namenkundliche Studien”; Hamburg, 2019). У цих працях автор ставив спільну мету — дослідити ранню історію західнослов’янських племен, відображену у власних назвах, на території Німеччини. У вступній частині роботи також коротко схарактеризовано зміст усіх розділів. В. Венцель справедливо зазначає, що в цій студії спирається на дослідження науковців Лейпцизької ономастичної школи, передусім Е. Айхлера і Г. Вальтера.

У першому розділі “Класифікація старосорбських топонімів, антропонімів та етніонімів” розглянуто власні географічні, особові й етнічні назви давніх сорбів як динамічну систему. Зокрема, старосорбські топоніми згруповано в 7 підкласів. **Підклас 1:** топоніми, похідні від власних особових назв у формі множини. У цьому підкласі виокремлено 4 структурні типи: 1) топоніми, мотивовані антропонімами у формі знахідного відмінка множини, напр.: **Porody* ‘поселення людей Порода’; 2) деривати з формантом *-учі*, напр.: **Radomirici* ‘люди Радомира’; 3) топоніми з формантом *-ов-учі* (не наведено прикладів); 4) утворення з формантом *-яни*, похідні від власних особових назв, напр.: **Gorušene* ‘люди Горуха чи Горуша’. **Підклас 2:** відантропонімні топоніми у формі однини, напр.: **Luboraž* ‘люди Люборада’. Тут також виокремлено 4 структурні типи: 1) утворення із суфіксом **-jь*, похідні від повних (двохосновних) імен, гіпокористиків, прізвицьк, напр.: **Putimj* < **Pořimjь* ‘поселення Путима’; 2) посесиви із суфіксом *-ин*, напр. **Lubin* ‘поселення Люба’; 3) деривати з присвійним суфіксом *-ов / -ев*, напр.: **Golyšov* ‘поселення Голиша’; 4) топоніми із суфіксом *-уні*, напр.: **Tuchuni* ‘поселення Туха’. **Підклас 3:** топоніми, похідні від антропонімів у формі множини. Тут виокремлено 3 структурні типи: 1) топоніми моделі **Kosobudy*, **Žornoseky*, **Sukołazy*; 2) топоніми моделі **Podgrođici*, **Zagorici*; 3) топоніми моделі **Zagorēne*, **Dolane*. **Підклас 4:** відапелятивні топоніми у формі однини і множини. Тут виокремлено 4 структурні типи: 1) безпрефіксні та безсуфіксні топоніми, напр.: **Val* ‘поселення на цілині’;

2) топоніми з неприсвійним суфіксом *-ov*, напр.: **Bukov* ‘поселення в місцевості, де ростуть буки’; 3) топоніми з префіксом *za-*, напр.: **Zaval* ‘поселення за цілиною’; 4) конфіксальні топоніми, напр.: **Zakrov* < *Za-kr-ov* < псл. **kъrь* ‘чагарник’. **Підклас 5:** складені топоніми на зразок **Běla gora*. **Підклас 6:** топоніми, похідні від інших онімів, передусім гідронімів, напр.: від назви р. **Polžnica*. **Підклас 7:** етимологічно незрозумілі або мотиваційно неоднозначні топоніми.

Характеризуючи старосорбський антропонімікон, В. Венцель наголошує на важливості генетично-морфемної класифікації власних особових назв, насамперед прізвищ.

Серед старосорбських етронімів автор виокремлює дві групи: I. Відантропонімні етнічні назви на зразок **Chocimi* ‘люди Хотима’, **Chutici* ‘люди Хута’; II. Відапелятивні етнічні назви, як-от **Sorbi* ‘сорби’, **Nižane* ‘жителі низовин’ та ін.

У другому розділі “Подвійні іменування слов’янських племен” проаналізовано 40 старосорбських етронімів, виявлених у різних історичних джерелах, встановлено їхні етимони, напр.: **Milčane* ‘люди Мілка’, **Běžunčane* ‘люди Бежунка / Біжунка’ та ін. У розділі вміщено також дві карти: № 1 – “Етроніми і хороніми старосорбського мовного простору”; № 2 – “Слов’янські топоніми на берегах р. Ніса”.

У третьому розділі “Походження слов’ян між Ельбою і Заале крізь призму власних назв” В. Венцель на основі аналізу старосорбських топонімів з’ясовує, звідки слов’яни прийшли до Східної Німеччини, заставши тут германське плем’я франків; етимологізує низку старосорбських топонімів, напр.: **Dobromirici*, **Dobrčane* чи **Dobr(i)čin-*, **Gorěmirici*. До розділу додано дві карти: № 1 – “Старосорбські топоніми”; № 2 – “Чеські топоніми (співвідносні зі старосорбськими)”.

У четвертому розділі “Слов’янський край Рохелінці (Rochelinzi) крізь призму власних назв” В. Венцель, покликаючись на дослідження Г. Вальтера “Топоніми і мікротопоніми округу Рохліц (Rochlitz)”, колективну студію “Історичний топонімікон Саксонії”, а також працю Е. Айхлера “Слов’янські топоніми між Заале і Нісою”, уточнює етимологію деяких власних географічних назв, напр.: ст.-сорб. **Cěžovica* < псл. **cěd-* ‘проціджувати’ (можливо, ця назва стосувалася якогось гідрооб’єкта; Е. Айхлер, Г. Вальтер). Версія В. Венцеля: первинна форма **Češovici* ‘люди Чеша’; ст.-сорб. *Łočnov-* або **Łočin-* < антропоніма **Łoč-n-* (< **Łok-*) або ж від ст.-сорб. **luk-* > **lučiti* ‘кида-

ти, метати' чи від *luk 'кривизна, вигин' (Е. Айхлер, Г. Вальтер). Версія В. Венцеля: первинна форма **Ločьna vьsь / rěčьka* < пл. *lōka 'лука'. По-новому проетимологізовано також ст.-сорб. топоніми *Tuš, **Zdobnica / *Zdobnik*, **Sět(e)lici*, *Sulanici, *Žilin. Уміщена в розділі карта "Типи топонімів у слов'янському краї Рохелінці" ознайомлює читача з ареалами місцевих топонімів на *-(ov)ici*, **-jь*, *-in*, *-ov* й деякими іншими словотвірними типами.

У п'ятому розділі "Слов'янський край Плісні (Plisni) крізь призму власних назв" автор, критично оцінюючи топонімічні студії своїх попередників К. Генгста, Е. Айхлера, Г. Вальтера, пропонує свої тлумачення для низки слов'янських топонімів, відзначених у Плісні. Напр.: ст.-сорб. *Boračovići 'поселення людей Борача' (Е. Айхлер, Г. Вальтер). Версія В. Венцеля: первинна форма ст.-сорб. *Borašovići 'люди Бораша'; ст.-сорб. **Jimel'* 'поселення в місцевості, де росте омела' (Е. Айхлер, Г. Вальтер). Версія В. Венцеля: **Jimel'* < *Jimel + індивідуально-присвійний суфікс *-jь*: 'поселення Їмеля'. У полі зору автора також ст.-сорб. топоніми *Krivcě, **Pribyl'*, *Dobršin, *Głumin, *Gořane, *Kurbici, *Mokrosuky, *Bańa, *Budovelici, *Purchov, *Rotin, *Želišici, **Skorov / *Skurov*, *Slěpěc, *Smědč-. До розділу додано три карти: № 1 – "Давні топоніми (словотвірні типи на *-(ov)ici*, *-jane*)"; № 2 – "Хронологічно пізніші топоніми (назви із суфіксами *-jь*, *-in*, *-ov*)"; № 3 – "Хронологічно пізніші топоніми (відапелятивні назви)".

У шостому розділі "Слов'янські племена Нижньої Лужиці, їхні назви і поселення" проаналізовано слов'янські етроніми, антропоніми й деякі ойконіми в зазначеному регіоні, з'ясовано їхні первинні форми, встановлено мотивацію твірних основ. Напр.: ст.-сорб. *Lužičane (< *Lužica) 'поселенці в місцевості з вологими луками'; ст.-сорб. *Chocimi 'люди Хотима'; ст.-сорб. *Žžarov (*-a*, *-o*) 'поселення в місцевості, де випалено ліс'; ст.-сорб. *Slivina, *Slivna, *Slivno 'поселення, де росте багато слив'; антропоніми *Sorban* < пл. *Sorbanь, *Miriš* – гіпокористик від *Miroslav* та ін.; ойконіми ст.-сорб. *Mukovary 'поселення, де готують їжу', ст.-сорб. **L'u(bo)buž* (< **L'u(bo)bud* + *-jь*) 'поселення Любобуда' та ін. У доданій до розділу карті "Старосорбські топоніми від Низичі (Nisici) до Лужиці (Lusici)" показано ареали слов'янських ойконімів із суфіксами *-(ov)ici*, **-jь*, *-in*, *-ov*, а також відапелятивних назв.

У сьомому розділі "Верхньофранкські топоніми слов'янського походження" прокоментовано ті власні географічні назви, слов'янсь-

ка етимологія яких викликає певні сумніви. Напр.: нім. *Trogen* (1322 р. *Drogen*) < антропоніма *Droganь або від *droga* ‘дорога’ (В.А. Райценштайн). Версія В. Венцеля: назва поселення — дериват із суфіксом *-*ŷ* від антропоніма *Drogan. Переглянуто також етимології ойконімів *Töpen < ст.-сорб. *Тepin / *Тepań, *Selbitz* < псл. *Želьnica або ст.-сорб. *Želovici.

У восьмому розділі “Нова інтерпретація баварсько-слов’янських топонімів Гедніц, Герніц і Селбіц з висновками про історію поселення” автор поставив мету верифікувати попередні тлумачення слов’янських топонімів на теренах Баварії і на цій підставі зробити висновки про ранньосередньовічну історію західних слов’ян у цьому регіоні. Так, топонім *Гедніц* (*Gödnitz*) Е. Айхлер зводив до ст.-сорб. *Godnici < антропоніма *Godan / *Godon або *Chodan. Версія В. Венцеля: *Gödnitz* < ст.-сорб. *Godanici / *Godonici ‘люди Годана чи Годона’. На її підтвердження дослідник наводить споріднені назви *Hodonice* в Богемії та Моравії. Топонім *Герніц* (*Görnitz*) Г. Біхльмаєр вважає результатом онімізації псл. *gorьnica ‘верхня частина будинку, гори’ < *gora. Натомість В. Венцель припускає, що цей топонім — германізована форма ст.-сорб. *Gornica < *Gorьnica ‘поселення на березі гірського потоку’ або ж ст.-сорб. *Gorënici / *Gorënovici ‘люди Горена(я)’. На підтвердження такого припущення автор наводить чеський ойконім *Hornice*. Топонім *Селбіц* (*Selbitz*; округ Кемнат) Е. Айхлер виводив від слов’ян. *Želovici ‘люди Жела(я)’. Проте аналогічні топоніми в інших регіонах Німеччини він етимологізував інакше: топонім *Selbitz* (округ Гоф), гідронім *Selbitz* (л. пр. Заале) < псл. *Želьnica < *žely, -*ove* ‘черепаша’, топонім *Selbitz* (на заході й півн. заході від Альтенбурга) < ст.-сорб. **Žel’ovc* < **žel’e* ‘трава’ чи **Žel’ovici* < антропоніма *Žel’* або від апелятива **želv-* ‘черепаша’. Привертає увагу те, що В. Венцель не пропонує альтернативної етимології топоніма *Селбіц* (*Selbitz*). У розділі вміщено дві карти: № 1 — “Старосорбські топоніми *Gorenici, Godonici, Želovici*”; № 2 — “Чеські топоніми *Hořenice, Hodonice, Želovici, Želevice*”.

У дев’ятому розділі “Етимологічно складні старосорбські топоніми” прокоментовано складні з погляду етимологізування власні географічні назви *Klepzig* < ст.-сорб. **klep-* ‘клепати’ чи від ст.-сорб. *klepc* ‘бідняк’ або від псл. **klep-* > *klepa ‘худа корова’, рос. *кляпина* ‘криве дерево’ (Е. Айхлер). На думку В. Венцеля, імовірніше таке тлумачення цього топоніма: від ст.-сорб. *Klepsk < *Klepьskъ ‘поселення

ковалів’; *Meineweh* < ст.-сорб. *Minim < антропоніма *Minim (Е. Айхлер). В. Венцель погоджується з таким поясненням цього топоніма; *Schadewitz* < ст.-сорб. *Škodov чи *Škodovici < антропоніма *Škoda* чи апелятива *škoda* (Е. Айхлер). Переконливіше етимологізувати вказаний топонім, на думку В. Венцеля, так: від ст.-сорб. *Žadovici ‘люди Жада’. Така назва має паралель у Моравії – чеськ. *Žádovice*. Проаналізовано також топоніми ст.-сорб. *Žadov, *Židin.

У десятому розділі “Нові тлумачення старосорбських топонімів та етнонімів” автор акцентує на старосорбських власних назвах на терені між рр. Бобер і Квіса на сході й Заале на заході, попередні етимологічні тлумачення яких, на його думку, сумнівні. Це переважно ойконіми: *Dothen* < ст.-сорб. *Dotin (< антропоніма *Dota*) або від ст.-сорб. *Dat-n < *daty* ‘даний’ (Е. Айхлер). Етимологічною формою цього ойконіма В. Венцель вважає саме *Dotin ‘поселення Дота’; *Leuthen*, *Gross-* (*Lutol*), *Leuthen*, *Klein-* (*Lutolk*) < ст.-сорб. *Lutin ‘поселення Люта’, паралельна назва **L’utol* ‘поселення Лютола’ (версія В. Венцеля). Проаналізовано також топоніми *Brešče, **L’utomosodŕo* < **L’utomé sedŕo*, *Mokrosuku, *Nesudici, **Budč-*, *Rotin / **Rot’nica*; етноніми *Selpoli* < ст.-сорб. *Zelepole ‘зелене поле’, *Chozimi* < ст.-сорб. *Chocimi ‘люди Хотима’.

В одинадцятому розділі “Старосорбські назви з основами *Ocik-* (*Ošek-*) і *Ocič-* (*Oěšč-*)” схарактеризовано регіональні слов’янські топоніми, мотивовані значенням ‘сікти’ → ‘межова засіка’. Напр.: ст.-сорб. *Ošěč, *Ošěčk, *Ošěčnica. До розділу додано карту, на якій показано територію розселення старосорбських племен *хутичів* (*Chutici*), *далемінців* (*Daleminze*) і *мільчан* (*Milzane*), а також ареал топонімів із основами *Ošek-* / *Ošěč-*.

У дванадцятому розділі “Мета й формат атласу слов’янських топонімів” В. Венцель укотре актуалізує завдання створення атласу ойконімів різних слов’янських мовно-етнічних регіонів, напр. старосорбських, чеських, польських, про засади укладання якого йшлося в його праці “Принципи створення слов’янського топонімного атласу” (2014 р.). Окреслюючи ці завдання, автор спирається на власний досвід дослідження численних регіональних назв поселень у межах території між рр. Ніса і Заале, результати якого відображено в працях “Слов’яни. Німці. Назви” (“Slawen. Deutsche. Namen”; Hamburg, 2009), “Слов’яни в Німеччині: їхні назви як свідки історії” (“Slawen in Deutschland: Ihre Namen als Zeugen der Geschichte”;

Hamburg, 2015), “Рання історія слов’ян Саксонії крізь призму власних назв” (“Die slawische Frühgeschichte Sachsen im Licht der Namen”; Hamburg, 2017), “Заселення слов’янами земель між Ельбою і Заале. Ономастичні студії” (“Die slawische Besiedlung des Landes zwischen Elbe und Saale. Namenkundliche Studien”; Hamburg, 2019).

Завершує рецензовану студію розділ-екскурс “Постпозитивні компоненти *-mir* і *-mer* у слов’янських антропонімах і топонімах”, що концептуально не пов’язаний із попередніми розділами. В. Венцель зауважує, що його появу зумовив відгук на авторське (В. Венцеля) дослідження російського антропоніма *Владимир* для наукового журналу “Вопросы ономастики”. У цій статті йшлося про взаємозв’язок імен *Vladimirъ* і *Volodiměrъ*, зокрема про етимологію другого компонента *-měrъ*. В. Венцель звертається до найдавніших історичних форм цих імен, наведених у “Повісті минулих літ” Нестора-літописця: *Volodiměrъ*, 852 р.; *Volodimirъ*, 1020 р.; *Vladimirъ*, 1053 р. Далі він зазначає, що компонент *-měrъ* у фаховій літературі пояснюють або як запозичення з германських мов – від герман. *māri* ‘відомий, знаний’, або як рефлекс і.-е. **mē-ro-* / **mō-ro-* ‘великий, відомий’. Дослідник схиляється до германського етимона постпонента *-měrъ*. До розділу додано дві карти: № 1 – “Топоніми на *-uchi*, мотивовані іменами-композидами з другим складником *-měr* чи *-mir*” і № 2 – “Топоніми з формантом *-jъ*, мотивовані іменами-композидами з другим компонентом *-měr* чи *-mir*”.

Після основної частини рецензованої праці подано список опрацьованих літератури та джерел німецькою, польською, англійською і чеською мовами й покажчик згаданих у студії гідронімів, ойконімів та етнонімів.

На окрему увагу заслуговують міркування рецензента щодо певних теоретичних засад, яких дотримується В. Венцель, аналізуючи конкретні власні назви, а також реконструйованих праслов’янських форм.

1. Назви поселень із формантом *-uchi* В. Венцель мотивує безпосередньо антропонімами, відображеними в твірних основах відповідних ойконімів, напр.: **Radomirici* ‘люди Радомира’ (с. 16), **Gorēmīrici* ‘люди Горемаира’ (с. 38), **Smīrici* ‘люди Смира’ (с. 41). На нашу думку, таке тлумачення не відповідає семантиці цієї словотвірної моделі. Як слушно відзначав К. Римут, так звані відпатронімічні назви із суфіксами *-uchi*, *-ov-uchi* з погляду походження – це форми множини,

мотивовані відповідними патронімами на *-ич*¹. Такої ж думки дотримується і О.А. Купчинський, зауважуючи, що історичною базою ойконімів на *-ичі* було ім'я нащадка на *-ич* (напр. *Мислятич*), похідне від імені батька (напр. *Мислята*)², тобто в основі ойконіма *Мислятичі* треба вбачати патронім *Мислятич*. З огляду на це ст.-сорб. назви **Radomirici*, **Gorĕmirici*, **Smirici* < патронімів **Radomiric*, **Gorĕmiric*, **Smiric*, у яких суфікс *-ic* < псл. **-iĕь*.

2. Назви поселень й етноніми з формантом *-ани* / *-яни* В. Венцель трактує так само, як і ойконіми на *-ичі*, вбачаючи в їхній основі ім'я родоначальника, оформлене патронімним суфіксом *-ани* / *-яни*, напр.: **Gorušĕne* 'люди Горуха чи Горуша' (с. 18), **Milčane* 'люди Мілка', **Běžunčane* 'люди Бежунка / Біжунка' (с. 28). У рецензії на працю В. Венцеля "Заселення слов'янами земель між Ельбою і Заале. Ономастичні студії" ("Die slawische Besiedlung des Landes zwischen Elbe und Saale. Namenkundliche Studien"; Hamburg, 2019)³ було зазначено, що праслов'янський суфікс **-ĕn-inъ* / **-jan-inъ* не виконує патронімічної функції (покликаємося на працю Ф. Славського "Нариси праслов'янського словотворення"). За допомогою цього форманта утворювали назви мешканців певних місцевостей, частина з яких, онімізувавшись, стала згодом етнонімами й топонімами на зразок *Pol'ane* 'поляни' < *pol'e* 'рівнина' (Sławski I, 119). Щодо власних назв із формально множинною структурою із суфіксом *-ан-* / *-ян-*, який оформлює антропонімооснову, зокрема й етнонімів, то їх, на нашу думку, треба пояснювати як родові назви, мотивовані антропонімами із суфіксом *-ан* / *-ян*⁴. У такому разі ст.-сорб. **Gorušĕne*, **Milčane*, **Běžunčane* – форми множини від антропонімів **Gorušĕn*, **Milčan*, **Běžunčan*, так як, напр., укр. *Жадани* < *Жадан*, *Стояни* < *Стоян*.

3. Ойконім *Dobermitz* В. Венцель кваліфікує як первинну ст.-сорб. назву **Dobromirici* 'люди Добромира' (с. 38). Про інакший підхід до аналізу назв із формантом *-ичі* вже йшлося (див. вище). Виникає питання щодо відновлення первинної старосорбської форми вказаного ойконіма. Фіксація в історичному джерелі назви *Dobirmeritz*, 1306 р. (с. 38), на нашу думку, дає підстави відновити ст.-сорб. форму **Dobrimirici* < псл. **Dobrimĕriči* < **Dobrimĕriĕь* < **Dobrimĕrĕь*.

4. Ст.-сорб. топонім **Prelĕp* В. Венцель виводить від апелятива **prelĕp* 'те, що приклеєне, приліплене' (с. 39). На нашу думку, вказану назву можна пояснювати як дериват з індивідуально-присвійним суфіксом **-jь* від антропоніма **Perlĕpь* < **perlĕpь* (*jь*) – форма найви-

щого ступеня порівняння від якісного прикметника **lěrb(jь)* ‘гарний’. Зауважимо, що в серболужицьких мовах не було епентетичного *l* як закономірного результату розвитку звукосполюки губний + *j* у східнослов’янських і деяких південнослов’янських мовах⁵ (у нашому випадку псл. *-*pj-* > в.-луж. і н.-луж. -*pj-* > *ř*).

5. Для ст.-сорб. ойконіма *Krīvćě В. Венцель реконструює первісне значення ‘поселення нечесних (неправедних) людей’, мотивоване прикметником *кривий* (с. 62). На нашу думку, ойконім *Krīvćě можна пояснювати інакше — як родову назву від антропоніма *Krivec (*Кривець*). Пор. у цьому контексті ст.-рос. патронім *Кривцев*, 1268 р. (Морошкин 105), ст.-укр. ім’я *Кривець*, 1385 р. (ССУМ 1, 513).

6. Для ст.-сорб. ойконіма *Slěpćě В. Венцель відновлює первісну семантику ‘поселення сліпих’ (с. 65). На нашу думку, ст.-сорб. *Slěpćě — форма множини від антропоніма *Slěpec. На можливість такого тлумачення вказує зафіксоване укр. прізвище *Слінець* (Редько 203).

7. Ст.-сорб. ойконім **Smědč-* В. Венцель уважає дериватом з індивідуально-присвійним суфіксом *-*jb* від антропоніма *Smědъkъ (с. 66). Така дериваційна модель неможлива, адже від особових назв із суфіксальним -*к-* у період функціонування індивідуально-присвійного форманта *-*jb* творили ойконіми із суфіксом -*ов*⁶. Отже, ст.-сорб. **Smědč-* — це дериват із суфіксом *-*jb* від антропоніма *Smědec (*Смідець*). Пор. у цьому контексті споріднену пол. особову назву *Śmiady* (Rymut II, 582–583). Те саме зауваження стосується й аналізу ст.-сорб. ойконіма **Budč-*, який В. Венцель пов’язує з антропонімом *Budъkъ, оформленим індивідуально-присвійним суфіксом *-*jb* (с. 126). В основі ст.-сорб. **Budč-* убачаємо антропонім *Budec + *-*jb*. Пор. рос. ім’я *Будец, відображене в прізвищі *Будцев* (<https://words.su/full-name/russian-surnames/budzew>).

8. Варто також звернути увагу на реконструкцію праслов’янських апелятивних форм. Зокрема, В. Венцель відновлює псл. лексеми *osěkъ, *osěkati, *osěkti (с. 130), тоді як в авторитетному серед етимологів-славістів “Етимологічному словникові слов’янських мов” за ред. О.М. Трубачова реконструйовано праформи *obsěkъ / *obsěka, *obsěkati, *obsěkti (ЭССЯ 29, 159–160, 162).

¹ Рымут К. Происхождение параллелизма -*owic-* / -*ic* в западнославянских патронимических формах // Kazimierz Rymut. Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe. Kraków, 2003. S. 75.

² Купчинський О.А. Питання генези українських назв на *-ичі* // Купчинський О. Студії з історії української мови та ойконімії: Вибрані статті та матеріали. Львів, 2011. Т. 1. С. 193.

³ Вербич С.О. [Рец. на:] Wenzel W. Die slawische Besiedlung des Landes zwischen Elbe und Saale. Namenkundliche Studien / Herausgegeben von Andrea Brendler und Silvio Brendler. Hamburg: Vaar, 2019. 333 s. // Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Відп. ред. В.П. Шульгач, 2019. С. 373–374.

⁴ Там само. С. 374.

⁵ Трофимович К.К. Практикум з порівняльної граматики слов'янських мов. Фонетика. Львів, 1960. С. 66, 70.

⁶ Мароевич Р. Методологические вопросы реконструкции древнеславянских топонимов // Вопросы языкознания. 1977. № 3. С. 79.

Скорочення

Морошкин	– <i>Морошкин М.</i> Славянский именовслов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.
Редько	– <i>Редько Ю.К.</i> Довідник українських прізвищ. К., 1968.
ССУМ	– Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Укладачі: Д.Г. Гринчишин, Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький та ін. К., 1977–1978. Т. I–II.
ЭССЯ	– Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под. ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. М., 1974–. Вып. 1–.
Rymut	– <i>Rymut K.</i> Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. Т. I–II.
Sławski	– <i>Sławski F.</i> Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław, 1974–1979. Т. I–III.

С.О. Вербич

Копач А.І. Тапанімічная прастора Беларусі ў кагнітыўнам аспекце (на матэрыяле назваў тапааб'ектаў натуральнай намінацыі). Мінск: БДУ, 2020. 223 с.

Упродовж двох останніх десятиліть на фоні зниження інтересу до традиційних напрямків діахронної та синхронної ономастики й поступового занепаду таких її галузей, як топоніміка (й, особливо, гідроніміка), спостерігаємо дедалі більшу увагу до проблем, пов'язаних з інноваційними підходами до ономастичних досліджень. Од-

ним із таких популярних нині напрямків, що почав розвиватися на пострадянському просторі з 90-х рр. ХХ ст., стала когнітивна ономастика, предмет вивчення якої — власні назви в ментальному світі номінатора.

У 2020 р. результатом нових наукових досліджень у галузі східнослов'янської ономастичної когнітивістики стала опублікована праця О.І. Копача, в якій на матеріалі власних географічних назв Білорусі розглянуто когнітивний аспект становлення місцевої топонімної системи. Зокрема, у монографії змодельовано когнітивну реальність білоруських топонімів. Подібні аспекти аналізу пропріальної лексики, які б дали змогу представити когнітивну модель топонімотворення та її верифікацію на основі питомого мовного матеріалу, за свідченням автора, досі мало привертала увагу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів.

У передмові до своєї книги О.І. Копач цілком справедливо зазначає про загрозу вимушеного переходу топоніміки до статусу маргінала в лінгвістиці і, отже, втрату популярності топонімічних досліджень, на що давно вказували деякі академічні вчені. Натомість когнітивний підхід до вивчення топонімної лексики, на його думку, може змінити таку ситуацію, оскільки він трансформує дослідження топонімів від описового до тлумачного.

Зважаючи на інтердисциплінарний характер когнітивістики, дослідник оперує специфічним термінологічним апаратом і методами дослідження, почасти запозиченими з інших галузей науки, зокрема психології чи інформатики. Ідеться, наприклад, про когнітивне моделювання, рекурсивну процедуру, теорію прототипів тощо.

Матеріал дослідження — назви 4707 топооб'єктів шести історично-етнографічних зон Білорусі — Східного Полісся, Центральної Білорусі, Наддніпрянщини, Надімання та Надозер'я. Цю територію обрано з огляду на історично-культурне межування та наявність різних топонімних класів — ойконімів, потамонімів, лімонімів, гелонімів, мікротопонімів.

Монографію О.І. Копача написано в руслі сучасної антропоцентричної парадигми. Як зауважує автор, у зв'язку з обраним підходом для дослідження географічних назв важливіші не етимологічно затемнені назви водних об'єктів, а мікротопоніми, які, на його думку, значно рідше втрачають мотивацію в процесі функціонування в місцевому просторі й інформаційна цінність яких незрівнянно вища, ніж у гідронімів.

Джерелами фактичного матеріалу стали адміністративно-територіальні й кадастрові довідники, а також деякі друковані видання: “Энцыклапедыя прыроды Беларусі”, “Блакітная кніга Беларусі”, “Мікратапанімія Беларусі”.

Книга має традиційну для такого типу праць структуру: вступ, чотири розділи, висновки, бібліографію та списки різних скорочень.

Вступна частина монографії розпочинається з короткого екскурсу в історію східнослов'янської та зарубіжної (насамперед ономастичної) когнітивістики. Також тут визначено актуальність і новизну дослідження, після чого схарактеризовано джерельну базу, фактичний матеріал та викладено стислий зміст праці.

У першому, теоретико-методологічному, розділі автор сформулював логіко-філософські, лінгвальні та екстралінгвальні засади, що уможливають застосування методології когнітивної лінгвістики до аналізу корпусу білоруських топонімів.

Другий розділ монографії “Конструктивність опрацювання даних сприйняття одиничних об'єктів номінатором” присвячено розпрацюванню теоретичних засад концепції номінатора-діяча, яка інтерпретує власні назви з урахуванням зумовленості їхньої структури дійсністю, денотативного статусу реалій і рекурсивних особливостей мовних знаків.

У найбільшому за обсягом третьому розділі монографії “Рекурсивні одиниці топонімії та їх відображення в білоруських географічних назвах” О.І. Копач аналізує топонімний матеріал (назви урочищ, місць проходу / проїзду, земельних ділянок, лісу та його різновидів, боліт, озер тощо), застосовуючи теоретико-методологічні засади, подані в двох попередніх розділах праці.

Рекурсивність топонімів автор розуміє як таку властивість мови, яку можна представити у вигляді формул і схем, що, власне, й відображено в цьому розділі: дослідник тлумачить математичні знаки формул, кожен із яких має своє потрактування. Усі теоретичні положення в цьому розділі підкріплено ілюстративним матеріалом, більшу частину якого подано в таблицях.

У четвертому розділі “Прототипічність сприйняття різних видів одиничних об'єктів у географічних назвах” О.І. Копач поставив за мету виявити базовий, суб- і суперординатний рівні категоріальної топонімії з урахуванням граматичного, а не лексичного критерію. Також автор розглядає прототипічні топонімні моделі, навколо яких

в очікуванні усталення топонімної системи зосереджуються менш типові моделі.

Дослідник порівнює трактування поняття категоризації і прототипів у трьох гуманітарних галузях – психології, філософії та лінгвістиці; розглядає рівні категоризації одиничних об'єктів у топонімії Білорусі; визначає межі прототипічності та мовної актуалізації реалій “річка”, “озеро”, “болото”, “населений пункт”, а також межі прототипічності й мовної актуалізації мікротопонімів.

У завершальній частині монографії О.І. Копач наголошує на інтегральному характері когнітивної ономастики, що не встановлює непереборної межі між синхронною і діахронною ономастикою, лексичним та енциклопедичним значенням власної назви. У спробі розтлумачити, а не описати фактичний матеріал, когнітивний підхід спирається на співвіднесеність сенсомоторних даних засвоєння просторових об'єктів людиною та лінгвальних властивостей топонімних знаків.

Автор доходить висновку, що зіставлення кількісного складу й визначення ступеня типовості різних конструкцій і схем у номінації реалій світу дає підстави припускати існування одиничних прототипів для різних видів географічних об'єктів.

Власне дослідницьку частину монографії завершує об'ємний бібліографічний список, що складається з 459 позицій різномовної літератури та лексикографічних джерел не лише з різноманітних галузей мовознавства, але й з інших гуманітарних дисциплін – філософії, лінгвокультурології, феноменології, історії, археології, психології та психіатрії.

Підсумовуючи огляд монографії О.І. Копача, зауважимо, що значена праця актуалізує певні складні питання когнітивного дискурсу, передусім зв'язок між ономасіологією та ономастикою.

Проте не можна погодитися з деякими думками автора, зокрема, стосовно неважливості етимологічно непрозорих назв водних об'єктів для когнітивних досліджень. Гідроніми мають більший когнітивний потенціал, який виявити набагато важче, оскільки це часто потребує складної і тривалої етимологічної процедури. Водні об'єкти, особливо значні, набагато рідше змінюють назву, на відміну від дрібних топооб'єктів, які, наприклад, могли змінювати власника та відповідно свою назву.

Утім вважаємо, що праця О.І. Копача з методологічного погляду може зацікавити фахівців із ономастики, когнітології та загального мовознавства.

І.В. Єфименко

Єфименко І.В. Дослідження з антропонімії. К., 2021. 312 с.

Відома українська дослідниця власних особових назв Ірина Вадимівна Єфименко опублікувала нову книгу, на яку відразу ж звернули увагу вітчизняні антропонімісти. Ця праця складається з трьох розділів: “Розвідки з історичної антропонімії”, “Слов’янська антропонімія в порівняльному аспекті” та “Етимологічні розвідки”.

У першому розділі вміщено дослідження, що ґрунтуються на історичному антропонімному матеріалі писемних пам’яток XVI–XVII ст. української та інших слов’янських мов. Наприклад, у статті “Як називали киян у XVI ст.” ідеться про особливості іменування мешканців Києва, переважно міщан, Пізнього Середньовіччя (на основі “Опису Київського замку 1552 р.”). Авторка доводить, що «в цей період на досліджуваній території не існувало єдиної стабільної форми визначення особи» (с. 7), а «найбільш поширеним було найменування за двочленною формулою *ім’я + патронім*, що слід розглядати як пряме найменування по батькові – характерної риси східнослов’янського антропонімікону».

Не менш актуальне й дослідження І.В. Єфименко про способи найменування жінки в східнослов’янських писемних пам’ятках XVII ст., яке доповнює і поглиблює студії з української антропоніміки про власні особові назви жінки на матеріалі засвідчених писемних джерел.

Хоч способи і засоби ідентифікації українок в історичних джерелах були описані в багатьох публікаціях українських дослідників, та її дослідження доповнює і поглиблює теорію української антропоніміки, відбиває специфіку побудови жіночої української антропонімної формули в порівняльному аспекті з іменуванням білорусок і росіянок, а також спонукає до подальших порівняльних студій на загальнослов’янському мовному тлі.

У низці етимологічних розвідок (сс. 13–33; 54–57; 74–75; 90–96) з’ясовано походження українських відапелятивних прізвищевих назв,

виявлено їхні фонетичні та словотвірні особливості. Дослідниця слушно зауважує, що «застосування етимологічного аналізу у вивченні давніх антропонімів відапелятивного походження допомагає не лише відновити первісну семантику антропонімної основи, але й дослідити особливості архаїчного словотвору вихідних апелятивів» (с. 18).

Цікаве дослідження І.В. Єфименко про особові назви представників різних соціальних верств на матеріалі писемних пам'яток XVI ст. Зважаючи на чітко вироблені критерії визначення терміна прізвище, авторка зазначає, що говорити про прізвища в сучасному розумінні цього поняття станом на XVI ст. передчасно. Та й складно визначити, чи засвідчене конкретне найменування є прізвищевою назвою. Щоб відповісти на це питання, І.В. Єфименко пропонує з'ясувати, чи поширювалася така прізвищева назва на всіх членів сім'ї та на наступні покоління. «Тільки простеживши родинні зв'язки окремої сім'ї за різними документами протягом певного періоду, можна твердити, що цей антропонім виконує функцію прізвищевої назви», — пояснює І.В. Єфименко. «У досліджуваний період такі назви, що поширювалися на всіх членів родини, спостерігалися насамперед у феодальній верхівки суспільства, зокрема дворянства» (с. 43).

Зазначена студія дала змогу авторці конкретизувати поняття прізвищева назва, запропоноване М.Л. Худашем. Дослідниця під цим терміном розглядає не формальну умовну назву, якою ідентифікували будь-яку особу, а «такі антропоніми, що в XVI ст. почали означати цілу сім'ю, тобто ототожнювали членів однієї родини, були так звані перехідними (факультативними) антропонімними одиницями між індивідуальними прізвиськами, відомими ще з попередніх століть, і прізвищами в сучасному розумінні» (с. 53).

Важливе значення для філологів загалом і учителів-словесників зокрема має інформація про історію варіювання закінчень давального відмінка *-у (-ю)* та *-ові, -еві (-єві)* в особових назвах, що належать до іменників чоловічого роду II відміни. Антропоніми, що підтверджують таке варіювання, відзначені в пам'ятках різних жанрів (грамоти, ділова документація, зокрема акти, судові записи, матеріали сотенних канцелярій і ратуш, та приватне листування), які хронологічно «охоплюють п'ять століть, починаючи з XIV й до XVIII включно, територіально представляють регіони України, зокрема Волинь, Галичину, Полісся та Наддніпрянщину» (с. 114–115).

З огляду на це І.В. Єфименко доходить слушного висновку про правильність уживання в антропонімах чоловічого роду сучасної української літературної мови двох варіантних форм закінчення давального відмінка.

Не менш актуальне дослідження І.В. Єфименко і про традиції називання українців по батькові, адже в сучасних текстах наукового й офіційно-ділового стилів у найменуванні особи немає цього компонента антропонімної формули. Відповідно українців цікавить, як давно наші предки вживали патроніми.

Незважаючи на трикомпонентність (особове ім'я, назва по батькові та прізвище) сучасної української антропонімної системи, Національний стандарт (Національний стандарт ДСТУ 4163:2020 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів». URL: https://zakon.help/article/nacionalnii-standart-dstu-41632020-derzhavna?menu=82#google_vignette), пропонує українцям не вживати в офіційній сфері найменування по батькові: наприклад: «Якщо документ адресують фізичній особі, спочатку зазначають власне ім'я та прізвище адресата в давальному відмінку...». Закономірно постає питання: чому ми маємо відмовлятися від іменування по батькові, якщо воно узвичаєне і має давню українську традицію?

І.В. Єфименко дає на нього аргументовану відповідь у науковій розвідці «Про традиції називання по батькові в східних слов'ян» (с. 97–113), покликаючись на дослідження мовознавців та переконливо підтверджуючи свої роздуми й висновки ілюстративним матеріалом. Зокрема, вона зазначає, що «досить продуктивними в Давній Русі були патроніми на *-ич, ов-ич / -ев-ич*, які трапляються в літописних джерелах принаймні з X ст.» (с. 99), при цьому зауважуючи, що в давніх слов'ян така форма патроніма не мала ні соціальних, ні стилістичних обмежень, що й засвідчують тогочасні літописні джерела (с. 100). Хоч належність певної особи найближчому предкові – батьку – й позначали за допомогою різних суфіксів (присвійних *-ов / -ев, -ин* та патронімного *-енко*), однак основними засобами вираження патронімності після XIII ст. в Україні були форманти *-ич, -ов-ич / -ев-ич*. Водночас авторка додає, що, на думку С.М. Пахомової, давні патроніми узагальнювали частково ознаки сучасної назви по батькові, вказуючи на найближчу спорідненість іменованого, і частково – ознаки прізвища, вказуючи на належність до певної сім'ї (с. 101).

За словами І.В. Єфименко, уже з XVI ст. простежуємо зростання випадків тричленних іменувань особи. Крім того, про звичай називання по батькові в Україні свідчать приватні листи, де закріплено цю форму звертання до адресата, навіть близького родича (с. 106–107).

Отже, наявність у сучасних офіційних документах громадян України найменування по батькові вирізняє українську антропонімію на загальнослов'янському тлі. Зрештою, форми іменування особи по батькові зафіксовані ще в давньоруських і староукраїнських пам'ятках. Як відзначають дослідники історичної антропонімії, патроніміні форми переважно представлені словотвірною моделлю з суфіксами *-ович* (*-евич*), зрідка *-ич*, яка на різних теренах України протягом значного часу була найпродуктивнішою.

Досліджуючи традиції називання по батькові в східних слов'ян, І.В. Єфименко доходить висновку, що своєрідний етикет іменування особи за допомогою назви по батькові, який усталився в східних слов'ян у побутовій практиці та офіційному вжитку, спирався передусім на давні писемні та народні традиції. На цій підставі вона вважає недоцільною відмову від звертання по батькові в офіційній сфері та неофіційних ситуаціях (с. 113).

У другому розділі в різних наукових розвідках авторки представлені висновки про спільний лексичний фонд досліджуваних прізвищ на основі зіставлення антропонімічних відповідників української та інших слов'янських мов. Більшість із розглянутих антропонімів генетично споріднена, тому їх можна віднести до праслов'янського лексичного фонду.

Заслуговує на увагу дослідження чоловічих іменувань чернігівців і новгородців у писемних пам'ятках XVII ст., оскільки на конкретному антропонімічному матеріалі виявлено особливості ідентифікації особи у віддалених регіонах Східної Славії.

Не менш важливе дослідження слов'янської лексичної архаїки в основах сучасних литовських прізвищ, які засвідчують тісні довготривалі мовні контакти балтів і слов'ян, зокрема, факти освоєння слов'янських антропонімів балтійським етносом (с. 164).

У третьому розділі з'ясовано походження низки давніх і сучасних прізвищ (наприклад, *Бердоус*, *Бунь*, *Бучко*, *Гаркуша*, *Гелівер*, *Довбня*, *Кармалович*, *Кордуба*, *Король*, *Худолей* та ін.), зокрема й українських антропонімів польського походження, які мотивовані праслов'янською апелятивною лексикою. Також проаналізовано деякі

антропоніми з Українських Карпат і суміжних територій, описано одну архаїчну словотвірну модель в антропоніміці, подано деякі зауваги до антропонімічної спадщини Ю.К. Редька.

Підсумовуючи, зазначимо, що книга І.В. Єфименко за актуальністю ономастичних досліджень, її науковою цінністю й ґрунтовною джерельною базою дуже потрібна філологам, фахівцям у галузі назвознавства та етимології й усім, кого цікавить походження та історія власних особових назв, оскільки антропоніми (прізвиська, прізвищеві назви, прізвища, особові імена, назви по батькові) в ній розглянуті як важливе мовне явище в аспекті його лінгвістичного та історичного розвитку.

І.Д. Скорук

Silvo Torkar. Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske. Ljubljana: Založba ZRC, 2020. 325 s.

Книгу присвячено етимологічному аналізу історичної антропонімії і топонімії одного з регіонів Словенії – східної частини Толминського краю.

У монографії проаналізовано 281 прізвище (193 існуючі та 88 зниклі), а також 45 назв населених пунктів і 82 належних до них хуторів чи інших дрібних поселень.

Аналіз ономастичного матеріалу ґрунтується на надійних історичних джерелах (урбарії – 1523 р. і пізніші, списки селян 1515 р., метричні книги, терезіанський (1752 р.) і йозефінський (1789 р.) кадастри та ін.), які свідчать про змішаний характер мешканців регіону (дороманський субстрат – *Грана, Юрія*, власне романські – *Педровца* і німецькі – *Дриселтох, Прайнгар, Руте* та ін. і – переважна більшість – слов'янські за походженням топоніми) в різні історичні періоди його існування. Найдавніший запис датовано 1146 р. – топонім *Cosiza* поселення *Койца (Койса)* – нинішнього присілка поселення *Буково*.

В книзі проведено детальний лексико-словотвірний аналіз пропріального матеріалу, описано найпродуктивніші ономастичні суфікси (*-ica, -ec, -ik, -j, -jane* та ін.), проетимологізовано ойконімі (антропоніми і топографічна номенклатура) та антропонімі (власні

особові імена, прізвиська, пов'язані з родом занять їх носіїв тощо) мотивувальні основи.

Наприклад, в антропоніміконі Толминського регіону зафіксовано компактно групу дериватів із суфіксом *-ar* від топонімів: *Borovničar* / *Bravničar*, *Brišar*, † *Grapar*, *Humar*, *Lazar*, *Mlakar*, *Smrekar*, *Torkar*, *Trnar* та ін. Ця лексико-словотвірна модель (див. ще *Torkar* 209–211 – з літературою; Дуриданов 863–869 – з літературою), по-різному (стосовно продуктивності) представлена в решті слов'янських мов, монографічно не описана. Пор., наприклад, рос. *Волгарь*, *Волгарев* (ЖПТ) < *волгáрь* < *Волга* (Фасмер I, 337), *ока́рь* 'мешканець узбережжя р. Ока' (СРНГ 23, 114), *пежмарь* ~ р. *Пежма* (Ярославськ. обл.), *Чунарев* (ЖПТ) < *чунарь* ~ р. *Чуна* (Іркутськ. обл.), *Мышкарев* (м. Ярославль) < *мышкарь* ~ м. *Мышкин* (Ярославськ. обл.) та ін. Див. (Левашов 1973: 110; Левашов 1974: 117).

Значно менше дериватів із суфіксом *-ar* від антропонімів, похідних від т. зв. *nomina agentis*: *Klobučar* < *klobučar* 'виробник клобуків' (с. 96), *Kokošar* < *kokošar* 'доглядач чи продавець півнів' (с. 99), *Strgar* / *Stergar* (с. 144).

У багатьох випадках автор переконливо дискутує з попередниками і пропонує свої оригінальні етимологічні версії.

Наприклад, сучасний ойконім *Ponikve* (с. 215) формально можна віднести до *ŷ*-іменних основ (**poniku*, *-ŷve*), але історичні варіанти *Ponicul*, *Ponicol*, *Ponikhel* та ін. свідчать на користь реконструкції **ponikŷ*, *-a*. Зауважимо, що на терені Словенії відомі й рефлексі псл. **poniku*, *-ŷve* як у сфері ойконімії, так і гідронімії, див., наприклад, (Шульгач 1998: 219 із посиланням на: Bezlaj II, 111). Ойконім *Ponikve*, який С. Торкар виводить із *Ponikel* (*potok*), звісно, сюди не належить.

Проаналізована пропріальна лексика в багатьох випадках хронологічно документована і може бути залучена як ілюстраційна до тих чи інших статей "Етимологического словаря славянских языков" чи "Słownika prasłowiańskiego". Пор., наприклад, антропонім *Zgaga*, найдавніша фіксація якого датована 1589 р. – *Thoman Sgaga* (див. с. 158 монографії), – як доповнення до (ЭССЯ 9, 27; Шульгач 2018: 305–306; Козлова 2013: 133).

Дослідник добре обізнаний із фаховою літературою (див. бібліографію сс. 260–281); монографію завершують різноманітні додатки (сс. 284–320) та іменний покажчик (сс. 321–325).

Книгу було схвально оцінено в наукових колах (див.: *Rocznik Slawistyczny*. 2021. Т. LXX. S. 217–222 (Т. *Левашкевич*); *Вопросы ономастики*. Екатеринбург, 2021. Т. 18. № 2. С. 286–287 (Л.В. *Куркина*).

Щодо окремих доповнень і зауважень, то:

1. Гідронім *Kneža* > ойконім *Kneža* виник, імовірноше, від онімізованого прикметника *knezja*, а не від «апелятива *knez* ‘plemič’ s svojilno gripono *-jь: *Knezja voda», як стверджує автор (с. 195).

2. Стосовно генези сучасного ойконіма *Temljine* (пор. 1377 р. – villa de *Telmino* та ін. історичні фіксації на с. 229–230) див. ще (Козлова 1998: 101–102; Bezlaj II, 263–264).

3. Версія про зв'язок топоніма *Stopec* із псл. *stǫpъ (варіант *stǫlbъ тут неможливий) сумнівна, оскільки всі історичні фіксації (див. с. 226 монографії) цієї назви мають кореневе -o-: *Stop-* < апелятива *stop < псл. *stǫpъ.

4. Для реконструйованого чол. імені *Radec < псл. *Radьсь (стаття *Roče*, с. 220) бажано було вказати альтернативну реконструкцію – псл. *Ordьсь. Пор. (ЭССЯ 32, 147–151: *ordoboъjъ / *radoboъjъ, *ordoslavъ / *radoslavъ та ін.).

5. Стосовно аналогів для словенського топоніма *Vodice* (крім *схв.*, *чеськ.*) пор. ще укр. *Водиця* – ойконім у Закарпатській обл., а також *Водиця* – назва ріки п. Дніпра в околицях Києва (СГУ 115).

6. С. 142. Про індоєвропейські витоки псл. *skъrtъ (словен. антропонім *Skrt*, історично – *Skrat*, *Skhirt*, *Skhert* та ін. варіанти, апелятив *škrt*) див. (Козлова 1997: 126–130).

7. С. 143. Малоімовірне тлумачення зниклого антропоніма *Sošnja* як похідного від апелятива *sosna* ‘borovice’ + присвійний суфікс -j-.

8. Потребує детальнішої аргументації мотивація антропоніма *Špik*, тому що виведення його з лексикалізованої словоформи *sъ pikъ досить сумнівне. Пор., наприклад, (ЕСУМ 4, 461; Воруґ 606).

9. С. 154. Стосовно етимології історичного антропоніма *Tušek*, який С. Торкар виводить із особового імені *Dragotuh, пор. (Казлова 210); щодо мотивації антропооснови – (ЕСУМ 5, 210; БЕР 8, 480; Воруґ 630–631).

10. В (ЕСУМ 1, 281) немає реконструкції *byzъje, як стверджує автор на с. 178 монографії. Зважаючи на формальну варіантність спорідненої лексики, зокрема, укр. діал. *бознік* = *баз'нік* = *бизнік* = *бызнік* (Грицак 1, 269), діал. *бізе* ‘бузок, *Syringa vulgaris*’ (ЕСУМ 1, 182) можна кваліфікувати як важливу додаткову ілюстрацію псл.

*bъzъje (ЭССЯ 3, 146 — болг., болг. діал., макед., словн., чеськ. діал.), як про це здогадувався О.С. Мельничук. Див. (ЕСУМ 1, 182).

Тому послідовність еволюції словенського ойконіма *Bizika < онімізованого фітоніма *bizika < псл. *bъzika < *bъza — варіант жін. роду до *bъzъ, запропонована на с. 178 монографії, цілком переконлива.

Монографія С. Торкара — цінне регіональне дослідження словенської ономастики в синхронно-діахронному вимірі, важливий фрагмент для подальших компаративних ономастичних студій.

Скорочення

- БЕР — Български етимологичен речник / Съст.: В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971—. Т. 1—.
- Грицак — *Грицак М.А.* Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області / Укладачі: Н.С. Вербич, П.Ю. Гриценко (відп. ред.), О.С. Іщенко та ін. К., 2017—. Вип. 1—.
- Дуриданов — *Дуриданов И.* Един непознат словообразователен тип в български: жителски имена на *-ар* (с успоредици на другите южнославянски езици) // Известия на Института за български език. София, 1970. Кн. XIX. С. 863—869.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982—. Т. 1—.
- Казлова — *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія: Пра-славянскі фонд. Гомель, 2000. Т. I.
- Козлова 1997 — *Козлова Р.М.* Структура праславянського слова. Пра-славянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.
- Козлова 1998 — [*Козлова Р.М.*] До лінгвістичної інтерпретації деяких гідронімів басейну Дніпра // Ономастика України та етногенез східних слов'ян / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 1998. С. 93—105.
- Козлова 2013 — *Козлова Р.М.* Отражение аблаута в славянской ономастике // Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. С. 108—142.
- Левашов 1973 — *Левашов Е.А.* Волгарь. (История слова, “отечественное” значение суффикса *-арь*) // Лингвистические исследования. 1972. Ч. 1. М., 1973. С. 106—114.
- Левашов 1974 — *Левашов Е.А.* Названия лиц по местности в русских говорах и литературном языке // Диалектная лексика. 1973 / Ред. Ф.П. Филин, Ф.П. Сороколетов. М., 1974. С. 113— 120.

- СГУ – Словник гідронімів України / Укладачі: І.М. Железняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін. К., 1979.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.
- Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. М., 1986–1987. Т. I–IV.
- Шульгач 1998 – *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998.
- Шульгач 2018 – *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2018. Ч. V.
- Bezljaj – *Bezljaj F.* Slovenska vodna imena. Ljubljana, 1956–1961. D. I–II.
- Boryś – *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
- Torkar – *Torkar S.* K slovenskim priimkom na -ar // Jezikoslovní zapiski. Ljubljana, 2000. 6. S. 209–211.

В. П. Шульгач

Габора М.М. Село на нашій Україні... (до 395-ліття першої письмової згадки про Теучу). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2021. 168 с.

Книгу “Село на нашій Україні...” Мирослав Михайлович Габора, відомий дослідник власних назв (як топонімів, так і антропонімів) Прикарпаття, присвятив 395-й річниці першої письмової згадки про назву свого рідного села Теучої Косівського району Івано-Франківської області. Це унікальна за змістом розвідка про історію одного з населених пунктів Косівщини¹.

Історико-краєзнавче дослідження М.М. Габора новаторське, адже, на відміну від аналогічних праць інших дослідників, містить не тільки докладну й цікаву історичну довідку про село Теучу, а й важливі для науковців ономастичні словнички.

Рецензована праця складається з трьох ґрунтовних частин: найбільшої за обсягом першої “Дещо з історії села” і двох дещо менших, але важливих своїм змістом “Походження назв географічних об’єктів” і “Походження прізвищ”. Зауважмо, що автор ретельно зібрав, фахово описав і дослідив місцеву антропонімію і топонімію. Цінність такого онімного матеріалу надзвичайно важлива для оно-

мастичних студій, бо, за словами дослідника, «...в процесі історичного розвитку багато з них [назв географічних об'єктів. — В.Я.] зазнають, з одного боку, певних зовнішніх змін, а з іншого, — безслідно зникають або замінюються іншими найменуваннями, насамперед у зв'язку зі зміною власників названих ними об'єктів» (с. 92).

Джерельною базою для цієї книги слугували численні довідкові матеріали, почерпнуті в архівах і бібліотеках міста Львова, а також відомості з різноманітних покажчиків, словників, монографій, путівників, карт і багато власних записів самого автора, які він почав активно збирати ще під час навчання в педінституті.

У рубриці “Від автора” дослідник справедливо відзначає, що «подані мною в цій книзі матеріали є далеко не повною історією моєї рідної Текучі» (с. 3), сподіваючись, що в майбутньому хтось підготує ґрунтовніше й інформаційно повніше видання про це село. Звісно, непогано було б ще й додати світлини місцевих краєвідів, що властиво такому жанру історико-краєзнавчих праць.

Перша частина книги “Дещо з історії села” розкриває історію села Текучої Косівського району Івано-Франківської області з давніх-давен і до нашого часу. Фактично тут подано хроніку цього поселення з авторськими коментарями, сповненими любов'ю до рідного села й тривогою щодо його непростих буднів, а отже, й життя односельців дослідника.

Другу частину “Походження назв географічних об'єктів” становить невеличкий словник місцевих і суміжних топонімів, розташований за алфавітом. Мирослав Михайлович характеризує назви гір, пагорбів, хребтів, верхів, річок, потоків, кутків, заболочених місцевостей, боліт, полонин, долин, пасовищ, сінокосів, урочищ, лісів тощо. Зазначимо, що надзвичайно важливими тут є не тільки історичні фіксації того чи того топоніма / мікротопоніма, почерпнуті автором із доступних йому письмових джерел чи записані особисто під час експедицій, а й зафіксована місцева (говіркова) вимова разом із наголосом, що значно полегшує етимологізування топонімів у кожній словниковій статті.

Привертає увагу архаїка деяких топонімів, які дослідник зводить до праслов'янських форм, наприклад: *А́кра* (назва річки), *Ба́гна* (назва заболоченої місцевості, болота), *Ви́ли* (назва гори), *Жо́лібкі* (назва урочища), *Зві́р* (назва потоку), *Клі́фа* (назва гори), *Лазкі́* (назва урочища), *По́гар* (назва верху, гори), *Рудка́* (назва долини) та ін. Тлу-

мачення деяких топонімів, на нашу думку, можна уточнити. Так, відтопонімний прикметних *Свірська* [див. колишній ойконім *Баня-Свірська*] навряд чи належить до присвійних (с. 100).

У третій частині “Походження прізвищ” проаналізовано місцеві прізвища, також розташовані за абеткою. Найкращими, на нашу думку, можна назвати такі словникові статті, як: *Басарáба, Білані́ок, Вáскул, Гúбер, Дося́к, Кíта, Лейбю́к, Нéгрич, Ожосáн, Пéлих, Петрі́як, Повх, Пони́оляк, Ребеджук, Соловко́, Стéмпель, Фі́цич, Штатру́к* тощо.

Рецензована праця – нова сторінка в історико-краєзнавчому літописі Косівщини. Поява такого дослідження має важливе практичне й теоретичне значення для вивчення регіональної історії, минулого наших поселень, місцевих антропонімії й топонімії, увага до яких вітчизняних ономастів останнім часом помітно зростає; відкриває нові перспективи для історико-етимологічних студій з ономастикону Прикарпаття – цікавого історично-географічного та етнокультурного регіону України.

---

¹ Зауважимо, що про низку поселень Косівщини сьогодні опубліковано історико-краєзнавчі нариси, як-от: *Бельмега Ф.* Малий Рожин. Косів, 2003; *Василяшук О.* Шешори: на терезах часу. Косів, 2000; *Городенко М.* Чарівний край Черемоша й Прута. Косів, 1999; *Грбовецький В.В.* Уторопи. Сторінки історії: До 630-річчя першої письмової згадки. Івано-Франківськ, 1997; *Гуцул М.* Рожнів і рожнівчани: історико-мемуарний нарис п'яти поколінь. К.; Косів; Рожнів, 2010; *Корчук І.* Космач – келія сонця // Високий замок. 2010. 22–24 жовтня. (№ 199). С. 11; *Лещенко Н.* Село як соняшник [про с. Космач Косівського району] // Україна молода. 2006. 22 листопада. С. 9; Населені пункти Косівщини: Довідник / Упоряд. І. Пелипейко. Косів, 1995; *Німець О.* Кути: Сторінки з історії містечка. Косів, 1998; *Пелипейко І.* Косів: люди і долі. Краєзнавчий довідник. Косів, 2001; *Пелипейко І.* Містечко над Риблицею: книга про Косів. Косів, 2004; *Рибчанський М., Лисишин А.* Люча: Історико-краєзнавчий нарис. Львів; Полтава, 2002; *Сіреджук П.* Космач над Пістинькою: біобібліографічний довідник. Львів, 2011; *Стеф'юк В.* Косів – місто історичне: урбаністичний нарис. Косів, 2004; *Цимбалюк О.* Уторопи: історія в іменах. Івано-Франківськ, 2011 та ін.

ЗМІСТ

Життєвий і науковий шлях Ірини Михайлівни Желєзняк.....3

Розділ I. ОНОМАСТИКА

<i>Бучко Г.Є., Вирста Н.Б.</i> Роль патронімізації і депатронімізації у формуванні українських прізвищ Галичини	7
<i>Вакулич М.І.</i> До невідомих сторінок: неопублікований «Указатель личных имен и географических названий» В.О. Розова	21
<i>Вербич С.О.</i> Реалізація посесивних моделей в ойконіміконі Хмельниччини: утворення із суфіксом <i>-ин</i>	31
<i>Вербич С.О.</i> Відгідронімна ойконімія Вінниччини: етимологія і мотивація твірних основ	41
<i>Габорак М.М.</i> Німецькомовні елементи в прізвищах Галицької Гуцульщини	64
<i>Juraj Hladký, Andrej Závodný.</i> O používaní niektorých toponomastických termínov a ich vzťahoch	74
<i>Єфименко І.В.</i> Паралельні назви в ойконімії Миколаївщини	85
<i>Іваненко О.В.</i> З ойконімії Чернігівської області (матеріали до історико-етимологічного словника). 2	94
<i>Карпенко О.П.</i> Походження і становлення деяких ойконімів Кіровоградщини	102
<i>Купчинська З.О.</i> Українська антропонімія XVII ст. у маловідомому турецькому історичному джерелі. III	118
<i>Митник Ірена.</i> До проблеми давньої української антропонімії на польсько-українському порубіжжі	133
<i>Пахомова С. М.</i> Паралельні жіночі особові імена в історичній проекції	141
<i>Редьква Я.П.</i> Про деякі зниклі назви поселень колишнього Руського воєводства Львівської землі кін. XIV – поч. XV ст. (етимологічний аналіз)	148
<i>Скляренко О.М.</i> Екзистенційно-номінативна функція власних назв (типологічний аспект)	158

<i>Смаль О.Л.</i> Матеріали до “Історико-етимологічного словника топонімії Києва”. 4	167
<i>Торчинський М.М., Торчинська Н.М.</i> Денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості власних назв планет	177
<i>Царалунга І.Б.</i> Словозмінна варіативність власних назв у церковнослов’янських пам’ятках української редакції XIV–XV ст.	190
<i>Шклярчук В.А.</i> Мікратапанімія Беларусі як аб’єкт дисертаційних дослідженняў	199
<i>Шульгач В.П.</i> З історичної ойконімії Ровенщини	204
<i>Яцій В.О.</i> Про походження прізвищ <i>Вергун, Гуняк, Скрипець</i> у Львівській області	211
<i>Яцук Л.В.</i> Особливості ідентифікації особи (на матеріалі реєстру підданих 1586 року м. Ямполя і прилеглих до нього сіл)	217

Розділ II. ЕТИМОЛОГІЯ

<i>Бурковський І.З.</i> З доповнень та уточнень до Етимологічного словника української мови (<i>харлак, харлань, харлай, харпак</i>)	231
<i>Вербич С.О.</i> Подільські діалектизми: етимологічний коментар	238
<i>Шульгач В.П.</i> Праслов’янські компаративи з префіксом <i>*ob-</i>	245

Розділ III. ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

<i>Walter Wenzel.</i> Slawen zwischen Saale und Neisse. Namenkundliche Studien / Herausgegeben von Andrea Brendler und Silvio Brendler. Hamburg: Baar, 2021. 176 S. (<i>Вербич С.О.</i>)	250
<i>Копач А.І.</i> Тапанімічная прастора Беларусі ў кагнітыўна-аспекце (на матэрыяле назваў тапааб’ектаў натуральнай намінацыі). Мінск: БДУ, 2020. 223 с. (<i>Єфименко І.В.</i>)	259
<i>Єфименко І.В.</i> Дослідження з антропонімії. К., 2021. 312 с. (<i>Скорук І.Д.</i>)	263
<i>Silvo Torkar.</i> Zgodovinska antroponimija in toponimija vzhodne Tolminske. Ljubljana: Založba ZRC, 2020. 325 s. (<i>Шульгач В.П.</i>) ...	267
<i>Габорац М.М.</i> Село на нашій Україні... (до 395-ліття першої письмової згадки про Текучу). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2021. 168 с. (<i>Яцій В.О.</i>)	271

Наукове видання

Бібліотека української ономастики

СТУДІЇ
З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ
2021–2022

Відповідальний редактор

В.П. Шульгач

Комп'ютерна верстка *І. А. Перехрест*

Здано на складання 06.10.2022. Підписано до друку 30.12.2022.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 17,5. Обл.-вид. арк. 19.

Тираж 100 прим.

**У СЕРІЇ
«БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ»
ОПУБЛІКОВАНО:**

Вербич С.О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. К., 2007. 120 с.

Дослідження з ономастики: 36. наук. праць пам'яті Олексія Сильвестровича Стрижака / Відп. ред. І.М. Железняк. К., 2008. 168 с.

Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2008. 296 с.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I. 413 с.

Студії з ономастики та етимології. 2009 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2009. 318 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк, 2009. 234 с.

Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010. 452 с.

Железняк І.М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті). К., 2011. 288 с.

Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2012. 352 с.

Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. 344 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк, 2013. 155 с.

Українська ономастика: бібліографічний покажчик / Відп. ред. С.О. Вербич. К., 2013. 364 с.

Габорак М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2013. 932 с.

Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. 320 с.

Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині. Вид. 2-е, випр. і доп. Луцьк, 2013. 148 с.

Железняк І.М. Київський топонімікон. К., 2014. 224 с.

Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. 256 с.

Габорац М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Вид. третє, доп., перероб., уточн. Івано-Франківськ, 2015. 604 с.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2015. Ч. II. 504 с.

Скляренко А.М., Скляренко О.Н. Типологическая ономастика. Одесса, 2016. Кн. 3. Ч. 2. 416 с.

Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії . К., 2016. Ч. III. 472 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Дністра. Луцьк, 2017. 544 с.

Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2017. Ч. IV. 488 с.

Студії з ономастики та етимології. 2015–2016 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2017. 291 с.

Колесник Н. С. Онімія української пісні. Чернівці, 2017. 368 с.

Іваненко О. В. Назви поселень Сумщини. Історико-етимологічний словник. К., 2017. 336 с.

Габорац М. М. Прізвища сучасної Гуцульщини (на матеріалі Косівського району). Етимологічний словник. Івано-Франківськ, 2017. 368 с.

Скляренко А.М., Скляренко О.Н. Типологическая ономастика. Одесса, 2018. Кн. 5. 560 с.

Повідомлення української ономастичної комісії. Луцьк, 2018. Вип. 3 (18).

Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2018. Ч. V. 440 с.

Студії з ономастики та етимології. 2017–2018 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2018. 320 с.

Повідомлення української ономастичної комісії. Луцьк, 2019. Вип. 4 (19). 112 с.

Габорац М.М. Прізвища Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник. Івано-Франківськ, 2019. 584 с.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2019. Ч. VI. 416 с.

Вербич С. О. Назви поселень Чернівеччини: Історико-етимологічний словник. Чернівці, 2019. 208 с.

Повідомлення української ономастичної комісії. Луцьк, 2020. Вип. 5 (20). 160 с.

Скляренко О., Скляренко О. Етнічна ономастика: У 5 кн. Кн. 1: Світ арабів і арабський антропонімікон. Одеса, 2020. 284 с.

Єфименко І. В. Дослідження з антропонімії. К., 2021. 312 с.

Студії з ономастики та етимології. 2019–2020 / Відп. ред. В. П. Шульгач. К., 2021. 388 с.

Повідомлення української ономастичної комісії. Луцьк, 2021. Вип. 6 (21). 116 с.

Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2022. Ч. VII. 384 с.